

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

1941—1942

UTGIVEN

AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

BENGT HILDEBRAND

ÅRG. XLI.

HÄFT. 1—3

INNEHÅLL.

	Sid.
Eka-ätten, Gustaf Vasas mödernesläkt. Med 12 fig., 6 stamtavlor, släkttabeller och personregister. Av fil. kand. ELSA NORDSTRÖM, Penningby	1— 62
Ragnhild Nilsson till Böle och medeltidsätten Guse. Med 1 släkttavla. Av f. d. lektorn fil. dr K. G. GRANDINSON, Stockholm	63— 66
Den ointroducerade adliga ätten Torskenstierna. Av professorn jur. dr JAN ERIC ALMQUIST, Stockholm	67— 72
Peter Frisch, Runius vän. Av fil. stud. MAGNUS VON PLATEN, Stockholm	73— 80
Om Carl Pipers Dagbok och dess personregister, med några andra namnkritiska bidrag. Av riksarkivarien fil. dr HELGE ALMQUIST, Stockholm	81— 93
Samuel Worster. En frihetstida Stockholmsköpman. Med 1 porträtt. Av fil. stud. ANNE-MARIE BRÖTJE, Stockholm	94—104
Släkten Boëthius. Göteborgsgrenen. Med 1 porträtt och släkttabeller. Av f. d. förste stadsläkaren K. J. GEZELIUS, Göteborg	105—109
De gustavianska papperens öppnande. Ett hundraårsminne. Av arkivarien fil. lic. DANIEL ALMQVIST, Stockholm	110—148
Bernadotte och Moreau år 1800. Ett fynd i Bernadotteska Familjearkivet. Av docenten fil. dr TORVALD T:SON HÖJER, Uppsala	149—155
Fråga	156

Eka-ätten, Gustaf Vasas mödernesläkt.

Av Elsa Nordström.

INNEHÅLL.

	Sid.
I. Eka-ättens ursprung	2
II. Riddaren och riksrådet Trotte Petersson, Eka-ättens stamfader	8
III. Herr Trotte Peterssons familj	17
IV. Riddaren och riksrådet Magnus Trotteson och hans familj	24
V. Riksrådet Gregers Magnusson	29
VI. Riddaren och riksrådet Karl Magnusson	34
VII. Unionsvännen, riddaren och riksrådet Trotte Karlsson († 1471)	39
VIII. Riksrådet Magnus Karlsson och Cecilia Månsdotter	43
IX. Riddaren och riksrådet Trotte Månsson († 1512), en av unionens mot- ståndare	47
X. Släkttabeller	53
Stamtavlor	7, 19, 22—24, 28

FÖRKORTNINGSLISTA.

- DRA = Danska riksarkivet.
DS = Svenskt Diplomatarium (Diplomatarium Suecanum), utg. gm J. G. Liljegren,
B. E. Hildebrand, E. Hildebrand och S. Tunberg.
FMU = Finlands medeltidsurkunder, utg. av R. Hausen.
HH = Historiska handlingar.
HS = Svenska sigiller från medeltiden, utg. av B. E. Hildebrand.
HSH = Handlingar rörande Skandinaviens historia.
HT = (svensk) Historisk tidskrift.
KB = Kungliga Biblioteket.
PHT = Personhistorisk tidskrift.
RA = Riksarkivet.
RPB = Svenska Riks-Archivets pergamentsbref.
RPH = Svenska Riksarchivets pappershandlingar 1351—1400.
SD = Svenskt Diplomatarium fr. o. m. år 1401, utg. gm C. Silfverstolpe och
K. H. Karlsson.
SFSS = Samlingar utg. av Svenska Fornskrift-sällskapet.
SMR = Svenska medeltidsregister, utg. av S. Tunberg.
SRS = Scriptorum rerum Svecicarum medii aevi.
ST = Sverges traktater, utg. av O. S. Rydberg.
UUB = Uppsala Universitetsbibliotek.

I. Eka-ättens ursprung.

Eka-ätten, Gustaf Vasas mödernesläkt, tillhörde det medeltida högfrälset; åtminstone någon av dess medlemmar inom varje generation blev riddare och riksråd. Ätten har fått namn efter gården *Eka* i Lillkyrka socken i Uppland, vilken vid 1400-talets början blev dess sätesgård. Dess äldste kände medlem, Trotte (Throtto) Petersson, uppträder första gången på 1330-talet. Cecilia Månsdotter, Gustaf Vasas moder, var hans sons sons sondotter. Cecilia, som slöt sitt liv i »Blå tornet» i Köpenhamn, och hennes brorson Måns Trotteson, som drunknade i Stockholm på 1520-talet, voro de sista av ätten. En oäkta gren levde dock kvar ända in på 1600-talet. Ättens vapen var en balk av silver i en sköld, där det ena fältet var blått och det andra rött. Det upptogs av Gustaf Vasa i det svenska riksvapnet.¹

1500-talets genealoger, Rasmus Ludvigsson och hans efterföljare, intresserade sig naturligtvis livligt för »kung Gustafs möderne». Den muntliga traditionen hade dock till deras tid icke bevarat ens Trotte Peterssons namn. »Thenne haffwer iach funnet på nytt», säger Rasmus om honom.² Sedan lyckades Rasmus emellertid »finna» både Trottes

¹ Det blåa fältet är där det övre och det röda det nedre, men tidigare var färgernas plats växlande (H. Hildebrand, Heraldiska studier. 1. Det svenska riksvapnet, i Antiqv. tidskr. för Sverige, 7, h. 1—3, 1883, s. 53—56; dens., i Nord. Familjebok, bd 23, 1916, art. Riksvapnet, sp. 399 f.). Enligt en anteckning om Eka-ättens vapen troligen efter Rasmus Ludvigsson var det övre fältet rött och det nedre blått (Genealogica, vol. 30, fol. 4 r, RA), och samma placering av färgerna återfinnes i Nord. Familjebok, uppl. 2—3, art. Eka-ätten. Enligt de flesta äldre uppgifter, bland dem även andra anteckningar av Rasmus, var emellertid hela fältet blått (Genealogica, vol. 10, Johan III:s förfäders vapen, vol. 25, Ekaslågten, vol. 31, fol. 8 r, vol. 42, fol. 31 v och vol. 61, Ekaslågten, RA, samt J. Peringskiöld, Monumenta Ullerakerensia cum Upsalia nova illustrata, 1719, s. 85). — Balk = det mellersta fältet i en två gånger styckad sköld, ginbalk = samma fält i en två gånger ginstyckad sköld (jfr H. Fleetwood, Handbok i svensk heraldik, 1917, s. 19, och J. Kleberg, Heraldiskt lexikon, 1919, s. IX).

En annan medeltidssläkt, Rörik Birgerssons ätt, har fått den oegentliga och olämpliga benämningen »äldre Eka-ätten», emedan även den förde en balk i vapnet, men har intet samband med Trotte Peterssons ätt.

En utomordentlig hjälp vid arbetet med denna uppsats har förf. haft av K. H. Karlssons Biografiska anteckningar för medeltiden (Riddarhuset) och av C. A. Nerstedts Svenska medeltidens frälseläkter (sign. X. 58: a—h, UUB), båda ötryckta (jfr Bengt Hildebrand, Några anteckningar om svensk medeltidsgenealogi, PHT 1930, s. 7—11). Förhållandet må särskilt påpekas, då dessa forskare i allmänhet icke citerats i noterna utan endast de källor, till vilka de visa vägen.

Ämnet för denna uppsats, vilken framlagts i historiska proseminariet vid Stockholms högskola, har givits av docenten Bengt Hildebrand, till vilken förf. ber att få frambära sitt varma tack för introduktion till hela medeltidsstudiet samt värdefull handledning och aldrig svikande intresse under arbetets gång. Professor Gottfrid Carlsson har godhetsfullt genomläst min studie i manuskript och därvid gjort värdefulla påpekanden, för vilka jag värdsamt tackar. Även till docenten Kjell Kumlien stannar jag i tacksam förbindelse. Sigillbilderna äro utförda efter avgjutningar av frih. Gustaf Fleetwood.

² Genealogica, vol. 23 b, fol. 16 r, RA.

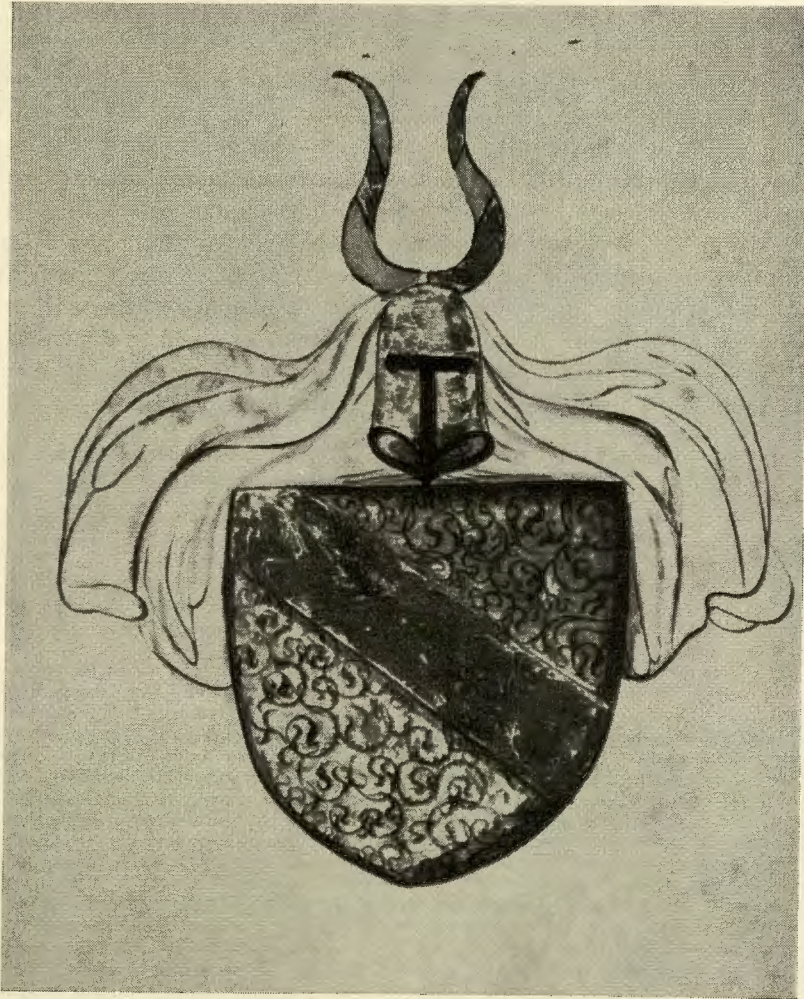

Fig. 1. Eka-ättens vapen.

Akvarell i Peder Månsson Utters släktbok för frih. Christer Gabrielsson Oxenstierna (Genealogica, vol. 42, fol. 32 r, RA). Färgerna här: hjälmen guld med röd dekoration, hornen delade i blått och silver, hjälmtycket blått, skölden silverbalk i blått fält.

far och farfar. Det hade ju också sett illa ut, om denna linje på Cecilia Månsdotters antavla slutat med hennes farfars farfar, medan hennes härstamning t. ex. genom Trottes hustru tack vare tidens oförfärade kombinationsförmåga — men i verkligheten med flera felaktigheter eller tvivelaktiga uppgifter — fördes tretton led till-

baka till Knut den helige, Danmarks konung och skyddshelgon, son till Sven Estridsson.³

Rasmus uppper, att Trotte Peterssens fader hette Peter Jonsson och var son till riddaren Johan Knutsson. Denne skulle även ha haft sonen Guttorm Jonsson. Vid Johan Knutssons namn har Rasmus ett par gånger årtalet 1313. Från detta år känner man verkligen ett brev, som varit beseglat av en riddare med detta namn och hans »son» Guttorm.⁴ Johan Knutsson uppträder även i ett par andra brev. Han förde emellertid två vingar i vapnet och var alltså säkerligen icke Trotte Peterssens farfader.⁵ Någon son till honom vid namn Peter känner man ej heller. Vilken person Rasmus avser med namnet Peter Jonsson är svårare att avgöra. Peder Månsson Utter anger emellertid en gång årtalet 1312 vid dennes namn.⁶ Det finns också ett brev från

³ Genealogica, vol. 61, Eka-släkten, jfr antavla över Gustaf I:s förfäder av Rasmus Ludvigsson i Genealogica, vol. 5, RA. — Om Rasmus' och hans efterföljares arbetsmetod se H. R o s m a n, Rasmus Ludvigsson som genealog (1897).

Ett annat exempel på tidigt intresse för Eka-ätten är uppgiften att en genealogi över denna släkt författats av den för övrigt föga produktive Johan Helin, Antikvitetsarkivets sekreterare 1725—1750 (Brefväxling imellan ärke-biskop Eric Benzelius den yngre och dess broder, censor librorum Gustaf Benzelstierna, utg. av J. H. L i d é n 1791, s. 104; om Helin se H. S c h ü c k, Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Dess förhistoria och historia, bd 4, 1935, s. 248 och 273—276); denna genealogi har ej kunnat återfinnas.

⁴ Genealogica, vol. 18, fol. 7¹/₂ r och vol. 31, fol. 8 r, RA. Brev 1313 tryckt i DS (nr 1944) efter Registrum ecclesiae Lincopensis, även bevarat i en något felaktig 1600-talsavskrift med sigillavritningar (B 19, RA). Dessa visa nr 1: två nedvända vingar, omskrift: Peter Andersson (brevutfärdaren); nr 2: två balkar, omskrift: Johan Knutsson; nr 3: kluven sköld, halv lilja i det högra fältet, två ginbalkar i det vänstra, omskrift: Guttorm. Tecknaren har tagit för givet, att brevutfärdaren som vanligt beseglat längst till vänster, men så har här ej varit fallet, och omskrifterna, som antagligen varit ottydliga, ha därför blivit felplacerade. Två vingar var Johan Knutssons vapen (se nedan not 5), och det första sigillet är alltså hans. Peter Anderssons vapen var däremot med all säkerhet kluven sköld, halv lilja i högra fältet, två balkar i vänstra (se H. R o s m a n, a. a., s. 124 och där angivna källor F h. 29, numera Genealogica, vol. 75, och B 22, RA), och det sista sigillet (något feltecknat) har därför varit hans. Guttorm Jonsson har säkerligen fört en balk i vapnet (se nedan), och det är därför troligt att sigill nr 2 visat en balk men missuppfattats av tecknaren.

Om man antar, att Rasmus gjort samma misstag som tecknaren beträffande namnens placering, förstår man hur han kunnat tro, att Johan Knutsson förde balk i vapnet och hörde till Eka-ätten, och även hur han kunnat göra Peter Andersson till lagmannen Birger Perssons fader, en uppgift, som återkommer i alla äldre genealogier. Detta har han icke gjort endast på grund av namnligheten, som R o s m a n förmodat (a. a., s. 126), utan han har trott, att Peter liksom Birger Persson förde två vingar i vapnet. — Att Guttorm Jonsson förde balk kan Rasmus ha sett av ett nu förlorat brev från 1321 (Genealogica, vol. 26: II, blad 7, där Rasmus nämner detta årtal och Guttorms moder Karin, samt Genealogica, vol. 75, fol. 199 v och B 22, s. 23, med sigillavritningar ur brev från samma år, där Guttorm är arvinge till Katarina, änka efter Johan Knutsson, RA).

⁵ B. E. H i l d e b r a n d, Svenska sigiller från medeltiden (1862—1867), 3: 85; DS nr 1067 och 1274.

⁶ Genealogica, vol. 41, fol. 9 r, RA. — P e r i n g s k i ö l d (a. a., s. 146) identifierar Peter med en Peter Jonsson i Lydinge, vilken endast nämnes som död 1351 (RPB nr 20). Hans vapen är okänt, och ingen antydning finnes om något samband mellan Eka-ätten och hans änka, Helena, eller den släkt, som skrev sig till Lydinge (Lars Jonsson, som i vapnet förde tre människoben satta i trekant, DS nr 3922 och RPB nr 20, samt

detta år om en jordaffär i Småland beseglat av en Peter Jonsson, som fört en balk i skölden men icke en enkel sådan lik Eka-ättens vapen utan en bred balk, belagd med en stor ros.⁷ Några direkta förbindelser mellan denne Peter Jonsson och Eka-ätten kunna icke konstateras. Men det vackra vapnet med den breda balken ger kanske ändå en ledtråd, när man söker efter Eka-ättens ursprung. Det har nämligen förts av ännu en person, säkerligen en frände till Peter, då han endast några dagar senare än denne avgivit ett intyg om samma småländska jordaffär. Hans namn är *Atte Trotteson*, och det för oss över till en släkt och in i en miljö av stort intresse i detta sammanhang.⁸

Namnet Trotte var släktnamn inom Eka-ätten. Det var för övrigt ett rätt ovanligt namn, men det gick i arv också inom en annan medeltidsätt, en lågfrälse släkt, som levde i mellersta Småland. Atte Trotteson måste ha tillhört denna, ty inom den var även hans förnamn, Atte, vanligt. Han är den förste, som man med säkerhet kan föra dit. Han är känd endast från två brev.⁹ Det ena är ett intyg, som han avgivit tillsammans med häradshövdingen i Östbo, och det är därför troligt att redan Atte bodde inom detta härad, där släkten sedan visar sig vara bofast. Näste med säkerhet kände medlem av ätten är *Trotte Atteson*, som uppträder åren 1372—1428. Han bodde på gården Hindsekind i Värnamo socken och var häradshövding i Östbo under nära fyra decennier. Hans sigill finnes bevarat i flera exemplar och visar en sköld med en odecorerad balk alldeles lik Eka-ättens vapen.⁹ Han var antagligen fader till *Atte Trotteson*, som också bodde på Hindsekind och var häradshövding i Östbo åren 1432—1446. Det är möjligt att även han fört balk i vapnet.¹⁰ Hans söner *Trotte* och *Anders* levde under 1400-talets andra hälft. Den senare hade sonen *Anders Andersson*, som också bodde på Hindsekind och var häradshövdingens söner Jöns och Peter Larsson, som förde en grip i skölden, RPB nr 1737 f. och SD nr 278).

⁷ DS nr 1840, HS 3: 206. Peter Jonsson nämnes även 1310 jämte sin hustru Sestrid och övriga arvingar till biskop Karl i Linköping (DS nr 1705).

⁸ DS nr 1844 f., HS 3: 219.

⁹ Brev om Trotte Atteson, RPB nr 1042, 3072 (hans sigill) m. fl., SD nr 29 m. fl. samt brev ²⁵/₁ 1424 u. o. (utgivet av Sven Sture, die »inventionis», c: conversionis, beati Pauli och beseglat av T. A. i Hindsekind) samt Värnamo ⁸/₁₂ 1428 (båda or. perg., RA; det första ligger bland brev 1424 utan dag).

¹⁰ Brev om Atte Trotteson, Östbo häradsting ²⁹/₆ 1432 och Nydala ¹¹/₆ 1446 (båda or. perg., RA). Hans sigill under det sistnämnda brevet är antagligen det längst till höger, vilket visar en något otydlig balk; omskriften är utplånad. Hans sigill under ett brev utgivet av Arvid Svan 1433 u. d., Värnamo (or. perg., RA) synes däremot visa två sparrar. Av allt att döma är det emellertid detta brev, som omnämnes i B 22, s. 34 (RA), och sigillavritningen där visar åter en balk. Atte Trotteson ägde gård i Hindsekind, där han 1433 gifte sig med Sigrid (Sigrun), dotter till Gise Andersson (SMR nr 1176 och brev Hindsekind ²⁷/₇ 1433, or. perg., Bergshammar-samlingen, RA). — Om häradshövdingeämbetets i viss mån ärftliga karaktär under medeltiden se Bengt Hildebrand, Esbjörn Blåpanna och hans arvingar (i PHT 1934), s. 48 f.

hövding i Östbo och alltså upprätthöll släktens traditioner ännu under början av 1500-talet.¹¹

Likheten i namnskick och vapen mellan denna småländska släkt och Eka-ätten kan icke bero på en tillfällighet. De båda släkterna måste vara grenar av samma stam, fastän man icke kan påvisa några

Fig. 2. Väpnaren *Peter Jonssons* sigill. Vapen: balk, belagd med ros.

Omskrift: S' PETRI FILII IOHANNIS.

Efter orig. vid perg.-brev,
dat. 28 dec. 1310, RA.

Fig. 3. Väpnaren och häradshövdingen *Trotte Atteasons* sigill. Vapen: balk.

Omskrift: S' TROTTI ATTEASON.

Efter orig. vid perg.-brev,
dat. 24 febr. 1401, RA.

förbindelser dem emellan. Den lågräse grenen hade kanske mycket djupa rötter just inom Östbo härad, där namnet Trotte förekommer redan på 1230-talet, tidigare än i någon annan del av landet.¹² I varje fall vågar man säkerligen antaga, att de båda släkternas gemensamma ursprung är att söka i Småland, där detta namn under medeltiden var tämligen utbredd, medan det var ytterligt ovanligt i andra delar av Sverige.¹³

Man har några upplysningar om Trotte Petersson, den förste av Eka-ätten, vilka visa, att han hade förbindelser med Småland, och vilka därför kanske i någon mån bestyrka teorien om ättens småländska ursprung. Vår Trotte hade sin sätesgård vet man icke, men han synes ha varit häradshövding i Tvetå härad i Småland.¹⁴ Detta behöver dock icke betyda, att han bott inom detta härad, utan endast att

¹¹ Brev 7—13 maj 1475 u. o. (or. perg., RA) samt Värnamo ²⁵/₉ 1501 (2 brev) och Värnamo ¹/₁₁ 1509 (alla or. perg., Bergshammar-samlingen, RA). — Flera andra personer, som uppträda i samma trakt, kunna misstänkas ha tillhört denna ätt t. ex. *Herr Atte i Värnamo*, som levde under 1300-talets senare hälft och även kallas prost i Östbo (B 15, fol. 93 r, RA, RPB nr 609, 642 m. fl.; hans sigill, ett stort A, RPB nr 677) och *Sven Atteesson*, möjligen broder till Trotte Atteesson d. ä. (RPB nr 1042 och 3081). — Se Stamtavla I.

¹² DS nr 294, där Trotte i »Tandu» (Tännö sn, Östbo hd) deltagit i en överenskommelse mellan munkarna i Nydala och invånarna i Östbo. År 1238 nämnes också en Johan Atteesson som invånare i Östbo (DS nr 300).

¹³ Jfr M. Lundgren, E. Brate och E. H. Lind, Svenska personnamn från medeltiden (i Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmälen och svenskt folk-liv, X: 6—7, 1892—1934), s. 274.

¹⁴ Ett brev från 1353 (DS nr 4976) är utfärdat av en Finvid »skælaman i Thwetum af hærræ Throttæ væghnæ» (om betydelsen av ordet skælaman eller riktigare skiåla man = forskiålaman se K. F. Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltids-språket,

han ägt jord där.¹⁵ Den enda gång man får någon upplysning om Trottes släkt är då han i ett brev kallas »magh» till Gjurd Gote (oxpanna), gift med *Katarina Petersdotter*.¹⁶ Det finns ingenting som tyder på att Trotte blivit befryndad med dessa makar genom sin hustru, utan det troligaste är att Katarina Petersdotter var hans syster. Gjurd Gote är ganska litet känd men synes ha hört hemma i Småland.¹⁷ I det brev, som Trotte Petersson beseglat åt honom och hans hustru, avträda dessa jord till Johan Isberg. Dennes broder, Tyko Isberg, var under mer än tjugå år Trotte Peterssons och hans sons trogne tjänare.¹⁸ Familjen hade fått namn efter gården Isberga i Vilstads socken i Småland (Västbo härad).¹⁹ Om Eka-ätten härstammade från samma landskap, ger detta ju en naturlig förklaring till förbindelserna mellan de båda släkterna.

Stamtavla I.

Hindsekinds-ätten.

(Vapen: balk.)

ATTE TROTTESSON d. ä., väpn., uppträder redan 1312, därför antagligen ej identisk med:

ATTE.

TROTTE ATTESSON d. ä. i
Hindsekind, 1372—1428,
väpn., häradsh. i Östbo.

SVEN ATTESSON, 1372—1400,
uppträder tillsammans med
Trotte Atteesson.

ATTE TROTTESSON d. y., 1432—1446,
väpn., häradsh. i Östbo. G.^{20/1} 1433
på Hindsekind m. SIGRID, dotter t.
GISE ANDERSSON.

TROTTE ATTESSON d. y.,
väpn., var † 1475.

ANDERS ATTESSON,
väpn., levde 1475.

SIGRID ATTESDOTTER,
g. m. NILS.²⁰

ANDERS ANDERSSON, i Hindse-
kind, häradsh. i Östbo 1509.
G. m. BIRGITTA HENRIKS-
DOTTER.²⁰

bd 1—2, 1884—1918). Brevets herr Trotte är säkerligen identisk med Trotte Petersson. Någon annan riddare med detta namn är icke känd, och någon präst — den andra kategori, som begagnade herretiteln — kan icke åsyftas i detta sammanhang.

¹⁵ Se B. Hildebrand, Esbjörn Blåpanna, s. 22, not 52.

¹⁶ DS nr 4395.

¹⁷ DS nr:s 3372, 4566 och 4613. Se om honom även G. Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor (1925—1936), frih. ätt. Oxenstierna af Eka och Lindö, tab. 2.

¹⁸ DS nr:s 3761, 4448 och 4514 samt RPB nr:s 246 (där även Johan Isberg avlägger räkenskap inför Trotte), 388, 544, 584, 662 och 668.

¹⁹ Tyko Isberg gav sin hustru denna gård i morgongåva (B 15, fol. 275 v, RA).

²⁰ Belägg för de uppgifter, vilka ej återfinnas i texten eller i övriga noter: brev Ed ^{9/3} 1480 (or. perg., Bergshammar-saml., RA, om Sigrid Attesdotter) och Växjö ^{18/3} 1508 (or. perg., UUB, om Birgitta Henriksdotter). — Ätten fortlevde möjligen även efter Anders Andersson (se brev Växjö ^{18/3} 1508 och ^{22/4} 1508, or. perg., Westinska saml., UUB, om en Sigrid Andersdotter, och brev Hindsekind ^{10/8} 1539, or. perg., Bergshammar-saml., RA, där en Torkel Andersson i Hindsekind uppträder).

II. Riddaren och riksrådet Trotte Petersson, Eka-ättens stamfader.

År 1333, året efter det då Magnus Eriksson blev myndig och övertog rikets styrelse,¹ möter man för första gången *Trotte Peterssons* namn. Men först senare, under 1340-talets andra hälft och fram till början av 1360-talet, kan man tydligt se, att han spelade en roll i det politiska livet. Det är under denna tid som konung Magnus i allt högre grad drabbas av de motgångar och olyckor, som slutligen skulle bliva honom övermäktiga. Först sätter förhållandet till Ryssland sin prägel på hans utrikespolitik och tvingar honom att två gånger draga i fält mot grannen i öster, några år därefter måste han uppbjuda alla sina krafter för att försvara sitt välde mot sonen, Erik Magnusson, som gjort uppror, och efter dennes död följa de strider och förvecklingar, som slutligen ledde till att Magnus förlorade det dyrt förvärvade Skåne till Valdemar Atterdag. Under dessa år finner man ständigt Trotte Petersson som konungens medbeseclare, löftesman eller betrodde tjänare. Han förblev Magnus Eriksson trogen också i motgångens tid. Någon gång efter år 1362 måste han ha slutat sina dagar, och han var med säkerhet för längesedan död, då konung Magnus i mars 1365 led nederlag på Gataskogen och förlorade sin krona till systersonen, Albrekt av Mecklenburg.²

Det brev från 1333, där Trotte Petersson nämnes första gången, är bevarat endast i en regest från 1572, vilken har följande lydelse: »Item Ernegisle Joensson riddere, och Per Joensson wepneres breff, ath her Ernegisle Torchilsson, Carll Haralsson, Birge Jogansson, Anund Ifuarsson, Nichlas Tursson, Haralld Elgh, Nils Håkonsson, Larens Ernegislesson, Trotte Persson, Ernegisle Andersson satte konungh Magnus på theris wegna boren. Anno 1333.»³ »Boren» är en 1500-talsform för substantivet »borgen», och »sätta borgen» är den gamla termen för »ställa borgen».⁴ I november 1332 hade konung Magnus köpt panträdden till Skåne av greve Johan av Holstein. Konungen, som under hela sin regering kämpade med penningbekymmer, var tvungen att lämna borgen under formen av personlig gisslan som sä-

¹ Om tidpunkten för Magnus' myndighetsförklaring se G. Carlsson, Den svensk-norska unionen under Magnus Eriksson (Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundets i Lund årsberättelse 1927—1928), s. 29, not 1. För framställningen av Sveriges politiska historia i det följande hänvisas till S. T u n b e r g, Äldre medeltiden (Sveriges historia till våra dagar, del 2, 1926).

² Se nedan s. 17.

³ U 269 a, s. 40, UUB.

⁴ Ordbok öfver svenska språket, utg. af Svenska Akademien, bd 5 (1925), spalt B. 3926 och 3947 f. — S ö d e r w a l l, a. a., bd 1 (1884—1918), s. 137.

kerhet för betalningen av den dryga köpesumman.⁵ Brevet från 1333 har säkerligen något samband med denna affär. Detta bestyrkes också av ett brev från 1342 utfärdat av Peter Jonsson (Bååt), den ene av brevutfärdarna i regesten från 1333, tre andra namngivna personer och övriga arvingar efter Erengisle Jonsson (båt), den andre brevutfärdaren i samma regest. Dessa erkänna, att konung Magnus gottgjort dem »pro obsidibus racione terre scanie per nos expositis et redemptis, necnon pro omnibus debitis dampnis et expensis propterea contractis».⁶ Eftersom det är i egenskap av arvingar efter Erengisle Jonsson som dessa personer få ersättning av konungen, är det tydligt att Erengisle varit en av dem som haft ansvaret för Skånes lösen. Antagligen ha Trotte Petersson och de andra borgesmännen i brevet från 1333 på något sätt hjälpt honom och Peter, den andre brevutfärdaren, ställt pengar till deras förfogande, trätt i deras ställe som greve Johans fångar eller kanske endast med sitt ord gått i borgen för att Erengisle och Peter skulle uppfylla någon förpliktelse, som de åtagit sig.⁷ I varje fall visar detta brev, att Trotte Petersson år 1333 var myndig, och att han då hade en viss förmögenhet, vilken med all sannolikhet, liksom många andra privatpersoners, tagits i anspråk av konung Magnus vid förvärvet av Skåne.⁸

Efter 1333 försvinner Trotte Petersson för många år ur de bevarade källorna, och först 1344 möter man honom åter. Han är då hövitsman på Falkenbergs slott.⁹ Under de närmast föregående åren hade ideligen strider utkämpats mellan konung Magnus och Valdemar Atterdag, men den fred, som slöts i Varberg 1343, hade äntligen gjort slut på

⁵ DS nr 2951.

⁶ DS nr 3617.

⁷ I det första fallet har originalbrevet utgjort brevutfärdarnas kvitto på en penningssumma, i de två andra fallen har det endast innehållit ett tillkännagivande och fått praktisk betydelse först genom borgesmännens besegling. I det första och det tredje fallet skulle uttrycket »sätte konung Magnus på deras vägnar borgen» betyda »gingo i borgen för dem hos konung Magnus», i det andra fallet däremot »ställde borgen (= lämnade gisslan) för konung Magnus i deras ställe». Den sista tolkningen blir trolig, om man antar, att regestens »sätta borgen» är den ordagranna översättningen av ett latinskt »ponere obsides», vilket är köpebrevets term (DS nr 2951. Jfr även »obsidibus expositis» i brevet från 1342, DS nr 3617). Ordet »borgen» kunde på 1500-talet användas i betydelsen »gisslan» (Svenska Akademiens Ordbok, bd 5, sp. B. 3947).

Den krets, i vilken Trotte Petersson här uppträder, är intressant, emedan många inom den, liksom troligen han själv, ledde sitt ursprung från Småland. De två brevutfärdarna, Erengisle Torkelsson, Lars Erengislesson och Erengisle Andersson förde alla »det specifikt småländska båt-vapnet» (uttrycket är S. E n g s t r ö m s i Bo Jonsson, 1, 1935, s. 261, not 86; beträffande vapnen se DS nr 2621, 3929 och 4058, HS 3: 240 och 523 samt G. C a r l s s o n i Sv. Biogr. Lex., bd 5, 1925, art. Bonde, s. 309 och 314). Karl Haraldssons (Stubbe) sätesgård var Ålhult i nordöstra Småland (U 269 a, s. 27, UUB). Även Nils Turesson (Bielke) tillhörde en småländsk ätt (G. C a r l s s o n i Sv. Biogr. Lex., bd 4, 1924, art. Bielke, s. 141 f.).

⁸ Jfr T u n b e r g, a. a., s. 197.

⁹ »Capitaneus castri falkenberghis», DS nr 3761.

krigstillståndet. Hallands ställning hade varit en av stridsfrågorna. Hertigdömet Södra Halland, dit Falkenberg hörde,¹⁰ såldes i januari 1341 till konung Magnus av Valdemar Atterdag, men denne gjorde sedan svårigheter med utlämnandet av köpebrevet, och först efter Varbergsfreden var Magnus' formella rätt till landet obestriddig. Falkenberg hade redan 1336 innehafts av Sigvid Ribbing, kallad »rövaren» av sin stränga svärmoder, den heliga Birgitta.¹¹ I ett brev från något av åren 1341—1343 lovar Valdemar att icke beskydda denne Sigvid, som, tydligen i öppen strid med konung Magnus, då innehade Södra Halland och dess slott.¹² Trotte Petersson har kanske varit den hövitsman, som Magnus insatt på Falkenberg, när han omsider lyckats göra sig kvitt Sigvid Ribbing. Att Trotte innehade slottet strax efter Varbergsfreden visar i varje fall, att han då stod i konungens tjänst, och att han hade dennes förtroende. Han kallas hövitsman på Falkenberg endast denna enda gång. Enligt Chronologia anonymi förstördes slottet två år senare, år 1346.¹³

Våren 1348 kallades det svenska frälset till strid mot ryssarna. Tidigt på sommaren avseglade konung Magnus från mellersta Sverige. I början av maj hade Trotte Petersson befunnit sig i Stockholm, där konungen samtidigt vistades.¹⁴ Staden var väl mötesplats för dem som skulle deltaga i krigståget och måste dessa dagar helt ha präglats av förberedelserna till den stora expeditionen. Denna skymtar också i det brev, som visar, att Trotte befann sig i staden. I detta får han näm-

¹⁰ C. G. S t y f f e, Skandinavien under unionstiden (3:e uppl., 1911), s. 96 och 98 f.

¹¹ DS nr 3254. — R. S t e f f e n, Den heliga Birgittas uppenbarelser i urval och öfversättning (1909), s. 88 ff. Jfr B. H i l d e b r a n d, a. a., s. 162.

¹² DS nr 3608, även O. S. R y d b e r g, Sverges traktater med främmande magter, del 2 (1883), nr 272. Brevet är svärdaterat men måste höra samman med någon av de överenskommelser, som under dessa år ingingos mellan Magnus och Valdemar, kanske snarast fredstraktaten DS nr 3606 även ST nr 251 (jfr B. E. H i l d e b r a n d s motivering i DS, del 5, 1858, s. 80 f. not). Den av O. S. R y d b e r g (ST, del 2, s. 109, not 1) påvisade verbala likheten mellan brevet (ST nr 272) och Varbergstraktaten 1343 (ST nr 267) har intet bevisvärde, ty denna traktat överensstämmer på ifrågavarande punkt ordagrant med den tidigare fredsöverenskommelsen (ST nr 251). Både i DS och i ST dateras denna tidigare traktat till november 1341, men T u n b e r g (a. a., s. 209 f.) daterar den till 1342. Det är i varje fall knappast troligt att både traktaten och brevet om Sigvid Ribbing (DS nr 3608) förskriva sig från november 1341, ty 28 nov. d. å. besöker konung Magnus' moder, hertiginnan Ingeborg, Falkenberg (DS nr 3609), och då hon och hennes son i traktaten uppträda som bundsförvanter, hade hon väl knappast gjort detta, om slottets herre och besättning samtidigt legat i strid med Magnus.

¹³ *Scriptores rerum Svecicarum* I: 1 (1818), s. 58. Vad som kan ligga bakom uppgiften är okänt. P. A. M u n c h håller för troligt, att slottet icke förstörts i fejd utan på konungens befallning (*Det norske Folks Historie, Anden Hovedafd.*, 1, 1862, s. 460 f.).

Mellan 1344 och 1348 nämnes Trotte i ett par brev, DS nr 4139, där han på konungens uppdrag varit med om att fälla råfstetingsdom i Söderköping, samt DS nr 4155, där konungen utan något uppgivet skäl avstår jord i Östergötland till »dilecto nobis Throttoni Pætarrson».

¹⁴ DS nr 4323. K. G. G r a n d i n s o n, Studier i hanseatisk-svensk historia, 2 (1885), Bilaga (Konung Magnus Erikssons itinerar), s. 98.

ligen i uppdrag att företa en jordvärdering inom ett år efter konung Magnus' återkomst »från ryssarna».¹⁵ Det är troligt att han sedan deltagit i det ryska fälttåget. I det ovannämnda brevet kallas han endast »nobilis vir», men då han nästa gång nämnes i källorna, i februari 1349, då konung Magnus återvänt från Ryssland, kallas han för första gången »herre». Det verkar alltså, som om han vunnit sina riddarsporrar i samband med detta fälttåg.¹⁶

Samma år, 1349, innehade Trotte Petersson Varberg, Norra Hallands huvudort.¹⁷ Detta land befann sig i konung Magnus' ägo,¹⁸ och som herre på Varberg stod Trotte alltså fortfarande direkt i dennes tjänst. I oktober 1353 hade slottet en annan hövitsman, en person vid namn Åbjörn.¹⁹ Det var möjligen detta år som konung Magnus upphöjde sin gunstling, Bengt Algotsson, till hertig av Halland.²⁰ Om uppgiften är riktig, och landet från och med detta år alltså icke längre lydde direkt under konungen, har detta kanske varit orsaken till att Trotte Petersson lämnat Varberg.²¹

Från 1349 finnes ännu ett brev, som rör Trotte. Det är en förlikning mellan Tyko Isberg och en person vid namn Erik Gök, som påstås ha begått en oförrätt mot herr Trotte, vilken den trogne Tyko hämnats genom att ta Erik till fånga.²² Vi veta ingenting om orsakerna till eller förloppet av det drama, som här utspelats, men notisen är belysande för denna tid, då samhällets möjligheter att upprätthålla rättsordningen voro så små, att man ofta fann det säkrast att själv ta sig rätt och gjorde detta, utan att samhället hindrade det.

Åren 1350—1351 kämpade konung Magnus åter mot de kätterska ryssarna, och påvestolen skänkte honom då sitt stöd genom ett stort penninglån. Överenskommelsen om detta ingicks i konungens frånvaro och mot löfte att man skulle förmå denne och flera likaledes frånvarande stormän att besegla traktaten och gå i borgen för lånet. En av dessa stormän är Trotte Petersson, som nu för första gången kallas

¹⁵ Brevutfärdare är Rörík Bonde, som bytt jord med sin broder Peter, och som andre värderingsman utses Johan Hjärne.

¹⁶ DS nr 4395. Jfr även K.-E. Löfqvist, Om riddarväsen och frälse i nordisk medeltid (1935), s. 260.

¹⁷ DS nr 4448, Tyko Isberg avlägger räkenskap för den tid, under vilken han förvaltat Varbergs slott och några egendomar, som Trotte dessutom hade i Norra Halland. Ordet »miles» saknas efter Trottes namn i DS men finnes i originalet (perg., RA).

¹⁸ Tunberg, a. a., s. 188 och 211.

¹⁹ DS nr 4962.

²⁰ Tunberg, a. a., s. 238. Jfr SRS I: 1, s. 29 och 58.

²¹ Detta antages även av P. von Möller (Bidrag till Hallands historia, 1, 1874, s. 70 ff.) och C. Annerstedt (X 58: b, s. 402, UUB). I ett fördrag från 1357 (ST nr 327) nämnes en Abernus Monamusson bland Bengt Algotssons anhängare. Han är möjligen identisk med den ovan omtalade Åbjörn (O. S. Rydberg, ST, del 2, 1883, s. 242, not a).

²² DS nr 4514.

riksråd.²³ Man har här ett otvetydigt bevis för att han tillhörde landets högsta aristokrati, den krets, vars borgen kunde ha något värde för påvens ombud.

Detta är första gången man finner Trotte Peterssons namn i ett dokument av så officiell karaktär. Under de närmast följande åren har man blott få upplysningar om honom, och de härröra alla från brev av privat natur.²⁴ Först under Erik Magnussons uppror kan man åter se, att han stod mitt uppe i tidens stora händelser. Man möter honom ständigt på konung Magnus' sida i denna strid. Fejden hade utbrutit på hösten 1356. Något begrepp om de båda stridande partiernas sammansättning får man först genom det brev från januari 1357, vari skiljedomare mellan Magnus och Erik utses. Trotte Petersson är här en av Magnus' sex löftesmän.²⁵ Striden hade slutat olyckligt för Magnus, och skiljedomen i Jönköping i slutet av april bekräftade hans nederlag. Några dagar senare måste han dessutom — ovisst av vilken anledning — utfärda en skuldförbindelse på en stor penningssumma till sin svåger hertig Albrekt av Mecklenburg, en av Eriks anhängare. Även detta brev beseglade Trotte Petersson som Magnus' löftesman.²⁶

Kampen mellan konungen och hans son fortsatte emellertid även efter fördraget i Jönköping, och i november 1357 tvangs Magnus till ytterligare eftergifter. Men redan följande år var han åter den starkare av de två, säkerligen emedan han då närmat sig Valdemar Atterdag, Eriks fiende. Ett tecken på Eriks nu mera osäkra ställning är hans i september 1358 utfärdade brev till Södermanlands inbyggare, vari han lovar att icke pålägga skatt annat än i enlighet med landslagens föreskrifter.²⁷ Det är onekligen en smula överraskande att finna Trotte Petersson bland de riksråd, som uppgivas besegla detta brev. Detta betyder dock säkerligen ej, att han nu gått över till Eriks parti efter att ha stått på Magnus' sida under motgångens tid. Sten Engström anser i stället, att de i brevet uppräknade rådsherrarna representera »det egentliga riksrådet, icke Eriks i Jönköpingsfördraget omnämnda särskilda råd», och denna förklaring verkar mycket trolig, då Söder-

²³ ST nr 303. Engström (a. a., s. 31, not 78) anser, att flera av de i denna urkund nämnda riksråden endast tillfälligt betraktats som medlemmar av rådet. Trotte Petersson kallas riksråd nästa gång först 9/1 1358 (se nedan s. 13 f., not 31).

²⁴ DS nr:s 4818, 4902 och 4976 samt RPB nr 246.

²⁵ ST nr 325, även Stytte, Bidrag till Skandinavians historia, 1 (1859), nr 19.

²⁶ Stytte, Bidrag, 1, nr 20. Brevet beseglades emellertid även av Nils Turesson (Bielke), som var Eriks anhängare (se ST nr:s 323, 324 och 325 samt Engström, a. a., s. 45). Jönköpingsfördraget hade tydligen för tillfället åstadkommit försoning mellan de båda partierna. — Någon tid senare utsågs Trotte Petersson av konung Magnus att bevaka dennes intressen vid en ekonomisk uppgörelse (RPB nr 305).

²⁷ HH II, s. 3 f., där med felaktigt datum, jfr Engström, a. a., s. 21, not 56.

manland hörde till de landsdelar, över vilka Magnus och Erik enligt Stockholmsfördraget av den 22 nov. 1357 skulle utöva något slags samregering.²⁸

Det dröjer för övrigt icke mer än några månader, förrän Trotte åter tydligt framträder som konung Magnus' man, ty i det fördrag, som den 10 december ingicks mellan denne och hans son, är han åter en av den förres löftesmän.²⁹ Vid tiden för detta fördrag hade Magnus övertaget, men redan på våren 1359 var sonen åter situationens herre.

Fig. 4. Riddaren och riksrådet Trotte Peterssons (*Eka-ätten*) sigill. Vapen: balk.

Omskrift: TROTTI PETERSSON+

Efter orig. vid perg.-brev, dat. 17 okt. 1358, RA.

På försonnaren förändrades emellertid det politiska läget totalt genom Eriks plötsliga död. I slutet av juli deltog Trotte i ett herremöte i Tälje, dit bud kom från konung Magnus, som tillkännagav, att han ämnade återtaga väldet över de delar av riket, där Erik härskat. Trotte var en av dem som utsågos att framföra de församlades svar till Magnus. Han var också en av de tre, som verkligen utförde uppdraget och uppsökte konungen, medan, som Magnus säger, »flere, the nempde waro, egh kumith gato».³⁰ Det brev, vari dessa händelser omtalas, är det märkliga dokument, som brukar kallas Sveriges första riksdagskallelse, utfärdad i Lund den 29 augusti 1359.³¹

²⁸ Engström, a. a., s. 21, not 56; Stockholmsfördraget 1357 ST nr 332. — Även Nils Abjörnsson (sparre), som också nämnes i detta brev, var Magnus' anhängare (Engström, a. a., s. 21).

²⁹ ST nr 338. Jfr Engström, a. a., s. 19, not 53.

³⁰ De två andra, som uppsökte konungen, biskop Nils i Linköping och Erengisle Sunesson (Bååt), hade dock varit hans fiender under striden mot Erik (se t. ex. Engström, a. a., s. 45).

³¹ ST, del 2, s. 269 f. Brevet är reproducerat i S. T u n b e r g, Riksdagens uppkomst och utveckling intill medeltidens slut (Sveriges riksdag, del 1: 1, 1931), mellan s. 42 och 43. — Trotte hade varit kvar i Mälartrakten ännu 5 aug., då han beseglade ett kvitto på en kista med konung Magnus' tillhörigheter, vilken avhämtats från Sigtuna kloster, där den tidigare deponerats (RPB nr 419). Kanske skulle han taga den med sig, då han reste till Magnus.

De politiska växlingarna under Erik Magnussons uppror avspeglar sig i en egendomsaffär rörande Kaby (Simtuna sn, Uppland), i vilken Trotte Petersson blev indragen. Akterna rörande Kaby, daterade $\frac{12}{2}$ 1357, $\frac{6}{8}$ 1358, $\frac{16}{1}$ 1360, $\frac{25}{1}$ 1360 samt $\frac{30}{11}$ 1362, finnas sammanförda i en vidimination från 1390-talet, avskrift från Langebek i Brocmans samling, M 10: 3, KB; Engström har använt själva vidiminationen i DRA, där brevet $\frac{6}{8}$ 1358 även finnes i original, a. a., s. 40, not 2. I det sistnämnda brevet kallas Trotte

Erik Magnussons död gav Magnus andrum i kampen mot hans inre fiender, men en annan fara hotade nu från Valdemar Atterdag, som aldrig uppgivit hoppet om att återvinna Skåne. Det var inför hotet från detta håll som Magnus 1360 tog greve Adolf av Holstein, en av Valdemars främsta fiender, i sin tjänst. Överenskommelsen med denne bevittnades bl. a. av Trotte Petersson.³²

Två brev från 1361, utfärdade i konung Magnus' namn och beseglade med hans domsigill, ha följande egendomliga avslutningsformel: »teste domino Trottone Petersson milite justitiario nostro». Det första brevet är daterat Stockholm den 31 maj och innehåller en befallning till häradshövdingen i Oppunda (Södermanland) att utmäta konungens ensaksböter hos några personer, som brutit mot en tidigare av Magnus fälld dom.³³ Häradshövdingen skall redovisa för bötesbeloppet inför Trotte.³⁴ Det andra brevet är utfärdat i Västerås endast några dagar senare, den 11 juni, och innehåller konungens dom om återbetalning av köpesumman för jord, som köparen hindrats att ta i besittning.³⁵ Ett dombrev av den 10 mars 1360, liksom de två ovan nämnda utfärdat i Magnus' namn och beseglat med »sigillum ad causas», har samma avslutning som dessa med den skillnaden att det här är Nils Turesson, som kallas konungens justitiarius.³⁶

Petersson »consiliarius», jfr ovan s. 12, not 23. Kaby tillföll konung Magnus på räfsting, som hölls den 12/3 1357 i närvaro av ett par av Eriks anhängare, Gustaf Arvidsson (sparre) och Bengt Filipsson (ulv), se om dem ST nr 324; man iakttog tydligen vapenvila i väntan på den kommande skiljedomen. Den 9/3 1358 bortbytte Magnus Kaby till Trotte, och Erik Magnusson bekräftade bytet, vilket icke hindrade, att han lade Kaby under sekvester troligen vintern 1358—1359, då ju också förhållandet mellan honom och Magnus var ytterligt spänt. Efter Eriks död och förlikningen mellan Magnus och sonens anhängare tilldömdes Kaby konungen, vilken sedan återbördade gården till Trotte. Om Kabys vidare öden se RPH nr 13 71 f.

³² ST nr 348.

³³ Brev 21/3 1361 (or. perg., RA). Regesten i RPB (nr 506) är, som Engström påpekat, felaktig (a. a., s. 237, not 14). Brevet är även upptaget i DS (nr 5123) men under år 1355, vilket beror på att det där tryckts efter en felaktig avskrift i UUB (E 186, s. 13), där brevets tidsbestämning »mo ccclx primo feria secunda infra octav corporis Christi» återgivits med »M.CCC.LV. prima feria ante inst. octauam Corporis Christi», vilket uttytts som 7/3 1355. Den stundom i litteraturen förekommande uppgiften att Trotte Petersson redan 1355 kallas justitiarius torde härröra från denna källa.

³⁴ Enligt Täljestadgan av år 1345 (DS nr 3972) och landslagen skulle böter för brott mot konungens dom utmätas av konungsnämnden, som därför fick behålla en tredjedel av bötesbeloppet (K. H. Karlsson, Den svenske konungens domsrätt och formerna för dess utöfning under medeltiden, 1, 1890, s. 56, även not 1). I ovan behandlade fall har man emellertid i stället följt en föreskrift i ett tillägg till Uppsalastadgan av år 1344 (DS nr 3864 a, jfr F. Ödberg, Om den svenske konungens domsrätt under k. Magnus och Albrekt af Meklenburg, 1875, s. 10 och 75 f.). Om man antar, att de utmätande även i detta fall fingo behålla en del av bötesbeloppet, får man förklaringen till brevets ord: »ther af [av bötesbeloppet] skalt tho ræknæ heræ Throtæ Pætersons riddaræ thet wari rath ær».

³⁵ B 15, fol. 270 v—271 r, RA. Jfr det föregående köpebrevet (fol. 270 v) på 5 öresl. i »Juristom».

³⁶ B. E. Hildebrands Samlingar till Svenskt Diplomatarium, bd 3, RA.

För övrigt är denna avslutningsformel helt okänd i Sverige.³⁷ Den är däremot ytterligt vanlig i de danska dombreven. I Danmark fanns nämligen från 1300-talets mitt en ämbetsman, rikskanslern, som på latin kallades justitiarius. Han utövade en del av konungens domsrätt och hade hand om dennes domsigill. De dombrev, som beseglats med detta sigill, ha i allmänhet en avslutningsformel liknande de tre svenska brevens. De utfärdades alltid i konungens namn, även om denne icke själv befattat sig med målet, utan detta handlagts endast av justitiarius.³⁸

Även i Sverige hände det ibland att konungen lät andra utöva hans domsrätt,³⁹ och det måste ha varit ett uppdrag av detta slag som Nils Turesson och Trotte haft, då de kallas justitiarius. Den som hade ett sådant uppdrag kunde på egen hand utfärda dombrev i konungens namn och besegla dem med hans domsigill. Även i svenska brev kan avslutningsformeln »teste N. N.» betyda, att den som säges bevittna, i själva verket utfärdat brevet.⁴⁰

Det är antagligen icke av en ren tillfällighet, helt oberoende av danska förhållanden, som titeln justitiarius dyker upp i de tre ovan nämnda svenska breven. Det är väl troligt att man kände till de danska dombreven, och antagligen var man därför medveten om att man gav de tre svenska alldeles samma avslutning som dessa. Det är ju möjligt att man här får spåra ett medvetet försök att i Sverige införa ett ämbete liknande den danske rikskanslerns.⁴¹ Men det förefaller minst lika troligt att Nils Turesson och Trotte endast haft vanliga tillfälliga domsuppdrag. Den förre kallas ju endast en gång justitiarius, och de två gånger Trotte begagnar denna titel falla inom en tidrymd av två veckor. Om de fått i uppdrag att utfärda dombrev i konungens från-

³⁷ Titeln konungens justitiarius förekommer dock ännu en gång nämligen 1365 (RPB nr 652, även FMU nr 736), då konung Albrekt med sitt brev bekräftar fasta, som lämnats av hans justitiarius, Bengt Filipsson (ulv).

³⁸ W. Christensen, Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede (1903), s. 146—156.

³⁹ K. H. Karlsson, a. a., s. 42 f.

⁴⁰ K. H. Karlsson, a. a., s. 46.

⁴¹ Så t. ex. O. Alin (Om svenska rådets sammansättning under medeltiden, 1877, s. 10, not 3), H. Hildebrand (K. Magnus Eriksson och Skåne, i HT 1882, s. 324) samt i viss mån även K.-E. Löfqvist (De svenska drots- och marskämbetena under 1200- och 1300-talen, i Vet.-soc. i Lund årsbok 1936, s. 42; L. anmärker dock, att ämbetet kanske endast innehafts för tillfälliga uppdrag). Att Trotte Petersson ersatt Nils Turesson som justitiarius kan i så fall förklaras med att den senare 1361 upphöjts till drots (Löfqvist, a. a., s. 44 f.). — Utvecklingen i Sverige blev sedan i varje fall olik den danska. I Sverige blev det nämligen praxis att den som dömde å konungens vägnar talade i eget namn och beseglade med sitt eget sigill (K. H. Karlsson, a. a., s. 60 f.). 1362 eller 1363 fällde Trotte Petersson på detta sätt i eget namn dom å konung Håkans vägnar (se nedan s. 17). Grandinsson (a. a., s. 77) och K. H. Karlsson (a. a., s. 60, not 2) ta detta som ett tecken på att han då ännu utövade justitiarie-ämbetet.

varo, är det ju naturligt att de på något sätt velat betona, att konungen bemyndigat dem att tala i hans namn. Eftersom de i varje fall för tillfället i praktiken hade samma ställning som den danske rikskanslern, låg det ju då nära till hands att också foga dennes titel till den vanliga avslutningsformeln.⁴²

Längre fram på sommaren 1361 deltog Trotte Petersson i ett rådsmöte i Stockholm, vid vilket konung Magnus lyckades få låna en stor penningssumma av kyrkan som hjälp i kriget mot Valdemar At-

Fig. 5. Riddaren och riksrådet Trotte Peterssons (*Eka-ätten*) sigill. Vapen: balk.

Omskrift: *S' IHNDRINGS PETERSONS'*.

Efter orig. vid perg.-brev, dat. 29 febr. 1356, kompletterat med orig. vid perg.-brev 10 juni 1362, RA.

terdag, vilken anfallit Gotland. I lånebrevet tjänstgör Trotte ännu en gång som Magnus' medbeseglare och borgesman.⁴³

Då konung Magnus hösten 1361 bröt med den dittills förda utrikespolitiken, var det åter slut med den inre freden i landet. Denna gång gjorde Magnus' son Håkan gemensam sak med sin faders motståndare och blev därför i februari 1362 vald till Sveriges konung. Man vet icke på vilken sida Trotte Petersson ställt sig under denna konflikt, ty man har inga upplysningar om honom förrän efter de båda partiernas officiella försoning våren 1362. Han uppträder då i ett brev av den 17 maj som Håkans råd tillsammans med tre av de främsta representanterna för oppositionen mot Magnus. Brevet innehåller

⁴² Även lokalt är Trottes domsutövning rätt begränsad. — *Grandinson* anser det troligt, att breven utfärdats i konungens frånvaro (a. a., s. 77). Drotsen använde stundom i liknande fall formeln »teste N. N. dapifero nostro» (*Grandinson*, a. a., s. 93 och 100 f.).

⁴³ RPB nr 511 även tryckt efter avskrift i *Diplomatarium Dalecarlicum*, I, nr 250.

Trotte Petersson har beseglat ett par dokument från de underhandlingar, som en svensk delegation bedrev i Tyskland sommaren 1361 (ST nr:s 351 f.). Som *S. E n g s t r ö m* visat, betyder detta dock med all säkerhet icke, att Trotte varit med om dessa underhandlingar, utan endast att han liksom flera andra stormän på förhand i Sverige beseglat de oskrivna blanketter, som delegationen medförde till Tyskland. En av dessa blanketter med vidhängande sigill användes sedan för en skuldförbindelse till Lübeck av $\frac{1}{5}$ 1362 (ST nr 357), vilken alltså är beseglad av Trotte, fastän hans namn icke ens nämnes i brevet. (*E n g s t r ö m*, a. a., *Exkurs I*, s. 231 ff. samt s. 255, not 64.)

också en bestämmelse helt i detta partis anda.⁴⁴ Senare fällde Trotte en gång dom i Håkans namn i Södermanland.⁴⁵ Några direkta bevis för att han slutit sig till Magnus' fiender finnas dock icke.

I ett brev av den 30 november 1362 nämnes Trotte för sista gången i sådana ordalag, att det är tydligt att han levde, ännu när brevet skrevs.⁴⁶ Den 1 september 1363 intygade hans hustru, *Ingegerd (Ingegerd) Johansdotter (2 balkar, oäkta Folkunga-ätt)*, att Tyko Isberg betalat pengar, som hans broder varit hennes man skyldig.⁴⁷ Om Trotte då ännu varit i livet, är det väl troligt att han själv hade utfärdat detta intyg. I augusti 1364 innehade hans son *Magnus Trotteson (Trottason)* jord, som Trotte tidigare förvärvat, och sålde den utan att åberopa någon fullmakt eller ens samtycke från sin faders sida, vilket hade varit otänkbart, om denne ej då varit död.⁴⁸

III. Herr Trotte Peterssons familj.

Det är icke mindre än ett fyrtiotal brev som bevarat Trotte Peterssons namn till eftervärlden, och alla lämna de i sin mån upplysningar om hans historia. Men i ett avseende är materialet bristfälligt. Trotte framträder för oss egendomligt isolerad från sin släkt. Hans härstamning är okänd, och det brev, som han beseglat åt Gjurd Gote och dennes hustru, är det enda, där han uppträder tillsammans med personer, som bevisligen voro hans fränder.¹ Honom själv finner man ofta i konungens följe, men var hans hustru och barn under tiden bodde vet man icke. Först då han själv är borta, framträder hans familj i det bevarade materialet.

⁴⁴ Örnhielms Diplomatarium, XI, s. 11, RA, brev, vari Håkan förnyar en bestämmelse av Erik Magnusson, vilken tydligen hade upphävts efter dennes död. Jämte Trotte Petersson uppträda Nils Turesson (Bielke), Karl Ulfsson (sparre) av Tofta och Bengt Filipsson (ulv) i detta brev som Håkans rådgivare (se om dessa och om brevet *Engström*, a. a., s. 30, not 76 och s. 53—56).

⁴⁵ Brev daterat $\frac{3}{8}$ 1364 (or. perg. RA, RPB nr 621). Som *Engström* visat, är brevets årtal förfalskat. Det har ursprungligen varit 1362 eller 1363, snarast kanske det förra (a. a., s. 81, not 6). — K. H. Karlsson har påpekat, att detta brev i RPB med orätt anges som räfstetingsbrev (a. a., s. 60, not 2). — Jfr ovan s. 15, not 41.

⁴⁶ Brev $\frac{20}{11}$ 1362, se ovan s. 13, not 31.

⁴⁷ RPB nr 584.

⁴⁸ Brev Oslo $\frac{27}{8}$ 1364 (or. perg., RA). Som *Engström* påpekat, är brevet i RPB (nr 666) med orätt fört till 1365 (a. a., s. 237, not 14). Egendomligt är att Magnus Trotteson här säges besegla (sigillet saknas) men ännu $\frac{8}{9}$ 1365 saknar sigill (RPB nr 668, se även RPB nr 662).

Trotte Peterssons sigill se HS 3: 654 (omskrift: »S'. DROOT, F. PIETERS»; namnformerna tyda på, att sigillstampen kanske tillverkats i Holland), HS 3: 663 (Fig. 5, s. 16 ovan) samt RPB nr 388 (Fig. 4, s. 13 ovan).

¹ DS nr 4395, se ovan s. 7.

Trottes hustru, *Ingegerd Johansdotter*, tillhörde den gamla förnåma ätt, som förde *två balkar* i vapnet, en *oäkta gren av Folkungaätten*. Hennes fader, riddaren Johan Magnusson, var lagman i Västmanland och broder till drotsen Gregers Magnusson. Trottes förnåma gifte ger antagligen en del av förklaringen till hans sociala framgång. Ingegerd bodde efter Trottes död på gården Benhammar i Uppland, vilken hon antagligen ärvt efter sin fader.²

Utom sonen Magnus hade Trotte ännu en son, *Johan Trottesson*, samt troligen fyra döttrar, av vilka dock endast två, *Elin* och *Birgitta*, äro kända till namnet. Elin Trottesdotter ingavs i Klara kloster i Stockholm troligen år 1370, och hennes broder Johan framträder endast en gång, nämligen då han 1378 lämnar sitt samtycke till att ett markland jord givits med system till klostret.³

Det äldsta bevarade brev, som *Magnus Trottesson* utfärdat, innehåller en intressant upplysning. Det är nämligen daterat Oslo den 27 augusti 1364.⁴ Det var i november 1363 som hertigarna av Mecklenburg plötsligt angripit Sverige. Framgången blev i början stor, och i februari 1364 utropades den unge Albrekt av Mecklenburg till landets konung. I juli s. å. måste konung Magnus lova att lämna inkräktarna i ostörd besittning av hela Sverige utom de västra delarna, men därmed var striden ännu ej slut. Det är knappast troligt (jfr ovan s. 17)

² Stamtavla över Folkunga-ättens oäkta gren hos K. H. Karlsson, Folkungaätten (i Sv. Autografsällskapets tidskr., 1, nr 11, 1888), s. 231. Ingegerds sigill se RPB nr 668. Om Johan Magnusson se DS nr:s 2654, 3111 och 3511; hans sigill se HS 3: 479. Ett skäl för antagandet att Ingegerd var hans dotter är jämte hennes sigill och namn — även Johans moder hette Ingegerd (DS nr 2215, jfr nr 2654) — möjligen den omständigheten att hon ägde Benhammar (Vada sn, Vallentuna hd; RPB nr:s 662 och 2450 samt B 15, fol. 335 v—336 r, RA). Johan Magnusson var nämligen arvinge, tydligen systerson, till Jedvard Filipsson (Rumby-ätten, rutad balk), som 1307 gifte sig på denna gård (DS nr:s 1541 och 2654). Benhammar ärvdes sedan av Ingegerd Johansdotters dotterson Jesper Görtz (se nedan s. 21), vilken 1454 uppgav, att en äng i Kärsta sn legat under Benhammar och tillhört hans «forelra» i tvåhundra år. Troligen är det om samma äng han senare uppger, att den tillhört både hans mor, mormor och mormorsfar (brev Benhammar ^{9/10} 1454 samt Stenby ^{19/2} 1459, båda or. perg., RA). — Redan Rasmus Ludvigsson uppger, att Ingegerd var dotter till en Johan *Gregersson* (se t. ex. Genealogica, vol. 5, Gustaf I:s förfäder, RA). Denna uppgift möter ännu hos G. E l g e n s t i e r n a (Den introducerade svenska adelns ättartavlor, adl. ätt. Reventlow, tab. 1). Någon Johan Gregersson av denna ätt är dock icke känd. Johan Magnussons fader hette däremot Magnus Gregersson.

³ J. Nordberg, S. Claræ Minne (1727), s. 80 f. — Namnet Johan Trottesson förekommer i brev 1368 och 1380 (RPB nr:s 839 och 1529), men det finns ingenting som tyder på att det är Trotte Peterssens son som uppträder i dessa källor. — En *Peter Trottesson*, som uppträder 1378—1396 och för balk i vapnet (RPB nr:s 1381 och 2825; se om honom, hans hustru, Katarina Bengtsdotter, och dotter Cecilia även RPB nr:s 2133, SD nr 1552 samt brev Vadstena ^{2/2} 1421, or. perg., RA), göres redan av 1500-talsgenealogerna till Trotte Peterssens son (se t. ex. Genealogica, vol. 18, fol. 7^{1/2} r, vol. 31, fol. 8 r och vol. 41, fol. 9 r, RA). Då han, så vitt man kan se, icke hade några som helst förbindelser med Trotte Peterssens familj, verkar detta antagande föga troligt, men däremot tyda hans namn och vapen på att han ändå hörde till samma ätt.

⁴ RPB nr 666; se ovan s. 17, not 48.

att Trotte Petersson upplevde ens början av denna omvälvning, men då hans son i augusti 1364 befinner sig i Folkungarnas norska huvudstad, kan detta endast betyda, att denne till att börja med tagit parti för de herrar, som hans fader troget tjänat. Längre stannade han dock ej bland de svenska emigranterna i Norge. Om han övergivit Folkungarnas sak före eller efter det olyckliga slaget vid Gata i mars 1365 vet man ej. I augusti detta år var han i varje fall åter i Sverige, och under de närmast följande åren uppträder han i några brev tillsammans med

Stamtavla II.

Eka-ätten.

(Vapen: balk.)

PETER.

? KATARINA PETERSDOTTER, var 1349 g. m. GJURD GOTE (<i>oxpanna</i>), 1338—1350.	TROTTE PETERSSON, 1333—1362, var † 1364, ridd., riks., hövitsm. på Falkenberg och på Varberg, häradsh. i Tveta. G. m. INGEGERD JOHANSDOTTER (<i>2 balkar</i>), 1363—1390.
---	---

MAGNUS TROTTESSON, 1364—1411, ridd., riks. G. 1) m. KATARINA OLORSDOTTER, som var † 1402; 2) m. MÄRTA MAGNUSDOTTER (Kase), som levde 1412.	JOHAN TROTTESSON, 1378.	ELIN TROTTESSON, 1370—1378, ingiven i Klara kl.	BIRGITTA X. TROT- TROTTESSON, DOTTER, se Stam- tavla III.	? X. TROT- TESDOT- TER, se Stamtavla IV.	? X. TROT- TESDOT- TER, se Stamtavla V.
--	-------------------------------	---	--	---	--

1. GREGERS MAGNUSSON, i Eka, 1402—1441, väpn., riks., häradsh. i Trögd. G. 1) m. INGEBORG MAG- NUSDOTTER (KASE), 1400—1424; 2) ^{30/11} 1432 m. JUTTA VALDEMARS- DOTTER (horn), 1427—1452.	1. JOHAN MAGNUS- SON, 1402.	1. MÄRTA MAGNUS- DOTTER, 1402—1406. G. m. KLAUS ULF.	2. KARL MAGNUSSON, i Eka, 1421—1467, ridd., riks., hövitsm. på Kastelholm, häradsh. i Vaksala. G. m. BIR- GITTA ARENTSDOTTER (PINNOW), som levde 1489.
--	---	---	--

2. ? KATARINA, nämnes som † 1451.	TROTTE KARLSSON, nämnes från 1464, † 1471 i slaget på Brunkeberg, ridd., riks., hövitsm. på Ringstadaholm.	MAGNUS KARLSSON, i Eka, 1471—1484, väpn., riks., hövitsm. på Ståkeholm, häradsh. i Vaksala. G. ^{15/1} 1475 m. SIGRID ESKILS- DOTTER (BANÉR), † 1527.
---	--	--

TROTTE MÅNSSON, i Eka, nämnes från 1504, † ^{20/8} 1512, ridd., riks., hövitsm. på Ståkeborg. G. 1510 m. MÄRTA BENGTSDOTTER (<i>ulv</i>), † 1527.	CECILIA MÅNSDOTTER, † 1522 eller 1523. G. m. ridd. o. riks. ERIK JOHANSSON (VASA), † i Stockholms blodbad ^{8/11} 1520.
--	--

MÅNS TROTTESSON, † 1523
 eller 1525.

anhängare av det mecklenburgska partiet. Då slutligen fördraget vid Edsviken slöts mellan Folkungarnas anhängare och deras fiender år 1371, var Magnus Trotteson en av väpnarna på konung Albrekts sida.⁵

Magnus Trotteson var icke den ende av Trotte Peterssons familj, som anpassade sig efter tingens nya ordning i Sverige. Redan 1367 var Ingegerd Johansdotter omgift med *Henrik Reventlow* (Ræwenc-low), som med säkerhet tillhörde den bekanta mecklenburg-holsteinska ätten med detta namn och därför antagligen kommit till Sverige med landets nya herrar.⁶ År 1378 var också Birgitta Trottesdotter gift med en inflyttad tysk, *Kort Görtz* (stolpe), och samtidigt var antagligen en av hennes systrar gift med *Tideke Pinnow*, även han av namnet att döma av tysk börd. En tredje syster synes dock då ha varit gift med en man av svensk börd, västgötalagmannen, väpnaren och riksrådet *Lars (Laurens) Björnsson* (1 *bjälke*).⁷ Denne hade under tronstriden hållit fast vid Folkungarna och gick över till konung Albrekt först efter Edsviksfördraget 1371. Om hans äktenskap ingåtts före eller efter detta år kan tyvärr icke avgöras.⁸

⁵ RPB nr 662. — Magnus uppträder tillsammans med Finvid Finvidsson (delad sköld, övre fältet kluvet) 1367 (se nedan not 6) och med jarlen Erengisle Sunesson (Båät) och Magnus Gisleesson (sparre) 1370 (Nordberg, a. a., s. 80. Se om dessa *E n g s t r ö m*, a. a., s. 88, 144 och 300). — Edsviksfördraget: RPB nr 987.

⁶ Brev ⁴/₈ 1367, B 15, fol. 335 v—336 r, RA. — Om ätten Reventlow, där Henrik var släktnamn, se Danmarks Adels Aarbog, 1893, s. 358 ff. och 1939, II (Stamtavler), s. 1 ff. — Henrik Reventlow uppträder sista gången — för övrigt tillsammans med Magnus Trotteson — på mötet i Nyköping 1382, då en viktig fråga om fattigtionden avgjordes. Båda måste då ha varit jordägare i Södermanland (RPB nr 1695; jfr B. H i l d e b r a n d, Esbjörn Blåpanna, s. 30).

⁷ Henrik Reventlows och Ingegerds brev 1378 (Nordberg, a. a., s. 81) beseglas av deras tre mågar, Lars Björnsson, Tideke Pinnow och Kort Görtz. Birgitta Trottesdotter var enligt en annan källa gift med Kort Görtz (Kurd, Conrad, Gördze, Gyrze, Gorze; RPB nr 3132, där hans sigill har omskriften »S. CONRADI de GHORSE»). — Danmarks Adels Aarbog 1939, II (s. 18 f.) uppger, att Lars Björnsson och Tideke Pinnow 1378 voro gifta med döttrar till *Henrik Reventlow* och Ingegerd, vilket är föga troligt, då Ingegerd icke kan ha gift om sig före 1363. — Att Lars Björnsson var gift med en syster till Birgitta Trottesdotter bevisas av brev Skattmansö ²⁰/₈ 1427, vari hans dotter Ingegerd kallar fru Birgitta i Benhammar för moster (or. perg., RA). — Tideke Pinnow nämnes i Raven v. Barnekows räkenskaper för Nyköpings slottslän 1365 eller 1366 (S t y f f e, Bidrag, 1, nr 36, s. 105) men är för övrigt, så vitt jag kunnat se, okänd. Bevisen för att även han var gift med en dotter till Trotte Petersson äro icke fullt klara. 1425 uppträder en Elseby Tidekadotter (2 korslagda stavar) gift med Lars (Lafrinz, Lasse) Karlsson (5-uddig stjärna), och denne kallas 1430 son till Birgitta Trottesdotter (brev 1425 u. d., Arnö ¹²/₈ 1426 och Stockholm ³/₈ 1430, alla or. perg., RA). Han var emellertid bevisligen son till Karl Lange (5-uddig stjärna), som ännu 1422 var gift med Sestrid Matsdotter (SD nr 1210 och brev Vadstena ¹⁰/₈ 1422, or. perg., RA). Namnet Tideke är så ovanligt, att det under sådana förhållanden är troligt att Lars' hustru Elseby varit dotter till Tideke Pinnow och systerdotter till Birgitta, i synnerhet som detta antagande stämmer med arvsförhållandena i följande generation (se nedan s. 22 f.). — Stamtavlor över Trotte Peterssons ättlingar se nedan s. 22 ff.

⁸ Se om Lars Björnsson *E n g s t r ö m*, a. a., s. 150, not 202, 160, 163, not 239, 175, 301 m. fl.

Det kanske kan vara av intresse att ett ögonblick dröja vid den krets av släkter, som härstammade från Trotte Petersson. Berättelsen om dem har redan visat hur nyinflyttade tyskar gifte in sig i den svenska aristokratien, och den ger ett par exempel också på en annan social företeelse, det andliga ståndets nära samhörighet med frälset under den katolska tiden.

Ingegerd Johansdotter levde ännu 1390 som änka efter Henrik Reventlow på Benhammar.⁹ Efter henne gick gården till hennes dotter Birgitta och därefter till dennas barn med Kort Görtz. En av deras söner, riddaren och riksrådet *Jesper Görtz*, bodde på Benhammar och dog där 1459.¹⁰ Mera känd är hans broder väpnaren *Melchior Görtz*, som blev greve Hans' av Everstein fogde på Västerås slott efter dalkarlarnas resning 1433, då Engelbrekt tvungit Jösse Eriksson att lämna fästet ifrån sig. Det var också Melchior som förde befälet där 1434, då slottet måste kapitulera för Engelbrekt.¹¹ En tredje broder, *Eggert Görtz*, inträdde i det andliga ståndet som kanik i Uppsala. Han var kantor vid Uppsala domkyrka, nämnes som kyrkoherde i Vendel 1427 och i Spånga 1430 samt uppträder ett par gånger på 1440-talet i ärkebiskoparna Nicolai Ragvaldi och Jöns Bengtssons (Oxenstierna) omgivning.¹² Birgitta Trottesdotters söner efterlämnade inga barn. Hennes dotter *Ramborg Kortsdotter* hade däremot i sitt äktenskap med väpnaren *Erik Nilsson i Väsby* dottern *Katarina*, som gifte sig med riddaren *Sten Petersson (7-uddig stjärna)*, sedermera Karl Knutssons marsk och hövitsman på Västerås. Katarina Eriks-

⁹ RPB nr 2450, varav framgår att Henrik var riddare.

¹⁰ Fru Birgitta i Benhammar — Kort Görtz var riddare (RPB nr 2511) — omtalas 1427 (se ovan not 7). År 1426 utarrenderade hon gården till sin son Jesper (brev Benhammar $\frac{7}{1}$ 1426, or. perg., RA). Birgitta måste ha uppnått mycket hög ålder. Hon var gift 1378 och levde ännu 1442 (brev Torstuna $\frac{2}{8}$ 1442, or. perg., RA). — Brev om Jesper Görtz Benhammar $\frac{12}{8}$ 1459 (2 brev, or. perg., RA) samt N. Herltz, Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer, 1 (1927), nr 137. Jfr även ovan s. 18, not 2. — Även Birgittas son Eggert ärvde jord i Benhammar (brev $\frac{20}{8}$ 1445, or. perg., RA).

¹¹ Om Melchior Görtz' roll under dalupproren se G. Carlsson, Senare medeltiden (Sveriges historia till våra dagar, del 3: 1, 1941) s. 250 och 261. Jfr Svenska medeltidens rim-kronikor (ed. G. E. Klémning i SFSS 17:2, 1866), vers 830 och 874 ff., s. 29 och 31 och Olaf Petri svenska krönika (ed. G. E. Klémning, 1860), s. 169 samt SRS II: 1 (1828), s. 127. Brev om Melchior Benhammar $\frac{7}{1}$ 1426, Stockholm $\frac{8}{4}$ 1430 (där han liksom brodern Eggert kallas son till Birgitta Trottesdotter), Opensten $\frac{8}{11}$ 1430 (hans sigill), Tuhundra ting $\frac{20}{7}$ 1434 och Torstuna $\frac{2}{8}$ 1442, då han var död (alla or. perg., RA) samt SMR nr 675.

¹² Brev om Eggert se ovan not 11, K. H. Karlssons Biogr. ant. för medeltiden (Riddarhuset): Görtz samt brev Skokloster $\frac{20}{8}$ 1427, Uppsala $\frac{19}{10}$ 1446, Uppsala $\frac{22}{8}$ 1448, Uppsala $\frac{12}{8}$ 1451 och Uppsala $\frac{28}{11}$ 1451 (2 brev), då han var död (alla or. perg., RA) samt ST, del 3 (1895), s. 239, där han nämnes bland rikets råd och män, och SMR nr 817.

Namnet Görtz förvrängdes ibland till »Gerdson» eller något liknande.

Stamtavla III.

Ättlingar till Kort Görtz.

KORT GÖRTZ,¹³ nämnes 1375—1402, ridd. Var 1378 g. m. BIRGITTA TROTTESDOTTER (*Eka-ätten*), i Benhammar, som levde ännu 1442.

JESPER GÖRTZ,¹³ i Benhammar, nämnes fr. 1426, † 1459, ridd., riks. Var 1427 g. 1) m. BIRGITTA BRYNOLFSDOTTER (ROOS AF HJELMSÅTER); var 1440 g. 2) med KRISTINA FILIPSDOTTER (*båt*), som var † 1446; g. 3) m. ANNA LARSDOTTER (*Aspenäs-ätten*), som nämnes 1447.

MELCHIOR GÖRTZ, nämnes 1426—1438, var † 1442, väpn., fogde på Västerås 1433 och 1434.

EGGERT GÖRTZ, nämnes fr. 1427, † 1451, kantor vid Uppsala domkyrka, nämnes 1450 bland rikets råd och män.

RAMBORG KORTSDOTTER, g. m. ERIK NILSSON (*belagd balk eller vingat svärd*), i Väsby, väpn., som levde 1433.

I. ?
Dotter.¹³ som 1432 var arvinge efter sin mormors mor, Elin Bengtsdotter (*Aspenäs-ätten*); † före fadern.

BIRGITTA ERIKSDOTTER,¹³ levde 1440, klostergiven.

ANNA ERIKSDOTTER, g. m. riddaren GREGERS BENGTESSON (*2 balkar*).

ERIK GREGERSSON (*2 balkar*),¹³ var 1459 ridd.

KATARINA ERIKSDOTTER, levde 1474 men var † 1480. Ärvdes av sina sysslingar. G. ²⁰/₈ 1434 på Väsby m. STEN PETERSSON (*7-uddig stjärna*), ridd. marsk, hövitsm. på Västerås.

dotter var den sista av Birgitta Trottesdotters ättlingar och ärvdes av sina sysslingar.¹⁴

Av Lars Björnssons barn är det endast två som ha tydliga släktförbindelser med Eka-ätten, nämligen *Ingegerd Larsdotter* (Laurensdotter), som kallar Birgitta Trottesdotter för moster, och väpnaren *Karl Larsson* (Laurenssohn), vilkens dotter *Iliana* tillsammans med

¹³ Belägg för de uppgifter, som ej återfinnas i texten eller i övriga noter: brev om Kort Görtz, RPB nr 1126 och SD nr 166; om Jesper Görtz' giften, brev Skokloster ²⁰/₆ 1427 och ²¹/₈ 1446 (båda or. perg., RA), SMR nr 1198, Anna Pückesdotter Bylows Chronicon genealogicum (utg. av Peringskiöld 1718), s. 9 samt B 16, fol. 46 v, RA; om Jespers dotter, brev Uppsala ¹⁸/₆ 1432 (or. perg., Skokloster-saml., RA); om Birgitta Eriksdotter, SMR nr 1062 och brev Benhammar ¹²/₈ 1459 (or. perg., RA); om Erik Gregersson, brev Lindholmen ²⁰/₁₁ 1459 (or. perg., RA); om hans släkt se för övrigt K. H. Karlsson, Folkunga-ätten (i Svenska Autografsällskapets tidskrift, 1, nr 11, 1888) s. 231.

¹⁴ Ramborg dotter till Birgitta i brev Torstuna ²¹/₂ 1442 (or. perg., RA), gift med Erik Nilsson i Väsby (belagd balk eller vingat svärd) se brev ²⁰/₂ 1423, Väsby ¹⁴/₈ 1426, Stockholm ¹²/₁₁ 1433 och Ridö ¹⁰/₁ 1440 (alla or. perg., RA). Om deras dotter Katarina och Sten Petersson se SMR nr 135 och K. K u m l i e n, Karl Knutssons politiska verksamhet 1434—1448 (1933), s. 229 och 246 (där även om Katarinas syster Anna Eriksdotter, gift med Gregers Bengtsson, 2 balkar). Om Sten Petersson se även S. T u n b e r g s art. i Nord. Familjebok, bd 26 (1917), sp. 1274. — Katarina ärvdes av Magnus Karlsson av Eka-ätten och Finvid Larsson (5-uddig stjärna), se brev ¹/₈ 1480, Uppsala ¹⁰/₈ 1480, och Turinge prästgård ²⁰/₈ 1492 (alla or. perg., RA, det sista vidfästet brev Lövsta ¹/₇ 1474). — Ätten Görtz, se ovan Stamtavla III.

Stamtavla IV.

Gren av Lars Björnssons ätt.

(Vapen: i bjälke.)

LARS BJÖRNSSON,¹⁵ nämnes 1360—1383, lagm. i Västergötl. Var 1378 trol. g. m.
X. TROTTESDOTTER (*Eka-ätten*).

KARL LARSSON, väpn., levde 1448.
G. m. MÄRTA KLAUSDOTTER (*Dowt*).¹⁵

INGEGERD LARSDOTTER, i Skattmansö,
var † 1455, barnlös. G. 1) ¹⁰/₈ 1398
m. i idd. HARALD KARLSSON (*STUBBE*);
var 1404 g. 2) m. väpn. KNUT GISLES-
SON (*3 rosor*); var 1422 g. 3) m. väpn.
JÖNS FINSSON (*hjørthorn*), fogde i

ILIANA KARLSDOTTER, 1448—1481. Var
närmaste arvinge till Finvid Larsson
(5-udd. stjärna), se Stamtavla V.
Var 1448 g. 1) m. väpn. MATS HÅKANSSON
(*belagd balk*); var 1481 g. 2) m.
OLOF PEDESSON i Ädö.

Dalarna.

Magnus Karlsson av Eka-ätten hade arvsrätt efter prebendaten vid Uppsala domkyrka *Finvid Larsson* (Laurensen), säkerligen deras gemensamme syssling.¹⁶ Denne Finvid var antagligen dotterson till Tideke Pinnow, gift med den tredje av Trotte Peterssens döttrar. Finvid måste ha varit den siste av ättlingarna i denna gren, eftersom han icke hade närmare arvingar än sina sysslingar.¹⁷

De fyra ätter, som härstammade från Trotte Petersson och hans hustru, bildade en stor släktkrets, där förbindelser mellan de olika grenarna ofta förekommo. I gamla tider, då arvsrätten var obegränsad, och jorden betraktades mera som ättens än som den enskildes egendom, var det ju naturligt, särskilt då en ätt höll på att dö ut, att den

¹⁵ Belägg för de uppgifter, vilka ej återfinnas i texten eller i övriga noter: brev om Lars Björnsson, RPB nr 464 och 1922; om Karl Larssons gifte, brev ²⁵/₈ 1438 (or. perg., RA); om Ingegerd Larsdotters giften, RPB nr 2917, SD nr 428 och brev Ringstadaholm ²³/₁ 1422; om Iliana Karlsdotters giften, brev 1448 och ¹/₈ eller ²⁹/₈ 1481 (se nedan, not 16).

Lars Björnssons barn *Bengt Larsson* och *Birgitta Larsdotter* ha ej upptagits på stamtavlan, då ej de ha några påvisbara förbindelser med Eka-ätten.

¹⁶ Om Ingegerd Larsdotter se ovan not 7. Hon dog barnlös och ärvdes av sina syskons avkomlingar (B 16, fol. 40 v—41 v, RA, där hon också kallas dotter till Lars Björnsson). Karl Larsson kallas ofta broder till henne (se t. ex. SMR nr 611). Att Iliana var hans dotter torde framgå av B 16, fol. 40 v—41 v (RA), men bevisas enligt K. H. Karlssons anteckningar (Riddarhuset) av brev 1448 i RA, vilket dock ej kunnat återfinnas där. Iliana och Magnus Karlsson närmaste arvingar till Finvid Larsson i brev Uppsala 1481 ¹/₈ eller ²⁹/₈ (or. perg., RA). — Lars Björnssons ätt, se ovan Stamtavla IV.

¹⁷ Finvid förde 5-uddig stjärna i vapnet liksom Lars Karlsson (se ovan s. 20, not 7 samt brev Stockholm ¹⁰/₈ 1461, or. perg., RA), och arvsförhållandena äro sådana, att de bäst förklaras, om man antar, att han var son till Lars och dotterdotterson till Trotte Petersson. Finvid var arvinge till Katarina Eriksdotter jämte hennes syssling Magnus Karlsson; han bör alltså själv ha varit hennes syssling (se ovan s. 22, not 14). Dessutom var ju Magnus Karlsson jämte sin syssling Iliana Karlsdotter Finvids närmaste arvinge (se ovan not 16). Den ovan angivna lösningen torde därför vara den enda möjliga. — Även Finvid innehade jord i Benhammar, kanske ursprungligen ett arv från Ingegerd Johansdotter (brev Stockholm ¹⁰/₈ 1461, or. perg., RA). — Tideke Pinnows ätt se Stamtavla V, s. 24.

Stamtavla V.

Tideke Pinnow's ättlingar.

TIDEKE PINNOW, 1365 eller 1366—1378. Var 1378 trol. g. m. X. TROTTESDOTTER
(Eka-ätten).

ELSEBY TIDEKADOTTER (2 korslagda stavar), 1425—1426. Var 1425 g. m. väpn.
LARS KARLSSON (5-uddig stjärna), som 1430 kallas son till Birgitta Trottesdotter
(Eka-ätten).

FINVID LARSSON (5-uddig stjärna) prebendat vid Uppsala
domkyrka 1461, levde ännu 1492. Var närmaste arvinge
till Katarina Eriksdotter (Väsby-ätten), se Stamtavla III.
Ärvides av Eka-ätten.

?
INGRID LARSDOTTER,
var 1446 g. m.
PETER PETERSSON.¹⁸

siste medlemmens brev beseglades av hans arvingar ur andra släkter.¹⁹
Men det hände också att särskilt viktiga och högtidliga tilldragelser
samlade medlemmarna av de befryndade ätterna till släktmöte, som
när Katarina Eriksdotters bröllop sommaren 1434 stod på hennes
faderns gård Väsby. Bland fastarna i morgongåvobrevet äro Karl Lars-
son (1 bjälke), Karl Magnusson (Eka-ätten), Jesper Görtz och Lars
Karlsson (5-uddig stjärna) representanter för de fyra olika grenarna
av Trotte Peterssons ättlingar.²⁰

IV. Riddaren och riksrådet Magnus Trotteson och hans familj.

Magnus Trottesons första uppträdande under striden mellan
Folkungarna och Albrekt av Mecklenburg har tidigare omtalats.¹
Efter Edsviksfördraget 1371 har man inga upplysningar om honom,
förrän han 1374 plötsligt åter visar sig deltaga i de stora politiska hän-
delseerna. Förhållandet mellan konung Albrekt och hans mäktige un-
dersåte Bo Jonsson (Grip) var vid denna tidpunkt så spänt, att den
senare begärde lejd, då han skulle besöka konungen. Magnus Trottes-
on var en av de åtta vänner till Bo, vilka å hans vägnar skulle mot-
taga denna lejd. Att Magnus på detta sätt tog parti mot konungen
kan kanske hängde samman med att Lars Björnsson, som i varje fall 1378
var hans svåger, också stod på Bo Jonssons sida vid detta tillfälle.²

¹⁸ Brev 8/9 1446 (or. perg., RA).

¹⁹ Finvid Larssons brev Uppsala 18/2 1460 (or. perg., RA) beseglas av Karl Mag-
nusson (Eka-ätten). Ingegerd Larsdotters brev Uppsala 16/8 1433 (or. perg., RA) be-
seglas av hennes broder Karl, Eggert Görtz, Gregers Magnusson (Eka-ätten) och Jesper
Görtz o. s. v.

²⁰ SMR nr 135. Väsby i Hammarby sn, Vallentuna hd. — Om Lars Karlsson se
ovan s. 20, not 7.

¹ Se ovan s. 18 ff.

² Styffe, Bidrag, 1, nr 55, Om konflikten mellan konung Albrekt och Bo Jons-
son se Engström, a. a., s. 200 ff.

Trotte Peterssons verksamhet i konungens tjänst kan man följa nästan år från år, men man vet mycket litet om honom som privatman. Den bild man har av hans son är helt annorlunda. Magnus Trotteson framträder i en mängd brev som en storman, som drev handel med jord och skötte sin och sin familjs icke obetydliga förmögenhet, men däremot har man endast sporadiska upplysningar om hans politiska uppträdande. Hans börd torde dock ha gjort, att han icke kunnat undgå att ta del i tidens stora händelser.

Magnus Trottesons första hustru, *Katarina Olofsdotter*, tillhörde icke som hans moder någon av landets förnämsta ätter, men hennes fader, väpnaren Olof Djeken, var en rik och antagligen ganska betydande man. Familjen var fast knuten till Västmanland, där Olof i början av 1360-talet var fogde.³ Katarina hade tidigare varit gift med riddaren Lek Ofradsson (fyrdelad sköld), som var död 1377. Hon bodde 1379 på hans gård Solvik i Kärrbo socken (Västmanland), och någon antydning om att hon då var omgift finnes icke. Först vid arvs-skiftet efter henne 1402 får man veta, att hon också varit gift med Magnus Trotteson. De måste ha gift sig senast omkring 1385, ty deras dotter *Märta* var vid arvs-skiftet vuxen. Sönerna *Johan* och *Gregers* synes däremot då ännu ha varit omyndiga.⁴

Från och med år 1388 har man många exempel på att Magnus Trotteson själv förvärvat jord i Västmanland, där hans hustru hörde hemma, särskilt inom Åkerbo härad, där han också en gång kallas häradshövding. Var hans sätesgård legat vet man icke, men att han varit bosatt i Västmanland verkar troligt.⁵

³ Olof Djeken «i Tuna i Västmanland» (styckad sköld med pilspets i ena fältet och stjärna i det andra), kallas också O. D. i Lövsta i Tillberga socken, var häradshövding i Norrbo hd, ägde och bebodde tomt i Västerås och instiftade jämte sin hustru Elin Karlsdotter (S-liknande figur) Helga kors' prebenda vid domkyrkan i denna stad. Han är möjligen identisk med den Olof Djeken som 1367 höll råfsteting i Bo Jonssons namn och 1381 var konungsdombhavande på dennes vägnar. Elin Karlsdotter hade i ett tidigare äktenskap sonen Karl Styrkarsson (lilja). Se RPB nr 233, 568, 793, 824, 913, 1274, 1594, 1597, 1909 och 2158, SD nr 3089 f., B 16, fol. 197 r, RA, samt A 13, fol. 5 r, RA.

⁴ Om Katarina Olofsdotter, Lek Ofradsson och deras son, riddaren Gustaf Leksson, se RPB nr 655, 1017, 1306 och 1404 samt SD nr 133 (arvs-skiftet efter Katarina, då gården Solvik tillföll Magnus Trottesons barn. Om gårdens senare historia se HH 13: 1, 1884, s. 1; jfr B. H i l d e b r a n d, Medeltidsätten Bralstorp i PHT 1930, s. 18.)

⁵ RPB nr 2368, 2586, 2587, 2599 och 2931. Det förstnämnda brevet (från 1388) är utfärdat av Nils Djeken, å Magnus Trottesons vägnar underhäradshövding i Åkerbo hd. I de två följande breven kallas Nils dock själv häradshövding där, och 1398 är Magnus' sväger Karl Styrkarsson häradshövding i Åkerbo (det sista brevet). — Katarina Olofsdotter bodde 1379 på gården Solvik (se ovan not 4), och arvs-skiftet efter henne förrättades även där (ovan not 4). Gården tillföll då hennes barn med Magnus, kanske emedan den var deras hem (se även SD nr 3088 och 3090). — Magnus Trotteson uppträder i Västmanland redan i början av 1380-talet (brev Västerås 2/8 1380, or. perg., UUB) och beseglar där 1381 ett brev, vari jord säljes till Olof Djeken (RPB nr 1597, även Diplomatarium Dalekarlicum, nr 964).

De brev, vari Magnus får fasta på jord i Västmanland, äro de enda bevarade källor från åren 1388 fram till 1395, som ge några upplysningar om honom. Men av en urkund från 1395 vet man, att också större och viktigare händelser sysselsatt honom under dessa år. 1388 hade ett mäktigt svenskt stormannaparti hyllat Margareta, Danmarks och Norges drottning, som härskarinna även i Sverige. Följande år hade konung Albrekt i grund besegrats vid Falköping och blivit Margaretas fånge. Men allt motstånd bröts icke genom detta nederlag,

Fig. 6. Riddaren och riksrådet *Magnus Trottesons (Eka-ätten)* sigill. Vapen: balk
Omskrift: *S: MAGNVS † REX SVE † DNE*
Efter orig. vid perg.-brev, dat. 3 jan. 1402, RA.

utan Margareta måste ännu under många år kämpa för sin ställning. Först genom det fördrag, som ingicks på Lindholmen i juni 1395, blev fred slutet mellan henne och Albrekt, och på hösten samma år återfick den senare sin frihet. Fyra rent svenska stormän uppträda i Lindholmenfördraget jämte en mängd tyskar som Albrekts anhängare; en av dem är Magnus Trotteson.⁶ Han måste alltså ha tagit Albrekts parti, då striden mellan denne och Margareta utbröt, och hållit fast vid honom även efter Falköpingsslaget, vilket är ganska märkligt, då icke blott många svenskar utan även i Sverige bosatta tyskar efter nederlaget gingo över till Margareta.⁷ Hur pass aktivt han deltagit i

⁶ ST, del 2, nr 422: 1. Samma anhängare till Albrekt återfinnas även i ST nr 422: 7.

För skildringen av den politiska historien i det följande hänvisas till G. Carlsson, *Senare medeltiden* (Sveriges historia till våra dagar, del 3: 1, 1941).

⁷ G. Carlsson, a. a., s. 7 f. — Orsakerna till Magnus' trohet mot Albrekt äro icke lätta att spåra, då materialet är så knappt. Man kan blott påpeka, att han var nära släkt med inflyttade tyskar (så Carlsson, a. a., s. 6) — om hans sväger Kort Görtz se V. A. Nordman, *Albrecht, Herzog von Mecklenburg, König von Schweden* (Helsingfors 1938), samt brev ²⁰/₁₀, möjligen år 1394? (or. perg., RA), där Kort har förbindelse med vitaliehövdningen Arent Styke — samt att han både tidigare och senare ett par gånger uppträder tillsammans med två av de andra svenskarna bland Albrekts anhängare, Bengt Karlsson (2 balkar), en kusin till hans moder, och Ingel Törnsson (hjorthorn), (RPB nr 910 och 3036, SD nr 133 samt brev Nyköping ¹⁰/₁₀ 1377, or. perg., UUB). — Ännu ²²/₆ 1388 nämnes Magnus utan herretiteln, men ²⁰/₁₀ 1391 var han riddare (RPB nr 2368 och 2586); antagligen hade han fått riddarvärdigheten som belöning för deltagande i striden på Albrekts sida, möjligen hade både han och Kort Görtz dubbats vid det riddarslag, som hölls, strax innan slaget vid Falköping tog sin början. Se K.-E. Löfqvist, *Om riddarväsen och frälse i nordisk medeltid* (1935), s. 265.

striderna under dessa år är dock svårt att avgöra, men då han tydligen i lugn och ro kunnat sköta sina jordaffärer, måste han väl även efter Falköpingsslaget ha befunnit sig på fri fot. Om han på något sätt fått lida för sin trohet mot Albrekt vet man ej. I varje fall kan man icke märka, att han efter fördraget på Lindholmen på något sätt stod isolerad från sina ståndsbröder i Margaretas Sverige. År 1396 var han med om att besegla Nyköpings recess, och i ett brev från 1398 nämnes han som medlem av det svenska riksrådet.⁸ Vid ett av de råfsteting, som 1409 höllos i Uppland i enlighet med ett beslut i Nyköpings recess, tjänstgjorde han som konungens domhavande, men någon betydande politisk roll synes han icke ha spelat.⁹

Magnus' första hustru var död 1402, som tidigare omtalats, och 1404 var Magnus omgift. *Märta Magnusdotter* hette hans andra hustru, och hon var dotter till Bo Jonssons högt betrodde man Magnus Kase (7-uddig stjärna) och Bengta Bengtsdotter (Oxenstierna). Äktenskapet ingicks antagligen efter försoningen mellan Albrekts och Margaretas partier 1395, ty vid fördraget på Lindholmen stodo Magnus Trotteson och Magnus Kase på motsatta sidor.¹⁰ Genom sin moder hade Märta Magnusdotter mycket förnäma släktförbindelser. Hennes mormor, Ingeborg Nilsdotter (sparre), var dotter till drotsen Nils Abjörnsson och hade före sitt gifte med Bengtas fader, riddaren Bengt Nilsson (Oxenstierna), varit gift med riddaren och riksrådet Sten Turesson (Bielke), en broder till drotsen Nils Turesson.¹¹ I Magnus Trottesons andra äktenskap föddes sonen *Karl Magnusson*.¹²

⁸ ST, del 2, Bihang V, s. 655 ff. — P. F. S u h m, Historie af Danmark, 14 (1828), s. 650 (jfr även R y d b e r g, ST, del 2, s. 591 samt C a r l s s o n, a. a., s. 99 f.).

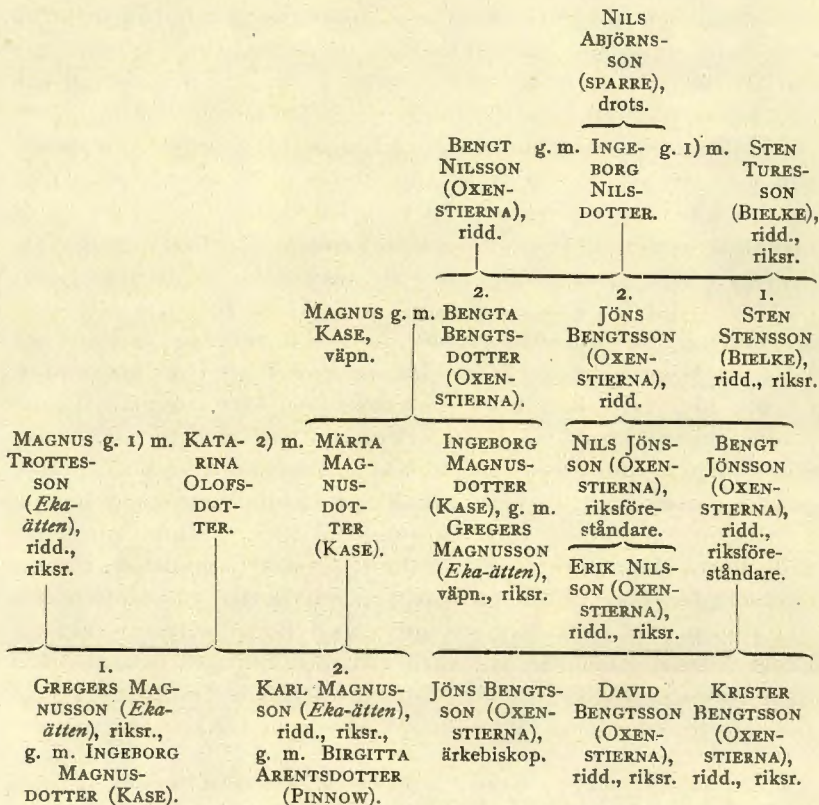
⁹ SD nr 1034, 1039 och 1040 samt B 15, fol. 278 r, RA. I det andra brevet dömer Magnus om giltigheten av en åtkomsthaling till gården Eka, som tillhörde Ingeborg Magnusdotter, hans egen svägerska och svärdotter (se nedan s. 29), och senare tjänstgjorde han som medlem av nämnden vid råfsteting, även när frågor om hans egen och sonen Gregers' jord avhandlades (SD nr 1138 och 1184). Den tidens föreställningar om jäv voro ej desamma som våra (jfr K. H. K a r l s s o n, a. a., s. 79).

¹⁰ Katarina Olofsdotter måste ha levat ännu omkr. 1388, då två av hennes barn voro omtydiga 1402 (se ovan s. 25, SD nr 133). — Magnus g. m. Märta, SD nr 405. I detta brev kallas han frände till den för övrigt föga kände Sven Skytte. År 1400 hade Magnus varit gäst vid Märtsas syster Ingeborgs bröllop (RPB nr 3110); kanske var han redan då dennas sväger. — Att Märta var Magnus Kases dotter säges t. ex. i SD nr 883. Redan i 1500-talsgenealogierna möter man uppgiften att hon varit dotter till Magnus Håkansson (leopard), se R o s m a n, a. a., s. 113. Misstaget beror möjligen på att även Magnus Håkansson hade en dotter vid namn Märta, och att Magnus Trotteson var hans testamentsexekutor (RPB nr 2964, 2965 och 2966). — Om Magnus Kase och hans släktförhållanden se E n g s t r ö m, a. a., s. 4 f. (där även om Magnus Kases släktskap med Vinstorpa-ätten, jfr SD nr 883 f.).

¹¹ *E l g e n s t i e r n a s* ättartavlor, frih. ätt. Oxenstierna af Eka och Lindö, tab. 5 samt adl. ätt. Bielke af Åkerö, tab. 8 f. — Om Märta Magnusdotters släktförhållanden se Stamtavla VI, s. 28.

¹² Brev Vadstena ^{20/} 1421, där Karl är dotterson till Bengta Bengtsdotter, och Eka ^{20/} 1425, där han är son till Magnus Trotteson och fru Märta (båda or. perg., RA).

Stamtavla VI.

Av Magnus' barn med Katarina Olofsdotter omtalas sonen Johan endast vid arvskiftet efter sin moder och har väl därför antagligen dött som ung. Dottern Märta utfärdade 1406 ett brev på gården Solvick och var då gift med *Klaus Ulf* men försvinner sedan ur källorna.¹³ Magnus Trotteson uppträder sista gången 1411; hans hustru Märta levde ännu 1412.¹⁴

¹³ SD nr 3088. — Säkerligen är det samme Klaus Ulf (2 vargar), som 1417 var närvarande då Gregers Magnusson gjorde riddaren Gottskalk Bengtsson (ulv) den rätten att han gick ed på att hans hustru (Ingeborg Magnusdotter) aldrig hade mottagit några brev i förvar av Gottskalk (SD nr 2317). Tydligen hade Gottskalk blivit beskyldd för att ha undanstuckit några viktiga brev och Gregers' hustru för att ha hjälpt honom, men vad som ligger bakom denna intrig vet man tyvärr icke. — Denne riddare Klaus Ulf var 1425 gift med Kristina Gustafsdotter (båt), se B. Hildebrand, Esbjörn Blåpanna, s. 52 och 57.

¹⁴ SD nr 1400 och 1531. — Magnus Trottesons sigill, se SD nr 133 och Fig. 6, s. 26 ovan. Hans sigill har vidhängts ett brev utfärdat i Vadstena ^{21/12} 1451! (or. perg., RA).

V. Riksrådet Gregers Magnusson.

Magnus Trottestons och Katarina Olofsdotters son Gregers Magnusson nämnes första gången, tydligen som omyndig, 1402 vid arvskiftet efter sin moder. 1406 var han myndig, och redan följande år gifte han sig; han måste ju då ännu ha varit ganska ung. Hans hustru, *Ingeborg Magnusdotter*, var ingen främling för hans släkt, ty hon var dotter till Magnus Kase och Bengta Bengtsdotter och alltså syster till Gregers' egen styvmor.¹ Hon hade tidigare varit gift med väpnaren Ragvald Petersson. Deras bröllop hade stått sommaren 1400 på Ekholmens gård, och konung Erik själv i spetsen för en lysande skara av bröllopgäster hade hedrat festen med sin närvaro. I morgongåva hade Ingeborg bl. a. fått hela byn Eka i Lillkyrka socken.² Ragvald Petersson levde ännu i januari 1406 men måste ha dött snart därefter, då Ingeborg var gift med Gregers redan i september följande år.³ Gregers och hans hustru bosatte sig på Ingeborgs gård Eka, och Gregers blev också häradshövding i Trögd, det härad, där gården ligger.⁴ Före sitt giftermål hade han antagligen bott på Solvik, som han ärvt efter sin moder, och ännu av brev från senare år kan man se, att han var fast knuten till Västmanland. På flera ställen i detta landskap ägde han jord, vilken i några fall tydligen förut tillhört hans morfader, Olof Djeken, och ett par gånger skänkte han jord till S:t Henriks prebenda och Helga korsets prebenda vid domkyrkan i Västerås, vilka hans fränder instiftat; till det sistnämnda hade han för övrigt själv patronatsrätten.⁵ I ett brev från 1424 fick Gregers av sin hustru alla de morgongåvogods, som hon fått av sin förste man; det var på detta sätt gården Eka kom till den släkt, som sedan fått namn efter den. Gåvobrevet till Gregers är det sista, i vilket Ingeborg Magnusdotter

¹ SD nr 3090. Om Ingeborg se SD nr 884.

² RPB nr 3110. — Ekholmen tillhörde den berömde herr Karl Ulfsson (sparre) av Tofta, en kusin till Ingeborgs mormor (S t y f f e, Skandinavien, 3:e uppl., s. 353). — Eftersom Ingeborg var giftasvuxen redan 1400, bör hon ha varit äldre än Gregers.

³ SD nr:s 694 och 884.

⁴ »Gregers Magnusson i Eka» är häradshövding i Trögd fr. o. m. 1410 (SD nr:s 1299, 1460, 2084, 2090, 2232 och 2692; brev Trögds ting 1421, början av okt., Tröbo ting 1422, slutet av okt. och Tröbo ting 1431 före ²⁰/₅, alla or. perg., RA; SMR nr:s 728 och 982).

⁵ SD nr 3090 (Gregers säljer i brev dat. Solvik 1406 tomt i Västerås, vilken Olof Djeken bebott), SMR nr:s 997 (G. skänker jord i Lövsta, Tillberga sn till S:t Henriks prebenda), 1550 (G. skänker jord i Norrbo hd till Helga kors' prebenda), 1171 och 1229 (rörande Helga kors' prebenda) samt brev Västerås ⁹/₉, 1465 (or. perg., RA). År 1440 ägde Gregers även en hytta i Norbergs bergslag (Dipl. Dalekarl., nr 90).

uppträder. Hon dog före sin man, och några år senare kom en ny hustru till Eka gård.⁶

Gregers skulle emellertid icke komma att sitta i lugn och ro på Eka i alla sina dagar. Han fick i stället pröva på vilka äventyr en frälseman kunde råka ut för, när krigstjänsten kallade. Den 14 november 1426 beseglade han ett brev utfärdat i Flensburg i hertigdömet Slesvig.⁷ Staden befann sig i danskarnas hand, men hertigdömet för övrigt innehades av de holsteinska grevarna. Mot dessa hade konung Erik sommaren 1426 företagit ett fälttåg, till vilket även Sverige hade sänt krigsfolk. Hans trupper hade emellertid tvungits att draga sig tillbaka norrut, och på senhösten hotades Danmark och icke minst Flensburg av en flotta, som utrustades av de vendiska hansestäderna, Holsteins bundsförvanter. Gregers Magnusson och några andra svenskar, som samtidigt vistades i den utsatta staden, hade väl antagligen kommit till Danmark med de svenska hjälptrupperna.

Den hanseatiska flottan löpte emellertid icke ut förrän följande år. Den 11 juli utkämpade den i Öresund ett stort slag mot konung Eriks flotta, i vilken även en svensk avdelning ingick. Gregers Magnusson förde befälet över denna. Den kungliga flottan vann en stor seger, men för Gregers och hans folk gick det illa. Han själv och många andra svenskar togos till fånga och bortfördes till Lübeck.⁸ Han försvinner därefter för flera år ur de svenska källorna. Den 29 juli 1431 beseglade han i Lübeck ett brev, vari han och en annan svensk gingo i borgen för en landsman; antagligen var han då ännu stadens fånge.⁹ I augusti samma år ingicks emellertid vapenstillestånd mellan konung Erik och Lübeck, och följande år finner man åter Gregers i Sverige.¹⁰

Då Engelbrekt och dalabönderna sommaren 1434 drogo ut mot Borganäs och Västerås, och svenskarna uppsade Erik av Pommern tro

⁶ Brev Eka ¹⁰/₈ 1424 (or. perg., RA). — Enligt en anteckning i Uppers Collectanea donerade Gregers 1427 jord för Ingeborgs själ (Genealogica, vol. 41, fol. 8 v, RA). — Om Gregers senare gifte se nedan s. 32.

⁷ Brev Flensburg ¹⁴/₁₁ 1426, utfärdat av Anders Lydekesson till Herman Rodenkerke och beseglat av utfärdarens broder, Gregers Magnusson, Nils Jönsson och Henrik Nilsson (or. perg., RA).

⁸ Karlskrönikan vers 364—394 (ed. G. E. Klemming, SFSS 17: 2, s. 13 f.). Jfr G. Carlsson, Senare medeltiden, s. 193.

⁹ Brev Lübeck ²⁰/₇ 1431, tryckt i Styffe, Bidrag, 2, nr 97.

¹⁰ Två brev Uppsala ¹⁸/₆ 1432 (or. perg., RA, det ena Skokloster-samlingen). Karlskrönikans påstående att Gregers och de andra svenskarna suttit fångna i tio år och uppgiften hos Ericus Olai att Gregers fångenskap i Lübeck varat i sju år äro alltså betydligt överdrivna (Karlskrönikan vers 394, se ovan not 8, samt SRS II: 1, 1828, s. 124 f. Jfr Olaus Petri, ed. Klemming, s. 165). — O. v. Dalin uppger, att »amiralerna» Gregers Magnusson och Broder Svensson 1431 på Östersjön erövrade tre lybska skepp men 1432 tillfångatogs och fördes till Lübeck (Dalin, Svea rikets historia, 2, 1765, s. 612 och 615). Broder Svensson (tjurhuvud) råkade verkligen i lybsk fångenskap detta år (Styffe, Bidrag, 2, s. LXXXIX f.), men vad Gregers beträffar, visar det ovan nämnda brevet av ²⁰/₇ 1431, att uppgifterna måste vara felaktiga.

och lydnad, började ett skede fyllt av våldsamma kraftmätningar både på det militära och det politiska området. Det svenska frälsets politiska aktivitet under dessa år avspeglar sig i den långa rad av råds-möten och herredagar, varom uppgifter bevarats till vår tid. I dessa deltog Gregers Magnusson som riksråd mycket flitigt. Han var med

Fig. 7. Väpparen och riksrådet *Gregers Magnussons (Eka-ätten)* sigill. Vapen: balk.
Omskrift: sigillvum: gregerø: magnuøsson.
Efter orig. vid perg.-brev, dat. 5 okt. 1439, RA.

redan i Vadstena i augusti 1434, då rådet sände konung Erik uppsägelsebrev, och hans namn saknas sedan knappast på något av de större mötena.¹¹ Men man finner det å andra sidan aldrig i något mera oväntat sammanhang, som kunnat ge upplysning om hans personliga insats under dessa oroliga år. Antagligen höll han sig till den linje, som majoriteten av rådet följde.

I januari 1435 deltog Gregers i mötet i Arboga. Hans Kröpelin, konungens fogde på Stockholms slott, vilken hela tiden under upp- roret intagit en neutral hållning, skrev till de i Arboga församlade och föreslog, att några av dem skulle möta honom för överläggningar i Sigtuna. Han begärde eskort för färden dit från Stockholm, och Gregers Magnusson och Johan Karlsson (färla) fingo då i uppdrag att led- saga honom på resan.¹²

Det är knappast av större intresse att närmare redogöra för alla de herremöten, som man vet att Gregers under de följande åren be- vistat. Att räkna upp dem är detsamma som att låta några av de vik-

¹¹ Diplomatarium Norvegicum, 5, nr 644.

¹² Gregers är en av utfärdarna av privilegiebrevet för Vadstena av ²²/₁ (N. He- r- l i t z, Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer, 1, nr 78) samt skrivelser till ordensmästaren i Livland m. fl. (SMR nr:s 140—143). Om dessa dokumenters samhörighet med Arbogamötet se G. C a r l s s o n, Arboga möte 1435 (i HT 1936), s. 20 ff. — Karlskrönikan vers 1624—1637 (SFSS 17: 2, s. 56). Den vers, som nämner Gregers' namn, »Greger Magnusson oc Joan Karlsson war thet befäldt», har av kröni- kans författare ändrats till »och gode män befäldt» (SFSS 17: 2, s. 336).

tigaste tilldragelserna i den tidens svenska historia passera revy: det stora mötet i Uppsala i juni 1435, då domkyrkan invigdes, riksmötet i Stockholm ett par månader senare, då man förgäves fick vänta på konung Erik, förlikningen mellan denne och svenskarna samma höst, ett möte i samband med rikshövitsmannavalet i Stockholm i början av nästa år, det nya fördraget mellan konung Erik och svenskarna i Kalmar sensommaren 1436, herremötet i Söderköping i oktober samma år, då Broder Svensson, Engelbrekts vapenkamrat, halshöggs på Karl Knutssons befallning, herredagen i Arboga i mars 1438, då Karl Knutsson avgick från rikshövitsmannaskapet, det stora Täljemötet i augusti samma år, i vilket över etthundra stormän deltog, mötet i Stockholm i oktober, då Karl Knutsson firade sitt bröllop och några dagar senare blev rikets föreståndare, en stor herredag i Arboga i januari 1440 samt riksdagen i samma stad i oktober, då Kristofer av Bayern utsågs till Sveriges konung. Det stora unionsmötet i Kalmar sommaren 1441 är det sista man vet att Gregers bevisat. Antagligen har han dött icke långt därefter; 1446 omtalas han i varje fall som död.¹³

Den 30 november 1432 gifte Gregers om sig. Bröllopet stod på hans gård Eka, och hans broder Karl och fränderna Eggert Görtz och Lars Karlsson voro bland bröllopgästerna. Eka ingick i morgongåvan, som bestod av 12 $\frac{1}{2}$ markland jord; Gregers var tydligen en rik man. Men det märkligaste i morgongåvobrevet är dock hustruns namn, *Jutta Valdemarsdotter*.¹⁴ Vem var hon? Kunde hon vara en vanlig svensk frälsemans dotter, hon, som bar namn, som föra tanken till Folkunga-ätten och den gamla danska kungafamiljen? Hon uppträder första gången 1427, då hon i ett brev omtalas som *fru* Jutta Valdemarsdotter. Hon måste alltså ha varit gift med en riddare, innan hon äktade Gregers. Brevet från 1427 är även för övrigt intressant. Det är nämligen utfärdat av en person, som kallar sig »hærezdoom hauande j Sneuinghe hundare a welbyrdhoghe qwinna wegna frw Jwttta Walle-

¹³ ST, del 3, nr 469 a (Uppsala $\frac{9}{8}$ 1435, jfr SMR nr 244); 469 c (Långholmen vid Stockholm $\frac{12}{8}$ 1435); 473 a (Stockholm $\frac{14}{10}$ 1435, jfr SMR nr 1529); SMR nr 370, 372 —374 (Stockholm $\frac{19}{2}$ — $\frac{22}{2}$ 1436); ST nr 475 (Kalmar $\frac{1}{8}$ 1436); Registrum ecclesie Abœnsis nr 46r (Söderköping $\frac{20}{10}$ 1436, jfr K u m l i e n, a. a., s. 78 f., not 43), H e r l i t z, Privilegier, 1, nr 79 (om brevets samhörighet med Söderköpingmötet se C a r l s o n, Senare medeltiden, s. 368 f.); HH VII, s. 16 f. (Arboga $\frac{9}{8}$ 1438, or. perg., RA); J. H a d o r p h, Twå gamla svenske Rijn-Krönikor, 2, s. 126 ff. (Tälje $\frac{20}{8}$ 1438); brev Stockholm $\frac{17}{10}$ 1438 (or. perg., UUB) och SMR nr 828 (Stockholm $\frac{18}{10}$ 1438); SMR nr 1054 f. (Arboga $\frac{18}{1}$ 1440); SMR nr 1225 (Arboga $\frac{9}{10}$ 1440) samt SMR nr 1411 och FMU nr 2397 (Kalmar $\frac{4}{7}$ 1441). — Brev Uppsala $\frac{2}{12}$ 1446 (or. perg., Skokloster-saml. RA). — Gregers Magnussons sigill se brev $\frac{1}{12}$ 1432 (ginbalk!), or. perg., RA och (balk) $\frac{5}{10}$ 1439 (or. perg., RA); Fig. 7, s. 31 ovan.

¹⁴ Brev Eka $\frac{1}{12}$ 1432 (or. perg., RA). Morgongåvan bestod delvis av jord i Västmanland.

mars dotter», vilket med all säkerhet innebär, att Jutta hade rätten från Snävringe härad i förläning.¹⁶ Det ligger ju nära till hands att gissa, att hon tillhörde Folkunga-ättens detroniserade gren, och detta antagande gjordes också redan av 1500-talsgenealogerna.¹⁶ Hon skulle i så fall ha varit dotter till riddaren Valdemar Eriksson, som uppträder åren 1345—1368.¹⁷ Intervallen mellan honom och Jutta, som uppträder först 1427, är dock alltför lång, och denna släktledning motsäges också av den omständigheten att Jutta synes ha fört ett horn(?) i vapnet. Hon är nämligen identisk med den fru Jutta, som 1445 satte sitt sigill med denna bild under ett brev. I detta stadfäster Håkan Petersson en donation, som gjorts av hans avlidne fader, Peter Vitter, och hans moder, Ingeborg Nilsson. Även Jutta kallas i brevet för Håkans moder, men av sammanhanget framgår ju att han icke var hennes riktige son.¹⁸ Ett köpebrev, som Jutta utfärdat på Eka i februari 1452, är beseglat av en Inge Gulleson, som också förde ett horn i vapnet; kanske var det någon frände till Jutta.¹⁹ Detta brev är det sista, i vilket Jutta uppträder. När hon utfärdade det, kan hon icke ha haft lång tid kvar att leva. Redan ett par månader tidigare hade hon för sin egen, sin mans och sin avlidna dotter *Katarinas* själar givit sin morgongåva Eka till Uppsala domkyrka.²⁰ Då Gregers' broder Karl Magnusson 1453 återköpte gården, uppgav ärkebiskop Jöns Bengtsson (Oxenstierna), att fru Jutta skänkt den till domkyrkan »uppa sin ytersta tiidh».²¹ Dottern Katarina var väl antagligen Gregers' barn; hon hade ju samma namn som hans moder. Några andra barn till honom äro icke kända.

¹⁶ Brev Snävringe hundaresting ⁸⁰/₁ 1427 (or. perg., RA). — Förf. står i tacksamhetsskuld till professor Gottfrid Carlsson för tolkningen av brevetts innebörd.

¹⁷ Genealogica, vol. 26: II, blad 61 och vol. 41, fol. 10 r och fol. 181 r, RA.

¹⁸ K. H. Karlsson, Folkunga-ätten (i Svenska Autografsällskapets tidskrift, 1, nr 11), s. 228. — Namnet Valdemar förekom emellertid även inom andra frälselätker. År 1400 uppträder en Elin Valdemarsdotter, som för en stolpe i vapnet (RPB nr 3087), en Valdemar Valdemarsson uppträder ⁹/₁₁ 1431 (brev or. perg., RA), och en Holger Valdemarsson uppträder i SMR nr 777 och 860, där Gregers Magnusson säljer en tomt till honom.

¹⁹ Brev Vadstena ¹²/₁₀ 1445 (or. perg., RA). Håkan Petersson för i vapnet 3 stjärnor eller rosor, satta 2 och 1. Juttas fadersnamn i detta brev framgår av sigillomskriften. Peter Vitter levde ännu 1431 (brev Uppsala ¹³/₆ detta år, or. perg., RA). — Däremot torde Jutta Valdemarsdotter icke vara identisk med den fru Jutta som samtidigt med henne, åren 1427 och 1437, uppträder i ett par danska brev (Repertorium diplomaticum regni Danici mediaevalis, utg. av K. Erslev, bd 3, 1906, nr 6316 och 6901). Denna fru Jutta var nämligen redan 1388 gift med Hennike Limbek (Repertorium, bd 2, 1896—1898, nr 3638) och måste alltså ha varit i 60-årsaldern 1432, då Jutta Valdemarsdotter gifte sig med Gregers Magnusson.

²⁰ Brev Eka ²⁷/₂ 1452 (or. perg., Skokloster-samlingen, RA). — Inge Gulleson är känd även från SMR nr 903 samt brev Uppsala 1444 u. d. och ²²/₁₁ 1456 (or. perg., RA).

²¹ Brev Eka ¹¹/₁₁ 1451 (or. perg., RA).

²² Brev Uppsala ¹⁸/₃ 1453 (dominica passionis, som kallas kiære synnodagh), tryckt i C. A. Klingspor och B. Schlegel, Uplands herregårdar (1881), Eka, sp. 16.

VI. Riddaren och riksrådet Karl Magnusson.

Karl Magnusson, Gregers' halvbroder, uppträder första gången 1421, då han tillsammans med Gregers och dennes hustru Ingeborg, hans egen moster, beseglade ett brev, vari hans mormor, Bengta Bengtsdotter, överlät en gård åt Vadstena kloster med villkor att hon skulle få »fødho och klædhe» under sina återstående livsdagar (sytning).¹ Det var säkerligen icke någon tillfällighet att Bengta uppdrog just åt Vadstena kloster att sörja för hennes ålderdom, ty högarkratien, som hon tillhörde genom sin mor, omhuldade ivrigt Birgittas stiftelse. Hennes halvbroder, riddaren Sten Stensson (Bielke), hade också inträtt som lekbroder i klostret.² De förnäma släktförbindelser, som Karl Magnusson hade genom sin mormor, ha möjligen haft en viss betydelse för hans politiska sympatier. Under partistriderna kring 1400-talets mitt står han ett par gånger tydligt på den oxenstiernska gruppens sida. Bengt och Nils Jönsson (Oxenstierna) voro Bengta Bengtsdotters brorsbarn, och då Karl i flera privatbrev uppträder i deras krets, är det ju troligt att dessa förbindelser också haft något samband med hans politiska inställning.³

Första gången Karl Magnusson framträder mera offentligt är under Karl Knutssons belägring av Stockholms slott i början av år 1436. Han förde då befälet över en del av belägringstrupperna, ärkebiskop Olofs folk.⁴ Liksom sin broder Gregers bevistade han sedan mötet i Söderköping hösten 1436 och herredagen i Tälje sommaren 1438. På Kalmarmötet sommaren 1441, efter vilket Gregers försvinner ur källorna, finner man Karl som den siste av väpnarna bland »rikets råd och män».⁵ Han skulle dock snart nå en förnämre värdighet. De svenska herremännen hade samlats i Kalmar för att mottaga Kristofer av Bayern som landets konung. Den 14 september kröntes denne i Uppsala domkyrka. Efter kröningen följde en annan högtidlig och

¹ Brev Vadstena ²⁰/₆ 1421 (or. perg., RA). Om sytningsinstitutet se B. Hildebrand, Esbjörn Blåpanna, s. 72 f.

² Om Bengtas släkt se ovan s. 27 och där (not 11) givna hänvisningar samt Stamtavla VI, s. 28. — Gregers Magnusson och hans hustru Ingeborg, Bengtas dotter, hade 1411 fått delaktighetsbrev utfärdat av Vadstena kloster (SD nr 1397).

³ Jfr föregående not. — Karl Magnusson uppträder tillsammans med medlemmar av ätten Oxenstierna i följande brev: ¹⁴/₁₀ 1443 (or. perg., Sävstaholm-samlingen, RA; Krister Bengtssons morgongåvobrev), Finsta ¹³/₁₁ 1447 (Diplomatarium Dalecarlicum nr 969; Karl bodde på Finsta, se nedan s. 38 f.); Stockholm ²²/₄ 1448 (or. perg., RA; arvskitet efter Krister Nilsson, Vasa) samt Uppsala ⁹/₅ 1463 (or. perg., RA; Karls brev beseglat av Krister och David Bengtsson).

⁴ Uppgiften härrör från Ericus Olai, som anger antalet av ärkebiskopens svenner vid detta tillfälle till 300 (SRS II: 1, s. 137. Se även K u m l i e n, a. a., s. 59, not 107).

⁵ Se ovan s. 32, not 13.

festlig ceremoni, ett riddarslag, då sjuttiosex ädlingar dubbades av den nykrönte konungen. Bland dem som denna dag fingo träda fram inför honom och avlägga riddareden, förestavad av biskop Tomas i Strängnäs, var Karl Knutsson den förnämste; en annan av de utvalda var Karl Magnusson.⁶

Innan Kristofer blev konung i Sverige, hade en överenskommelse ingåtts mellan honom och Karl Knutsson. Denne lovade sin medverkan till Kristofers upphöjelse men försäkrade sig i gengäld om ställningen som konungens mäktigaste undersåte. Det fanns emellertid inom den allra högsta aristokratien ett parti, som var starkt fientligt stämt mot Karl Knutsson. Dess förnämsta representanter voro den gamle drotsen Krister Nilsson (Vasa) och några av hans närmaste fränder, bland dem Bengt Jönsson. Då Kristofer och Karl Knutsson genom uppgörelsen 1441 syntes komma att dela makten i Sverige, såg sig detta parti skjutet åt sidan. Krister Nilsson närmade sig då konungen, som stödd på denna grupp begagnade tillfället att minska Karl Knutssons makt. Denne måste också ingå förlikning med herr Krister. En av den senares sex »medlovare» vid denna dagtingan var Karl Magnusson, vilket tydligt visar, att denne tillhörde det aristokratparti, som bestämt motsatte sig Karl Knutssons strävanden efter makten i Sverige.⁷ Liksom majoriteten av rådsaristokratien skulle han dock under de följande åren få lov att falla undan för Karl Knutsson och finna sig i att dennes planer åtminstone i viss mån förverkligades.

I januari 1448 avled konung Kristofer plötsligt i Hälsingborg.⁸ Karl Knutsson befann sig i Finland långt från händelsernas centrum, och makten övertogs tills vidare av Bengt och Nils Jönsson. Men då Karl Knutsson på våren återvände till Sverige, kunde dessa icke hålla honom stängin, utan han valdes i juni till landets konung.⁹ Inga källor

⁶ Karl var väpnare ännu $\frac{4}{7}$ 1441 (se ovan) men riddare, när han uppträder nästa gång, samma år $\frac{10}{10}$ (se nästa not).

⁷ FMU nr 2420. Kristers övriga löftesmän voro Bengt och Bo Stensson (Natt och Dag), Bengt och Nils Jönsson samt Anders Isaksson (Banér).

⁸ Under tiden efter 1441 fram till 1448 förekommer Karl Magnussons namn endast i brev av privat natur, bland vilka kunna nämnas, Ficke Bylows morgongåvobrev Stockholm $\frac{20}{9}$ 1444 (or. perg., RA) samt Erik Turessons (Bielke) morgongåvobrev Stockholm $\frac{18}{6}$ 1446 (or. perg., UUB).

⁹ För framställningen av den politiska historien efter Kristofers tid se G. C. A r l s s o n, De skandinaviska länderna under senare medeltiden (i Världshistorien skildrad i dess kulturhistoriska sammanhang, red. av Helge Almquist, del 3, 1932, s. 683 ff.) samt tidigare översikter hos C. G. S t y f f e, Bidrag, 3—5 (1870—1884), inledningarna, H. H i l d e b r a n d, Medeltiden (Sveriges historia intill tjugonde seklet, 2:a avdeln., 1905), H. S c h ü c k, Forntiden och medeltiden (Svenska folkets historia, del 1: 2, 1915) samt S. T u n b e r g, Riksdagens uppkomst och utveckling intill medeltidens slut (Sveriges riksdag, del 1: 1, 1931). — Rörande bakgrunden för och omständigheterna vid Karl Knutssons kungaval jfr även K u m l i e n, a. a., s. 249 ff. och G. A. L ö g d b e r g, De nordiska konungarna och Tyska orden 1441—1457 (1935), s. 105—113.

ge några upplysningar om Karl Magnussons uppträdande vid detta tillfälle, men det är möjligt att han då fortfarande varit Karl Knutssons motståndare. Våren 1448, alltså under den säkerligen politiskt spänningsfyllda tiden mellan Kristofers död och Karl Knutssons val, hade han nämligen beseglat arvskiftet efter Krister Nilsson tillsammans med arvingarna, några av de främsta medlemmarna av den oxenstiernska gruppen, Bengt Jönsson och dennes söner Jöns och Krister m. fl.¹⁰ Karl Magnussons uppträdande i denna krets vid denna tidpunkt gör det antagligt att han också stod på Oxenstiernornas sida vid kungavalet.

Sedan Karl Knutsson väl blivit konung, synes Karl Magnusson emellertid ha funnit sig i vad som skett och gjort det bästa av situationen. Den första uppgiften om hans verksamhet i Karl Knutssons tjänst härrör från sommaren 1449. Debuten är föga ärorik. Han deltog nämligen i expeditionen mot konung Erik på Gotland under Magnus Grens ledning, och han beseglade som representant för konung Karl den överenskommelse, genom vilken Gotland gick förlorat för denne.¹¹ I flera brev uppträder han sedan som en av stormännen i konungens omgivning. Han var en av svenskarna i Karl Knutssons följe, då denne i november 1449 kröntes till Norges konung i Trondheims domkyrka.¹² Då Karl Knutsson, övergiven av den svenska rådsaristokratien, 1450 måste samtycka till att avstå från sin norska kungakrona, var Karl Magnusson bland dem som intygade, att de rått honom att taga detta steg.¹³ Det finns emellertid också tecken, som tyda på att förhållandet mellan Karl Magnusson och konungen var tämligen gott. År 1453 kallas Karl Magnusson hövitsman på Kastelholm och Åland, och då han samma år lånade en summa pengar, var konungens kusin och vän, riddaren Tord Bonde, en av hans borgesmän.¹⁴

¹⁰ Brev Stockholm ²⁵/₄ 1448 (or. perg., RA). Jfr också K u m l i e n, a. a., s. 251.

¹¹ ST nr 488 d, även C. F. W e g e n e r, *Diplomatarium Christierni Primi* (1856), nr 9.

¹² Karl Magnusson nämnes bland dem som besegla Karl Knutssons handfästning till norrmännen ²⁰/₁₁ 1449 (*Diplomatarium Norvegicum*, 5, nr 531, även ST nr 489 f.). — Den ⁷/₁₀ 1449 deltog Karl Magnusson som riksråd i utfärdandet av ett brev från Arboga (*Diplomatarium Christierni I.*, nr 11). I tidigare brev nämnes han endast bland rikets råd och män⁸, varför det är omöjligt att avgöra om han innehaft rådssherrevärdigheten redan före Karl Knutssons regering.

¹³ ST, del 3, s. 239 f., även H a d o r p h, *Rimkrön.*, 2, s. 175 f.

¹⁴ Brev Uppsala ¹⁸/₃ 1453 (or. perg., RA) och Stockholm ¹⁹/₆ 1453 (or. papper, RA). Karl Knutsson hade bemäktigat sig Kastelholm 1440. Hans svåger Gustaf Karlsson (gumsehuvud) hade sedan varit hövitsman där till 1443 eller 1444, då han avsattes av Kristofer (C a r l s s o n, a. a., s. 471 och 523). Inga uppgifter finnas om vem som innehaft slottet mellan 1444 och 1453, och det är alltså möjligt att Karl Magnusson fått det redan av Kristofer, men att han innehade det 1453 tyder dock på ett något så när gott förhållande mellan honom och Karl Knutsson. En annan antydning om samma sak är det möjligt att han 1452 fick konungens förord för att återköpa Eka (se ovan s. 33. Karls brev Stockholms slott ²⁰/₂ 1452, or. papper, RA; datum stämmer icke med de gängse tidsupp-

Då Karl Knutssons välde störtade samman under Jöns Bengtssons uppror 1457, framträdde Karl Magnusson emellertid åter bland konungens fiender.¹⁵ Han var också en av de sex svenskar, som den landsflyktige Karl Knutsson i sin s. k. andra försvarsskrift stämde till Danzig för att stå till svars inför konung Kasimir m. fl., som han upphöjt till skiljedomare mellan sig och sitt upproriska folk.¹⁶ Som representant för rådsaristokratien uppträder Karl Magnusson sedan i flera brev från Kristian I:s tid, i synnerhet från år 1458, då förhållandet mellan den nye konungen och hans svenska folk reglerades genom en rad av överenskommelser.¹⁷ Sommaren 1463 följde han Kristian på dennes resa till Finland, och den 21 juli satt han till doms i Åbo. Han kallas då åter hövitsman på Kastelholm.¹⁸ Om han haft slottet hela tiden från 1453 vet man ej, men i varje fall bör han väl vid något tillfälle ha fått Kristians bekräftelse på sin besittning.

Då konung Kristian återvänt till Stockholm, vidtog han plötsligt en åtgärd, som måste ha inneburit en fruktansvärd utmaning mot den svenska aristokratien: han lät fångsla ärkebiskopen, Jöns Bengtsson. Till att börja med föllo stormännen undan vid denna kraftåtgärd, och Karl Magnusson ställde sig liksom majoriteten av rådet officiellt på konungens sida.¹⁹ Men då ärkebiskopens broder Krister Bengtsson, som också råkat ut för konungens onåd, kort tid senare måste avge en högtidlig försäkran till Kristian, var Karl Magnusson en av hans löftesmän; en av de övriga var Kristers kusin biskop Kettil Karlsson (Vasa) i Linköping, vilken endast några månader senare höjde upprorsfanan mot Kristian.²⁰ Om Karl Magnusson aktivt deltagit i detta

gifterna, enligt vilka konungen vid denna tidpunkt skulle ha befunnit sig på fälttåg i Skåne. Jfr S. K r a f t, Karl Knutssons fälttåg i Skåne, i Skänegillet i Stockholm, Årskrift 1937, s. 34 f.).

¹⁵ Liv- est- und kurländisches Urkundenbuch, Erste Abteilung, 11, utg. av P. S c h w a r t z (1905), nr 656 (rådets brev till Riga med försvarande av upproret), ST, del 3, s. 262 f. även H a d o r p h, Rimkrön., 2, s. 193 f. (försäkran till Karl Knutssons befälhavare på Stockholms slott om fritt avtåg).

¹⁶ S t y f f e, Bidrag, 3, nr 54, s. 123. Jfr K. K u m l i e n, Karl Knutsson i Preussen 1457—1464 (1940), s. 44.

¹⁷ Diplomatarium Christierni I. nr 68 b och 74—76 (de två första breven även ST, del 3, nr 496 b, s. 632 f. och Bihang IV, s. 647 f.) samt ST nr 499 (även S t y f f e, Bidrag, 3, nr 55).

¹⁸ FMU nr 3205, se även nr 3204. — Enligt en uppgift hos A. A. v o n S t i e r n m a n (Swea och Götha Höfdinga-Minne, 2, 1835, s. 394) synes Karl Magnusson ha haft Kastelholm något av åren 1450, 1452 eller 1466.

¹⁹ Diplomatarium Christierni I. nr 114 a—b och 116 (rådsherrarna intyga, att de rätt Kristian att fångsla ärkebiskopen, och uppmana konungen att själv avgöra var Jöns bör hållas fången).

²⁰ Diplomatarium Christierni I. nr 117, även FMU nr 3216. De övriga löftesmännen voro Magnus Gren, Kristers kusin Erik Nilsson (Oxenstierna), Kristers broder David Bengtsson, Erik Ryning och Ivar Gren. — I denna försäkran, avgiven den ¹⁶/₁₀ 1463, lovade Krister Bengtsson att vara konungen trogen mot att han fick behålla Kastelholm, som han då innehade. Då Karl Magnusson kallats hövitsman på slottet den ²¹/₇ (se här ovan), är denna upplysning rätt överraskande. R. H a u s e n antar, att herr

uppror vet man ej, men hans son *Trotte Karlsson* kämpade då på biskop Kettils sida.²¹

Då ärkebiskopen, Jöns Bengtsson, 1466 fick avstå riksföreståndarskapet åt Erik Axelsson (Tott), framträder Karl Magnusson åter som en typisk representant för rådsmajoriteten. I motsats till Jöns Bengtsson och dennes närmaste vänner deltog han i mötet i Nyköping hösten 1466, då Ivar Axelsson gifte sig med Karl Knutssons dotter, och vid den officiella förlikningen mellan Jöns Bengtssons parti och rådet med Erik Axelsson i spetsen stod Karl Magnusson på den nye riksföreståndarens sida. Bland ärkebiskopens anhängare uppträdde däremot då hans son Trotte, som synes ha varit en mera självständig natur än sin fader och ingalunda alltid följde rådsmajoritetens linje.²² Personligen tyckes också Karl Magnusson alltjämt ha sympatiserat med ärkebiskopen, ty i februari 1467 berättade denne, att Karl sänt honom upplysningar om hans fienders förhåvanden.²³ Då den politiska utvecklingen hösten 1467 ledde till att Karl Knutsson åter blev Sveriges konung, var Karl Magnusson som riksråd med om att utfärda det brev, vari konungen kallades tillbaka.²⁴ Detta brev är, så vitt man vet, det sista, i vilket Karl Magnusson uppträder. År 1473 var han med säkerhet död.²⁵

Karl var gift med *Birgitta*, dotter till den uppländske frälsemanen *Arent Pinnow* (björnhuvud) och dennes hustru *Elin Andersdotter* (*2 spetsar uppifrån*).²⁶ Efter sitt giftermål bosatte Karl sig på sin

Krister fått lov att utbyta sitt slott Åbo mot det mindre viktiga Kastelholm, då han föll i onåd sommaren 1463 (H a u s e n, Kastelholms slott och dess borgherrar i Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland, 242, 1934, s. 15). Det verkar dock föga troligt att Kristian skulle ha tagit Kastelholm från Karl Magnusson, som dock officiellt stod på hans sida. En naturligare förklaring vore att Krister Bengtsson redan tidigare haft slottet och insatt Karl Magnusson som sin hövitsman där (jfr Karl Knutsson och Gustaf Karlsson 1440, ovan s. 36, not 14), men något direkt stöd för denna gissning finnes ej.

²¹ Se nedan s. 40.

²² Brev Nyköping ^{2/10} 1466 (or. perg., RA, tryckt i S. (L a g e r) B r i n g, Samling af åtskilliga handlingar, 2, 1754, s. 282 ff.), d:o ST nr 511, även Diplomatarium Christierni I. nr 130. — ST, del 3, Bihang X, s. 665 f., även H a d o r p h, Rimkrön., 2, s. 247 f. (förlikning mellan rådet och ärkebiskopen ^{18/10} 1466).

²³ S t y f f e, Bidrag, 3, nr 86.

²⁴ S t y f f e, Bidrag, 3, nr 89, även FMU nr 3343.

²⁵ Brev Uppsala ^{25/6} 1473 (or. perg., RA), vari hans hustru kallas änka. — Karl Magnussons sigill se t. ex. brev ^{18/6} 1432 (or. perg., Skoklosterssaml., RA), Fig. 11 nedan, s. 56.

²⁶ Om Arant Pinnow och Elin Andersdotter se SD nr 2132 samt handskr. U 269 a, s. 2—4 (UUB), varav framgår, att gården Finsta (se nedan) tillhörde Birgitta Arentsdotters släkt. Elin Andersdotter kallas också ofta hustru Elin i Finsta (brev Uppsala ^{18/3} 1453, där även hennes sigill, or. perg., RA). Birgitta Arentsdotters sigill avritat i B 16, fol. 99 v (RA). — Enligt en uppgift i N o r d i n s k a samlingen (N 267, UUB) voro Karl Magnusson och Birgitta gifta redan 1423. I nu bevarade originalhandlingar finnes äktenskapet belagt först 1447, då Karl skrev sig till Finsta (se nedan not 27). Först 1453 kallas Birgitta uttryckligen Karls hustru (brev Uppsala ^{18/3} 1453, där Birgitta även kallas dotter till Elin, or. perg., RA).

hustrus gård Finsta, men sedan han 1453 återköpt Eka, som hans svägerska skänkt till Uppsala domkyrka, flyttade han till denna gård och kallas sedan i flera brev herr Karl Magnusson »vppa Eka» eller »Riddar i Eka».²⁷ Det är ganska förvånansvärt att han också under en lång följd av år var häradshövding i Vaksala härad. Någon uppgift om att han bott inom detta härad eller ens ägt jord där har icke bevarats till vår tid.²⁸ Efter Karls död bodde hans änka först kvar någon tid på Eka men flyttade sedan tillbaka till Finsta, där hon levde ännu 1489.²⁹ Utom sonen Trotte, som ärvt hans farfars namn, hade Karl också en son *Magnus*, som han uppkallat efter sin fader.³⁰

VII. Unionsvännen, riddaren och riksrådet Trotte Karlsson († 1471).

En av de intressantaste medlemmarna av Eka-ätten är Karl Magnussons äventyrlige son *Trotte Karlsson*. Genom sin fader hade denne förbindelser med den oxenstiernska gruppen inom högaristokratien, men den politiska inställning han på detta sätt fått i arv höll han fast vid långt mera konsekvent än Karl Magnusson själv eller majoriteten inom oxenstiernornas parti. Längre än de flesta förblev han Jöns Bengtsson trogen, och hellre än att i längden foga sig i den politiska utvecklingen valde han sedan att strida och gå i landsflykt, då han besegrats. Till sist stupade han på konung Kristians sida i slaget på Brunkeberg. Att hans eftermäle i de källor, som inspirerats av hans fiender, skulle bli föga älskvärdt är därför helt naturligt. Karl Knutsson kallar honom rätt och slätt en förrädare, och rimkrönikan skräder icke heller orden:

²⁷ Karl skrev sig till Finsta i brev Uppsala $\frac{3}{2}$ 1447 och $\frac{18}{2}$ 1453 (båda or. perg., RA). Jfr föregående not. Finsta är antagligen den kända gården med detta namn i Skederids sn, Sjuhundra hd (jfr *Styffe*, Skandinavien, 3:e uppl., s. 374). — Om Karls köp av Eka se ovan s. 33, not 21 och s. 36, not 14 samt brev Uppsala $\frac{18}{3}$ 1453 (or. perg., RA). Karl Magnusson i Eka i brev Knivsbrunna $\frac{28}{11}$ 1457, Uppsala $\frac{4}{4}$ 1462 och Uppsala $\frac{9}{5}$ 1463 (alla or. perg., RA).

²⁸ SMR nr 1168 ($\frac{27}{6}$ 1440) samt brev $\frac{4}{10}$ 1447 (2 brev, det ena Uppsala, det andra Vaksala), Vaksala efter $\frac{18}{1}$ 1450, Vaksala härads tingstad $\frac{14}{1}$ 1456 och Knivsbrunna $\frac{28}{11}$ 1457 (alla or. perg., RA). — Karls hustru ägde jord i Vaksala hd 1473 (brev Uppsala $\frac{25}{6}$ 1473, vari Birgitta förvärvar livstids nyttjanderätt av ett litet stenhus »trigghia rwma hökt met källara och offuanlopp», vilket tillhörde Uppsala domkyrka, or. perg., RA).

²⁹ Brev Västerås $\frac{9}{12}$ 1473, och Västerås $\frac{21}{12}$ 1474 (båda or. perg., RA) samt $\frac{9}{7}$ 1489 (B 16, fol. 99 v, RA).

³⁰ Magnus Karlsson nämnes som Birgittas son i brev Uppsala $\frac{28}{6}$ 1473 (or. perg., RA).

»nw ingen örtagardh är saa fagher
 mz myndree han badhe lilior oc näslor dragher
 hwar före paa the andra sydha
 erik karlsson trotte karlsson her iwar green riidha
 the hadhe een wnderligh laath
 theres hierta war wänth fraa sweriges raadh»¹

Olaus Petri däremot, som var mera opartisk, säger om honom, att han alltid varit »en alwarligh och dristigh krigsman».²

De första upplysningarna om Trotte härröra från biskop Kettils uppror 1464 och ha redan tidigare i förbigående berörts.³ Det stämmer bra med den bild man har av honom att man första gången möter honom bland de stridande i en revolutionär armé. Det är som krigare och politiker han sedan framträder i källorna under hela sitt liv men däremot ytterst sällan som privatman. Ingen bevarad källa omtalar t. ex., att han som andra stormän köpte eller sålde jord, man vet ej om han var gift, och om det icke vore för namnet Trotte och 1500-talsskribenternas samstämmiga uppgifter, skulle man icke ens kunna bevisa, att han hörde till Eka-ätten.⁴

Sedan Trotte deltagit i striderna under biskop Kettils uppror, var han också tillsammans med denne och fyra andra av »ärkebiskop Jöns vänner» med om att återkalla den landsflyktige Karl Knutsson.⁵ I hyllningsbrevet kallas han riddare. Det är alltså tydligt att han gjort sig känd och bemärkt redan tidigare, fastän man numera icke vet någonting om hans föregående liv. Det oxenstiernska partiets plötsliga övergång till sin forne motståndare Karl Knutsson verkar ju ganska förbluffande. Avsikten, som rätt tydligt tillkännagavs redan i hyllningsbrevet, var också egentligen att tvinga konung Kristian att försona sig med Jöns Bengtsson, som bortförts i fångenskap till Dan-

¹ S t y f f e, Bidrag, 3, nr 127 (Karl Knutssons brev $\frac{3}{8}$, 1470); Sturekrönikan (ed. G. E. K l e m m i n g i SFSS 17: 3, 1867, 68), vers 1863—1868, s. 64.

² Olaus Petri (ed. K l e m m i n g), s. 272.

³ Trotte anslöt sig till biskop Kettel och deltog i belägringen av Stockholm, Olaus Petri (ed. K l e m m i n g), s. 229 och 231. Jfr ovan s. 38.

⁴ 1500-talsgenealogerna stödjade sig säkerligen på en tillförlitlig tradition, då de göra Trotte till Karl Magnussons son; hans broder Magnus Karlsson var ju Gustaf Vasas morfader. En anteckning i en av Rasmus Ludvigssons släktböcker, enligt vilken han var bror till Magnus, är möjligen skriven av Gustaf Vasas egen hand (Genealogica, vol. 23 a, fol. 20 r, RA). — Trottes sigill är icke bevarat, men P e r i n g s k i ö l d uppger, att han förde en balk i sin sköld (se nedan s. 43, not 23). — Enligt en uppgift i Genealogica vol. 40, fol. 10 v i serie b, RA (Olof Claessons släktbok) skulle Trotte ha varit gift med en dotter till Elin i Finsta och Arent Pinnow och haft ett barn i detta gifte. Då Elin och Arent av allt att döma i stället voro hans morföräldrar, beror uppgiften säkerligen på något misstag.

⁵ S. (L a g e r) B r i n g, Samling af åtskilliga handlingar, 2 (1754), s. 268 ff. (brev $\frac{1}{7}$ 1464, or. perg., RA). Biskop Kettel var Jöns Bengtssons kusin. De övriga utfärdarna voro jämte Trotte ärkebiskopens bröder Krister och David samt hans kusin Erik Nilsson (Oxenstierna) och Ivar Gren.

mark. Då detta mål nåtts, hade man icke längre någon användning för Karl Knutsson, och redan samma år sattes upproret mot denne i gång. Trotte Karlsson deltog åter i striden på biskop Kettils sida, och hans namn återfinnes som sig bör i det brev av den 1 januari 1465, vilket innehåller den högtidliga förlikningen mellan konung Kristian och de sex herrar, som inkallat Karl Knutsson.⁶

De sex anhängarna av Jöns Bengtsson äro desamma som stå på hans sida också 1466, då Erik Axelsson lyckades skjuta honom åt sidan, med den skillnaden att biskop Kettel, som avlidit 1465, då ersatts av sin broder Erik Karlsson. Som ovan nämnts är detta alltså ett av de tillfällen, då Trotte Karlsson intog en mera extrem hållning än rådsmajoriteten, och vid förlikningen mellan de båda partierna kommo därför han och hans fader att uppträda på motsatta sidor.⁷ Efter uppgörelsen gick Trotte emellertid över till Erik Axelsson och deltog på dennes sida i de förvirrade strider, som föregingo Karl Knutssons sista återuppstigande på tronen 1467.⁸ Han var också liksom sin fader med om att utfärda det brev, vari Karl Knutsson uppmanades att återvända som konung.⁹ Trottes övergång till Axelssönernas sida förklaras väl i någon mån av att hans fader tillhörde deras parti.

Sedan Karl Knutsson åter blivit konung, betraktades Trotte också till en början som dennes lojale undersåte. Han fick Ringstadaholms slott i Östergötland i förläning av konungen antagligen som belöning för sitt uppträdande 1467.¹⁰ Ännu sommaren 1468 nämnes han i ett danskt brev som en av stormännen i Karl Knutssons omgivning, men då Erik Karlsson hösten 1469 gjorde uppror, slöt sig Trotte genast till honom.¹¹ Karl Knutsson påstod sedan, att de båda stormännen satt sig upp emot honom, emedan han förbjudit dem att bedriva sjöröveri från sina slott Ringstadaholm och Ståkeholm, men orsakerna

⁶ Olaus Petri (ed. K l e m m i n g), s. 246; H a d o r p h, Rimkrön., 2. s. 236 f.

⁷ Se ovan s. 38.

⁸ Striden fördes mellan Jöns Bengtssons parti, av vilket Erik Nilsson, Ivar Gren och Erik Karlsson fortfarande voro anhängare, och Nils Sture, på vilkens sida Erik Axelsson mer och mer tydligt framträdde. Olaus Petri (ed. K l e m m i n g), s. 257 och 259) uppper, att Trotte stödde Erik Axelsson och dennes broder Ivar. Sturekrönikan däremot berättar, att han deltog i striden på motsatt sida, men då han den 21/9 1467 var med om att inkalla Karl Knutsson (se nedan), är denna uppgift säkerligen oriktig, influerad av hans senare historia (Sturekrönikan vers 1466—1469, 1530—1536 och 1555—1562, SFSS 17: 3, s. 50 f. och 53 f.). Jfr S t y f f e, Bidrag, 3, s. CXCVIII, not 3 och K. H a g n e l l, Sturekrönikan 1452—1496 (1941), s. 223 f. och 228.

⁹ Se ovan s. 38, not 24. Detta brev är det första, i vilket Trotte synes vara riksråd.

¹⁰ Konung Karls brev 19/4 1470: »her Trotte Karlsson, de vnse slat Ringstede halm van vns hadde» (S t y f f e, Bidrag, 3, nr 129).

¹¹ Diplomatarium Christierni I., nr 143. — Trotte deltog i upproret från första stund, då Karl Knutssons dotter Magdalena fängslades i Vadstena (H a d o r p h, Rimkrön., 2, s. 252 f.; Olaus Petri, ed. K l e m m i n g, s. 263).

lågo väl djupare än så.¹² Erik Karlssons uppror var en konsekvent fortsättning av hans släkts traditioner, och Trottes deltagande i resningen stämmer också överens med den politiska inställning han redan tidigare haft.¹³

Till en början hade de upproriska framgång, men i januari 1470 besegrades Erik Karlsson i grund uppe i Dalarna, och Trotte måste liksom de övriga upprorsledarna hals över huvud fly ur landet och söka hjälp hos konung Kristian i Danmark, medan hans slott Ringstadaholm belägrades och slutligen måste uppgivas av hans folk.¹⁴ Från denna tid och till sin död uppträder han öppet som Kristians »älskelige man och råd».¹⁵ Av denne fingo de landsflyktiga skepp, med vilka de kunde återvända till Sverige. Karl Knutsson skyllde en god del av sjöröveriet i Östersjön på dem i ett temperamentsfullt brev skrivet i april 1470, knappt en månad före hans död.¹⁶ På sommaren gingo de i land i Stockholmstrakten och sökte förmå bönderna att hylla konung Kristian och kämpade mot den nye riksföreståndaren, Sten Sture, och hans folk. Även sedan Erik Karlsson drivits på flykten, omtalar Olaus Petri en drabbning mellan Trotte och Sten Sture själv.¹⁷

Sommaren 1471 kom konung Kristian med en stor flotta till Sverige. Till att börja med slöts i Stockholm mellan honom och det svenska riksrådet ett stillestånd, som skulle räcka till den 8 september. Trotte var en av Kristians löftesmän i detta fördrag och vistades väl troligen i Stockholm ännu, när det ingicks den 7 augusti.¹⁸ Innan det utlupit, sände Kristian emellertid Trotte och Ivar Gren till Fjärdhundraland för att uppvisa allmogen där. Trotte hade kanske särskilda förutsättningar för att lyckas med detta uppdrag, ty hans fädernegård, Eka, ligger ju i Fjärdhundraland. Denna trakt synes ha varit en oroshärd, där den nationella regeringen hade föga framgång, och Kristians åtgärd hade kanske också kunnat få farliga militära konsekvenser för

¹² Styffe, Bidrag, 3, nr 129.

¹³ Om Erik Karlsson se G. Carlsson, art. Vasaätten i Nord. Familjebok, bd 31 (1921), sp. 769 f.

¹⁴ Olaus Petri (ed. Klemming), s. 265. Handlingar rörande Skandinaviens historia, 7 (1819), s. 13 ff. samt brev Ringstadaholm 9/11 1469 (är ej utsatt, or. papper, RA, dep. från KB 1917). Slottet brändes enligt Sturekrönikan vers 1832 (SFSS 17:3, s. 63). Jfr Styffe, Skandinavien (3:e uppl.), s. 257.

¹⁵ Se t. ex. Hadorph, Rimkrön., 2, s. 253 f. och ST nr 514. — Redan före nederlaget hade de upproriska högtidligen uppsagt Karl Knutsson »huldskap och mandskap» (Olaus Petri, ed. Klemming, s. 263), och den 18/2 1470 utfärdade de en formlig krigsförklaring mot denne (Hanserecesse von 1431—1476, 6, utg. av G. von der Ropp, 1890, nr 327).

¹⁶ Styffe, Bidrag, 3, nr 129. Se även Hansisches Urkundenbuch, 9, utg. av W. Stein (1903), nr 721.

¹⁷ Olaus Petri (ed. Klemming), s. 266 f.

¹⁸ ST, del 3, s. 309 ff., även Hadorph, Rimkrön., 2, s. 261 ff.

hans motståndare.¹⁹ Detta skulle i så fall förklara dessas särskilt utpräglade förbittring över att konungen »insändt hafuer i Fiedrungelandh etc. Her Iwer Gren oc Her Trotte Karlsson medh en hop Drawanter oc andra wtlennige, at geste, betyngre oc orede göre i Landet moth then wenlige dedingen oc frid som han . . . forbrefuet oc besegelt hafuer».¹⁹

Ännu omkring den 25 september var Trotte kvar i Fjärdhundraland.²⁰ Därifrån drog han sig med sina trupper till Stockholm, där den stora sammandrabbningen mellan Kristian och svenskarna icke längre stod att undvika.²¹ Slaget på Brunkeberg stod den 10 oktober. Rimkrönikan berättar:

»Her trötte karlson war heet oc mykit trött
sig lithet hwila tyckte honum wara gått
Han sattis på marken oc sin hielm opslo
han fick tha lön som iag will tro
Thz han hade draghit kong cristiern in
ey hende honum bäter i thz syn
J mellan sin öghen fick han ett lod
saa att aldrig han mera opstod»²²

Trotte begrovs i Uppsala domkyrka i själva högkoret framför S:t Sebastians altare. På den stora pelaren snett emot detta upphängdes hans försilvrade och »muserade» sköld. Birgitta Arentsdotter gjorde fromma donationer till kyrkan för sonens själ.²³

VIII. Riksrådet Magnus Karlsson och Cecilia Månsdotter.

Magnus Karlssons liv blev betydligt lugnare än hans broder Trottes. Han delade icke dennes extrema politiska åsikter utan synes

¹⁹ Brev 4/9 1471 från möte i Vadstena samlat kring Sten Sture, Hadorph, Rimkrön., 2, s. 268, även ST, del 3, s. 315. Jfr Olaus Petri (ed. Klemming), s. 269. Jfr även G. Kellerman, Jakob Ulvsson och den svenska kyrkan under äldre Sturetiden 1470—1497 (1935), s. 107, 109 och 115.

²⁰ Styffe, Bidrag, 4 (1875), nr 6 samt brev Almarestäket 28/9 1471 (or. paper, UUB).

²¹ Olaus Petri (ed. Klemming, s. 270) uppger, att Trotte och de andra svenskarna, som verkade för Kristian i Fjärdhundraland, fingo i uppdrag att avskära Sten Stures väg till Stockholm.

²² Sturekrönikan vers 4813—4820 (SFSS 17: 3, s. 166). — E. Lönnroth antar, att förändringen av Trottes namn till »Trötte» var ett utslag av folkhumorn (Lönnroth, Slaget på Brunkeberg och dess förhistoria, i Scandia, 11, 1938, s. 213).

²³ SRS I: 1, s. 98 (Chronologia vetusta ab anno 1298 ad ann. 1473). — Uppgiften om skölden härrör från Peringskiöld (Monumenta Ullerakerensia, s. 85 f.), som även har en avbildning av denna, sedan återgiven t. ex. i H. Hildebrand, Sveriges medeltid, 3 (1898—1903), Fig. 366, s. 471 och Fig. 12, s. 56 nedan. Peringskiöld återger också uppgifterna om begravningen efter Chronologia vetusta. — »Muserad» betyder här prydd med lövverk.

ha hållit sig till majoritetspartiet inom adeln. Sommaren 1471, alltså redan före slaget på Brunkeberg och samtidigt med att Trotte Karlsson ännu hårdnackat kämpade för unionskonungen, uppträder Magnus vid ett tillfälle på Stockholms slott tillsammans med riksföreståndaren själv och flera av de ledande på den inhemska regeringens sida, bland dem Nils Sture och Ivar Axelsson.¹ Genom sitt giftermål blev Magnus sedan också befryndad med en släkt, som liksom hans egen hade varit unionsvänligt sinnad men relativt tidigt gått över till motsatt sida. Hans hustru hette *Sigrid Eskilsdotter*, och hennes föräldrar voro riddaren Eskil Isaksson (Banér) och Cecilia Haraldsdotter (Gren).² Bröllopet stod på Eka den 15 januari 1475.³ Denna gård var också Magnus' sätesgård, liksom den varit hans faders.⁴

Som huvudman för en förnäm ätt tog Magnus Karlsson plats i rådet, och under 1470- och 1480-talen uppträder han på en mängd herremöten. Det första rådsbrev, som han varit med om att utfärda, förskriver sig från 1476.⁵ Bland de möten, som han sedan bevisat, kunna nämnas unionsmötena i Kalmar 1482 och 1483, då han be-seglade den s. k. Kalmar recess, samt 1484, då han också var en av de svenska delegaterna.⁶ I ett brev från 1482 kallas han hövitsman på Stäkeholm, men man vet egentligen mycket litet om hans personliga insats i politiken.⁷ Antagligen spelade han icke någon mera betydande roll, och han upphöjdes icke heller till riddare. Efter Kalmarmötet

¹ Brev Stockholms slott ¹/₇, 1471, vari Abraham Kristersson (Leijonhufvud) gör en förändring i morgongåvan till sin hustru (or. perg., RA). Flera av de närvarande, Gustaf Olsson (Stenbock), Hans Åkesson (Tott) och Knut Posse, kämpade sedan på Sten Stures sida i slaget på Brunkeberg (L ö n n r o t h, a. a., s. 210). Magnus Karlssons uppträdande i denna krets, samtidigt med att hans broder framträder som Sten Stures svurne fiende, tyder på att man icke alltför kategoriskt får draga partigränserna 1471 efter släktförhållanden och geografisk hemmahörighet.

² Om Eskil Isaksson och hans släkt se G. Carlsson i Sv. Biogr. Lex., bd 2 (1920), art. Banér 1—3.

³ Morgongåvobrevet dat. Eka ¹⁶/₁ 1475 (or. perg., RA, tryckt i Sv. Autografsällskapets tidskr., 1, nr 11, 1888, s. 239).

⁴ Han kallas ofta Magnus Karlsson i Eka (morgongåvobrevet, föregående not, brev ¹/₈ 1480, Uppsala ¹⁹/₈ 1480, Uppsala ²⁰/₆ eller ¹/₈ 1481 och 1484 u. d., alla or. perg., RA; brevet 1481 ligger bland de första breven på detta år; i brevet från 1484 är Magnus liksom sin fader häradshövding i Vaksala, jfr ovan s. 5, not 10).

⁵ Diplomatarium Christierni I. nr 216 a. Andra rådsbrev, där han är en av utfärdarna, se t. ex. S t y f f e, Bidrag, 4, nr 40 och 45, H e r l i t z, Privilegier, 1, nr 187, ST, del 3, s. 650 f. samt Diplomatarium Dalecarlicum nr 270 och 134.

⁶ ST nr 527, 529 (mötet 1483, där Magnus uppträder som befullmäktigad, fastän han tidigare endast varit med om att utfärda fullmakt för ombuden, ST, del 3, s. 387) samt 531 a—b (mötet 1484, till vilket Magnus fått fullmakt som delegat, ST, del 3, s. 390 f.).

⁷ Brev Vinäs ¹⁵/₂ 1482 (or. perg., RA). Slottet hade tidigare innehaft av Erik Eriksson (Gyllenstierna), som dog 1477 (S t y f f e, Skandinavien, 3:e uppl., s. 232 f.). — Magnus Karlssons sigill, se t. ex. brev ¹⁸/₈ 1481 (or. perg., RA), Fig. 8, s. 45 nedan. Hans sigill under ett brev av den ¹⁹/₈ 1484 dat. Stensholm (or. perg., RA) visar ej balk utan en otydlig människogestalt (?).

1484 försvinner han ur källorna, och han dog antagligen rätt snart därefter. Redan 1487 gifte Sigrid Eskildsdotter om sig med *Nils Eriksson (Gyllenstierna)*, som var son till Karl Knutssons dotter Kristina. I detta äktenskap blev Sigrid moder till Kristina Gyllenstierna. Sigrid dog först 1527, sedan hon förlorat båda sina barn med Magnus Karlsson, *Trotte Månsson (Magnusson)* och *Cecilia Månsdotter*.⁸

Fig. 8. Väpnaren och riksrådet *Magnus Karlssons (Eka-ätten)* sigill. Vapen: balk.

Omskrift: *8' magne karlson.*

Efter orig. vid perg.-brev, dat. 15 maj 1481, RA.

Magnus Karlsson spelade som tidigare nämnts antagligen icke någon betydande politisk roll, men i sin släkts historia betecknar han ett viktigt mellanled, övergången från en politisk inställning till en annan, avfallet från unionskonungen och anslutningen till den svenskfödde riksföreståndaren. För hans barn blev säkerligen också deras moders andra gifte med en dotterson till Karl Knutsson av stor betydelse. I denna generation tillhör Eka-ätten avgjort det nationella lägre. *Trotte Månsson* blev en av Svante Nilssons och Hemming Gadhs främsta vänner och medhjälpare. *Cecilia Månsdotter*, som antagligen var född något av åren närmast efter sina föräldrars giftermål, blev troligen under förra delen av 1490-talet gift med *Erik Johansson (Vasa)* till Rydboholm, som tillhörde en gren av Vasa-ätten, vilken alltsedan Karl Knutssons tid hade hört till unionens motståndare.⁹

⁸ Om Sigrid se G. Carlsson i Sv. Biogr. Lex., bd 2, art. Banér 1. Om Nils Eriksson se Elgenstiernas ättartavlor, frih. ätt. Gyllenstierna af Lundholm, tab. 3. Sigrid utfärdade 1488 ett brev på Eka (brev 27/8 d. å., or. perg., RA) men bodde senare länge på Lindholmens gård i Uppland, vilken möjligen tillfallit Eka-ätten som arv efter Katarina Eriksdotter (se ovan s. 22). Jfr Styffe, Skandinavien (3:e uppl.), s. 372 f.

Enligt uppgifter i några äldre genealogier skulle Magnus Karlsson även ha haft sönerna *Karl* och *Gregers* (Genealogica, vol. 11 a, fol. 10 r, vol. 11 b, vol. 21, fol. 2 r, vol. 31, fol. 8 r samt vol. 40, fol. 7 v i serie b, RA). En förväxling med en äldre generation av Eka-ätten kan dock naturligtvis här föreligga.

⁹ G. Carlsson i Nord. Familjebok (3:e uppl.), bd 20 (1934), art. Vasaätten 5 och 8. — Då Cecilias föräldrar gift sig 1475, kan hon ha varit giftasvuxen tidigast 1490.

Cecilia omtalas som en from och allvarlig kvinna.¹⁰ Detta rykte har hon kanske från början fått tack vare en 1500-talsanekdot, som berättas om henne och hennes man, enligt den allmänna uppfattningen en tämligen originell herre.¹¹ Då makarna bodde på Finsta, som för övrigt tillhörde Cecilias arvegods,¹² hände det en dag, berättar anekdoten, att Sancta Britas kapell vid gården brann ned. Fru Cecilia sörjde djupt över denna händelse, och sade, att hon hellre velat se alla de andra husen på gården brinna. Hennes mindre fromme make var däremot glad över att ha fått behålla sina »nya stugor» och tyckte icke, att det var någon skada skedd på det gamla kapellet. »Jach fattig man», sade han, »stod ther udi offte redder i mine böner, alltid fructende, att thet skulle falle opå mig, effter thet war så gamelt, att och foglerne kunde hacke egenom taket.»¹³

Erik Johansson och Cecilia hade tre söner, *Gustaf, Johan och Magnus* samt flera döttrar, av vilka *Margareta* 1516 gifte sig med *Joakim Brahe* på Stockholms slott, då Sten Sture höll bröllop för henne. Joakim avrättades i Stockholms blodbad, den 8 november 1520.¹⁴ Denna dag miste också Cecilia sin make, och själv blev hon konung Kristians fånge liksom de andra kvinnorna i hennes släkt, modern, döttrarna, halvsystemen *Kristina Gyllenstierna* och svägerskan *Märta Bengtsdotter (ulv)*, som varit gift med hennes broder Trotte. Först hölls Cecilia någon tid fängslad på Stockholms slott. Då sonen Gustafs uppror började synas Kristian farligt, gav konungen sin fogde på slottet i uppdrag att övertala fru Cecilia att skriva till sonen och bönfälla honom om att

Diskussionen om sonen Gustafs födelseår har endast lett till att man kunnat fastställa, att han var född 1496 eller något av de närmast kringliggande åren (L. Sjödin, *Gustav Vasas barndoms- och ungdomstid i Historiska studier tillägnade Sven Tunberg den 1 februari 1942, s. 241*).

¹⁰ H. Wieselgren i Nord. Familjebok, bd 4 (1905), art. Cecilia 2, sp. 1346.

¹¹ Om Erik Johansson se hänvisning ovan not 9.

¹² Rasmus Ludvigsson (*Genealogica*, vol. 23 a, fol. 48 v, RA) uppger, att Cecilia ärvt Finsta efter sin frände herr Finvid Larsson (se ovan s. 23). Emellertid är det väl antagligen samma Finsta, som tillhörde hennes farmor (se ovan s. 38 f.), och Rasmus' uppgift är därför icke alldeles tillförlitlig.

¹³ Anekdoter från Sturarnas tid (PHT 1904), s. 125, efter en uppteckning av Rasmus Ludvigsson i *Genealogica*, vol. 23 a, fol. 50 r, RA. En annan version i HSH, 8 (1820), s. 35 f., saknar källvärde, då man här tydligen har att göra med en av A. L. Stiernelds bekanta förfalskningar; om dessa jfr. E. Hjärke i HT 1916, s. 14, not 1, och dens., *Från Vasatiden till frihetstiden* (1929), s. 234, not 68; N. Ahnlund i HT 1934, s. 269 f.; S. E. Bring, *Bibliografisk handbok till Sveriges historia* (1934), s. 488; B. Hildebrand i *Fornvännen* 1934, s. 293, not 74, och dens., C. J. Thomsen och hans lärda förbindeser i Sverige 1816—1837, 2 (1938), s. 648, not 17; O. Walde, *Bokanteckningar och lärdomshistoria* (Lychnos 1941), s. 29 f. (Litt.-anvisningar av docent Bengt Hildebrand).

¹⁴ G. Carlsson i Nord. Familjebok (3:e uppl.), bd 4 (1925), art. Cecilia Månsdotter samt densamma i Sv. Biogr. Lex., bd 5 (1925), art. Brahe (släktöversikten), s. 639. Samma år som Margareta gifte sig föddes ett av Erik Johanssons och Cecilias barn, se brev Stockholm ²⁸/₂, 1516 från Sten Sture med inbjudan till hans dotters dop, fru Cecilias kyrkogång och Margaretas bröllop på Stockholms slott (or. papper, UUB).

avstå från sitt företag. Cecilia skulle förespeglas frihet från fångenskapen, men hon skulle icke få veta, att förslaget kom från konungen själv. Hon lät också övertala sig att skriva till Gustaf, men då hennes böner icke hade någon verkan, bortfördes hon tillsammans med sina döttrar troligen på hösten 1521 till Danmark, där hon hölls fången i Köpenhamns beryktade »blåtorn». Hon avled där i en pestsjukdom 1522 eller under början av följande år och begrovs på S:t Nicolai kyrkogård. En av döttrarna dog också i fångenskapen.¹⁵

IX. Riddaren och riksrådet Trotte Månsson († 1512), en av unionens motståndare.

Trotte Månsson blev den siste betydande medlemmen av den gamla ätten på Eka gård. Han fortsatte traditionen från de döda fränder, vilkas namn han bar, Trotte Petersson och Trotte Karlsson, och tog livlig del i politiken. Trotte Karlssons politiska inställning blev delvis på grund av hans släktförbindelser avgjort unionsvänlig. Trotte Månsson åter tillhörde genom sin moder en unionsfientlig krets, och det var den infödde riksföreståndaren han tjänade. Han synes också ha varit högt betrodde av denne, och Hemming Gadhs skriver en gång till Svante Nilsson på tal om en person, som han varmt prisar: »[Enah]-aanda troheth förnimmer jak i honom en dels, som jak fornam i her Trotta».¹

Första gången Trotte Månsson nämnes är på ett herremöte i Stockholm vid pingsttiden 1504, och han var då redan riksråd och riddare.² Samma sommar följde han riksföreståndaren på dennes resa till Finland.³ Sommaren 1505 skulle ett unionsmöte hållas i Kalmar, men svenskarna uteblevo. Konung Hans lät då en domstol sammansatt av danskar och normmän förklara honom för Sveriges rätte herre

¹⁵ Utkast till brev från Kristian II till hans folk på Stockholms slott och svar på detta brev, tryckta hos H. Behrmann, *Kong Christian den Andens Historie*, 2 (1815), s. 184 ff. — Om Cecilias bortförande till Danmark se P. Swart, *Konung Gustaf I:s krönika* (ed. N. Edén, 1912), s. 44, vilken uppger, att två ogifta döttrar till Cecilia, Emerentia och Märta, bortfördes tillsammans med henne, samt E. J. Tegel, *Then stoormechtighe, höghborne furstes . . . her Gustaffs fordom Sweriges . . . konungs etc. historia* (1622), s. 32 med samma uppgifter. C. F. Allen har velat göra troligt, att Märta är identisk med den gifta dottern Margareta eller möjligen med Emerentia (Allen, *De tre nordiske Rigers Historie*, 1867, del 3: 2, s. 452 f.) Uppgiften om Cecilias död och begravning härrör från A. Huitfeldt (*Danmarckis Rigis Krønicke*, 2, 1652, s. 1271), vilken endast omtalar en dotter som död i fångenskapen. — Om beräkningen av tidpunkten för Cecilias bortförande till Danmark och hennes död se G. Carlsson i *Nord. Familjebok* (3:e uppl.), bd 4 (1925), art. Cecilia Månsson.

¹ Styffe, *Bidrag*, 5 (1884), nr 229, s. 305.

² Styffe, *Bidrag*, 5, nr 12; Herlitz, *Privilegier*, 1, nr 229.

³ FMU nr:s 5045, 5046 och 5050. *Registrum ecclesie Aboensis* nr 693.

och döma Svante Nilsson, Sten Stures arvingar och åtta andra svenskar som upprorsmän skyldiga till majestätsbrott. Den beryktade Kalmardomen följdes sedan av kejserlig stadfästelse och aktförklaring över de dömda. En av dessa var Trotte Månsson, vilken alltså betraktades som en av unionskonungens främsta motståndare i Sverige; en av de andra var hans svåger Erik Johansson.⁴

Fig. 9. Riddaren och riksrådet *Trotte Månssons (Eka-ätten)* sigill. Vapen: balk.
Omskrift: *sigl': trotte: mansson.*
Efter orig. vid perg.-brev. dat. 17 nov. 1511, RA.

Ett bevis på att Trotte var riksföreståndarens betrodde man är att han innehade Ståkeborgs slott och län. Svante Nilsson hade själv haft befälet på detta slott, innan han blivit riksföreståndare. Trotte innehade det med säkerhet 1506, då Svante säger sig ha skrivit till »Her Trotte, Swdhercöpingx borgere och alle the gode men, ther nedre boou», och han behöll det sedan ända till sin död. Några rapporter, som han sänt riksföreståndaren om vad som tilldragit sig i hans län, ha bevarats ända till vår tid.⁵ Flera gånger anlätade herr Svante också Trotte och dennes folk i kriget mot danskarna.⁶

⁴ ST nris 569 a och c—f.

⁵ S t y f f e, Bidrag, 5, nris 77 och 394. S t y f f e, Skandinavien (3:e uppl.), s. 264. 1508 och 1509 skriver Trotte från Ståkeborg till riksföreståndaren och vidarebefordrar rykten om konung Hans' rustningar, 1509 underrättar han Svante om ett burspråk, som hållits med allmogen i Söderköping (jfr G. C a r l s s o n, Hemming Gadh, 1915, s. 208), och 1511 redogör han för underhandlingar, som förts med bönderna i hans län (S t y f f e, Bidrag, 5, nris 248, 273, 280 och 378).

⁶ De första exemplen härröra från 1506 (S t y f f e, Bidrag, 5, nris 63 och 77, om det förstnämnda brevet se dels G. C a r l s s o n, a. a., s. 126, dels G. K e l l e r m a n n, Jakob Ulvsson och den svenska kyrkan, 2, 1940, s. 84; HSH, 19, 1834, s. 155 f. och 20, 1835, s. 49 ff.). Se även nedan not 8 och S t y f f e, Bidrag, 5, nr 184. — Hösten 1506 deltog Trotte liksom riksföreståndaren i ett rådmöte i Stockholm, varifrån ett skarpt förmaningsbrev avsändes till Hemming Gadh (HSH 20, s. 26 ff.). Jfr G. C a r l s s o n, a. a., s. 141 ff.

Hösten 1507 deltog Trotte i rådsmötena vid Dävensösund och i Stockholm. Riksföreståndaren var icke närvarande vid dessa möten, och i synnerhet vid det första av dem fick oppositionen mot honom och Hemming Gadh överhand. Trottes sigill finnes ännu i behåll under ett brev, som utfärdats på det första av dessa möten, men detta betyder säkerligen icke, att han sällat sig till Svante Nilssons motståndare.⁷ Tvärtom stödde han samma vinter tydligt dennes politik, som gick ut på energisk krigföring gentemot Danmark. Han förde nämligen då befålet på ett krigståg in i Skåne, varunder han brände staden Vä och några herrgårdar.⁸ Sommaren 1508 gjorde riksföreståndaren honom också till befälhavare över en stor handelsflotta, som skulle avgå till de tyska hansestäderna.⁹

Unionsförhandlingarna hade under de föregående åren lett till föga resultat, men sommaren 1509 inträffade en vändpunkt. I augusti detta år slöto svenska sändebud i Köpenhamn med konung Hans ett fördrag, som innebar en fullständig kapitulation för dennes anspråk på Sverige: landet skulle betala honom en årlig tribut på icke mindre än 13 000 mark. Till att börja med synes man i Sverige ha berett sig på att uppfylla dessa hårda villkor, och i Svante Nilssons kansli uppgjordes planer över hur man skulle kunna åstadkomma det stora beloppet; Trotte Månsson var en av dem som skulle uppbära bidragen från Linköpings stift.¹⁰ Men samtidigt pågingo i Stockholm underhandlingar med en delegation från Lübeck, vilka den 14 oktober resulterade i ett fördrag mellan Sverige och denna stad, vilket var direkt riktat mot konung Hans. Trotte Månsson hade deltagit i förhandlingarna med lübeckarna och stod också som utfärdare av traktaten.¹¹ Den officiella reaktionen mot Köpenhamnsfördraget kom den 2 mars 1510, då riksföreståndaren, Hemming Gadh och fem andra stormän ingingo ett högtidligt förbund och svuro att icke godtaga detta fördrag. Trotte Månsson var en av de sammansvurna, och detta visar åter, att han tillhörde den närmaste kretsen kring Svante Nilsson, och att han hade samma politiska inställning som denne.¹²

⁷ Styffe, Bidrag, 5, nr:s 156 och 172. Jfr G. Carlsson, a. a., s. 176 ff.

⁸ Styffe, Bidrag, 5, nr:s 189 f., jfr nr 198 samt inledn., s. cxv, även not 6. Tidsuppgiften stämmer ej med notisen hos Olaus Petri (ed. Klemming, s. 301) att Vä brändes strax efter julen 1508. Jfr G. Carlsson, a. a., s. 186 f.

⁹ Styffe, Bidrag, 5, nr:s 215 och 217. Jfr E. Lönnroth, Statsmakt och statsfinans i det medeltida Sverige (Göteborgs Högskolas Årsskrift XLVI, 1940: 3), s. 257. Trotte skulle ha ett eget skepp med i denna flotta. Man räknade med att börja resan omkr. den 24 aug. Trotte var på Ståkeborg den 10 nov. (Styffe, Bidrag, 5, nr 248).

¹⁰ ST, del 3, s. 553 f. Jfr även G. Carlsson, a. a., s. 211.

¹¹ Styffe, Bidrag, 5, nr 284, även ST nr 575. Hanserecessive von 1477—1530, utg. av D. Schäfer och F. Tschene, 9 (1913), nr 706, § 12.

¹² ST nr 576.

Inom rådet fanns det emellertid delade meningar om riksförståndarens politik, och vid ett herremöte i Stockholm i juni 1511 blev oppositionen mot herr Svante så stark, att denne var nära att få avgå från riksförståndarskapet. Trotte deltog i detta möte, och han var en av de aderton stormän, som då uppsatte en lång förteckning över klagomålen mot riksförståndaren.¹³ Hans föregående liv och verksamhet i dennes tjänst göra det dock troligt att han vid detta tillfälle icke villigt gjort gemensam sak med Svantes fiender utan endast givit vika för den segrande meningen på mötet.

Den 16 november 1511 gifte sig Svante Nilssons son, unge herr Sten, med Trotte Månssons halvsyster Kristina Gyllenstierna. Trotte var gäst vid bröllopet, som stod i Stockholm.¹⁴ Sten Svantessons morgongåvobrev är ett av de sista brev, i vilka Trotte uppträder. Svante Nilsson dog den 2 januari 1512, och Trotte överlevde honom endast ett par månader. I ett brev skrivet i Stockholm måndagen den 22 mars till Sten Sture berättas det att »Gud kalladhe aff thenne syndoghe werldhen i lögerdagx then godhe man her Trotte Monsson, Gud hans siell nadhe».¹⁵

Trotte Månsson skrev sig till Eka liksom sin far och farfar men bodde väl mest på Ståkeborg, då förvaltningen av hans län oftast torde ha krävt hans närvaro där.¹⁶ År 1510 gifte han sig med Märta Bengtsdotter, dotter av väpnaren och riksrådet Bengt Arentsson (ulv) och Kerstin Davidsdotter (Oxenstierna). Bröllopet stod på Märtas föräldrars gård Ekolsund.¹⁷ Hon tillhörde en av de gamla förnäma riksrådsätterna, och även ekonomiskt synes Trotte ha gjort ett gott parti. I en förteckning över jordabrev, som 1572 funnos på Eka, är det ingen ringa del, som måste ha varit arv från hennes sida.¹⁸ Sedan fru Märta blivit änka, gifte hon 1513 om sig med *Åke Jöransson (Tott)*, som avrättades 1520. Märta var en av de svenska kvinnor, som bortfördes som fångar till Danmark, men i olikhet med sin svägerska Ce-

¹³ Peringskiölds Diplomata, E 24, tom. XXI, RA, samt HSH 20, s. 251 ff. (Om det sistnämnda dokumentets samhörighet med Stockholmsmötet se G. Carlsson, a. a., Exkurs, s. 341 ff.).

¹⁴ Styffe, Bidrag, 5, nr 388 efter or. perg. i RA. — Trotte Månssons sigill är ännu bevarat under detta brev, Fig. 9, s. 48 ovan.

¹⁵ Styffe, Bidrag, 5, nr 394.

¹⁶ Trotte Månsson i Eka i brev Linköping ¹⁰/₇? 1506 och Skamby ²⁰/₁ 1512 (båda or. perg., RA).

¹⁷ Om Märtas föräldrar och gården Ekolsund se U 269 a, s. 26, UUB samt E l g e n s t i e r n a s ättartavlor, frih. ätt. Oxenstierna af Eka och Lindö, tab. 10. Uppgifterna om bröllopet 1510 samt om Märtas andra gifte och sonen Måns Trotte-ssons död (se nedan) härröra från Rasmus Ludvigsson, som gör tillägget: »Hæc est relatio d: Achonis Benedictj» (Genealogica, vol. 21, fol. 2 r, RA). Åke Bengtsson (färla) var dotter-son till Märta Bengtsdotter (Genealogica, vol. 16, fol. 28 v, RA). — Om Ekolsund se även Styffe, Skandinavien (3:e uppl.), s. 354 f.

¹⁸ Åke Bengtssons register U 269 a, UUB.

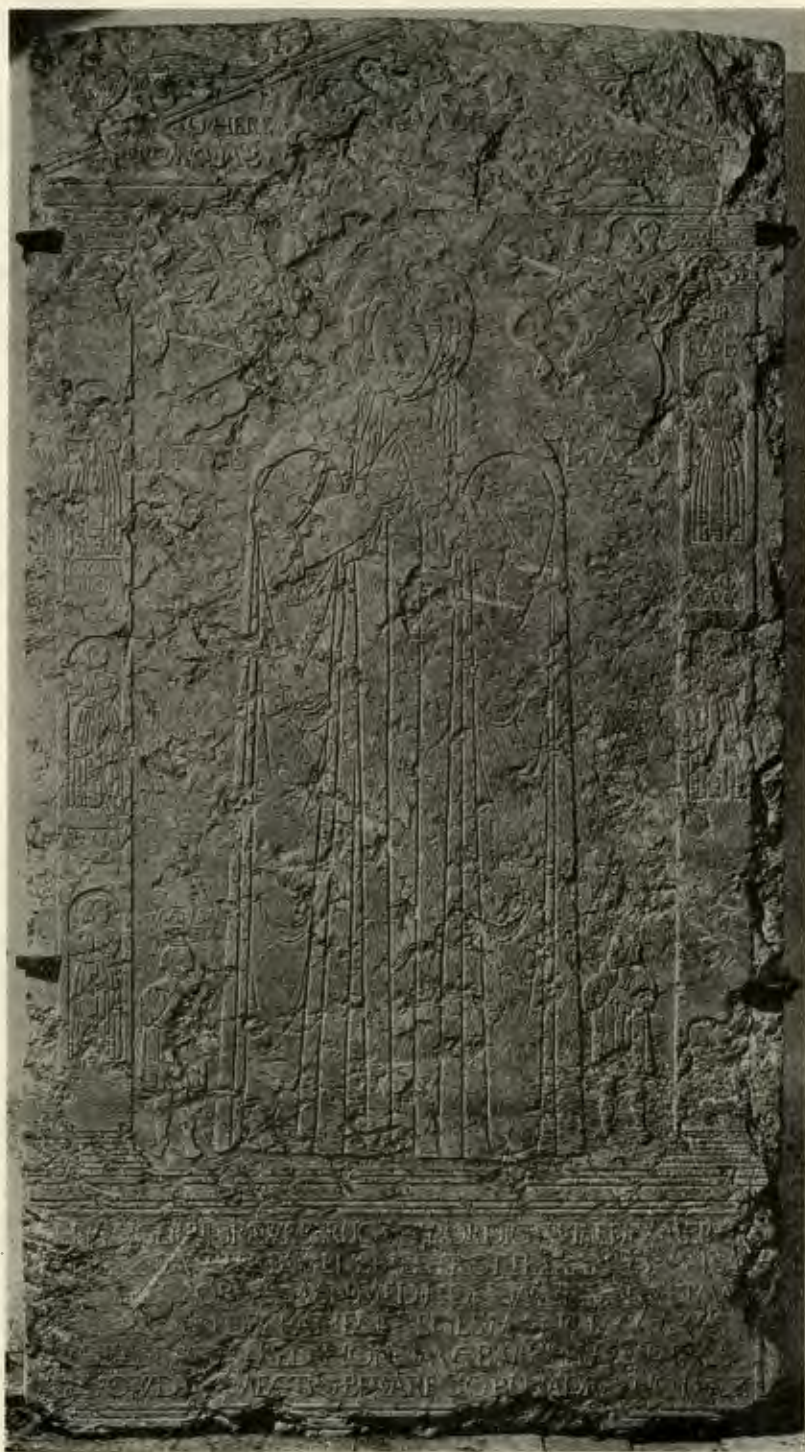

Fig. 10. Gravsten i Lillkyrka kyrka, Uppl., över fru Märta Bengtsdotter (ulv),
 † 1527, g. 1) 1510 m. riddaren och riksrådet Trotte Månsson (Eka-ätten),
 2) 1513 m. riddaren och hövitsmannen Åke Föransson (Tott).

cilia Månsdotter uthärdade hon fångenskapens vedermödor och fick återvända till Sverige.¹⁹ Hon hade med Trotte Månsson en son, *Måns Trotteson*, vilken överlevde sin fader men drunknade vid Gråmunkeholmen i Stockholm två år efter det att Gustaf Vasa »kommit till regementet», alltså antagligen 1523 eller 1525.²⁰ Efter honom tillföll Eka hans moder, som bodde på gården ännu 1526 och dog 1527. Hon begrovs i sockenkyrkan, Lillkyrka, där hennes gravsten ännu finnes. I korvalvet målades de vapen, som förts av hennes och hennes båda mäns förfäder i tredje led.²¹ Arvet efter den siste av Eka-ätten blev föremål för strid. Gustaf Vasa ansåg sig vara den rätte arvingen efter Måns Trotteson och lade beslag på hans gods, men ännu 1573 klagade Märta Bengtsdotters avkomlingar i andra giftet över denna åtgärd. Arvet borde ju också rätteligen (genom bakarv) ha tillfallit först Måns Trottesons moder, eftersom hon överlevde honom, och därefter hennes övriga barn.²²

Utom sonen Måns hade Trotte Månsson också en oäkta son vid namn *Olof Trotteson*.²³ Vem hans moder var vet man icke. Han trädde i Gustaf Vasas tjänst och adlades av denne.²⁴ Han uppträder 1536 som biskopsfogde i Uppsala stift och blev följande år fogde på Kastelholms slott, som han sedan innehade till 1547. Han blev också härads hövding på Åland. År 1547 utnämndes han till konungens befallningsman på Åbo slott, som han sedan behöll till sin död. Hans namn förekommer mycket ofta i Gustaf Vasas brev; sista gången en skrivelse till honom införts i registraturet är den ²⁰/₇ 1552. Han var död den ²⁶/₅ 1553, då Gustaf Vasa utfärdade ett skydds brev för hans

¹⁹ Se ovan not 17. Uppgiften om Märtas fångenskap hos T e g e l, a. a., s. 32. Om Åke Jöransson se E l g e n s t i e r n a s ättartavlor, adl. ätt. Tott af Skedebo (inledningen).

²⁰ Se ovan not 17. I där angiven källa uppges att Måns Trotteson drunknade i Stockholm 2 år efter Konung Gustafz kom til Regementet, och hans Moder fru Märeta leffde 3 år efter honom. Märta dog 1527 (se nedan). — Att Måns drunknade vid Gråmunkeholmen uppper Rasmus i Genealogica, vol. 11 a, fol. 9 r.

²¹ Fru Märta på Eka omtalas i Konung Gustaf I:s registratur, 3, 1526 (1865), s. 227. Att Märta ärvt Eka efter sin son uppges av Rasmus Ludvigsson i Genealogica, vol. 11 a, fol. 9 r. — Märtas dödsår anges på hennes gravsten. Avritningar av denna och av vapenmålningarna i Lillkyrka finnas i Antikvarisk-topografiska arkivet. Gravstenen även i Vapen och dräkter på svenska gravstenar från äldre Vasatiden, avbildningar tillägnade Rudolf Cederström 1926 (1926), pl. 13 samt Fig. 10, s. 51 ovan.

²² HH 1 (1861), s. 54 f. (Handlingar angående de Gustavianska arvegodsen). Jfr även Konung Gustaf I:s registratur, 6 (1875), s. 338. — Eka synes i varje fall ha tillfallit Märta Bengtsdotter (se här ovan, även not 21).

²³ Genealogica, vol. 6, fol. 9 v.

²⁴ Att Olof Trotteson adlades av Gustaf Vasa uppges i Genealogica, vol. 41, fol. 123 v, RA. Den ⁹/₁₁ 1547 fick han frälse på några gårdar, som han fått i arv med sin hustru, *Barbro Eriksdotter*, och ⁹/₆ 1548 fick han frälse på Ulfby i Jumala sn på Åland; gården innehades sedan av hans dotter Beata (Gust. I:s reg., 18, 1900, s. 847 f. och 19, 1901, s. 276; om Beata se J. R a m s a y, Frälsesläkter i Finland intill stora ofreden, 1909, s. 307).

änka, *Christina Ulfsdotter (Soop)*.²⁵ Olofs söner *Trotte Olofsson*, som bar Eka-ättens släktnamn, och *Olof Olofsson* levde under 1500-talets andra hälft och dogo barnlösa. Två av Olof Trottessons döttrar levde ännu under början av 1600-talet.²⁶ Den ena av dem, *Beata Olofsdotter*, testamenterade 1622 sin gård Ulfsby, som hon ärvt efter sin fader, till Gustaf Adolfs oäkta son, Gustaf Gustafsson (af Vasaborg), hennes avlägsne frände.²⁷

X. Släkttabeller.

Tab. 1.

TROTTE PETERSSON. Nämnas första gången 1333 (U 269 a, s. 40, UUB); hövitsman på Falkenberg $\frac{29}{2}$ 1344;¹ kallas ännu $\frac{9}{5}$ 1348 blott »nobilis vir» men är riddare $\frac{2}{2}$ 1349; hövitsman på Varberg $\frac{19}{6}$ 1349; häradshövding i Tveta (Smål.) $\frac{28}{11}$ 1353; riksråd ($\frac{19}{3}$ 1351)² $\frac{9}{8}$ 1358 (M 10: 3, KB);³ kallas $\frac{21}{5}$ och $\frac{11}{6}$ 1361 konungens »justitiarius» (se ovan s. 14, not 33; B 15, fol. 271 r, RA); levde ännu $\frac{30}{11}$ 1362 (M 10: 3, KB),³ men var † möjligen redan $\frac{1}{9}$ 1363 och i varje fall $\frac{27}{8}$ 1364 (se ovan s. 17, not 48). Sig.: balk, HS 3: 654, HS 3: 663 samt RPB nr 388. — G. m. INGEGERD JOHANSDOTTER (2 balkar, oäkta Folkunga-ätt), som var dotter till lagmannen i Västmanland, riddaren Johan Magnusson (se ovan s. 18) och nämnes första gången $\frac{1}{9}$ 1363; ägde Benhammar i Vada sn, Uppl. (RPB nr 662 och 2450; B 15, fol. 335 v—336 r, RA); omgift före $\frac{4}{3}$ 1367 m. riddaren Henrik Reventlow (B 15, fol. 336 r, RA), vilken levde ännu $\frac{11}{8}$ 1382. Ingegerd var änka efter honom $\frac{14}{1}$ 1390, då hon uppträder sista gången. Hennes sig., RPB nr 668.

Barn:

MAGNUS TROTTESSON, riddare, riksråd, 1364—1411, tab. 2.

JOHAN TROTTESSON. Beseglar $\frac{19}{11}$ 1378 Henrik Reventlows och Ingegerd Johansdotters brev (J. Nordberg, S. Claræ Minne, s. 81).

²⁵ Om Olof Trotteson se J o h. A x. A l m q u i s t, Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630, del 2, s. 531, del 3, s. 134, 161 och 172 f. samt del 4, s. 193 (1917—1923) och J u l l y R a m s a y, a. a., s. 306; där även om hans andra hustru, *Mätta Olofsdotter*.

²⁶ Om Olof Trottessons barn se J. R a m s a y, a. a., s. 306 f.

²⁷ Om Ulfsby se ovan not 24, s. 52.

¹ Där ej annat anges, äro uppgifterna hämtade från DS, RPB, SD, SMR eller orig. pergamentsbrev, RA. Data ange ej utnämning utan första belägg.

² Jfr ovan s. 12, not 23.

³ Jfr ovan s. 13, not 31.

BIRGITTA TROTTESDOTTER. Nämnas första gången $\frac{6}{10}$ 1400 men var redan $\frac{19}{11}$ 1378 (J. Nordberg, S. Claræ Minne, s. 81 samt RPB nr 3132) g. m. KORT GÖRTZ (stolpe), vilken uppträder $\frac{6}{2}$ 1375— $\frac{5}{4}$ 1402 och var riddare $\frac{9}{6}$ 1390. Birgitta ärvde Benhammar (se ovan s. 21), levde ännu $\frac{2}{2}$ 1442 men var † $\frac{28}{8}$ 1445. Hennes sig.: balk, SD nr 561, där hon även kallas syster till Magnus Trotteson.

ELIN TROTTESDOTTER. Kallas $\frac{9}{8}$ 1370 dotter till Ingegerd Johansdotter och var då ingiven i Klara kloster; nämnes även $\frac{19}{11}$ 1378 (båda breven i J. Nordberg, S. Claræ Minne, s. 80 f.).

? X. TROTTESDOTTER. G. före $\frac{19}{11}$ 1378 m. lagmannen i Västergötland, väpnaren och riksrådet LARS BJÖRNSSON (1 bjälke), som i brev av detta datum kallas »magh» till Henrik Reventlow g. m. Ingegerd Johansdotter (J. Nordberg, S. Claræ Minne, s. 81). Lars Björnsson uppträder $\frac{10}{7}$ 1360— $\frac{1}{4}$ 1383 och var † $\frac{1}{8}$ 1386. Hans sig., RPB nr 464. Hans dotter Ingegerd kallar $\frac{20}{8}$ 1427 Birgitta Trottesdotter för moster.

? X. TROTTESDOTTER. G. före $\frac{19}{11}$ 1378 m. väpnaren TIDEKE PINNOW, som i brev av detta datum kallas »magh» till Henrik Reventlow g. m. Ingegerd Johansdotter (J. Nordberg, S. Claræ Minne, s. 81). Tideke Pinnow uppträder även 1365 eller 1366 (Styffe, Bidrag, 1, s. 105).⁴

Tab. 2.

MAGNUS TROTTESSON. Nämnas första gången $\frac{27}{8}$ 1364 (se ovan s. 17, not 48); jordägare i Södermanland $\frac{11}{8}$ 1382; kallas $\frac{22}{6}$ 1388 häradshövding i Åkerbo (Västmanl.); riddare $\frac{30}{10}$ 1391; kallas riksråd $\frac{1}{6}$ 1398 (Suhm, Historie af Danmark, 14, s. 650); fällde konungsdöm vid räfsten i Uppland 1409 (SD nr 1034 och 1039 f.); levde ännu $\frac{25}{8}$ 1411. Sig.: balk, SD nr 133. — G. 1) m. KATARINA OLOFSDOTTER (SD nr 133), som uppträder $\frac{26}{6}$ 1365— $\frac{6}{2}$ 1379 och var † $\frac{3}{1}$ 1402, dotter till fogden i Västmanland Olof Djeken (styckad sköld med pilspets och stjärna) och Elin Karlsdotter, som förde en S-liknande figur i vapnet (RPB nr 824 och 2158 jfrt m. SD nr 133); Katarina var tidigare g. (morgongåvobrev $\frac{26}{6}$ 1365) m. riddaren Lek Ofradsson (fyrdelad sköld), som var † 1377 (RPB nr 1306). — Magnus Trotteson var 1404 (SD nr 405) g. 2) m. MÄRTA MAGNUSDOTTER (KASE), som var dotter till väpnaren Magnus Kase och Bengta Bengtsdotter (Oxenstierna) och levde ännu $\frac{5}{2}$ 1412. Hennes sig. (7-uddig stjärna), SD nr 405 och 883, där hon även kallas dotter till Magnus Kase.

⁴ Övriga skäl för antagandet att Tideke Pinnow var g. m. en dotter till Trotte Petersson se ovan s. 20, not 7 och s. 23.

Barn, i 1:a giftet:

MÄRTA MAGNUSDOTTER. Nämnes $\frac{3}{1}$ 1402 vid arvskiftet efter sin moder och var då myndig; uppträder även $\frac{28}{2}$ 1406 (SD nr 3088), då hon var g. m. KLAUS ULF, riddare (jfr ovan s. 28, not 13).

JOHAN MAGNUSSON. Nämnes endast vid arvskiftet efter modern $\frac{3}{1}$ 1402 och var då omyndig.

GREGERS MAGNUSSON, väpnare, riksråd, 1402—1441, tab. 3.

i 2:a giftet:

KARL MAGNUSSON, riddare, riksråd, 1421—1467, tab. 4.

Tab. 3.

GREGERS MAGNUSSON. Nämnes som omyndig vid arvskiftet efter sin moder $\frac{3}{1}$ 1402; var myndig $\frac{7}{8}$ 1406 (SD nr 3089 f.); bodde efter sitt första gifte (se nedan) på sin hustrus gård Eka och uppträder som häradshövding i Trögd $\frac{20}{5}$ 1410— $\frac{5}{10}$ 1439; svenskarnas anförare i sjöslaget i Öresund $\frac{11}{7}$ 1427 (Karlskrön., ed. Klemming, vers 364—373); riksråd $\frac{16}{8}$ 1434 (Diplomatarium Norvegicum, bd 5, nr 644) och under de följande åren fram till $\frac{4}{7}$ 1441, då han uppträder sista gången (se ovan s. 32, not 13); var \dagger $\frac{2}{12}$ 1446 (or. perg., Skoklostersaml., RA). Sig.: balk, brev $\frac{5}{10}$ 1439 och ginbalk, brev $\frac{1}{12}$ 1432 (båda or. perg., RA). — Var 1407 (SD nr 884) g. 1) m. sin styvmoders syster INGEBORG MAGNUSDOTTER (KASE), dotter till Magnus Kase och Bengta Bengtsdotter och g. 1) (morgongåvbrev $\frac{5}{7}$ 1400) m. Ragvald Petersson, vilken levde ännu $\frac{28}{1}$ 1406. Ingeborg levde ännu $\frac{19}{3}$ 1424. Hennes sig. (7-uddig stjärna) SD nr 884. — Gregers Magnusson g. 2) $\frac{20}{11}$ 1432 (morgongåvbrev $\frac{1}{12}$ 1432) m. fru JUTTA VALDEMARS-DOTTER (horn), som förut varit g. m. en riddare och uppträder första gången $\frac{20}{1}$ 1427, då hon synes ha haft räntan från Snävringe hd i förläning, och sista gången $\frac{27}{2}$ 1452 (or. perg., Skoklostersaml., RA); \dagger kort tid därefter (se ovan s. 33). Hennes sig., se brev $\frac{12}{10}$ 1445 (or. perg., RA).

? Dotter, i 2:a giftet:

KATARINA. Nämnes som \dagger $\frac{11}{11}$ 1451.

Tab. 4.

KARL MAGNUSSON. Nämnes första gången $\frac{29}{6}$ 1421 och kallas då dotterson till Bengta Bengtsdotter; kallas $\frac{26}{6}$ 1425 son till Magnus Trottesson och Märta Magnusdotter; nämnes som häradshövding i

Vaksala från $17/6$ 1440; riddare tydligen vid konung Kristofers kröning $14/9$ 1441 (se ovan s. 35, not 6); skrev sig till sin hustrus (se nedan) gård Finsta $3/2$ 1447 och $18/3$ 1453; köpte sistnämnda dag Eka och skrev sig till denna gård $28/11$ 1457, $4/4$ 1462 och $9/6$ 1463; hövitsman på Kastelholm $18/3$ 1453 och $21/7$ 1463 (FMU nr 3205); riksråd (se ovan s. 36, not 12); uppträder sista gången $21/9$ 1467 (Styffe, Bidrag, 3, nr 89) och var † $26/6$ 1473. Sig.: balk, brev $13/6$ 1432 (or. perg., Skoklostersaml., RA). — G. m. BIRGITTA ARENTSDOTTER (PINNOW), dotter till väpnaren Arent Pinnow (björnhuvud) och Elin Andersdotter (2 spetsar uppifrån) i Finsta (se ovan s. 38, not 26); Birgitta Arentsdotter levde på Finsta ännu $9/7$ 1489 (B 16, fol. 99 v, RA, med avritning av hennes sig.).

Fig. 11. Riddaren och riksrådet Karl Magnussons (Eka-ätten) sigill.

Vapen: balk.

Omskrift: sigillum carl * *
manjson * *

Efter orig. vid perg.-brev, dat. 13 juni 1432, Skoklostersaml., RA.

Fig. 12. Riddaren och riksrådet Trotte Karlssons (Eka-ätten) sköld.

Efter bild i J. Peringskiöld, Monumenta Ullerakerensia.

Barn:

TROTTE KARLSSON. Nämnes i brev första gången $1/7$ 1464 (FMU nr 3240) och var då riddare; riksråd $21/9$ 1467 (Styffe, Bidrag, 3, nr 89); innehade Ringstadaholms slott under Karl Knutssons sista regeringsperiod (se ovan s. 41); en av huvudmännen för resningen mot konung Karl 1469 och därefter konung Kristians råd (se ovan s. 42); stupade på Kristians sida i slaget på Brunkeberg $10/10$ 1471 (Sturekrön., ed. Klemming, vers 4813—4820) och begrovs i Uppsala domkyrka framför S:t Sebastians altare (SRS I: 1, s. 98).

MAGNUS KARLSSON, väpnare, riksråd, 1471—1484, tab. 5.

Tab. 5.

MAGNUS KARLSSON. Uppträder första gången $1/7$ 1471; kallas son till Birgitta Arentsdotter $25/6$ 1473; riksråd $30/5$ 1476 (Diplomatarium Christierni I. nr 216 a) och under de följande åren (se ovan s. 44, not 5); hövitsman på Ståkeholm $15/3$ 1482; skrev sig till Eka (se ovan s. 44, not 4); kallas 1484 häradshövding i Vaksala (brev 1484 u. d., or. perg., RA); uppträder sista gången $15/9$ 1484 (HH 31, s. 225) och var † 1487, då hans hustru gifte om sig (se nedan). Sig.: balk, brev $15/5$ 1481 och människogestalt (?), brev $19/3$ 1484 (båda or. perg., RA). — G. $15/1$ 1475 (morgongåvobrev $10/1$ 1475) m. SIGRID ESKILSDOTTER (BANÉR), dotter till riddaren och riksrådet Eskil Isaksson och Cecilia Haraldsdotter (Gren) och omgift 1487 m. riddaren och riksrådet Nils Eriksson (Gyllenstierna); † 1527 (Sv. Biogr. Lex., bd 2, art. Banér 1).

B a r n :

TROTTE MÅNSSON, riddare, riksråd, 1504—1512, tab. 6.

CECILIA MÅNSDOTTER. G. antagligen under förra delen av 1490-talet m. riddaren och riksrådet ERIK JOHANSSON (VASA), avrättad i Stockholms blodbad $8/11$ 1520. Cecilia † som fånge i »Blå tornet» i Köpenhamn 1522 eller 1523 och begravnen på S. Nicolai kyrkogård (se ovan s. 45 ff.).

Tab. 6.

TROTTE MÅNSSON. Nämnes första gången 1504 och var då riddare och riksråd (Styffe, Bidrag, 5, nr 12); skrev sig till Eka (brev $10/7$? 1506 och $20/1$ 1512, båda or. perg., RA); hövitsman på Ståkeborg i varje fall från 1506 och till sin död (Styffe, Bidrag, 5, nr 77 och 394; jfr även ovan s. 48, not 5); † $20/3$ 1512 (Styffe, Bidrag, 5, nr 394). Sig.: balk, brev $17/11$ 1511 (or. perg., RA). — G. 1510 (Genealogica, vol. 21, fol. 2 r, RA) m. MÄRTA BENGTSDOTTER (ulv), dotter till väpnaren och riksrådet Bengt Arentsson (ulv) och Kerstin Davidsdotter (Oxenstierna; se U 269 a, s. 26, UUB) och omgift 1513 (Genealogica, vol. 21, fol. 2 r, RA) m. riddaren och hövitsmannen Åke Jöransson (Tott), avrättad 1520 (Elgenstiernas ättartavlor, adl. ätt. Tott af Skedebo, inledn.). Märta Bengtsdotter bortfördes till Danmark efter Stockholms blodbad (se ovan s. 50), bodde ännu 1526 på Eka (Gust. I:s registratur, 3, s. 227). † 1527 och begrovs i Lillkyrka (årtalet hämtat från gravstenen, ännu bevarad i denna kyrka).

MÅNS TROTTESSON. Drunknade vid Gråmunkeholmen i Stockholm 1523 eller 1525 (Genealogica, vol. II a, fol. 9 r och vol. 21, fol. 2 r, RA); ärvdes dels av sin moder, dels av Gustaf Vasa (se ovan s. 52, även not 21 f.).

Personregister.

Förkortningar: hh = häradshövding; r = riddare; rr = riksråd; vpn = väpnare.

Abernus Monamsson, r?, 11.	Balk, belagd, se även Väsby- ätten.	Birger Persson, se Finsta ätten.
Abraham Kristersson, se Leijonhufvud.	(balk belagd med ros), Peter Jonsson, vpn, 5, sigill: 6.	Birgitta Arentsdotter, se Pinnow.
Adolf av Holstein, greve, 14.	Balk, rutad, se Rumbys- ätten.	— Birgersdotter, se Finsta- ätten.
Albrekt av Mecklenburg, hertig, 12, 18.	Balkar, 2, se Folkunga- ätten, oäkta.	— Brynolfsdotter, se Roos af Hjelmsäter.
— av Mecklenburg, konung av Sverige, 8, 15, 18, 20, 24, 26, 27.	(Banér), Anders Isaksson, vpn, rr, 35.	— Henriksdotter, g. m. An- ders Andersson (Hind- sekinds-ätten), 7.
Anders Andersson, se Hind- sekinds-ätten.	(—) Eskil Isaksson, r, rr, 44, 57.	— Trottesdotter, se Eka- ätten.
— Atteson, se Hindse- kinds-ätten.	(—) Sigrid Eskilsdotter, g. m. 1) Magnus Karlsson (Eka-ätten), 2) Nils Eriksson (Gyllenstierna), 19, 44 f., 57.	(bjälke, 1), ätt, 23 (stam- tavla).
— Isaksson, se Banér.	Barbro Eriksdotter, g. m. Olof Trotteson (oäkta Eka-ätten), 52.	(—) Bengt Larsson, vpn, 23.
— Lydekesson, 30.	Barnekow, Raven von, r, hövitsm., 20.	(—) Birgitta Larsdotter, g. m. Hejne Snakenborg, 23.
Anna Larsdotter, se Aspe- näs-ätten.	Beata Olofsdotter, se Eka- ätten, oäkta.	(—) Iliana Karlsdotter, g. m. 1) Mats Håkansson (belagd balk), 2) Olof Pedersson i Ådö, 22 f.
Anund Ivarsson, 8.	Bengt Algotsson, r, rr, her- tig, 11.	(—) Ingegerd Larsdotter, g. m. 1) Harald Karlsson (Stubbe), 2) Knut Gis- lesson (3 rosor), 3) Jöns Finsson (hjørthorn), 20, 22 ff., 54.
(Aspenäs-ätten, Blå: lejon- örn), Anna Larsdotter, g. m. Jesper Görtz, 22.	— Arentsson, se Ulv.	(—) Lars Larsson, vpn, 22 ff.
(—) Elin Bengtsdotter, g. m. Ragvald Filipsson (fyr- styckad sköld), 22.	— Filipsson, se Ulv.	(—) Lars Björnsson, vpn, rr, lagm. i Västergöt., 20, 22 ff., 54.
Atte i Värnamo, se Hindse- kinds-ätten.	— Jönsson, se Oxenstierna.	Blå, se Aspenäs-ätten.
— Trotteson d. ä., se Hind- sekinds-ätten.	— Karlsson, se Folkunga- ätten, oäkta.	Bo Jonsson, se Grip.
— Trotteson d. y., se Hind- sekinds-ätten.	— Nilsson, se Oxenstierna.	— Stenon, se Natt och Dag.
(balk), Cecilia Petersdotter, 18.	— Stenon, se Natt och Dag.	(Bonde), Karl Knutsson, ko- nung, se Karl Knutsson.
(—) Guttorm Jonsson, vpn, 4.	Bengta Bengtsdotter, se Oxenstierna.	(—) Kristina Karlsdotter, g. m. Erik Eriksson (Gyllenstierna), 45.
(—) Peter Trotteson, vpn, 18.	(Bielke), Erik Turesson, r, rr, 35.	(—) Magdalena Karlsdotter, g. m. Ivar Axelsson (Tott), 41.
Balk, se även Eka-ätten, Hindsekinds-ätten och Rörök Birgerssons ätt.	(—) Nils Turesson, r, rr, drots, 8 f., 12, 14 f., 17, 27.	
(balk, belagd), Ingeborg Nilsdotter, g. m. Peter Vitter, 33.	(—) Sten Stenon, r, rr, 28, 34.	
(—) Mats Håkansson, vpn, 23.	(—) Sten Turesson, r, rr, 27 f.	
	Birger Johansson, 8.	

⁵ Rörande Trotte Månssons oäkta son *Olof Trotteson* och dennes ättlingar se Ramsay, a. a.

- Bonde, Peter, r, rr, 11.
 — Rörick, r, rr, 11.
 — Tord, r, rr, marsk, 36.
 Brahe, Joakim, 46.
 Broder Svensson, se Tjurhuvad.
 Bylow, Ficke, vpn, 35.
 (båt), Erengisle Andersson, r, 8 f.
 (—) Erengisle Jonsson, r, 8 f.
 (—) Erengisle Torkelsson, r, 8 f.
 (—) Kristina Filipdotter, g. m. Jesper Görtz, 22.
 (—) Lars Erengislesson, vpn, 8 f.
 Båt, se även Rossviks-ätten.
 (Bååt), Erengisle Sunesson, r, rr, jarl, 13, 20.
 (—) Peter Jonsson, r, rr, 8 f.
 Cecilia Haraldsdotter, se Gren.
 — Månsdotter, se Eka-ätten.
 — Petersdotter, se Balk.
 Christina, se Kristina.
 David Bengtsson, se Oxenstierna.
 (delad sköld, övre fältet kluvet), Finvid Finvidsson, vpn, rr, 20.
 (Dowt), Märta Klausdotter, g. m. Karl Larsson (i bjälke), 23.
 Eka-ätten, 2, 3 (vapen), 19 (stamtavla), m. fl.
 (—) Birgitta Trottesdotter, g. m. Kort Görtz, 18—22, 24, 54.
 (—) Cecilia Månsdotter, g. m. Erik Johansson (Vasa), 2 f., 19, 43, 45 ff., 50, 57.
 (—) Elin Trottesdotter, 18 f., 54.
 (—) Gregers Magnusson, vpn, rr, 19, 24 f., 27—34 (sigill: 31), 55.
 (—) Johan Magnusson, 19, 25, 28, 55.
 (—) Johan Trotteson, vpn, 18 f., 53.
 (—) Karl Magnusson, r, rr, 19, 24, 27 f., 32—41, 55 (sigill: 56).
 (—) ? Katarina Gregersdotter(?), 19, 33, 55.
 (—) ? Katarina Petersdotter, g. m. Gjurd Gote (oxpanna), 7, 19.
 (Eka-ätten), Magnus Karlsson, vpn, rr, 19, 22 f., 39 f., 43 ff. (sigill: 45), 56 f.
 (—) Magnus Trotteson, r, rr, 17—20, 24—29 (sigill: 26), 53 ff.
 (—) Måns Trotteson, 2, 19, 50, 52, 58.
 (—) Märta Magnusdotter, g. m. Klaus Ulf, 19, 25, 28, 55.
 (—) Trotte Karlsson, r, rr, 19, 38—44, 47, 56 (sköld: 56).
 (—) Trotte Månsson, r, rr, 19, 45—52 (sigill: 48), 57 f.
 (—) Trotte Petersson, r, rr, 2 ff., 6—21 (sigill: 13, 16), 23 ff., 47, 53 f.
 (Eka-ätten, oäkta), Beata Olofsdotter, g. m. William Ruthwen, 52 f.
 (—) Olof Olofsson, 53.
 (—) Olof Trotteson, fogde på Kastelholm och Åbo, 52 f., 58.
 (—) Trotte Olofsson, 53.
 Elgh, Harald, se Älg.
 Elin Andersdotter, se Spetsar, 2, uppifrån.
 — Bengtsdotter, se Aspenäs-ätten.
 — Karlsdotter (S-liknande figur), g. m. 1) Styrkar, 2) Olof Djecken, 25, 54.
 — Trottesdotter, se Eka-ätten.
 — Valdemarsdotter, se Stolpe.
 Elseby Tidekadotter, se Pinnow.
 Emerentia Eriksdotter, se Vasa.
 Engelbrekt Engelbretsson, vpn, rikshövitsman, 21, 30, 32.
 Erengisle Andersson, se Båt.
 — Jonsson, se Båt.
 — Sunesson, se Bååt.
 — Torkelsson, se Båt.
 Erik av Pommern, konung av Sverige, Danmark och Norge, 29—32, 36.
 — Axelsson, se Tott.
 — Eriksson, se Gyllenstierna.
 — Gregersson, se Folkunga-ätten, oäkta.
 — Johansson, se Vasa.
 — Karlsson, se Vasa.
 — Magnusson, konung av Sverige, 8, 12 ff., 17.
 Erik Nilsson, se Oxenstierna.
 — Nilsson, se Väsby-ätten.
 — Turesson, se Bielke.
 Eskil Isaksson, se Banér.
 Everstein, Hans, greve av, 21.
 (Finsta-ätten: 2 vingar), Birger Persson, lagm. i Uppl., 4.
 (—) Birgitta Birgersdotter, helgon, g. m. Ulf Gudmarsson (Ulvåsa-ätten), 10, 34.
 Finvid, »skælaman» i Tveta härad, 6.
 — Finvidsson, se Delad sköld, övre fältet kluvet.
 — Larsson, se Lange.
 (Folkunga-ätten), Valdemar Eriksson, r, rr, 33.
 Folkunga-ätten, se även Erik Magnusson, Håkan Magnusson, Magnus Eriksson.
 (Folkunga-ätten, oäkta: 2 balkar), Bengt Karlsson, r, 26.
 (—) Erik Gregersson, r, 22.
 (—) Gregers Bengtsson, r, 22.
 (—) Gregers Magnusson, r, rr, drots, 18.
 (—) Ingegerd Johansdotter, g. m. 1) Trotte Petersson (Eka-ätten), 2) Henrik Reventlow, 17—21, 23, 53 f.
 (—) Johan Magnusson, r, lagm. i Västmanl., 18, 53.
 (—) Magnus Gregersson, r, rr, lagm. i Västmanl., 18.
 (fyrdelad sköld), Gustaf Leksson, r, 25.
 (—) Lek Ofradsson, r, 25, 54.
 (färla), Johan Karlsson, r, rr, 31.
 (—) Åke Bengtsson, r, 50.
 Gadh, Hemming, vald biskop av Linköping, 45, 47 ff.
 Gise Andersson, 5, 7.
 Gote, Gjurd, se Oxpanna.
 Gottskalk Bengtsson, se Ulv.
 Gregers Bengtsson, se Folkunga-ätten, oäkta.
 — Magnusson, se Eka-ätten.
 — Magnusson, se Folkunga-ätten, oäkta.

- (Gren), Cecilia Haraldsdotter, g. m. Eskil Isaksson (Banér), 44, 57.
 — Ivar, r, rr, 37, 40—43.
 — Magnus, r, rr, 36 f.
 (Grip), Bo Jonsson, vpn, rr, drots, 24 f., 27.
 Grip, se även Lydinge-ätten.
 (gumsehuvud), Gustaf Karlsson, r, 36, 38.
 Gustaf (Vasa), konung av Sverige, 2, 40, 46 f., 52, 58.
 Gustaf II Adolf, konung av Sverige, 53.
 — Arvidsson, se Sparre.
 — Eriksson, se Gustaf (Vasa).
 — Gustafsson, se Vasaborg.
 — Karlsson, se Gumsehuvud.
 — Olsson, se Stenbocks-ätten, äldre.
 Guttorm Jonsson, se Balk.
 (Gyllenstierna), Erik Eriksson, r, rr, 44.
 (—) Kristina Nilsson, g. m. 1) Sten Sture d. y., 2) Johan Turesson (3 rosor), 45 f., 50.
 (—) Nils Eriksson, r, rr, 45, 57.
 Gök, Erik, 11.
 Görtz, ätt, 22 (stamtavla).
 — Eggert, kanik v. Uppsala domkyrka, 21 f., 24, 32.
 — Jesper, r, rr, 18, 21 f., 24.
 — Kort, r, 20 ff., 26, 54.
 — Melchior, vpn, fogde på Västerås, 21 f.
 (—) Ramborg Kortsdotter, g. m. Erik Nilsson (Väsby-ätten), 21 f.
 Hans, konung av Sverige, Danmark och Norge, 47 ff.
 — av Everstein, se Everstein.
 — Åkesson, se Tott.
 Harald Karlsson, se Stubbe.
 Helena, g. m. Peter Jonsson (Lydinge-ätten?), 4.
 Helin, Johan, sekr. i Antikvitetsarkivet, 4.
 Henrik Nilsson, 30.
 Hindsekinds-ätten, 7 (stamtavla).
 (—) Anders Andersson, vpn, hh i Östbo, 5, 7.
 (—) Anders Andersson, vpn, 5, 7.
 (Hindsekinds-ätten), ? Atte i Värnamo, prost i Östbo, 6.
 (—) Atte Trotteson d. ä., vpn, 5, 7.
 (—) Atte Trotteson d. y., vpn, hh i Östbo, 5, 7.
 (—) ? Sigrid Andersdotter, 7.
 (—) Sigrid Attesdotter, g. m. Nils, 7.
 (—) ? Sven Atteson, 6 f.
 (—) ? Torkel Andersson, 7.
 (—) Trotte Atteson d. ä., vpn, hh i Östbo, 5 ff. (sigill: 6).
 (—) Trotte Atteson, d. y., vpn, 5, 7.
 (hjorthorn), Ingel Törnesson, vpn, 26.
 (—) Jöns Finsson, vpn, fogde i Dalarna, 23.
 Hjärne, Johan, r, rr, 11.
 Holger Valdemarsson, vpn, 33.
 (horn), Inge Gulleson, vpn, 33.
 (—) Jutta Valdemarsdotter, g. m. Gregers Magnusson (Eka-ätten), 19, 32 f., 55.
 Håkan Magnusson, konung av Sverige och Norge, 15 ff.
 — Petersson, se Vitter.
 Inge Gulleson, se Horn.
 Ingeborg Håkansdotter, hertiginna, g. m. 1) Erik Magnusson (Folkunga-ätten), 2) Knut Porse, 10.
 — Magnusdotter, se Kase.
 — Nilsson, se Balk, be-lagd.
 — Nilsson, se Sparre.
 Ingegerd Filipdotter, se Rumby-ätten.
 — Johansdotter, se Folkunga-ätten, oäkta.
 Ingel Törnesson, se Hjorthorn.
 Ingrid Larsdotter, se Lange.
 Isberg, Johan, 7.
 — Tyko, 7, 11, 17.
 Ivar Axelsson, se Tott.
 Jedvard Filipsson, se Rumby-ätten.
 Johan av Holstein, greve, 8 f.
 — Atteson, 6.
 — Eriksson, se Vasa.
 — Karlsson, se Färla.
 — Knutsson, se Vingar, 2.
 — Magnusson, se Eka-ätten.
 Johan Magnusson, se Folkunga-ätten, oäkta.
 — Trotteson, 18.
 — Trotteson, se Eka-ätten.
 Jutta, g. m. Hennike Limbek, 33.
 — Valdemarsdotter, se Horn.
 Jöns Bengtsson d. ä., se Oxenstierna.
 — Bengtsson d. y., se Oxenstierna.
 — Finsson, se Hjorthorn.
 — Larsson, se Lydinge-ätten.
 Jösse Eriksson, se Lykke.
 Karl, biskop av Linköping, 5.
 — Haraldsson, se Stubbe.
 — Knutsson (Bonde), konung av Sverige och Norge, 32, 34—42, 45, 56.
 — Magnusson, se Eka-ätten.
 — Styrkarsson, se Lilja.
 — Ulfsson, se Sparre.
 (Kase), Ingeborg Magnusdotter, g. m. 1) Ragvald Petersson, 2) Gregers Magnusson (Eka-ätten), 19, 27—30, 34, 55.
 — Magnus, vpn, 27 ff., 54 f.
 (—) Märta Magnusdotter, g. m. Magnus Trotteson (Eka-ätten), 19, 27 f., 54 f.
 Kasimir IV, konung av Polen, 37.
 Katarina, g. m. Johan Knutsson (2 vingar), 4.
 — Bengtsdotter, g. m. Peter Trotteson (balk), 18.
 — Erikdotter, se Väsby-ätten.
 — Gregersdotter(?), se Eka-ätten.
 — Olofsdotter, se Styckad sköld m. pilspets och stjärna.
 — Petersdotter, se Eka-ätten.
 Kerstin Davidsdotter, se Oxenstierna.
 Kettill Karlsson, se Vasa. (kluven sköld, i h. f. halv lilja, i v. f. 2 balkar), Peter Andersson, vpn, 4.
 Knut den helige, konung av Danmark, 4.
 — Gisleson, se Rosor, 3.

- Krister Bengtsson, se Oxenstierna.
 — Nilsson, se Vasa.
 Kristian I, konung av Sverige, Danmark och Norge, 37—44, 56.
 — II, konung av Sverige, Danmark och Norge, 46 f.
 Kristina Filipdotter, se Båt.
 — Gustafsdotter (båt), se Rossviks-ätten.
 — Karlsdotter, se Bonde.
 — Nilsdotter, se Gyllenstierna.
 — Ulfsdotter, se Soop.
 Kristofer av Bayern, konung av Sverige, Danmark och Norge, 32, 34 ff., 56.
 Kröpelin, Hans, vpn, rr, 31.
 (Lange: 5-uddig stjärna), Finvid Larsson, prebendat v. Uppsala domkyrka, 22 ff., 46.
 (—) ? Ingrid Larsdotter, g. m. Peter Petersson, 24.
 — Karl, vpn, hh i Tveta, 20.
 (—) Lars Karlsson, vpn, 20, 23 f., 32.
 Lars Björnsson, se Bjälke, I.
 — Erengislesson, se Båt.
 — Jonsson, se Lydinge-ätten.
 — Karlsson, se Lange.
 (Leijonhufvud), Abraham Kristersson, vpn, rr, 44.
 Lejonörn, se Aspenäs-ätten.
 Lek Ofradsson, se Fyrdelad sköld.
 (leopard), Magnus Håkansson, r, 27.
 (—) Märta Magnusdotter, 27.
 (lilja), Karl Styrkarsson, vpn, 25.
 Limbek, Hennike, dansk r, 33.
 (Lydinge-ätten), Jöns Larsson (grip), vpn, 5.
 (—) Lars Jonsson (3 människoben i trekant), vpn, 4.
 (—) ? Peter Jonsson, 4.
 (—) Peter Larsson (grip), präst, 5.
 (Lykke), Jösse Eriksson, vpn, hövitsm. på Västerås, 21.
 (Läma), Nils Håkansson (fyrdelad sköld m. trappsk. rutor i 2 f.), vpn, 8.
 Magdalena Karlsdotter, se Bonde.
 Magnus Eriksson, konung av Sverige, Norge och Skåne, 8—14, 16 ff.
 — Eriksson, se Vasa.
 — Gislesson, se Sparre.
 — Gregersson, se Folkunga-ätten, oäkta.
 — Håkansson, se Leopard.
 — Karlsson, se Eka-ätten.
 — Trotteson, se Eka-ätten.
 Margareta Eriksdotter, se Vasa.
 — Valdemarsdotter, drottning av Sverige, Danmark och Norge, g. m. Håkan Magnusson, 26 f.
 Mats Håkansson, se Balk, belagd.
 Måns Trotteson, se Eka-ätten.
 Människoben, 3, i trekant, se Lydinge-ätten.
 Märta Bengtsdotter, se Ulv.
 — Eriksdotter, se Vasa.
 — Klausdotter, se Dowt.
 — Magnusdotter, se Eka-ätten.
 — Magnusdotter, se Kase.
 — Magnusdotter, se Leopard.
 Mätta Olofsdotter, g. m. Olof Trotteson (oäkta Eka-ätten), 53.
 (Natt och Dag), Bengt Stensson, r, rr, 35.
 (—) Bo Stensson, r, rr, 35.
 Nicolaus Ragvaldi, se Nils Ragvaldsson.
 Nils Abjörnsson, se Sparre.
 — Djeken, vpn, hh i Åkerbo, 25.
 — Eriksson, se Gyllenstierna.
 — Håkansson, se Läma.
 — Jönsson, 30.
 — Jönsson, se Oxenstierna.
 — Markusson, biskop av Linköping, 13.
 — Ragvaldsson (Nicolaus Ragvaldi), ärkebiskop av Uppsala, 21.
 — Turesson, se Bielke.
 Olof Djeken, se Styckad sköld m. pilspets och stjärna.
 — Larsson, ärkebiskop av Uppsala, 34.
 Olof Olofsson, se Eka-ätten, oäkta.
 Olof Pedersson i Ådö, 23.
 — Trotteson, se Eka-ätten, oäkta.
 (Oxenstierna), Bengt Jönsson, r, riksförestånd., 28, 34 ff.
 (—) Bengt Nilsson, r, rr, 27 f.
 (—) Bengta Bengtsdotter, g. m. Magnus Kase, 27 ff., 34, 54 f.
 (—) David Bengtsson, r, rr, 28, 34, 37, 40.
 (—) Erik Nilsson, r, rr, 28, 37, 40 f.
 (—) Jöns Bengtsson d. ä., r, 28.
 (—) Jöns Bengtsson d. y., ärkebiskop av Uppsala, 21, 28, 33, 36—41.
 (—) Kerstin Davidsdotter, g. m. Bengt Arentsson (ulv), 50, 57.
 (—) Krister Bengtsson, r, rr, 28, 34, 36 ff., 40.
 (—) Nils Jönsson, r, riksförestånd., 28, 34 f.
 (oxpanna), Gjurd Gote, vpn, 7, 17, 19.
 Peter Andersson, se Klujen sköld, i h. f. halv lilja, i v. f. 2 balkar.
 — Jonsson, se Balk, belagd m. ros.
 — Jonsson, se Bååt.
 — Jonsson i Lydinge, se Lydinge-ätten.
 — Larsson, se Lydinge-ätten.
 — Petersson, 24.
 — Trotteson, se Balk.
 Pinnow, ätt, 24 (stamtavla).
 — Arent (björnhuvud), vpn, 38, 40, 56.
 (—) Birgitta Arentsdotter (björnhuvud), g. m. Karl Magnusson (Eka-ätten), 19, 28, 38 f., 43, 56.
 (—) Elseby Tidekadotter (2 korslagda stavar), g. m. Lars Karlsson (Lange), 20, 24.
 — Tideke, vpn, 20, 23 f., 54.
 Posse, Knut, vpn, rr, 44.
 Ragvald Petersson, vpn, 29, 55.
 Ramborg Kortsdotter, se Görtz.
 Reventlow, ätt, 20.
 — Henrik, r, 20 f., 53 f.
 Ribbing, Sigvid, hövitsm., 10.

- Rodenkerke, Herman, vpn, 30.
 (Roos af Hjelmåter), Birgitta Brynolfsson, g. m. Jesper Görtz, 22.
 (rosor, 3), Knut Gislsson, vpn, 23.
 (Rossviks-ätten: båt), Kristina Gustafsdotter, g. m. Klaus Ulf, 28.
 (Rumby-ätten: rutad balk), Ingegerd Filipsson, g. m. Magnus Gregersson (oäkta Folkunga-ätten), 18.
 (—) Jedvard Filipsson, vpn, 18.
 Rytning, Erik, r, rr, 37.
 Rörik Birgerssons ätt, 2.
 Sestrid, g. m. Peter Jonsson (balk, belagd m. ros), 5.
 — Matsdotter, se Stjärna, 7-uddig.
 Sigrid Andersdotter, se Hindsekinds-ätten.
 — Attesdotter, se Hindsekinds-ätten.
 — Eskilsdotter, se Banér.
 — Gisesdotter, g. m. Atte Trotteson (Hindsekinds-ätten), 5, 7.
 Skytte, Sven, 27.
 (Soop), Kristina Ulfsson, g. m. Olof Trotteson (oäkta Eka-ätten), 53.
 (sparre), Gustaf Arvidsson, r, lagm. i Södermanl., 14.
 (—) Ingeborg Nilsson, g. m. 1) Sten Turesson (Bielke), 2) Bengt Nilsson (Oxenstierna), 27 f.
 (—) Karl Ulfsson, r, rr, marsk, 17, 29.
 (—) Magnus Gislsson, r, rr, 20.
 (—) Nils Abjörnsson, r, rr, drots, 13, 27 f.
 (spetsar, 2, uppifrån), Elin Andersdotter, g. m. Arent Pinnow, 38, 40, 56.
 Sten Petersson, se Stjärna, 7-uddig.
 — Stensson, se Bielke.
 — Turesson, se Bielke.
 (Stenbocks-ätten, äldre), Gustaf Olsson, r, rr, 44.
 Stjärna, 5-uddig, se Lange.
 (stjärna, 7-uddig), Sestrid Matsdotter, g. m. Karl Lange, 20.
 (—) Sten Petersson, r, marsk, hövitsm. på Västcrås, 21 f.
 (stolpe), Elin Valdemarsdotter, 33.
 (Stubbe), Harald Karlsson, r, 23.
 (—) Karl Haraldsson, vpn, 8 f.
 Sture, Nils (Bosson; Natt och Dag), r, rr, 41, 44.
 — Sten (Gustafsson; 3 sjöblad), d. ä., r, riksförestånd., 42 ff., 48.
 — Sten (Svantesson; Natt och Dag), d. y., r, riksförestånd., 46, 50.
 (—) Svante Nilsson (Natt och Dag), r, riksförestånd., 45, 47 ff., 50.
 — Sven, r, 5.
 (styckad sköld m. pilspets och stjärna), Katarina Olofsdotter, g. m. 1) Lek Ofradsson, 2) Magnus Trotteson (Eka-ätten), 19, 25, 27 ff., 54.
 (—) Olof Djeke, vpn, fogde i Västmanl., hh i Norrbo, 25, 29, 54.
 Styke, Arent, vpn, 26.
 Svan, Arvid, vpn, lagm. i Tiohäråd, 5.
 Svante Nilsson, se Sture.
 Sven Attesson, se Hindsekinds-ätten.
 — Estridsson, konung av Danmark, 4.
 Svärd, vingat, se Väsby-ätten.
 (tjurhuvud), Broder Svensson, r, 30, 32.
 Tomas Simonsson, biskop av Strängnäs, 35.
 Torkel Andersson, se Hindsekinds-ätten.
 (Tott), Erik Axelsson, r, riksförestånd., 38, 41.
 (—) Hans Åkesson, r, lagm. i Närke, 44.
 (—) Ivar Axelsson, r, 38, 41, 44.
 (—) Åke Jöransson, r, 50, 52, 57.
 Trotte i Tännö, 6.
 — Attesson d. ä., se Hindsekinds-ätten.
 — Attesson d. y., se Hindsekinds-ätten.
 — Karlsson, se Eka-ätten.
 — Månsson, se Eka-ätten.
 — Olofsson, se Eka-ätten, oäkta.
 — Petersson, se Eka-ätten.
 Ulf, Klaus, r, 19, 28, 55.
 (ulv), Bengt Arentsson, vpn, rr, 50, 57.
 (—) Bengt Filipsson, r, rr, 14 f., 17.
 (—) Gottskalk Bengtsson, r, rr, 28.
 (—) Märta Bengtsdotter, g. m. 1) Trotte Månsson (Eka-ätten), 2) Åke Jöransson (Tott), 19, 46, 50 ff. (gravsten: 51), 57.
 Valdemar Atterdag, konung av Danmark, 8 ff., 12, 14, 16.
 — Eriksson, se Folkunga-ätten.
 — Valdemarsson, vpn, 33.
 (Vasa), Emerentia Eriksdotter, 47.
 (—) Erik Johansson, r, rr, 19, 45 f., 48, 57.
 (—) Erik Karlsson, rr, 40 ff.
 (—) Johan Eriksson, 46.
 (—) Kettil Karlsson, biskop av Linköping, 37 f., 40 f.
 (—) Krister Nilsson, r, rr, drots, 34 ff.
 (—) Magnus Eriksson, 46.
 (—) Margareta Eriksdotter, g. m. 1) Joakim Brahe, 2) Johan av Hoya, 46 f.
 (—) Märta Eriksdotter, 47.
 Vasa, se även Gustaf Vasa.
 Vasaborg, Gustaf Gustafsson af greve, guvernör, 53.
 (vingar, 2), Johan Knuts-son, r, 4.
 Vingar, 2, se även Finsta-ätten.
 Vinstorpa-ätten (kluvan sköld m. halv lilja och 2 balkar), 27.
 (Vitter), Håkan Petersson, vpn, 33.
 — Peter, vpn, 33.
 (Väsby-ätten: belagd balk eller vingat svärd), Anna Eriksdotter, g. m. Gregers Bengtsson (oäkta Folkunga-ätten), 22.
 (—) Birgitta Eriksdotter, 22.
 (—) Erik Nilsson, vpn, 21 f.
 (—) Katarina Eriksdotter, g. m. Sten Petersson (7-uddig stjärna), 21—24, 45.
 Åbjörn, hövitsm., 11.
 Åke Bengtsson, se Färla.
 — Jöransson, se Tott.
 Ålg, Harald, r, 8.

Ragnhild Nilsson till Böle och medeltids- ätten Guse.

Av K. G. Grandinson.

I tredje bandet av Finlands medeltidsurkunder finnes under nr 2656 infört ett brev, dat. Raseborg den 8 juni 1446, efter original i Krapperups arkiv.¹ Det är *Ragnhild Nilsson i Böle*, som till Karl Knutsson, hövitsmannen på Viborg, Tavastehus och Raseborg, upp-låter all sin morgongåva i fast jord i Sverige efter avlidne maken Ture Andersson och all arvedel, tillfallen hennes likaledes bortgångne son Anders efter riddaren Bengt Nilsson och Guse Nilsson. Hon lämnar härads hövdingarna i respektive härader fullmakt att fastfara köpet. Sigillvittnen äro: riddaren Greger Mattsson (Lillie), lagmannen i Söderfinne Matts Märtensson, en Jon Gothormsson, i flera samtida urkunder omtalad som stadd i Karl Knutssons tjänst, samt Ragnhilds broder Torkel Jonsson. Enligt Finlands medeltidsurkunder äro två av de fem sigillen kvar, Gregers och Jons, och kan på pergamentets ryggsida läsas: »Smalandh». Verkets register har inga vidare upplysningar om Ragnhilds släkt.

Vilka äro då dessa med henne befryndade personer och vad har Karl Knutsson bekommit? Fullt utskrivet återfinnes brevet i Erik Eriksson Gyllenstierna d. ä:s jordebok² (s. 19—20), blott att Bengts riddartitel saknas. Vi ha det också, men som rege, i Riksarkivets pappershandskrift C. 4, den stora samlingen av konung Karls äganderättshandlingar, dels fol. 11 v, utan dag och med det felaktiga årtalet 1447,³ dels fol. 37, rätt daterat. I båda dessa källor står (i textens sjätte rad nedifrån) i sammanhang härmed i C. 4, fol. 11 v, och i jordeboken s. 17, en annan skrivelse, som kastar klarare dager över ärendet.

Birgitta, i jordeboken (s. 17) kallad Turesdotter, i C. 4 Henrik Olofssons⁴ hustru, avstår till Karl Knutsson, »såsom hennes brev utvisa», allt arv och rättighet efter samma män, som Ragnhilds brev omtalar, riddaren Bengt Nilsson, Guse Nilsson och brodern An-

¹ Se förteckningen i HSH 17, nr 25. Brevet har således en gång tillhört Abraham Eriksson Gyllenstierna på Dömostorp i Halland.

² Jfr HT 1942, s. 80—81.

³ C. 4 är icke allstädes noggrann vid årtals återgivande.

⁴ Möjligen den Henrik Olofsson, som i FMU 8, nr 6631, nämnes 1424.

ders Turesson. Dateringen är Borgå, Hippolyti dag (13 aug.) 1446, alltså blott ett par månader senare. Att Birgitta är Ragnhilds dotter, kan ej betvivlas. Enligt jordeboken (s. 18) har häradshövdingen i Östra Nyland Karl Mattsson (Boije af Gennäs) bekräftat försäljningen, varav framgår, att den gård det är fråga om, är *Böle i Ingå socken, Nyland*.¹

Återvända vi till C. 4, möta vi fol. 37 v, 39 v och 40 inte mindre än sex fastebrev angående gods, sålda av hustru *Birgitta Turessdotter* till konung Karl. Det utförligaste, fol. 37 v, fyllande hela sidan och gående in på fol. 38, uppräknar godsen hustru B. ärvt i Tjust. Fol. 39 v har ett för Njudung (Östra och Västra härad i Småland) och ett för Ydre; fol. 40 ett för Kinnevalds, ett för Konga och ett för Uppvidinge härad. De äro utställda, om vi taga dem i C. 4:s ordning: 16 jan. 1451, 21 jan. 1451, Ydrebrevet 1450² (crastino visit. Marie, här lika med conceptio 7 dec., bättre anslutande sig till de andra än om datot vore 3 juli), 10 febr. 1451, 6 febr. 1451³ och 30 jan. 1451.⁴

Det är att märka, att vid det stora arvskiftet i Skara d. 25 januari 1500 efter konung Karls båda döttrar gårdarna i Tjust och Ydre blevo Erik Eriksson Gyllenstierna d. y:s, Njudungsgodsen hans syster Kristinas,⁵ som var gift med Hans Åkesson Tott, de övriga brodern Abrahams. Hur hade Ragnhild och Birgitta kunnat få så väldiga besittningar i Småland? Svaret framgår ur deras egna brev. De äro, som sagt, arv efter riddaren Bengt Nilsson (lejonansikte)⁶ och Guse. Vilken mäktig man var icke denne herr Bengt,⁷ som ägde så mycket av Bo Jonssons väldiga jordkomplex! Han hade äktat Bos änka Margareta Dume.⁸ År 1402 har herr Bengt försträckt medel⁹ till en Thore eller Ture Andersson mot gårdar i Jälund, Gryts socken, Daga härad, Södermanland, och fem år senare låtit i sitt residens Ståkeholm nya vittnen besegla ett i det närmaste likalydande dokument¹⁰ om samma affärstransaktion. Säkert är det denne Ture, som år 1412 för-

¹ Ragnhild Nilsson och Birgitta Turessdotter omtalas ej i historiken över Böle i: Ingå, Fagervik, Degerby. En västnyländsk bygdekrönika av A. Brenner under medverkan av S. Andersson m. fl., 1 (1936), s. 409 ff.

² Blott detta finnes i jordeboken, s. 13—14 med dat. Vårfruafoton i adve[n]teth.

³ Orig. i RA, lögerdagen näst efter Kyndilmesso, ändrat från »for». C. 4 har sabb[at]o purif. Ma[r]tia.

⁴ Detta brev och det av 21/1 1450 tryckta i Dela Gardiska archivet, 2, s. 99—101, efter orig. på Krapperup.

⁵ Se handskrift C. 12, RA.

⁶ I SD 2 nr 1434 kallas han häradshövding i Tjust.

⁷ Se G. Carlssons art. i Sv. Biogr. Lex. 3 (1922), s. 195 ff.

⁸ SD 2, nr 1143, från 4/9 1409, där hon i överskriften felaktigt kallas änka. Originalet har hustrun.

⁹ SD 1, nr 244 efter orig. i C. 4, fol. 28 v, UUB.

¹⁰ SD 1, nr 899 av 8/11 1407.

Släkttavla.

NILS BENGTTSSON,
(*lejonansikte*),
väpn., nämnes
1339—1364.

N. N.

BENGT NILSSON,
(*lejonansikte*),
riddare, † barnlös
1423, ärves av sin
frände Guse Nilsson
(se nedanför).
G. m. MARGARETA
DUME, änka efter
Bo Jonsson (Grip).

KRISTINA
g. m.
TOMAS
i Jälund.

ANDERS

NILS g. m. N.

N. g. m. JON

NILS ANDERSSON,
väpn.

TURE ANDERSSON,
väpn., levde 1402
o. 1412. G. m.

RAGNHILD NILS-
DOTTER i Böle.

TORSEL JONSSON.

NILS NILSSON GUSE
eller GUSE NILSSON,
† barnlös 1441, ärves
av sina kusiner An-
ders och Birgitta. G. m.
BIRGITTA HARALDS-
DOTTER (*balk*), omg. m.
riddaren Knut Grundis
samt syster till riddaren
och riksrådet Lars Ha-
raldsson (*balk*), som var
g. m. Katarina Birgers-
dotter (Trolle).

ANDERS TURES-
SON.

BIRGITTA TURES-
DOTTER g. m.
HENRIK OLOFS-
SON.

pantar¹ Ösjöbol, Åseda socken, Uppvidinge, till Guse Nilsson. Närmast efter denna regist har C. 4 ett intyg av biskop Tomas (Johansson av Malstaätten) i Växjö m. fl. givet år 1375, att Nils och Ture Andersson² vore rätta arvingar till fastern Kristina, änka efter Tomas i Jälund.

Denne Nils Andersson är tydligen *Nils Nilsson Guses* (*Guse Nilssons*)³ fader och Guse således brorson till Ture Andersson, Ragnhilds make. I brev av 11 juni 1424⁴ kallar Guse Nilsson uttryckligen Ture Andersson farbroder. Hur nära Guse stått riddaren Bengt Nilsson i släkthänseende framgår ej av handlingarna, de säga oss blott, att Guse begagnats av honom i vissa uppdrag.⁵ I Svenskt diplomatarium, 2 (nr 1755 o. 1910) nämnes han riddare Bengts prefekt (hans

¹ C. 4, f. 29. Saknas i SD 2.

² C. 4, f. 32 v, handlar också om dessa båda och Jälund. Den tidens Unhammar är nuv. Anhammar.

³ Brev 1/7 1438 (Tunberg, Svenska medeltidsregister, nr 771, är utställt av Nils Nilsson, kallad Guse.

⁴ Orig. i RA.

⁵ Jfr G. Carlssons anf. art. i SBL 3.

fogde på Ståkeholm?)¹ och i Tunbergs Svenska medeltidsregister (nr 277, 10 aug. 1435) Bengts arvinge. Enligt Sparreska kopieboken¹ skulle Guse Nilsson ha fört en båt i vapnet. Guse avled mellan 28 dec. 1440 och 30 sept. 1441.²

Ragnhild talar om sin broder Torkel Jonsson. En häradshövding med detta namn över Östra härad i Njudung förekommer 1411—1420.³

¹ B. 15, fol. 307, RA. Om vapnet se not 2.

² Tunberg, a. a., nr 1272 o. 1475. Om G. se även nr 506.

Namnet *Gusa* förekommer redan 1266 och 1268 (DS, nr 522 o. 528, bevarade dels som orig., RA, dels i en perg.-codex, KB; de äro ej så pålitliga, ty ett av dem säger, att lagmannen i Tiohärad är den, som beseglat, men under hänger blott klostrets i Nydala eget sigill. RA har 1268 års brev i tre ex., varav två sluta med ordet »valeant», utan sammanhang med texten) i två brev för Nydala kloster, där det talas om en *Petrus G.* i Njudungens västra härad. Först ett sekel senare uppträder en ny Guse, även han kallad *Petrus* (DS V, nr 3626, 1342, efter Sparreavskrift i B 16, RA. Ett av dess Gusa har i DS felaktigt blivit Gasa). År 1379 skänker en *Nils Guse* med svågern Nils Anderssons bifall en gård i Västbo härad till Nydala. Svågern uppträder 1383 i samband med en *Karl G.*, om vilken just ej mera är känt. På 1390-talet (RPB nr 2534, 1390, och 2843, 1397. Se även nr 2929, 1398, och jfr Nydalaboken. Somliga av dessa brev återfinnas ej i RA, t. ex. å s. 55 ett av 11 nov. 1393) har man en *Bengt G.*, vilkens sigill tycks visa en fyrdelad sköld utan hjälm. Omskriften anger som hans fader en *Brynjulf*. Han lever ännu 1403 (RPB II, nr 2534, 1390 o. SD I, nr 279, 1403). År 1407 har en *Nils Gusa* (se släkttavlan) bevittnat ett brev rörande en gård i Jälunda. Han är troligen ej den från 1379 men återfinnes i orig.-brev, RA, av 11 juni 1424, som är försett med hans sigill. Denne, även kallad *Guse Nilsson*, tycks ha varit den siste av namnet. — Sigillen visa fyrdelad sköld. Det bästa är det av 8 okt. 1417 (SD III, nr 2417), som i övre högra fältet och nedre vänstra kanske har en flygande fågel (en fiskgjuse?), med huvudet riktat uppåt åt vänster. Ett Guse Nilssons sigill 1424, RA, avviker starkt. Skölden lutande åt vänster, har ett mycket otydligt innehåll. Över den är det möjligen en hjälm, bärande en båt.

³ SD 2, nr 1466 och 3, nr 2684 och 2833.

Den ointroducerade adliga ätten Torskenstierna.

Av Jan Eric Almquist.

Ätten *Torskenstierna* är på ett föga tillfredsställande sätt utredd hos Schlegel och Klingspor.¹ Då det dessutom befunnits, att till denna ätt hänförs personer, som i verkligheten tillhört andra släkter, har jag ansett lämpligt att här framlägga en ny utredning i supplerande och korrigerande syfte.

Den äldste kände stamfadern var den uppländske frälsemannen *Anders Andersson*, som genom sitt 1562 ingångna äktenskap med *Kerstin Jonsdotter*, dotter till väpnaren Jon (Jogan) Larsson² och Beata Kristoffersdotter,³ förvärvade säteriet Hallsta i Björksta socken (Vm). Enligt en anteckning i Erik XIV:s nämnds dömbok⁴ från 1565 hade Anders Andersson närmast före sitt »friborna giftermål» inga gods. I samma källa uppgives, att han år 1563 var med på krigståget till Halmstad, där han blev skjuten »tvärs igenom livet», så att han ett helt år därefter var bunden vid sängen och icke kunde bevista någon vapensyn eller deltaga i kriget. Då Hallsta enligt 1576 års frälselängd⁵ representeras av en viss Hans Henriksson,⁶ får det antagas, att Anders Andersson då var död, och att änkan gift om sig med den nye innehavaren av säteriet.

¹ Den med sköldebref förlånade men ej å riddarhuset introducerade svenska adelns ättartafvor (1875), s. 307.

² Denne gifte om sig den 23 juni 1544 med Magdalena Larsdotter, enligt vad som framgår av det bevarade morgongåvobrevet (Pergamentsbrevsaml., UUB).

³ Hon var dotter till bergsfogden Kristoffer Olsson och tillhörde sålunda samma släkt som Georg Stiernhielm. Dennes fader Olof Markvardsson har ursprungligen utrett hennes släktförhållanden i en släkttabell, som i avskrift finnes bevarad i Svea hovrätts arkiv (RA), Lib. caus. 99: 3 nr 6. Jfr även Palmsk. saml. (UUB) nr 243, samt C. A. Klingspor i Upplands fornminnesförenings tidskrift, Bd 2 (1877—90), s. 332.

⁴ Hist. handl., 13, s. 189. Jfr ibid. del 3, s. 36.

⁵ Frälse- och rusttjänstlängder (KA) vol. 1.

⁶ I Hist. Handl., 13, s. 67, förekommer en »Hans Henriksson på Näs», som 1562 uppträder inför Högsta nämnden och tilldömes gården Ronsarvet i Vika socken, Kopparbergs län.

Med tiden övergick dock Hallsta till Anders Anderssons son *Jon Andersson*, som enligt en uppgift från 1606¹ skulle hava varit löjtnant under Upplandsfanan. I litteraturen² är han sammanblandad med en annan Jon Andersson, som avlidit redan 1569 i egenskap av »ryttmästare vid Upplands ryttere». Sannolikt har han dött i slutet av 1500-talet.³ Han var gift med *Ingrid Månsdotter*, vilken var född på 1560-talet⁴ och omtalas som änka 1606. Hon tillhörde ätten Roos af Hjelmsäter n:o 51 och var dotter till befälningssmannen på Örebro slott Måns Knutsson och hans fru i första giftet Kristina Gregersdotter [rött lejon].

Jon Andersson hade i sitt äktenskap två döttrar, som voro födda på 1580-talet. Av dessa hade *Kerstin Jonsdotter* 1608 ingått giftermål med den bekante magistern *Daniel Theodori Hjort*.⁵ Självpapper hon senare,⁶ att hon redan 1607 gift sig. Detta är riktigt så till vida, som hon nämnda år figurerar i samtida källor som Daniel Hjorts »trolovade hustru» och även förestod hans hushåll, vilket dock ej hindrade mannen att hösten 1608 fria till jungfru Märta Lillie. Detta giljande hade likväl ingen framgång, trots att konung Karl uppträdde som hans böneman, och mästern Daniel tog då sin fästekvinna till nåder och fullbordade sitt äktenskap med henne genom vigsel. Dessförinnan synes han blivit adlad av konungen. Under 1614 bodde makarna på gården Krontorp i Vallby socken, Trögds härad, som Hjort s. å. erhållit i förläning.⁷ Påföljande år hemsöktes stället av en eldsvåda, varvid boningshuset brann ned jämte familjens lösegendom. Mästern Daniel begav sig då till Stockholm för att hos konungen anhålla om ekonomisk hjälp,⁸ men blev i huvudstaden den 28 maj 1615

¹ Schlegel & Klingspor, a. a., s. 307. Den där förekommande uppgiften, att Jon Andersson skrivit sig även till Ölsta, kan icke vara med riktigheten överensstämmande, eftersom detta säteri vid denna tid efter varandra tillhörde medlemmar av ätterna Björnram och Rosenquist. Jfr J. A. Almqvist, Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden I: 2, s. 933.

² Se C. A. G. Braunerhjelm, Kungl. lifregementets till häst historia, D. 5, bd 1 (1917), s. 6; Elgenstierna, Svenska adelns ättartavlor VI, s. 409.

³ Enligt 1601 års frälselängd (KA) representeras Hallsta av »hustru Ingrid».

⁴ Fadern gifte om sig 1569.

⁵ Om honom se Schlegel & Klingspor, a. a., s. 125, samt utförligast N. Ahnlund i Svensk sägen och hävd (1928), s. 203 ff.

⁶ I en rättegångsinlaga från 1663 (Svea hovrätts arkiv, RA, Lib. caus. 113: 7 nr 7).

⁷ Ahnlund, a. a., s. 228, som icke uppmärksammat Kerstin Jonsdotters redogörelse från 1663, förmodar, att makarna denna tid bott på Hallsta. Saken har en viss vikt, eftersom den tyder på att Kerstin Jonsdotter ännu ej fått ut sitt fädernarv, vilket i sin tur kan hava berott på att modern tills vidare disponerat över Hallsta som sitt änkesäte. Enligt Schlegel & Klingspor, a. a., s. 125, skulle Daniel Hjort 1608 hava övertagit blott »Hallsta utjord om 3½ öresland». Detta förklarar i viss mån familjens dåliga ekonomi och behovet av understöd i form av kungliga förläningar.

⁸ Allt efter Kerstin Jonsdotters egna uppgifter i rättegångsinlagan från 1663, vilka på denna punkt komplettera Ahnlunds framställning.

under ett dryckeslag ihjälstucken av knekthövitsmannen Erik Nilsson, med vilken han råkat i gräl. Denne dömdes härför i hovrätten att betala mansbot till änkan med 600 daler. Kerstin Jonsdotter, som under tiden ådragit sig stora skulder, anhöll gång på gång, att denna summa skulle oavkortad utbetalas till henne.¹ Ännu 1624 hade hon dock ej utfått hela beloppet. Hovrätten beslöt emellertid nämnda år, att en mindre del skulle innehållas och avsättas för Daniel Hjorts omyndiga barns räkning.

Redan 1620 hade Kerstin Jonsdotter ingått nytt äktenskap med en ofrälse soldat vid namn Erik Hansson,² som småningom avancerade till korpral vid Västmanlands ryttare. I denna egenskap följde han 1630 Gustav II Adolf i kriget mot kejsaren, där han 1639 tillfångatogs av fienden och sedermera ej hördes av.

I sitt äktenskap med Daniel Hjort hade Kerstin Jonsdotter två döttrar, Ingrid och Sara, vilka båda ingingo frälse giftermål.³ I äktenskapet med Erik Hansson föddes en son, Jon Eriksson, som dog i krigstjänst, samt tre döttrar. Av de senare är en känd till namnet. Hon hette Margareta Eriksdotter och blev gift med profossen vid Salberget Erik Paulsson. Den andra dottern gifte sig med sergeanten Peder Olofsson Willing och den tredje med en viss Michel Andersson. De båda kullarna levde i ständig fejd med varandra. Ingrid och Sara Hjort övertalade 1634 sin moder att till dem överlämna säteriet Hallsta, vilket i varje fall vid denna tidpunkt övergått i hennes ägo. Säteriet utarrenderades då åt en utomstående person, och Ingrid och Sara fingo dela inkomsterna därifrån. Modern flyttade i stället till hemmanet Ängesta i Tortuna socken, som var mannens korpralboställe, och brukade detta hemman under några år framåt. Därefter bodde hon i tur och ordning hos sina barn av båda kullarna. Då Kerstin Jonsdotter 1653 ärvde bl. a. säteriet Lundby (Uppl) efter sin faders kusin Jöns Nilsson Örnklo, lade barnen i första gifftet utan vidare beslag på arvet, under motivering att modern genom sitt ofrälse giftermål gått förlustig rätten till samma arv. Denna självrådiga åtgärd föranledde emellertid Peder Willing och Erik Paulsson att å Kerstin Jonsdotters vägnar 1662 instämma Ingrid och Sara Hjort till hovrätten, som den 16 december 1663⁴ gav käranden rätt i princip men samtidigt tillade, att arvet efter Kerstin Jonsdotters död skulle till-

¹ Se härom Svea hovrätts arkiv (RA), Lib. suppl., vol. 1 (1615 ²³/₆), hovrättsens prot. 1616 ¹⁹/₆ och registratur 1624 ¹²/₁₁.

² Hos Schlegel & Klingspor, a. a., s. 125, kallas han Erik Larsson eller Hansson. Att den senare filiationen är den rätta framgår med önskvärd tydlighet av tillförlitliga uppgifter i Lib. caus. 113: 7 nr 7 (RA).

³ Se härom närmare Schlegel & Klingspor, a. a., s. 125.

⁴ Svea hovrätts dombok (RA) 1663 ¹⁶/₁₂. Jfr Lib. caus. 113: 7 nr 7.

falla den första kullen. Domen bragtes genom revisionsansökan under Kungl. Maj:ts prövning. Kort efter revisionsdomen, som avkunnades den 8 augusti 1666,¹ synes emellertid Kerstin Jonsdotter, som länge² varit sjuk och försvagad till sin hälsa, hava avlidit.

Om Jon Anderssons andra dotter *Margareta Jonsdotter* är mindre att säga. Hon gifte sig med en ofrälse officer vid Upplands ryttare, vilken liksom fadern hette *Jon Andersson*. Hennes man blev emellertid småningom kapten och lyckades 1649 t. o. m. bliva adlad och påföljande år introducerad på riddarhuset under namnet *Gyldenroos* nr 472. Ur sköldebrevet kan utläsas,³ att kaptenen själv gjort ansökan om nådevedermålet. Anledningen härtill är delvis att söka i förhållandet, att hustrun ansåg sig äga arvspretentioner efter den förut omnämnde Jöns Nilsson Örnklo och därför länge plågats av tanken, att hon till följd av adelsprivilegiernas stränga bestämmelser skulle kunna gå förlustigt arvet på den grund, att hon ingått ofrälse giftermål. Genom makens adlande hoppades hon emellertid kunna undanröja detta hinder. Redan före adlandet hade hon sökt utnyttja den presumtive arvlåtaren för egen vinning på ett sätt, som ådrog henne i varje fall medarvingarnas ovilja. De närmare omständigheterna voro i korthet följande.

Jöns Nilsson Örnklo var en förmögen ungtkarl av ointroducerad adel,⁴ som ägde bl. a. de tre sätesgårdarna Lundby (Uppl), Lida (Sdm) och Knapptibble (Vm) jämte ett flertal landbohemman.⁵ Som han var född omkring 1570, var han mot slutet av 1640-talet nära 80 år, och då han dessutom sedan ungdomen haft ett svagt förstånd, som medfört att han åtminstone sedan 1604⁶ stått under ständigt förmynderskap, låg det i sakens natur, att han skulle bliva ett lätt byte för en hänsynslös kvinna, som visste vad hon ville. Då Jöns Nilsson efter sin systerdotter Sofia Lilliesparres död 1647 kom att sakna tillsyn, tog Margareta Jonsdotter tillfället i akt och slog sig obedd ned på Lundby hos Örnklo, vars inkomster hon egenmäktigt utnyttjade till fördel för sig och sina närmaste släktingar. Örnklo

¹ Riksregistraturet (RA) 1666 8/8. Jfr Biographica (RA) H 19.

² Redan 1663 omtalas, att hon låg till sängs och verkade halvdöd.

³ Riksregistraturet (RA) 1649 11/11.

⁴ Hans farfader var den kände Jöns Stensson [Örnklo] till Lida, g. m. Märta Tomasdotter. Fadern Nils Jönsson [Örnklo] till Lida hade varit gift tre gånger: 1:o med Karin Jonsdotter, Jöns moder, som tidigare varit gift med Lars Eriksson [tre björnramar] till Skälby (Uppl) och som dog i barnsäng vid sonens födelse; 2:o före 1576 med Brita Eriksdotter, änka efter Olof Henriksson [Stengävel] till Brunnsholm (Uppl), där Jöns Nilsson kom att tillbringa sin barndom; 3:o med Ingela Körning, dotter till Mats Körning och Brita Kuse.

⁵ En del av dem uppräknas i Frälse- och rusttjänstlängder (KA), vol. 15, fol. 1652.

⁶ Se härom närmare J. A. Almqvist, a. a. II: 2, s. 565 och 633—34.

hade emellertid även andra likaberättigade arvingar, nämligen fruarna Sofia, Anna och Märta Rosenquist,¹ vilka voro kusinbarn till Jöns Nilsson samt sysslingar till Kerstin och Margareta Jonsdotter. Då systrarna Rosenquist opponerade sig mot att fru Margareta på angivet sätt förlösade Jöns Nilssons tillgångar utan att taga hänsyn till de övriga arvingarnas intressen, mötte de föga förståelse, och då de till följd härav anmälde henne hos landshövdingen för bodrägt och egenmäktigt förfarande, ledde detta till öppen brytning. Margareta Jonsdotter instämde i sin tur systrarna Rosenquist till hovrätten, som ålade dem att bevisa sin påstådda släktskap med Örnklo. Detta visade sig ej vara så lätt, särskilt som fru Margareta tillsammans med systerdottern Ingrid Hjort och den samvetslöse prokuratorn Johan Girs ej drogo sig för att laborera med förfalskade släkttavlor och genom mutor eller andra påtryckningar lyckades åstadkomma vissa för dem förmånliga, men i sak bedrägliga vittnesmål. Någon personlig fördel vann dock fru Margareta ej genom dessa manipulationer, och detta desto mindre, som hon tycks hava avlidit redan 1652, alltså innan processen hunnit slutligt avgöras i högsta instans.² Den bild, som rättegångshandlingarna ge av den åldrande Margareta Jonsdotter, kan ej sägas vara sympatisk.

Schlegel och Klingspor hava emellertid såsom döttrar till Jon Andersson och hans maka Ingrid Månsdotter Roos af Hjelmsäter upptagit ytterligare tvenne personer, nämligen Karin Jonsdotter, gift med Lars Eriksson [tre björnramar] till Skälby, och Anna Jonsdotter, gift med Peder Birgersson [tre björnramar] till Ölsta.³ I själva verket äro dessa hustrur identiska med Jon Anderssons mostrar och sålunda döttrar till väpnaren Jon Larsson till Hallsta och hans maka Beata Kristoffersdotter. De tillhöra följaktligen icke ätten Torskenstierna och böra alltså utmönstras ur dess släkttavla.

¹ Sofia Rosenquist, g. m. Arent Uddesson Örnflycht, omnämnes i litteraturen som död 1642. Hon var emellertid i livet ännu den 16 augusti 1648, då hon under-tecknade en fullmakt (bestyrkt avskrift i Svea hovrätts arkiv, RA, Lib. caus. 99: 3 nr 6).

² Domen avkunnades i rådet den 20 september 1653. Revisionsakt i RA. Jfr det tryckta rådsprotokollet 1653, s. 454—56, 469—71, 473—76 och 494. Jöns Nilsson Örnklo överlevde ej heller processen. Han dog den 11 mars 1652.

³ I detta sammanhang må nämnas, att Peder Birgersson var brorson till Lars Eriksson, enligt vad som framgår med stöd av följande i Skoklostersaml. (RA) fol. nr 57, s. 262 antecknade släkttabell.

Erik Persson [tre björnramar] till Skälby (Uppl),
levde 1533.

Birger Eriksson till Uttringe (Uppl),
väpnare, levde 1538.

Peder Birgersson till Ölsta (Uppl),
levde 1562, † 1587 7/8.

Lars Eriksson till Skälby,
levde 1544 och 1562.

Per Larsson till Skälby,
levde 1579.

Vilka av de ovan uppräknade medlemmarna av ätten Torskenstierna, som även begagnat detta namn, är en smula ovisst. Schlegels och Klingspors påstående, att Jon Andersson »skall fått sköldebrev», är i och för sig blott en gissning, och även om det vore riktigt, är det icke avgörande för namnfrågans lösning. Betecknande är, att då Jon Andersson skriftligen omtalas under 1600-talet av sina anhöriga, sker detta aldrig under utsättande av släktnamnet. Vapnets utseende är tyvärr också okänt.

Första gången namnet Torskenstierna förekommer i de bevarade källorna synes vara den 16 september 1648, då Margareta Jonsdotter undertecknade en rättegångshandling med detta namn.¹ Systemen åter har tydligen undvikit att begagna detsamma, möjligen delvis beroende på att hon skämdes för sitt ofrälse giftermål, som hon »av oförstånd» ingått.

Av det ovanstående framgår tämligen tydligt, att ätten Torskenstierna ingalunda för sin egen skull förtjänat att utredas. Å andra sidan torde den genom sina släktskapsförbindelser med ätterna Björnram, Örnklo, Hjort, Gyldenroos, Roos af Hjelmsäter, Lilliesparre och Rosenquist kunna påräkna ett visst intresse. Ej heller kan det förnekas, att ätten Torskenstierna vid en ny utgåva av de ointroducerade svenska adelsätterna måste beredas en, om ock blygsam plats. Den sistnämnda omständigheten synes mig utgöra en tillräcklig anledning att revidera och rätta tillgängliga uppgifter om ätten.

¹ Svea hovrätts arkiv (RA), Lib. caus. 104: 3 nr 1, fol. 2. I Lib. caus. 99: 3 nr 6 förekommer namnet ett flertal gånger, alltid i samband med Margareta Jonsdotter.

Petter Frisch, Runius vän.

Av Magnus von Platen.

Runiusforskningen har varit mera filologiskt och litteraturhistoriskt inriktad än intresserad av det rent biografiska. Detta beror icke minst på, att skaldens yttre öden erbjuda så mycket mindre intresse än hans inre och vad materialtillgången beträffar ett så mycket otacksammare forskningsfält. Hans korta liv har inte avsatt många spår i bevarade arkivalier. Mantalsförteckningarna veta ingenting om hans bostad, rättegångsprotokollen ingenting om hans vandel och hans ägodelar hedrades aldrig med någon bouppteckning. För något så obetydligt som en informator fanns inte plats i skråordningar och borgarlängder och för sina arbetsgivare var han en alltför underordnad person för att omnämnas i brev eller på annat sätt ihågkommas. Fattig och obemärkt tycks han ha levt ett ganska tillbakadraget liv och den popularitet han åtnjöt tycks trots allt inte framkallat något intresse för hans person.

Även om vårt vetande om honom själv troligen inte kan ökas på väsentliga punkter, kunna vi dock skapa oss en fyllig föreställning om hans omgivning och vänkrets och på så sätt fylla biografens luckor. Detta gäller inte beställningslyriken; att en skald tillverkade poem vid någons bröllop eller bår, förutsatte sällan ett personligt sammanhang. Men det gäller desto mera den tillfällighetsdiktning, som utgör det kanske mest levande och läsvärda i Runius produktion. I en rad okonstlade, halvt improviserade bilder ur borgerligt liv i det begynnande 1700-talets Stockholm få vi ett fast grepp om hans personlighet. Dessa dikter rymma mer både av hans poetsjäl och vardagsnatur än predikotexternas botfärdighet, bröllopspoemens raljanta rimmerier eller gravskrifternas förkrossade kondoleans. Framför allt har vänskapen till Petter Frisch inspirerat honom till sådana humoristiska och personliga genremålningar och det är det personhistoriska underlaget för dessa dikter, som här skall undersökas.

Om *Petter Frisch* har man ingenting vetat utöver dikternas sparsamma upplysningar: att han var gift med Maria Bauman, att

han var kommissarie, perukmakare och efter Runius' död utgav första och andra delen av Dudaïm (1714 och 1715) samt vid en förut okänd tidpunkt skaldens översättning av en fransk roman. Dessutom har Noreen i sin kommentar till dessa dikter — vilken jag haft det tacknämliga tillfället att läsa i korrektur — framdragit två gravskrifter av von Brobergen, tryckta i dennes posthuma diktsamling »Ledige stunders poetiska tijd-fördrijf» (1708), över trillingdöttrarna Hedvig, Sophia, Ulrika Frisch, som alla dog under loppet av 1706. Noreen har vidare fixerat stavningen till Frisch (i st. f. Frisk) och så tecknar sig dess bärare själv. Tydligt skall namnet dock uttalas på hävdvunnet sätt. Icke blott i Runius dikter utan även i protokoll och liknande handlingar, som kunna tänkas stava namnet efter uttalet, skrives det med sk.

I Kungliga bibliotekets samling av »Verser till och över enskilda» har jag påträffat en dikt till Petter Frischs bröllop. Den är skriven av Johan Bodin och tryckt i Linköping. Frisch kallas där »förnehm handelsman och skepzclarerare i Stockholm». Bruden var av framstående borgmästar- och rådmansläkt¹ och bröllopet hölls i hennes hemstad, Västervik, på Marenäs gård i januari 1696. Sexton år senare har »På Mariæ besökelse dag 1712... en lös och ogift Johannes» skrivit ett slags bröllopsdikt, där han med utgångspunkt från grannskapet i almanackan mellan namnen Per, Maria och Johannes »binder Commissarien Petter Frisk och hans kiärskeliga hustru Maria Bauman, fast thet inte behöfs». Skalden karakteriserar kontrahenterna genom att jämföra dem med deras kyrkliga namnar, Sankte Per och jungfru Maria, och vi tro honom gärna, när han säger, att Per har »ett förträffligt godt munnläder», och att Maria »kän lackera, kan brodera Och så mycket annat som Jungfru-Mor eij brydd' sig om».

Den 16 dec. 1712 innehöll Ordinarie Stockholmiska Posttidsningar (nr 51) följande annons: »Warder ock här med kundgiordt at hoos Commissarien Petter Frisch wid Skieppsbroen uti sahl. rådmän Mehrlings huus blifwer i denna wecka allahanda slags peruquer försälde för godt och billigt prijs.» Annonsen vittnar inte blott om att peruker då för tiden tycks ha haft sin speciella julklappssäsong — annonsen återkommer andra år vid samma tid — utan även att Frisch varit en smart herre, som förr än sina kolleger förstätt reklamens värde. Det åsyftade huset ingår i kvarteret Cadmus I och står ännu kvar, vändande en vacker fritrappa

¹ Se H. J. Sievers, Westerwicks Stads Historia (1758), samt Västervicks historia, 1—2 (1933).

åt Skeppsbron.¹ Rådman Mehrling dog 1698, men hans änka ägde och bebodde huset ännu 1711.²

I den tydliga nystartade perukaffärens reklamkampanj deltog även Runius. »Öfwer Friskens pique wärckstad» är en tysk reklamtext, troligen till en skylt — »öfwer» skulle då vara att fatta bokstavligt. Dikten innehåller många eggelser för köplusten, t. o. m. den skallige lovas bli som en härfågel. En annan dikt heter »Öfwer en pique skildt», som tydligtvis fyllt samma uppgift som föregående. Där säger Frisch på Runius' franska vers, att han, »mallgré mes envieux», utför kvalitetsvara till billigt pris. Att Frisch verkligen haft avundsmän inom skrået bekräftas av ett mål, som behandlades av Stockholms stads kämnarsrätt för civilmål den 28 nov. 1712 (SSA). Protokollet lyder: »Trässerskan³ jung. Grene Maria Hollersin ifrån Lybeck hijtkommen, beswärade sig öfwer dess husbonde commisarien wälb: de Peter Frisch, att sedan hon nu ifrån Michaelij till nästkommande påska stadt sig hoos honom för trässerska, emoth 10 Rdr i lön för ½ år, skall han oskiähleligen slagit henne i ansichtet, så att hon blödt däraf, och de för ingen annan orsak, än att hon icke welat sätta sig till bordz uti cammaren medh hans barn, där på hon gåt uthur huset, begärandes nu sitt afsked. Hwar öfwer commissarien Frisch effter ärhållen vice versa stembning, sig förklarade, att sedan han låtit förskrifwa henne och stadt henne här i staden med 2 caroliner på ofwanbemte: e tijd, emoth 10 Rd: r i lön, skall hon i förstone warit höflig och god, men sedan låtit förleeda sig af hans contraparter uti peruqvemakare embetet [sic] och då han hade fremmande forleden söndagsaffton till måhltijdz, så att hon icke fick rum inne wid bordet, skall hon blifwit förtruten däröfwer; och begynt uthe i cammaren bruka skamlöös mun, så att han för gästernas skull måst tuchta henne med en öhrfijl.» Hon dömdes att antingen återbetala sin lön eller återvända till sin plats. I det senare fallet förband sig Frisch att aldrig »röra sin hand wid henne, uthan om hon gör illa, will han sådant i rätten angifwa». Händelsen står i en lustig överensstämmelse med den jämnåriga, ovan nämnda dikten »På Mariæ besökelse dag», där Frisch skildras som en bestämd herre; kommer någon översittare »Och will sig på folck förföra [förgripa enl. Noreen] Gier han honom friskt på

¹ Josephson R., Borgarhus i Gamla Stockholm (1916), s. 194.

² Mantalslängd för stadens södra kvarter, SSA.

³ »Trässerska» eller trässmakerska kommer av det franska verbet tresser=fläta, tränsa, och är fortfarande benämningen på den, som trässar, d. v. s. knyter och flätar håret, så att det kan sättas fast på lösperukens tygbotten.

öra Snart med plijt och snart med kiäpp». Samma poem kan tala om, hur det gick till inne bland gästerna. Huvudvikten lades, åtminstone i Runius' version, vid

»Alt thet wått wij i oss mäta
Med bouteiller glas och stop
När bror Per samt med sin qwinna
En frisk wärd och kiäck wärdinna
Pläga biuda gäster 'hop».

Ett annat dryckeslag i samma familj och från samma år, som avsatt spår i poesien, är förstamajfesten, för vilken Runius talar i en versifierad skrivelse med den mustiga titeln »Märg i benen»:

»Första Majj war jag hos Frisken, Tog mig där en sup på fisken;
Första Majj hos Friskens Maija, Drack mig fuller som en kaija,
Första Majj hos Friskens Anna, Och fick där en galen panna;
Första Majj hos Friskens Stina, Och fick bot för torstens pijna;
Första Majj hos hans Sophia, Drack så länge strupen klija;
Dito hos hans Diederick,
Tog jag mig en styrcke-drick;
Hos hans dito lilla Pehr
Märg i benen fick iag där.»

Att namnen avse hustrun och barnen framgår av bouppteckningen efter Frisch (SSA). Den upprättades 1727; Frisch hade avlidit den 9 dec. föregående år. Som arvingar upptagas, förutom änkan, »6 st. dess med sahl. mannen sammanaflade barn, neml. 1:o dottren hustru Anna Catharina gifft med jakt-lieutenanten manhafftige h:r Nils Westermark, i Westerwik boende, 2:o sonnen skieps-clareraren Diedrich Frisch, 3:o dottren frun Christina Maria, artillerie lieutenantens edell och manhafftige h:r Carl Magnus Bromells 2: maka, 4:o sonnen Petter Frisch, hwilcken är utom landz till siöss förresten, 5:o dottren jungfrun Regina Sophia Frisch samt 6:o dottren Margreta Sara Frisch, begge hemma hooss derass moder boende.» Yngsta dottern har tydligen fötts efter dikstens tillkomst. I övrigt framgår, att Runius nämner barnen i åldersordning med den artiga avvikelse, att flickorna få företräde framför pojkarna.

Frisch dog utfattig. Om silvret, säger bouppteckningen, »gaf änkan till kiänna, det dess sahl. man i lijfstijden tijd effter annan det öfrige sölfret, delss pantsatt, dels bårtsålt, hafwandes hon sig icke bekandt, hwarcken hwarest det är försålt eller till hwem een deel deraf är pantsatt» och till slut konstateras, att gäld och skuld

långt överskrida sterbhusets tillgångar, så »fördenskull blifwer ej något för änckan och dess barn emellan till arfs och delning».

Under Runius' livstid var Frisch däremot säkerligen en väl-situerad man. Vi böra kunna föreställa oss honom som en förmögen och intelligent borgare, som valde sitt umgänge bland ämbetsadeln och det högre borgerskapet¹ men sina vänner bland tidens poeter, glatt folk utan litterära later, med lätta börsar och god aptit på mat och dryckjom. Henrik Georg von Brobergen, som dog 1708, hade tydligtvis tillhört hans bekantskapskrets. Framför allt var diktaren och regementsmusikern Olof Lindsten hans trogne beundrare. När andra delen av Dudaim såg dagen, skrev Lindsten en hyllningsdikt, »Then svenska poesiens theater», vars sista strof ägnas Frisch till tack för hans edition. Sedan skriver Lindsten bröllopsdikter till döttrarnas giftermål; den första 1724, där han talar om sin stora vänskap för brudens fader, »ty för redlighet och ro hela Stockholm Frisken känner», den andra 1728, alltså efter Petter Frischs död. Lindsten tycks ej skrivit någon dikt vid hans frånfälle — åtminstone har jag ej kunnat finna någon sådan — men han passar i stället på tillfället att här hylla sin döde vän i dessa mera välmenta än välklingande rader:

»Hvem är i Stockholm som ej känt och wet om brudens fader
som all sin dar han lefde här sig wiste quick och glader
Hans namn med gärning ense war, han hette Petter Frisk
Han war min wän, jag saknar den. Han hölt utaf poeter;
Then som har läst hwad han lagt opp båd håg och ögon betar
Om jag thes vänskap glömde bort, så borde jag ha pisk.»

Att Frisch även gynnade målare tycks mig framgå av hans bouppteckning. Där upptas flera kungaporträtt, holländska och flamländska dukar, målade tapeter samt icke mindre än sju »conterfeyer» av familjemedlemmarna, samlade eller enstaka, bl. a. ett av honom själv. Hans boksamling såldes på auktion efter särskild katalog, som jag ej kunnat finna. Att änkan dock behöll ett par volymer framgår av hennes bouppteckning (SSA), där de uppräknas — uteslutande religiös och uppbygglig litteratur och så naturligtvis »Runii wärck». Hon dog först den 23 nov. 1757 och hade då överlevt de flesta av sina barn.

*

¹ Som faddrar och gudmödrar vid barnens dop förekomma bl. a. överdirektören Nils Schönberg, advokatfiskalen Möller, regeringsrådet Hjelmbergs fru, fröken Greta Lowisin, sedermera g. m. presidenten greve Carl Frölich, samt fru Sigrid Cronsköld, halvsyster till barnen Stromberg, för vilka Runius var informator 1707—1712. Se Storkyrkoförsamlingens dopbok 1706 och 1707 (SSA).

»Friskens och Runii resa til Dalarön, Påskeafton 1712» ger den mest levande skildringen av de båda vännernas samvaro. Den berättar om en sjöresa till och en landsvägsresa från Dalarö med huvudvikten lagd på vad som utspelas under mellantiden. Trots att Runius har en skeppsklarerare i båten längtar han oroligt efter fast mark under fötterna och säger sig hellre vilja bli impotent än våga sig ut på öppet hav. På Dalarö gästa resenärerna ett gift par, om vilket man får veta, att husfadern är inspektor och troligtvis en framstående man, eftersom Runius blir så smickrad av hans titelbortläggning, att hans fru hette Lisa och att de måtte haft ett osedvanligt gott och rikligt bord. Dikten är skriven som tack till fru Lisa; till hennes make riktas ett annat poem, »Nästföregående wisa couverterades till Herr Inspektoren T. B. uti ett bref». I en av litteraturhistoriker obeaktad framställning, E. Alfred Janssons bok »Dalarö. Historisk återblick till hugfästandet av 300-årsminnet» (1936), identifieras såväl inspektoren T. B. som hans hustru och hela miljön. Han hette Tolle Bary (Barie, Barry), kallades inspektor och var anställd vid tullen. Han var gift med sin företrädare Anders Lundhs dotter Elisabeth (»Lisa») och var den mäktigaste och förmögnaste mannen i orten. Han var kyrkvärd, värdshusägare och krogarrendator, stor husägare i Stockholm¹ och bebodde tjänstebostad på Dalarö med tomt och trädgård till. Dessutom var han en myndig herre och inte så litet självrådig, allt som allt rätte mannen att imponera på en fattig skald. Runius talar vidare om en predikande fisk, i nästa rad kallad »Torsken». Det var församlingens pastor, Jonas Torsk; liksom Runius berömmar Hagström i »Strengnäs stifts herdaminne» hans goda ämbetsgåvor.² Den Mellin, som omnämnes i brevet till Bary, var tullskrivaren och kyrkvärden Jöns Mellin, om vilken eller rättare om vilkens trätgiriga hustru Jansson har mycket att förtälja.

I båda dikterna koncentrerar sig skaldens tacksamhet kring den uppdukade välfägnaden och han skildrar matsedeln med lyrisk ingivelse. Det är inte ovanligt — materiella kvaliteter rönne alltid en sakkunnig uppskattning från Runius' sida och tjänstgjorde ofta som poetiska inspirationskällor. Att familjen Barys bord verkligen varit något omnämnansvärt intygar en senare och kanske kräsnare resenär, amiralen Carl Tersmeden, i sina bekanta memoarer.³ Som ung sjöofficer lämnade han Sverige 1734 och ankrade

¹ Såsom framgår av 1711 års mantalslängder för Stockholm (SSA).

² Del 3 (1899), s. 199.

³ Del 1 (1912), s. 141, och 3 (1916), s. 15 ff.

på sin utresa till tjänstgöring i främmande mariner vid Dalarön. »där jag följde kaptenen i land till tullinspektor Barie». På hemvägen sex år senare gör han åter ett uppehåll där. För den 2 dec. 1740 står bl. a. antecknat, att det »kom bud från fru Barry (tullinspektorens hustru), om jag intet ville äta middag hos dem, det jag lovade». Man möter först dottern Stina, som liksom sin syster var kammarjungfru hos fröknarna Taube men för tillfället hemma, eftersom modern varit sjuk. Deras samtal, »narraktiga conference», avbrytes av fru Lisa. Även »gubben kom in och hela vår discours blev om grevinnan Hedvig och konungens tillgivenhet för henne... Vi gingo till bords, hade en nätt middag, och knappt var den slutad, förrän bud kom, att mina saker voro på tullbron, då Barry straxt lät inropa uppsyningsmannen med befallning, att bägge koffertarna skulle förseglas med tullsigill och ej uppehållas med någon visitation. För första gången efter så lång tid drack jag nu skönt iskällareöl utur en silverbägare och vid en pipa tobak pratade jag om mina resor, då gumman isynnerhet förundrade sig över levnadssättet i Västindien och att de svarta gå nakna, det hon omöjligen kunde tro.»

Genom en tillförlitlig, nästan samtida handskrift kan en annan dikt anknytas till familjen Frisch. Det är »Öfwer två små förgylte silfwer-tumlare», som där kallas »Til Frisken och hans hustru, om 2:ne tumlare». Runius skänker dem åt »en hurtig mor och far», som också kallas »ett så utwaldt par». Samma fras återkommer i en annan dikt, nämligen »Til min wärd och wärdinna, en tacksäjelse wijsa, för god skiötsel i min siukdom», som börjar:

»Utwaldeste par
Bland wänner jag har
Hwad I mig bewist
Kan aldrig tilfyllest
Af mig bli beprist;
Er skötssel och wärd
Er ömhet och hyllest,
I siukdomen hård.»

Dikterna tacka båda för mat, vård och husrum och ha båda mycket av de vänskapsfulla, varmt tacksamma men ändå käcka tonfall, som vi från de andra dikterna känna igen som Runius' umgängeston med familjen Frisch. Och till den äro de säkerligen båda riktade. Frisch säger också om Runius' sjukdom i dedikationen av Dudaim I: »then tienst jag... under dess siukdom honom giöra kunnat».

Denna sjukdom var den tuberkulos, som lade skalden i graven. Under sin sista tid samlade han sina skrifter, men arbetet överskred hans nedsatta krafter och dess slutförande överlät han vid sin bortgång till Petter Frisch.¹ Var författarens redaktion slutar och utgivarens tar vid är omöjligt att avgöra; så mycket torde man dock kunna säga att det är den senare, som med samvetsgrann fåfänga kursiverar och stavar med stor bokstav ordet »frisk» i vad sammanhang det än förekommer. Troligen har han dessutom försett vissa tillfällighetsdikter med rubriker. Men bokens titel har Runius själv bestämt; Dudaim är bibelns benämning på kärleksäpplena, alrunans frukter, och i *alrunan* och *Runius* såg skalden namn av besläktad struktur.² Så utkommo böckerna åren efter hans död och framkallade entusiastiska »recensioner» i form av hyllningsdikter, som inflöto i ett senare tilläggsband, som Olof Lindsten utgav 1733. Utgivningsrättigheter för denna upplaga hade utfärdats nio år tidigare efter en ansökan, som Frisch inlämnade till Kanslikollegium den 7 febr. 1724 (RA). Han nämner där om det privilegium, han fått 10 år tidigare (som står att läsa i Dudaim I, liksom det nya privilegiet finns avtryckt i Dudaim III), men eftersom upplagan nu var utsåld och »den 3die tomen aldrig varit upplagd», utbeder han sig 10 års förlängning av sina rättigheter. Samma privilegium har han tydligtvis begagnat för sin odaterade utgåva av Runius' översättning av Préchacs roman »Om den durchleuchtiga genuesiskan», som skalden verkställt 1709 under sin vistelse i de baltiska provinserna. Frisch har tillägnat assessorn Olof Törne och hans maka boken som erkänsla för den vänlighet, som han åtnjutit i familjen och som gratulation till deras upphøjelse i adligt stånd (von Törne). Vad välviljan beträffar, var Frisch säkerligen i stort behov av sådan, ty som vi sett tycks han ha varit utfattig under sina sista levnadsår, och vad nobiliseringen angår, skedde den 24 sept. 1726. Som nämnt dog Frisch den 9 dec. s. å., varför man med säkerhet kan fastställa utgivningen till sista kvartalet av 1726.

Detta är det sista synbara beviset på den vänskap, vars första daterbara uttryck är »Friskens och Runii resa til Dalarön» från april 1712 och som, avbruten först genom bådas död, lever i den enes diktning och i den andres utgivargärning.

¹ Se Acta literaria et scientiarum Sveciæ 1734, p. 66.

² Se dedikationen i Dudaim II.

Om Carl Pipers Dagbok och dess personregister, med några andra namnkritiska bidrag.

Av Helge Almquist.

De dagböcker och memoarer, som belysa karolinernas öden i fält och under fångenskapen, äro utgivna på ganska olika sätt i fråga om inledning, anmärkningar och register. Till de bäst tillrättalagda höra Carl von Rolands av S. E. Bring utgivna *Minnen* (1914); man saknar måhända ett ortregister, men det ersättes i viss mån av geografiska uppgifter i de välredigerade anmärkningarna. I dessa ges också språkliga förklaringar i rimligt omfång. August Quennerstedt har i *Karolinska krigares dagböcker* velat ge något liknande, men det sker med den brist på metod, som präglar hela apparaten i hans för övrigt så förtjänstfulla och hängivna utgivarverksamhet. Hans personregister äro också bristfälliga, men här som annars gäller, att ett sådant är av nytta såsom hjälp vid översikten av materialet, även om det innehåller oriktigheter i fråga om identifieringar och namnformer. Ernst Carlson har såsom utgivare — om man bortser från den förtjänstfulla editionen av Carl XII:s egenhändiga brev — givit det minsta möjliga: i regel blott en kortfattad inledning, inga anmärkningar eller register, ehuru personregister senare tillkommit genom andras försorg.

Det må som en allmän anmärkning sägas, att icke blott person- utan också ortregister (liksom kortfattade språkliga anmärkningar) äro högst önskvärda beträffande hela denna grupp av källmaterial, där det vimlar av missförstådda eller misskrivna ryska och polska (för att icke tala om andra) ortnamn. Det är i samma mån klart, att de förutsätta motsvarande språkkunskaper. Endast i förbigående må framhållas, att en ny registrering, i många fall liktydig med en genomgående revision, av hela materialet i den av Quennerstedt utgivna stora serien skulle vara av behovet påkallad och den karolinska forskningen till gagn.

Här vill jag ägna mig åt den mindre uppgiften att komplettera inledningen till Carlsons edition av Carl Pipers dagbok (HH 21: 1, 1906) och revidera det personregister, som Per Sörensson bifogat sin edition av Carl Pipers och Carl Gustaf Rehnschiölds koncept (HH 21: 2, 1911); det omfattar som bekant båda dessa publikationer.

I. Pipers dagbok med hans och Rehnschiölds koncept.

Till en början må några nya källuppgifter belysa frågan om dagbokens syfte och det av utgivaren påpekade, men icke förklarade förhållandet, att — bortsett från den i Greifswalds universitetsbibliotek förvarade volym, vars text han återger — man i Riksarkivet finner två fragment, det ena (*A*) omfattande tiden 28 juni—30 december 1709, det andra (*B*) 16 september 1710—21 februari 1711. Till sitt yttre skick äro dessa helt olika. *A* är relativt spatiöst skrivet på ett lägg av 8 blad in folio med en piktur, som möter också i Pipers och Rehnschiölds koncept och tillhör någon av dem, som arbetade i Pipers fångkansli. *B* åter föreligger på 12 blad in quarto, skrivet mycket tätt av en annan hand, men även det troligen härrörande från samma kansli. I slutet av *B* finner man det tillägg, som återges av Sörensson i förordet till HH 21: 2. Det förefaller uppenbart, att *A* förvarats i Pipers fångkansli i Moskva, tills det med dettas arkiv levererats till Sverige. Beträffande *B* kan för övrigt åtminstone det sägas, att dess yttre skick i sin mån talar för antagandet, att det under fångenskapstiden befordrats från Ryssland till någon svensk adressat; fångarna brukade av naturliga skäl i regel skriva så tätt som möjligt på tunt papper — allra helst om det gällde att begagna hemliga vägar. Piper själv omtalar (dagboken 18 febr. 1711), att han vid ett tillfälle anmodade överstarna att uppsätta avlöningslistor »på fint papper och comprest skrefne, på det jag under hand vid lägenhet dem åt Sverige må kunna avsända.»

Nu kan man fråga: har Piper önskat och har han funnit tillfälle att till konungen, rådet eller någon enskild i Sverige sända hela dagboken eller delar av denna, i den mån de successivt tillkommit? Detta spörsmål är avgörande, då det gäller att fastställa anteckningarnas syfte. Det är i sig självt icke otänkbart, att han som många andra skrev så att säga blott för egen räkning, till stöd för sitt minne och för sina argument under den fortsatta diskussionen med ryska myndigheter och med olyckskamrater. Däremot är dagbokens hela läggning och ton sådan, att det icke kan vara fråga om subjektiv självbespeglning, sådan den i viss mån gör sig gällande i Jesper Svedbergs; Piper framträder från början till slut såsom förvaltningsmannen och politiker, med sinne för de yttre, icke för de inre erfarenheterna. Men det är också väl tänkbart, att han skrev icke blott för egen räkning, utan också såsom redogörare för ett fögderi; han kunde önska att inför de ansvarskrävande framlägga resultatet av sin verksamhet, motiven för sitt handlingssätt och att rättfärdiga sig inför både samtid och efter-

värld.¹ Hans vanliga brev till Sverige måste med hänsyn till den ryska censuren vara korta och affärsmässiga; annars släpptes de icke fram. Men även vid nedskrivandet av dagboken måste han tänka på att, även om han behöll den för egen räkning, en husundersökning när som helst kunde lägga den under de ryska myndigheternas ögon och att, om han vågade sig på att sända den med någon resande till Sverige eller till konungens fältläger, en visitation när som helst kunde ha samma påföljd. Han måste därför undvika att skriva något »olovligt eller förbjudet», något som gick utöver en redogörelse för hans åtgöranden i fångpolitiken. Det förbjudna området var naturligtvis allt som rörde Rysslands rustningar, dess yttre och inre beredskap för krigets fullföljande, men även därutöver kunde en viss försiktighet vara påkallad.² Piper har själv framhållit detta i det redan omtalade tillägget till *B* — men det är att märka, att han knappast kunnat skriva ens detta utan tanke på att de ryska myndigheterna kunde komma att läsa det! Verkligt hemliga budskap eller reflexioner kunde han över huvud icke förtro åt pennan, men han talar själv om »vad han tid efter annan resande committerat i Sverige att föredraga». Två sådana fall omtalas i det följande, och det saknas icke referat av dessa muntliga budskap. Men varken i dessa referat eller över huvud i svenska källor har jag funnit något, som tyder på att Piper på denna väg — det gäller här vägen från Moskva till Stockholm — har sänt några i ovan antydda mening »olovliga eller förbjudna» meddelanden.

På den väckta frågan om dagbokens syfte är det möjligt att ge ett positivt svar. Den 20 november 1711 sände Piper med de ryska myndigheternas tillstånd sin hovmästare Henrik Vinhagen till Sverige. Efter framkomsten överlämnade denne till rådet (17 febr. 1712) ett memorial, som bland annat innehöll punkten: »förmimmes om min journal är överkommen». Svaret föreligger i rådets memorial för Vinhagen (30 febr. 1712): »journalen är framkommen». Sex månader senare (Sturefors 7 sept.) skriver Christina Piper, född Törnflycht, till kansli-rådet Casten Feif: »Jag har fuller tilförne öfwersänd en lika lydande journal til wälborne H:r Cantzli Rådet at then widere effter min k.

¹ L. Stavenow i sin alltjämt läsvärda recension av dagboken (HT 1907) är inne på denna tankegång, men synes avse blott en eventuell *framtida* granskning av Pipers fångförvaltning i dess helhet.

² Denna försiktighet är kanske anledningen till en del märkliga luckor i dagboken. Piper omtalar exempelvis icke en mycket uppseendeväckande episod i fångkrönikan: tsarens råfst i januari 1710 med kommandanten i Moskva M. P. Gagarin och underkommandanten B. I. Gagarin med anledning av att ett par svenska fångar hittats döda och obegravda på Moskvas gator. Denna episod är säkert betygad genom samstämmade vittnesbörd av F. Ch. Weihe i hans dagbok och av den engelske legationssekreteraren Weisbrod i hans rapporter — men från Pipers synpunkt var saken mycket ömtålig.

herres åstundan Hans Kongl. Maj:tt föredraga, på thet min k. Herres nit för sin Nådige Konung theraf inhämtas kan och han för answar i längden befriad wara. Men som iag befructar, at samma journal medelst påsternas orichtighet kunde wara förkommen och emedan min k. Herre jämbwäl nyl. therom påmint hafwer, så tager iag mig then friheten at med thenne lägenhet innelyckte af samma innehåll som then förra Hr Cantzli-R:t at recommendera.» Slutligen heter det i rådets protokoll den 24 september 1712: »upplästes ett diarium, som H:ns Excel:ce Gr. Piper hitsänt och dess fru grevinna begärt upplåsas måtte och var hitkommet d. 15 Sept.»

Piper har sålunda funnit tillfälle att till Sverige översända (förmodligen i samtliga fall under sin makas adress, men för vidare befordran till rådet resp. konungen): 1) före den 20 november 1711 en del, som kom till rådets kännedom, 2) vid oviss tidpunkt en del (kanske densamma som nyss nämnda), vilken grevinnan översände till Feif dels vid oviss tidpunkt, dels i annan utskrift den 7 september 1712, 3) vid oviss tidpunkt en del, som kom grevinnan tillhanda den 15 september 1712 och av henne vidarebefordrades till rådet (förmodligen också till Feif). Av dessa delar kan den under 1) nämnda vara identisk med det bevarade fragmentet *B*. Det är ovisst, på vilka vägar Piper översände de olika fragmenten. Han kan ha anlitat engelska mellanhänder och väl då närmast konsuln Charles Goodfellow i Moskva, som gjorde svenskarna många tjänster. Han kan också, trots de därmed förenade riskerna, ha anförtrott dem till hemresande svenskar. Vinhagen tycks icke ha medfört någon del av dagboken. Men före honom hade krigsfiskalen Caspar Lampa i Pipers uppdrag rest till Sverige, just vid en tidpunkt, som faller kort efter det sista datum i *B*.¹ Detta är den 21 februari 1711, och Lampa fick sina instruktioner av Piper den 10 och 11 mars. Det är alltså möjligt, att denne jämte några av Piper ömtalade avlöningslistor, fångrullor och brev förde med sig också fragmentet *B*.

Huvudsaken i här givna sammanhang är emellertid, att Piper skrev sin dagbok icke blott för egen räkning, utan också för att inför konungen och rådet rättfärdiga sina åtgöranden i fångpolitiken. Han avsåg en fortlöpande redovisning för sitt fögderi.

Vid en granskning av Sörenssons register må först framhållas, att han vid transskriptionen av ryska namn gör onödiga avvikelser från den i svensk historisk litteratur vedertagna, som tillämpas också i

¹ Pipers dagbok 4 mars 1711. Caspar Lampas memorial till rådet, Stockholm 28 febr. 1712. Det är att märka, att Lampa först muntligen och långt senare skriftligen framförde sitt uppdrag till rådet.

Nordisk familjebok (se andra upplagan, artikeln Ryska språket). Former sådana som Danilovitsch, Trubetzkoj, Tscherkaskij i st. f. Danilovitj, Trubetskoj, Tjerkasskij röja ett störande inslag av tyskt transskriptionssätt. Eftersom jag i det följande använder det svenska transskriptionssättet, låter jag bokstaven *e* stå kvar, även då den (i betonad ställning framför hård vokal) har ljudvärdet *ja* (Semjån o. s. v.). Å andra sidan har jag på vedertaget sätt »försvenskat» namnen Petr (pjåtr) och Alexandr till Peter och Alexander.

Vid mina följande identifieringar, där de riktiga namnformerna återges med *kursiv*, har jag företrädesvis använt tryckt eller otryckt primärmaterial, endast i undantagsfall uppslagsböcker. Av särskilt värde för fastställandet av ryska namnformer är den med utmärkta person-, ort- och sakregister försedda publikationen av den ryska senatens handlingar (Doklady i prigovory Pravitelstvujstjago Senata, I—V: I, 1880—1892), omfattande åren 1711—1715. Bland de många tusentals namn, som här registrerats, finner man åtminstone några tiotal, som i sammanhang med källans uppgifter äro av vikt för studiet av de svenska fångarnas öden i Ryssland efter katastrofen i Ukrajna, i någon mån också för ryssarnas öden i Sverige. Det finns så mycket större anledning att nämna denna källedition, som den hittills icke veterligen har använts av svenska historiska forskare.¹ — I fråga om titulaturen har jag behållit det av Sörensson använda uttrycket *knes* i st. för furste, eftersom det ännu på denna tid användes i Sverige (man möter också femininformen *knesinna*), men menar ingalunda principiellt, att den bör undantränga den vanligare, redan då använda furstetiteln.

Beträffande de svenska namnen har jag ansett det onödigt att här införa det fåtal rättelser och tillägg, som kunna göras med ledning av A. Lewenhaupts utmärkta arbete Karl XII:s officerare.

Ortregister saknas i den här behandlade svenska publikationen och över huvud taget ge de karolinska dagböckernas utgivare en högst torftig, ibland missledande orientering i dithörande frågor. Även när det gäller huvudsaker: Carlson påstår i inledningen till F. Ch. von Weihes dagbok (HH 19: 1), att författaren, som själv avled *i Sibirien*, bland annat ger målande drag från fångarnas liv i denna landsända. I själva verket skymtar Sibirien endast i bakgrunden; Weihes skildring rör omedelbart endast guvernementet Archangelsk med sådana städer som Sol Vytjegodsk, Ustjug, Vologda, alltså *nord-*

¹ Annars äro registren (i regel blott personregister) till ryska källpublikationer rörande denna tid ofta torftiga och felaktiga. Detta gäller både ryska historiska sällskapets kända Sbornik och ryska krigshistoriska sällskapets publikation av handlingar rörande det stora nordiska kriget.

västra Ryssland. Han framhåller själv (s. 116), att Sibliens guvernör icke hade någon myndighet inom detta område, och skillnaden är i flera avseenden väsentlig.¹ Beträffande enskilda orter råder i allmänhet stor förvirring i fråga om namnformer och identifiering, även om enskilda forskare (såsom F. Wernstedt i sin utmärkta biografi av Bror Rålamb) ha givit klaggörande bidrag. Här må endast tre fall uppmärksammas, då topografisk nydöpning av ofta nämnda städer bidragit till förvirringen: Perejaslavl-Rjazanskij är det senare *Rjazan*, Chlynov (i svenska uppteckningar ofta Klinov) är det senare *Vjatka*, och det sibiriska Jepantjin är identiskt med *Turinsk*. De stora fångläger och arbetsplatser, där svenskar i tusental sleto ut sig, ha icke heller blivit ordentligt identifierade och lokaliserade² — men här är icke platsen för ytterligare geografiska utflykter.

Det torde vara lämpligt att till allmän orientering här namngiva dels de första guvernörerna (utnämnda 1708 men i verklig tjänst först senare), dels senatens första uppsättning (från 1711):

<i>Guvernörer</i>	<i>Senatorer</i>
Moskva: Tichon Nikititj Stresjnev	Tichon Nikititj Stresjnev
Petersburg: Alexander Danilovitj Mensjikov	Ivan Alexejevitj Musin-Pusjkin
Kiev: Dmitrij Michajlovitj Golitsyn	Michail Vladimirovitj Dolgorukij
Smolensk: Peter Samojlovitj Saltykov	Grigorij Andrejevitj Plemjannikov
Archangelsk: Peter Alexejevitj Golitsyn	Peter Alexejevitj Golitsyn
Kazan: Peter Matvejevitj Apraxin	Grigorij Ivanovitj Volkonskij
Azov: Feodor Matvejevitj Apraxin	Michail Michajlovitj Samarin
Sibirien: Matvej Petrovitj Gagarin.	Vasilij Andrejevitj Opuchtin
	Nazar Petrovitj Melnitskij

Redan 1711 upptogs ytterligare Iakov Feodorovitj Dolgorukij i senatens krets, och den f. d. Narvafången blev dess kanske dugligaste medlem. Av de sålunda uppräknade 16 dignitärerna omtalas ej mindre än 13 i Pipers dagbok, varvid det är att märka, att senaten — som han ibland kallar för den ryska regeringen i analogi med rådsregeringen i Stockholm — icke inneslöt vare sig »utrikesministern» (kanslern Golovkin) och hans ställföreträdare (vice kanslern Sjafirov),

¹ En annan sak är, att delar av *nordöstra* Ryssland (kring floderna Vytjegda, övre Kama och Vjatka) administrativt räknades till Sibirien.

² Jfr Quennerstedt i Karolinska krigares dagböcker, 3, s. xvi.

»marinministern» F. M. Apraxin och hans i realiteten bestämmande medhjälpare Cornelius Cruys eller en så maktägande gunstling som Mensjikov. Även dessa omtalas för övrigt i dagboken. I fråga om den administrativa terminologin må här också framhållas, att då *vojevoder* förekomma under denna tid, dessa äro guvernörerna underordnade styresmän för mindre distrikt, *provinserna*.¹ Vad *vice guvernererna* angår, voro dessa i vanliga fall guvernörernas närmaste medarbetare och tillfälliga ställföreträdare, men guvernementet Archangelsk, där många svenska fångar vistades, styrdes långa tider av en sådan (1711—maj 1714 av Alexej Alexandrovitj Kurbatov, åskådligt tecknad av Weihe). Vid sidan av den civila administrationen har man den militära: *kommandanterna* och *underkommandanterna*, som hade att svara för fångarnas bevakning, spela en framträdande roll i Pipers dagbok. Utläningar beteckna dem ibland såsom militärguvernörer, så t. ex. den engelske diplomaten Weisbrod om M. P. Gagarin och T. N. Stresjev: »the governor of the garrison of Moscow and the province of Siberia, knias Gagarin» — »Tichon Nikitowitz and prince Gagarin, the two governors of Moscow, the first for civil, the second for military affairs».²

I enskildheter äro följande rättelser och tillägg att göra i personregistret:

Akischov (Akiszov), Simon Matvejevitsch, rysk skrifvare. — *Semen Matvejevitsj Akisjev*, kommissarie i Ustjug, samme man av sämsta tjinovniktyp, som på ett klassiskt sätt skildrats av Weihe i hans dagbok (s. 114 ff.).

Apraxin (Opraxin), rysk guvernör i Kasan. — *Peter Matvejevitsj Apraxin*, vilkens egenskaper icke vänligt, men förmodligen träffande beskrivas i L. Kaggs Dagbok (s. 168).

Bidlow, holl. läkare, tsarens lifmedikus. — *Nicolaas Bidloo* (Nieuw nederl. biogr. woordenboek, IV, 1918).

Cambel, konsul Goodfellows fullmäktige i Stockholm. — *Robert Campbell*, engelsk köpman i Stockholm; uppträder stundom som delägare i firman Campbell, Jarrat & Dobson. Om R. C. jfr PHT 10, 1908. (tr. 1909), s. 124.

Chapelov (Chapellof, Zapellov, Zepelloff), rysk diak. — *Ivan Lukitj Tjepelev*, djak, senare »landrichter» i Sibirien.

Chilckov (Cilkow, Gilkow), Andrej Jakovlevitsch. — Namnet bör skrivas *Chilkov*, och han var knes.

Cronhielm, Gustaf(?), landshövding. — Frågetecknet bör bortfalla. Det är fråga om klagomål från den på Västerås slott internerade general Adam Weide mot landshövdingen darsammastades.

¹ I början var dock språkbruket något vacklande; titeln guvernör undanträngde icke genast den äldre beteckningen vojevod.

² Ryska hist. sällskapets Sbornik, 50.

Desker, Paul, rysk kapten. — *Pavel Dasjkejev*. Man kan i olika dokument följa namnformens korrumpning: Daskegof, Deskew, Desker.

Dolgorukij (Dolgarukoi), Jakov Fedorovitsch, knes, gen.-krigs-kommissarie. — Det är här fråga om den år 1711 genom rymning till Ryssland återbördade Narvafången. Hans titlar böra fullständigas: medlem av senaten, general-plenipotentiarius.

Dolgorukij (Dolgarukoi), rysk gen.-major. — *Vasilij Vladimirovitj Dolgorukij*, knes, överstelöjtnant vid Preobrazjenskijgardet.

Dolgorukij (Dolgarukoi), knes, medlem av senaten. — *Michail Vladimirovitj Dolgorukij*. Han är särskilt bekant såsom — analfabet.

Drenteln, Johan Jürgen(?) von, löjtnant. — *Frans Henrik von Drenteln*, om vilken se KFÅ 1942, s. 185.

Duncam, Gustaf, kommissarie. I texten Duncan, Duncam. — *Gustaf Duncan*.

Ellinghusen, Ivan, rysk kapten. — *Johan (Ivan) Ellinghuysen*, Narvafånge.

Ennihof, Jakob, rysk kapten. — *Iakov Anikiev*. Man kan i handlingarna följa namnformens korrumpning: Anikiof, Ennikof, Ennihof.

Erskine (Ariski), Robert, tsar Peters lifmedikus. I 6, 140. — Han avses säkerligen också II 199 i brevet »an der Archiater». Han var den ledande inom »aptekariskij prikaz» och därmed chef för den ryska medicinalförvaltningen.

Frölich, Ulrik Christofer, sekreterare. — Identifieringen är riktigt, men titeln tarvar en kommentar. Piper kallar honom i texten »seinen so genandten Secret:n». Detta får sin förklaring av ett brev från Michael Törnflycht till defensionskommissionen, Reval 13 mars 1710: Piper hade icke velat godkänna hans utväxling mot sekreteraren Saitsov, emedan »han varken var svensk undersåte eller uti konungens tjänst ej heller av sådan karaktär, omskönt mer intet varit emot honom, som Zaitsof, utan vore en mekelenburger och varit en particulier sekret, hos fältmarskalk Rehnschöld och hade avsked för bataillen av Pultava». Weihe, s. 79, omtalar honom såsom auditör, vilket han också hade varit.

Gagarin, Bogdan Ivanovitsch, vice-guvernör i Moskva. — Piper ger honom i texten dels denna titel (I 26), dels titeln underkommendant (I 66); det senare torde vara det rätta. I »Doklady i prigovory» omtalas han från augusti 1711 såsom kommendant i Gluchov. För övrigt var han liksom sin frände Matvej Petrovitj Gagarin knes.

Gagarin, Matvej Petrovitsch, öfverkommendant i Moskva, sedan guvernör i Sibirien. — Ordet sedan får ej missförstås. Han var den förste sibiriske guvernören, men samtidigt öfverkommendant i Moskva och stannade där med sitt sibiriska kansli till den 15 augusti 1711 (Pipers och andra svenska fångars anteckningar ge i fråga om hans resor exaktare dateringar än de ur ryskt källmaterial framdragna). Han efterträddes såsom öfverkommendant av P. A. Golitsyn.

Gardelow (Hardeloff), Gustaf, köpman i Stockholm. — Tvärtom: *Gustaf Hardeloff* (Gardelow). G-formen är en rysk transskription, liksom Hangö på ryska återgives med Gange. Den förekommer också först (II 17) i ett brev från ryssen Adam Weide.

Gerschow (Gierszow, Gersov, Jerschov, trol. samme), guvernör i distriktet Moskva. — *Vasilij Semenovitj Jersjov*, vice guvernör i Moskva.

Golitsyn (Galitzin, Galetzkin), rysk voivod i Kiev. — *Dmitrij Michajlovitj Golitsyn*, knes, vojevod (senare guvernör) i Kiev.

Golitsyn (Galitzin), rysk gen.-löjtnant. — *Michail Michajlovitj Golitsyn*, knes.

Golitsyn (Galitzin), knes, öfverkommendant i Moskva. — *Peter Alexejevitj Golitsyn*, guvernör i Archangelsk;¹ överkommendant i Moskva (efter M. P. Gagarin); medlem av senaten.

Grainger, Meux' ombud i Stockholm. — *Walter Grainger*, engelsk köpman i Stockholm; uppträder stundom som delägare i firman Walter & Fran. Grainger.

Gulitz, rysk öfverstinna. — *Anna Cathrina Golitz*, såsom hon själv skriver sig i suppliker till rådet.

Hillbrand, köpman i Stockholm. — Det kan knappast vara fråga om någon annan än den bekante *Henric Jacob Hildebrand* (adlad 1698).

Imeretien, Alexander Artschilovitsch, prins af . . . ;

Imeretien, prinsessan af, föreg. gemål. — Hon var en dotter till Ivan Michajlovitj Miloslavskij.

Ismailov, rysk underkommendant i Moskva;

Ismailov, rysk kapten, envoyé. — Det är i båda fallen fråga om *Ivan Petrovitj Izmajlov*, vilkens äventyr såsom envoyé i Berlin och krigsfånge i Sverige skildrats i KFÅ 1937. Efter sin utväxling 1710 blev han överste och underkommendant i Moskva (efter B. I. Gagarin).

Ivacs, rysk kapten. — *Felix Alexander Iveagh*, Narvafånge. Han kallas stundom greve och tillhörde den ännu fortlevande engelsk-irländska adelssläkten.

Kiällbeck, Israel, pastor. — *Israel Kiellberg*, regementspastor vid Smålands kavalleriregemente. Efter hemkomsten 1714 med en invalidtransport blev han kyrkoherde i Listerby pastorat, Lunds stift; jfr S. Cavallins och G. Virdestams herdaminnen. Identifieringen bestyrkes av hans und. supplik 6 jan. 1716.

Klinckowström, Leonhard, kommissionssekreterare I 89;

Klinckowström I 99 (möjl. samme som föreg.). — På det förstnämnda stället (18 dec. 1710) är det fråga om en fånge, som »emot dess gifne parole hade gådt durch». Detta passar endast på *kommissionssekreteraren Otto Wilhelm Klinckowström*, som avfärdats från Bender till Sverige den 1 nov. 1709; men i Ungern uppsnappats av den polske starosten Lubomirski, som överlämnade honom till den ryske generalen H. Goltz. Han kom sedan under tillsyn av dennes kollega L. G. Janus, som gav en rysk överste order att föra honom till Ryssland. På vägen, under uppehåll i Königsberg, stack han sig undan (11 sept. 1710) och reste med en skuta över Danzig till Lübeck, varifrån han tog sig fram till Pommern; man äger brev från honom till rådet, daterade Barth 27 okt. 1710, 4 och 19 februari 1711. Enligt sin egen mycket fria utläggning hade han blivit smittad av pesten med den för honom lyckliga påföljden, att vakten flydde bort från honom. Rådet fann, att han vid sådant förhållande

¹ Det bör egentligen heta: guvernör i guvernementet Archangelsk, eftersom Vologda i regel var residenstad.

icke var skyldig att återvända i fångenskap. Hans flykt gav anledning till reklamationer först av general Janus, sedan (såsom Piper här omtalar) av vederbörande i Moskva.¹ — På det senare stället (I 99, 18 febr. 1711) avses lika säkert *Kopisten Leonhard Klinckowström*, som blev fånge i Pultavaslaget, kom till Moskva, där han gick Piper tillhanda bland annat vid kansligöromål, men ransonerade sig själv år 1713 (suppliker bland Biographica). Det är mycket naturligt, att Piper använde honom vid det omtalade tillfället såsom budbärare till Golovkin. O. W. Klinckowström befann sig då i Pommern.

Kurbatov (Corbatov, Carpatov), rysk sekreterare;

Kurbatov (Curpatov), rysk vice-guvernör i Archangelsk . . . (möjl. samme som föreg.). Den förstnämnde är *Peter Vasiljevitj Kurbatov*, den senare *Alexej Alexandrovitj Kurbatov*.

Kusell (Kysell), Hieronymus, köpman. — Han skriver sig själv *Jeronymus Küssel* på talrika kvitton i T. Knipercrona d. y:s beskickningshandlingar, Muscovitica. Om K. jfr [V. Örnberg], Svenska ättartal, 6 (1890), s. 224.

Le Fort, rysk öfverste. — *Peter Le Fort*, Narvafånge.

Le Woll, ryskt geheimeråd. — Baron *Gerhard Johan von Löwenwolde*. Denne går också på andra håll under liknande namnform (t. ex. Levoll i Whitworths depescher; Le Vol, rådsprot. 26 maj 1711).

Lohrman, borgmästare i Uppsala. — *Thomas Lohrman*.

Lopuchin, knes, tsarens svåger. — *Avraam Feodorovitj Lopuchin*, väl bekant särskilt ur tsarevitj Alexejs historia. Han kan med säkerhet identifieras, eftersom namnet är fullt utskrivet i Pipers mot källstället I 32 svarande växel i Statskont. arkiv. Han sändes på en beskickning till Turkiet 1712. Det är från hans hus, som Carl von Roland ger en förtjusande interiör (Minnen, s. 28).

Marcó, fältskär. — *Martin Marckow*, regementsfältskär vid Skaraborgs reg.

Musin-Puschkin, grefve, medlem af ryska senaten. — *Ivan Alexejevitch Musin-Pusjkin*, även chef i monastyrskij prikaz (jfr Whitworths depesch 9 febr. 1710: »has the inspection of all the ecclesiastic affairs and revenues.»).

Negelin, kommerseråd i Königsberg. — *Ägidius Christoph Negelein*, borgmästare i Königsberg.

Pijhl, rysk major. — *Albrecht Piel*, Narvafånge.

Plemennikov, ledamot af ryska regeringen. — *Grigorij Andrejevitch Plemjannikov*, medlem av senaten.

Pultz, rysk kapten. — *Andreas Pulst*, Narvafånge.

Quist, Erik, pastor;

Quist, föreg. änka, född Järnstedt. — *Maria Jernstedt*, omgift med major Anders Strömsköld.

Ragunski, Sava, ryss. — Den som affärsman och diplomatisk agent väl bekante *Savva Vladislavitj Raguzinskij* (en jugoslav från Ragusa), som skymtar också i Carl von Rolands minnen.

¹ Se särskilt G. Wachsclager till kanslikoll., Königsberg 13/23 sept. 1710 och rådsprot. 13 mars 1711.

Saborov, Ivan Metrovitsch, rysk voivod i Saransk. — *Ivan Dmitrijevitj Saburov*.

Saitzev (Saizov), diak. — *Nikifor Zajtsov*.

Schafirov, Peter Paulovitsch, rysk vicekansler;

Schafirov, rysk sekreterare, föreg. bror. — Den senare är *Michail Pavlovitj Sjafirov*.

Schamakin, rysk major. — *Vasilij Sjemjakin*.

Smitt, rysk örlogskapten. — *Berent Smitt*, kaptenlöjtnant, befälhavare på den i maj 1709 av svenskarna tagna ryska brigantinen »Hvita Falken».

Sokolnikov, rysk kapten. — *Vasilij Sokolnikov*.

Soltikov, rysk guvernör i Kasan. — *Peter Samojlovitj Saltykov*, guvernör i Smolensk, sedan (1713) i Kazan.

Strautz, rysk major. — *Augustin Strauch*, Narvafånge.

Stresnov, Tychon Nikitovitsch. — *Tichon Nikititj Stresjnev*, medlem av senaten; chef för rozrjadnyj prikaz, guvernör i Moskva.

Tepati, Carl, guvernementssekr. — Han skriver sig alltid *Teppati*.

Toropov, rysk skrifvare. — *Andrejan Toropov*, undersekreterare i senaten.

Trubetzkoy, Ivan Jurjevitsch, rysk general;

Trubetzkoy, föreg. fru. — *Ivan Jurjevitj Trubetskoj*, knes, rysk general. Hans maka var *Irina*, född Narysjkin, av vilken suppliker finnas i riksarkivet.

Ugarov, Vasilij Michailovitsch. — *Vasilij Michajlovitj Ogarov*.

Utterclow, H. — Det är här (II 46) fråga om en av major Anders Strömskölds morbröder och om den ende levande av dessa, f. d. kommissionssekreteraren i Köpenhamn *Anders Utterklou* (se Stockholms rådhus och råd, II, s. 44). Bokstaven *H.* i Pipers text betyder uppenbarligen *Herr*.

Vanitski, rysk öfverste. — *Karl Gustaf Evanitskij*, Narvafånge.

Villicminov, rysk öfverste. — *Feodor Matvejevitj Veljaminov-Zernov*. Identisk med den av Weihe, ss. 92, 95 omtalade Wilgeminov (av Pihlström, s. 36, kallad Leminhoff).

Vinhagen, Pipers hofmästare. — *Henrik Vinhagen* (förnamnet i rådets memorial för honom 10 mars 1712).

Volchov, Alexej Tychonovitsch. — *Alexej Tichonovitj Volkov*.

Volkonski, Gregorij Ivanovitsch(?), rysk bojar. I texten: Bojaren Wolkonski. — Identifieringen gör skäl för frågetecknet; den avser i varje fall knes *Grigorij Ivanovitj Volkonskij*, medlem av senaten, vilken förvaltade vapenfabriken i Tula. Pipers notis avser denna trakt, och hypotesen är icke osannolik.

Voronitski (Waranitski), rysk överste. — *Ivan Vasiljevitsj Voronetskij*. Namnet borde enligt utg:s metod vara försett med två asterisker, ty det är fråga om en Narvafånge, utväxlad 1709. De många sidhänvisningarna vittna om att han (liksom I. P. Izmajlov) spelade stor roll såsom fångvaktare i Moskva.

Zenovin, Larivon Jachimovitsch, rysk voivod. — *Larion Akimovitj Sinjavin*, vojvod i Solikamsk.

II. Spridda namnkritiska bidrag.

I Carl von Rolands Minnen omtalas en köpman i Moskva, som på ett ställe kallas Swellengrefwen, på ett annat Mellengrefven. Utgiva-
ren förmodar med rätta en svår förvanskning av namnet. Detta bör
tydligt sammanställas med den »Swellengrebel, Hamburger aus
Moscau», som skymtar i Weihes dagbok, och — vad som är mer ovän-
tat — med »kammarrådet i Ryssland, bankiren Henrik Schwellen-
grädel», som ännu av Anrep-Elgenstierna omtalas såsom gift med
Thomas Knipercrona d. ä:s dotter Catharina. Den av mig redan om-
talade ryska källpublikationen »Doklady i prigovory» ger vissa upp-
lysningar om detta äktenskap. Den 30 juli 1714 befallde tsar Peter,
att en dotter till »förra svenske residenten Kniper» skulle frigivas ur
sin arrest för att kunna gifta sig med »den utländske köpmannen hol-
ländaren Andrej Swelengrebel». Om dennes rätta namn behöver man
icke stanna i ovisshet; namnunderskrifter ge här som annars säker
ledning. I Statskontorets arkiv (Exp. handl. 1707) finnes brev från
firman *Swellengrebel & Kannengieser*, dat. Moskva juni 1707, och det
förra av firmanamnen återkommer vid århundradets mitt: *Swellen-
grebel & Middendorff* (brev till envoyén greve M. Posse, Petersburg 21
febr. 1754). Namnet Schwellengrädel hos Anrep-Elgenstierna bör alltså
ändras till *Swellengrebel*; förnamnet Henrik torde vara riktigt (den
ryska omskrivningen Andrej saknar icke motstycken). Man har skäl
att tro på Weihes uppgift, att han härstammade från Hamburg.

I Leonhard Kaggs dagbok (HH 24) med dess av A. Lewenhaupt
omsorgsfullt utarbetade register förekomma några korrumperade och
vilseledande namnformer.

Från Kaggs sibiriska år omtalas en vojevod Arsziefski (Arschief-
ski; i registret Arshevski). Det är här av allt att döma fråga om
Iakov Ivanovitj Rzjevskij. För en svensk tunga har det varit svårt att
i början av ett ord uttala ett r-ljud följt av ett tonande sje-ljud, en
kombination som numera är känd genom den under kriget ofta
nämnda staden Rzjev. Därför har r-ljudet fått förslaget a.

Från Kaggs vistelse i Ufa omtalas vojevoden Andre Michalowitz
Collitziöff (i registret Collitsov). Den riktiga namnformen är *Andrej
Michajlovitj Kolytjov*.

Under 4 juli 1710 antecknar Kagg, att general Zinitzki (i re-
gistret Christoph Czienicki, polsk general), som varit kommandant i
fästningen Bychow, fängslad och i onåd fördes över Vologda till
Sibirien. Samma episod omtalas av Weihe (»der polnische general
Sienitzki»; i registret till HH 1—20 förväxlad med den polske kron-

fältherren Adam Sieniawski). Det är här fråga om *Kazimierz Krzysztof* (Kasimir Christoph) *Siennicki*, som hade varit littauisk »miecznik». Hans historia berättas i korthet av E. Schuyler i *Peter the Great* (II, 1884, s. 93), dock utan antydning om hans förvisning till Sibirien. Weihe omtalar också en broder till honom, som kommit till Nordryssland för att lösköpa honom; »man nahm ihm aber das Geld und setzte ihn gefangen in Archangel». Denna uppgift bekräftas av ett brev i Riksarkivet från *Jan Siennicki*, dat. Archangel 4 sept. 1712. Weihe visar sig här såsom i regel vara en mycket pålitlig sagesman.

I sina innehållsrika anteckningar om Rigas garnison omtalar Kagg en löjtnant Söderström, som fick åtfölja generalmajor Clodt von Jürgensburg till Sverige. Det är därvid fråga om löjtnant *Bengt Zederström*.

I liknande sammanhang refereras ett ryskt påstående, att Karl XII brutit sitt i slaget vid Narva givna ord, »i det general Wedel av ryssarméen, som blev tillåtet att curera sig i Narva och sedan få resa obehindrad till Ryssland, blivit med de andre fångarne tillika till Stockholm sänd». — Någon rysk general Wedel var icke med om Narvaslaget; här avses i stället general *Adam Weide*, om vilken ryssarna vid olika tillfällen hävdade just det anförda.

I sina sibiriska anteckningar ger Kagg både några intressanta uppgifter och en karakteristik av en kapten *Zeumernicht*, »som sades varit överstlöjtnant i vår tjänst» och som hårt fångslad dog i Tobolsk den 2 april 1716. Denne kännes lätt igen av den, som närmare studerar Narvafångarnas öden; man får här veta, hur *Anton von Seumenicht* efter sex års fångenskap i Sverige, frigiven efter äktenskap med en svenska, sedan (efter en tids svensk krigstjänst) fångslad såsom misstänkt för ryskt spioneri i Sverige, därefter gripen i Ryssland såsom förrädare slutade sitt äventyrliga liv, som icke kan skildras i detta sammanhang.¹

¹ Jfr KFA 1942, s. 83.

Samuel Worster.

En frihetstida Stockholmsköpman.

Av Anne-Marie Brötje.

Med T. A. Fischers 1907 utkomna arbete »The Scots in Sweden» erhöll man en översikt av de talrika skotska immigranterna i vårt land.¹ Någon motsvarande undersökning rörande hit inflyttade engelsmän finnes veterligen icke, ehuru ämnet vore värt ett studium. Bidrag till frågans utredande påträffas litet varstans, bl. a. i den ekonomisk-historiska litteraturen. Medan under 1600-talet holländare och tyskar domerade svensk handel, uppbars denna under tidigare frihetstiden i stor utsträckning av inflyttade engelsmän och skottar. Detta gäller i synnerhet Göteborg, men även flera av de största handelshusen i Stockholm voro engelska.² Bland dessa märkas t. ex. Walter Grainger, Francis Jennings, William Maister och John Montgomery (skotte).³ Nedanstående studie vill ge ett bidrag till belysning av de hit inflyttade engelska affärsmännen genom att lämna några meddelanden om en av dem, som på sin tid var väl känd, men som hittills föga nämnts i modernare svensk litteratur.⁴

»Handelsmannen Samuel Worster från England» var född i London enligt en uppgift i samband med hans burskapsvinnande i Stockholm 1721.⁵ Det är obekant, när han kom till Sverige och vad som föranledde honom att slå sig ned i Stockholm. Med ledning av övriga uppgifter om honom torde tidpunkten för hans invandring kunna hänföras till 1700-talets första år. År 1711 figurerar han inför rådhusrätten i en process, vilken gällde fordran på ett parti läder, som han

¹ Jfr även G. A. Sinclair, Scotsmen serving the Swede (The Scottish historical review, 9, 1911, s. 37—51).

² Redan tidigare funnos givetvis engelska och skotska affärsmän och näringsidkare i den svenska huvudstaden. Den kände 1500-talsaffärsmannen Blasius Dundie var skotte. Som gästgivare verkade där 1614—41 Thomas Parker, även kallad Thomas engelsman (F. U. Wrangel, Stockholmiana, 1—4, 1912, s. 389).

³ E. Heckscher, Peter Westman. En vidlyftig Stockholmsköpman under frihetstiden (PHT 1937), s. 5.

⁴ För uppslaget att studera Worsters biblioteksförteckning har jag att tacka docenten Bengt Hildebrand, som givit mig ämnet för en utförligare studie, »Några frihetstida bibliotek och deras ägare» (framlagd vid Stockholms högskolas historiska proseminarium 16 sept. 1942), varav föreliggande uppsats utgör en utvidgad del. Professor Eli Heckscher och docenten Hildebrand ha även lämnat värdefulla påpekanden och anvisningar rörande den här tryckta framställningen.

⁵ Handelskollegii protokoll 11/6 1721 (SSA).

levererat till skomakaränkan Christina Spetz' (Spitz) make år 1709.¹ Vid denna tid var han alltså etablerad i Stockholm och drev grossist-rörelse.

År 1711 hyrde han bostad i huset nr 15 i kvarteret Latona i S:t Nicolai församling.² I sin tjänst hade han redan 1709 och ännu 1711 »Betienten Martin Triewalt»³, vilken ej kan vara någon annan än den sedermera så kände kapten mechanicus Märten Triewald, en av Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens grundläggare,⁴ senare Worsters måg. I samma hus bodde en annan engelsk köpman, John Cary.

Något av åren före 1720 (förmodligen 1719)⁵ ingick Worster äktenskap med *Margaretha Luther*, vilken enligt en uppgift, som cirkulerar i litteraturen men ej kunnat kontrolleras, skulle varit ättling i rakt nedstigande led av reformatorn Martin Luther.⁶ Margaretha Luther var gift första gången med köpmannen *Barthold Werner* († 1718) och hade med honom dottern Christina, dp 11 mars 1717. Margaretha Luther dog 67 år gammal 1 mars 1761 av ålderdomssvagheter och begravs i Maria kyrka i Worsterska graven där.⁷

Med sin maka hade Worster sju döttrar och en son.⁸ Flera av döttrarna ingingo sedermera förmånliga giften, *Anna* och *Sara* (respektive ²⁸/₄ 1748 och ¹⁰/₁₂ 1747) med bröderna *Johan* och *Carl Christopher Pauli*, av känd köpmannasläkt, *Maria* (⁸/₆ 1767) med biskop *Petrus Filenius* i Linköping⁹ och *Margaretha* (¹⁸/₆ 1743) med köpman-

¹ Rådhusrättens civilakter 26/1713 (SSA).

² Mantalslängd för stadens södra kvarter 1711, s. 33 (SSA). Huset var beläget mellan Präst- och Västerlånggatorna.

³ »Betient», trol. = handelsbetjänt, d. v. s. kontorist.

⁴ Jfr *Bengt Hildebrand*, Till släkten Triewalds historia (PHT 1938), s. 154 ff., och d e n s., Kungl. Svenska Vetenskapsakademien. Förhistoria, grundläggning och första organisation (1939), passim. Om Triewald se nedan s. 98, 104. Triewalds far hade engelska förbindelser redan 1705 (jfr Samlaren 1907, s. 113).

⁵ Tyska församlingens vigselböcker sakna uppgifter 1716—1722.

⁶ I bröllopsdikt vid Margaretha Luthers giftermål 6 april 1714 med förste maken Barthold Werner heter det:

»Wer in Stockholmen lebt und hört Herr Luthern nennen
weiss . . . wie er im fünften Glied vom grossen Luther stamm . . .»

(Verser över enskilda, KB); en annan traditionsuppgift anför *E f r a i m L u n d m a r k* i sin bok om Maria Magdalena kyrka (Sveriges kyrkor. Stockholm, bd 7, h. 1, 1934), s. 155. I Maria kyrka finns ett porträtt av Martin Luther, på vars baksida ända till 1926 ett papper fanns fastkliprat med påskriften: »Detta portraite tillhör nu, år 1825, Carolina Falkson, som är slägt med D. Luther i 7:de leden, och fått detta portraite i testamente efter sin moders, fru Margaretha Falksons, född Triewalds, rätta cousine, demoiselle Anna Pauli, som var slägt med D. Luther i 6:e leden och dog den 12 majj år 1825 . . .». Carolina Falkson var dotterdotters dotter och Anna Pauli dotterdotter till Margaretha Luther.

⁷ Tyska församlingens dödbok 1761 (SSA) o. meddel. av arkivarie G. Hellström.

⁸ Tyska församlingens dopbok 1701—1734 (SSA): *Elisabeth*, dp ¹⁴/₇ 1720; *Margaretha*, dp ²⁷/₆ 1721; *Eleonora*, dp ⁹/₁₀ 1722; *Catharina*, dp ²⁰/₁₂ 1723; *Anna*, dp ²²/₁ 1725; *Sara*, dp ⁸/₄ 1727; *Maria*, dp ²⁷/₁₂ 1728; *Samuel Luther*, dp ¹⁷/₁ 1734.

⁹ Maria Worster lade grunden till Worsterska donationen för behövande präst-änkor inom Linköpings stift. Linköpings stifts herdaminne, 1 (1915), s. 104.

nen och svenske konsuln i London *Johan Clason*, som i sitt första gifte varit svåger till *Jonas Alströmer*.¹ *Elisabeth Worster* äktade 1740 (20/8) sin faders förre betjänt, *Mårten Triewald*, nu en berömd man, och efter dennes död 1747 gifte hon om sig med kapten *Carl Knutberg* (f. 1711 el. 1712, † 1780), även han ledamot av Vetenskapsakademien.² Om sonen *Samuel Luther Worster* (f. 1734) har jag ej funnit några upplysningar. Han nämnes ej bland arvingarna i bouppteckningen och troligt är att han dog som barn.³

Köpmannen *Samuel Worster*, † 1746.
Miniatyrmålning av C. Richter 1701, Nationalmuseum.

År 1721 bebodde Samuel Worster en lägenhet i handelsman *Johan Zedritz'* hus, nr 102 i kvarteret Luna.⁴ Under de tio åren sedan 1711 hade *Worsters* verksamhet utvidgats betydligt. Han hade 1721 ett

¹ Jfr *Hildebrand*, Kungl. Svenska Vetenskapsakademien (1939), s. 534 f.

² Även sin andre make överlevde hon och slutade sina dagar 20/8 1789 på *Hersby gård* på *Lidingön*, där hon bodde tillsammans med sin dotter *Margareta Elisabeth Triewald*, änka efter revisor *Johan Falckson*. De gingo allmänt under benämningen »*Fruarna på Hersby*». Se *B. Wedberg*, *Lidingöliv i gamla dar* (1924), s. 5 f. Om *Knutberg* se även *Å. Meyerson* i *Dædalus*, 7, 1937.

³ Släkten *Worster*, som ibland skrives *Wurster*, har alltså intet gemensamt med den tyskbördiga hantverkarssläkten *Wurster*, såsom man kunde förmoda vid läsning av *O. Bergströms* uppsats: *Carl Raphael Wurster och något om hans släkt* (PHT 1910), s. 167.

⁴ Mantalslängd för stadens östra kvarter 1721, s. 61 (SSA). Huset låg vid *Ferkens gränd*.

hushåll på ej mindre än 12 personer, däribland en bokhållare, två drängar, två pigor och en amma. När barnskaran växte och välståndet ökades, inköpte Worster 1727 ett stenhus nr 104 i kvarteret Casiopea vid Själagårdsgatan¹ av stadskamrerare Johan Anderssons änka för 30.000 dlr kmt.² Här bodde han kvar till sin död 22 juni 1746. I bouppteckningen värderas huset till 66.000 dlr kmt.³ Mantalslängden 1741⁴ nämner vid sidan av Worster en annan engelsman, Samuel Wordsworth, vilken en tid stod i kompanjonskap med Worster, som invånare i huset. Nu hade Worster i sin tjänst 2 »contoirsbetjenter», en husdräng, en huspiga, en kokerska och en barnpiga.

1730- och 40-talen medförde stort välstånd för Worster. Relativt säkra uppgifter för omfattningen av hans export finnas för åren 1737, 1739, 1741, 1744 och 1745 i de utskeppningsböcker för Stockholm, som fördes av köpmannen Peter Westman.⁵ Av dessa framgår att Worster var en av Stockholms största exportörer vid denna tid: 1737 var exportvärdet 558.144 dlr kmt (186.048 dlr smt), 1739 655.092 dlr kmt (218.364 dlr smt), för att år 1741 nå kulmen med 738.210 dlr kmt (246.070 dlr smt). År 1745 har siffran dalat, nu är den av någon anledning endast 279.000 dlr kmt (93.000 dlr smt). Med tanke på att Worster avled året därpå, skulle man möjligen kunna söka orsaken till denna plötsliga nedgång i sjukdom eller svaghet. Han bör vid denna tid ha varit närmare 70 år gammal. För jämförelsens skull kan nämnas, att största exportvärdet i Stockholm under ovan uppräknade år hade engelsmannen Francis Jennings, som 1744 exporterade till ett värde av 894.486 dlr kmt och 1745 848.130 dlr kmt.

Trogen sin nationalitet har Worster inriktat sig huvudsakligen på handel med England, åtminstone vad beträffar exporten. Av 32 utskeppningar 1741 gingo 28 till England, varav i sin tur 9 till London och 8 till Hull. Övriga engelska importhamnar voro Kings Lynn, Bristol, Plymouth, Liverpool m. fl. Mera tillfälligtvis förekom export till kontinenthamnar: Amsterdam, Lybeck, Danzig, Livorno och Lissabon.

¹ Då kallad Skärgårdsgatan; jfr F. U. Wrangel, a. a., s. 75.

² Memorial 13 nov. 1727 av B. Schening. Rådhusrättens civilakter 154/1727 (SSA).

³ Bouppteckning $\frac{6}{8}$ 1747 efter handelsman Samuel Worster. Bou. 1747, 2: 271 (SSA).

⁴ Mantalslängd för stadens inre kvarter 1741, s. 95 (SSA).

⁵ E. Heckscher, a. a., s. 3 ff. Följande uppgifter om Worsters export ha till största delen hämtats ur sammanställningar av Peter Westmans utskeppningsböcker, som professor Heckscher välvilligt låtit mig taga del av. Utskeppningsböckerna ingå i Peter Westmans arkiv, Manufakturkontorets arkiv (RA). Uppgifterna omfatta alla från Stockholm avgående fartyg, resp. skeppares namn, varuslag och varornas ägare samt destinationsort och kvantitetsuppgifter.

Den stora exportvaran var järn i alla former, stångjärn, »öregrundsjärn»¹, plattjärn, bultjärn, järnplåtar. Omkring 40 % av Englands järnbehov tillgodosågs vid denna tid från Sverige, som länge stod utan konkurrens på järnmarknaden i Europa. Andra exportartiklar voro bräder, tjära, beck och i någon mån svavel och rödfärg. Vid ett par tillfällen har Worster exporterat järnkanoner, ett av de få helfabrikat, som vandrade över Sveriges gränser. Bouppteckningen upptar bland osäkra fordringar »Jerncanoner i Gibraltar».

Specialisering inom handeln var då ett nästan okänt begrepp, och i likhet med sina köpmanskolleger tycks Worster ha handlat med alla möjliga varor. Tyvärr äro upplysningar om Worsters import och handel i övrigt endast sparsamt förekommande. Vid ett tillfälle inkom från London för Worsters räkning sammanlagt 560 rutor engelskt fönsterglas.² Med Upphandlingsdeputationen hade han 1718 kontrakt för leverans av vissa varor som t. ex. råg, malt, kött, smör, salt, läder, för vilka han erhöll järn i utbyte för export.³ Ett större parti kött och smör levererades detta år till amiralitetet i Göteborg och garnisonen i Marstrand. I Upphandlingsdeputationens arkiv finns en ansökan från Wightman, Worster och Sykes 1718 om tillstånd att få exportera viss mängd järn och bräder mot motsvarande värdet av importerade varor, såsom spanskt salt, kabeljo och skotsk sill.⁴

Den rent kommersiella köpmanstypen, som var enbart inriktad på upphandling och försäljning, hörde till ovanligheterna under 1600- och 1700-talen, då köpmännen oftast förenade produktions- och distributionsuppgifter. Många av stockholmsköpmännen voro bruksägare i större eller mindre skala, och Samuel Worster utgjorde intet undantag. Han ägde 15 lotter i »Rökiärs» gruvor och 2 lotter i det bekanta Vedevägs och Kvarnbacka järnverk.⁵ Måhända var det Märten Triewald, vilken själv var starkt engagerad i järnverket, som varit svärfaderns förmedlare härvidlag.

Bouppteckningen ger en god bild av ett burget borgarhem, präglad av kultur och tidstypisk smak. Till stenhuset vid Sjalagårdsgatan hörde gårdsrum, vagnshus och stall, vilket hyste ett par svarta

¹ »Öregrundsjärn» var namnet i England på det vallönjärn, som var en specialitet för Dannemoraverken, och som gav bästa materialet för ståltillverkningen. E. H e c k s c h e r, Svenskt arbete och liv (1941), s. 125.

² Peter Westmans utskeppningsböcker 1729—1745. Odaterad importuppgift, nr 48 (RA).

³ Kammarkollegii brev till K. Maj:t ²⁶/₁₀ 1731 jämte bilaga (RA). För Upphandlingsdeputationens handelspolitik redogöres ingående i G ö s t a L i n d e b e r g, Svensk ekonomisk politik under den Görtzka perioden (1941).

⁴ Ansökningar ang. export och import, ser. I, 1718, nr 419, Upphandlingsdeputationens arkiv (RA).

⁵ Se bouppteckningen. Om Vedeväg och Kvarnbacka jfr PHT 1939—40, s. 99.

vagnshästar. I rummen funnos »guldskins och andra beklädningar», en »fast spegell öfwer spisen i matsalen», »ett spelande 8 dagars väguhr i lacquerat foder», »jernhällar i köksspisarne» o. s. v. Värdet av juveler och ädla metaller uppgick till över 12.000 dlr kmt, linneskåpet var välförsett och »28 målade och tryckta taflor i ramar» samt »2 små portraiter af deras Kl: Högheter» prydde väggarna. Till förhöjande av hemmets värde kommer det efter omständigheterna högst imponerande biblioteket, till vilket jag senare återkommer. Behållningen i boet uppgick enligt bouppteckningen, sedan Christina Werners fädernearv undantagits, till 824.080 dlr kmt. Att omräkna denna summa till nuvarande myntvärde torde vara ganska svårt, om ej omöjligt.

Enligt en uppgift av Worsters änka var maken »ej mächtig i det svenska språket».¹ Det kan förefalla egendomligt, att han under de säkert 50 år han vistades i Sverige, ej lärde sig behärska det främmande språket. Emellertid har Worster säkerligen talat tyska språket; hans maka var ju av tysk familj. Ibland har han kanske också kunnat använda sitt modersmål, vilket på grund av Englands stigande kommersiella inflytande och det stegrade intresset för engelsk kultur över huvud, särskilt inom handelskretsar, vid denna tid var ett språk, som vann ökad spridning.² En följd av denna språkliga isolering var att Worster sökte sitt huvudsakliga umgänge inom den engelska kolonin. Upprepade gånger möter man namn på engelsmän, som stått i kompanjonskap med Worster: John Cary, Wightman, Sykes, Edward Everard, Samuel Wordsworth. Intrycket förstärks vid genomgång av namnen å faddrarna för de Worsterska barnen.³ Där möta namn som engelske residenten Robert Jackson, John Dobson, engelska sändebudet Edward Finch, Francis Jennings, fru Magdalena Campbell, Georg Lyon m. fl. Bland de övriga köpmanshusen tycks familjen Worster ha stått i vänskapsförhållande till den rika och ansedda köpmannafamiljen Bedoire; tre medlemmar av denna familj ha stått fadder vid barndop.

Det enda kända porträttet av Worster är en miniatyr, utförd av C. Richter 1701, och tillhörande Wikanderska miniatyrsamlingen i Nationalmuseum. Det ger bilden av en man i sina bästa år och ansiktsuttrycket är intelligent och kraftfullt.

¹ Supplik t. K. M:t ink. ²⁶/₁ 1751 (Biographica: Worster, RA).

² Som exempel härpå kan nämnas att Jonas Alströmer och Göteborgsköpmannen Niclas Sahlgren förde korrespondens på engelska mellan Göteborg och Alingsås. E. Heckscher, a. a., s. 257.

³ Tyska församlingens dopbok 1701—1734 (SSA).

En av de mest betydande följderna av frihetstidens i mycket överspända ekonomiska verksamhetsiver var borgarståndets emancipation. Den politiska partibildningen tillät nu borgarna, liksom övriga samhällsklasser, att taga ställning till tidens frågor på ett sätt som under enväldets dagar varit otänkbart. Med freden följde handelns återuppblomstring efter tider av avspärrning och knapphet, merkantilismen stod på sin höjdpunkt och gynnade städernas borgerskap och i synnerhet köpmännen. För första gången uppstår i Sverige på allvar en förmögen medelklass.¹ Tyvärr måste man konstatera, att de stora förmögenheterna samlas i invandrade utlänningars händer.² Det synes som om dessa utländska handelsmän varit mera affärsbegåvade och företagsamma än svenskarna, dessutom hade de ofta fördelar genom goda relationer och förbindelser i sina hemland. Med rikedom följde så småningom bildning och kultur. Trots alltjämt bestående rätts- och privilegieskillnader kunde de rika köpmännen snart räknas nära nog som ämbetsmannaadels jämlingar i socialt hänseende.³

Samuel Worster hörde ej till den erkända handelsaristokratin, som erhöll klasstämpeln »Skeppsbroadel» och som i allmänhet bildade dynasti, men han kan betraktas som en värdig representant för sitt stånd även i bildningshänseende.

När det gäller att ur ett sparsamt källmaterial samla ihop något mer än själva de yttre konturerna av ett människoliv, kan en bevarad biblioteksförteckning ha åtskilligt att säga. Samuel Worster ägde en visserligen ej särskilt stor men dock mycket intressant *boksamling* jämte en mindre samling *matematiska instrument*.⁴ Enligt bouppteckningen ägde han c:a 360 nummer (c:a 420 band), vilka efter storlek fördelade sig sålunda: folio 34, quarto 52, octavo 200, duodes 72. Bouppteckningens uppgifter äro såtillvida otillfredsställande, som boktitlarna ofta anges förkortade och utan författarnamn samt tryckort och -år i allmänhet saknas. I de fall där man ej kan närmare identifiera författaren, beroende på dennes anonymitet eller obetyd-

¹ Om begynnande tendenser härtill redan på 1600-talets slut se Helge Almqvist, Göteborgs historia, 2 (1935), s. 474 ff.

² Bland de mäktigaste köpmanshusen i Stockholm under förra hälften av frihetstiden kunna nämnas (förutom de tidigare omnämnda engelska och skotska köpmännen): Bedoire, Küsel, Grill, Lefebure, Toutin, Pauli, Nettelblatt, Petersen, Koschell, Conradi, Brandenburg, Hebbe. Bland de mer betydande svenska handelshusen märkas namnen Clason, Plomgren och Arfwedson. Jfr C. Forsstrand, Skeppsbroadeln (1916), och dens., Köpmanshus i gamla Stockholm (1917).

³ Jfr även Hildebrand, a. a., s. 617 f.

⁴ Den skotske Göteborgsköpmannen Colin Campbell och den engelske handelsmannen Walter Grainger i Stockholm ägde ävenledes värdefulla bibliotek, som dessutom till omfånget överträffade Worsters. Joh. A. Almqvist, Sveriges bibliografiska litteratur, 2, (1906), s. 382 och 393.

lighet eller på titelns ofullständighet, hade det många gånger varit intressant att med hjälp av uppgift om tryckår åtminstone kunna sätta en tidsgräns för bokens förvärv. Detta skulle speciellt vad beträffar Worster ha varit av betydelse för att i någon mån kunna konstatera, hur stor del av sitt bibliotek, som han anskaffade efter sin ankomst till Sverige. Det är omöjligt att avgöra, hur mycket böcker han förde med sig från sitt hemland. Tydligt är emellertid, att han måste ha fått en gedigen uppfostran; måhända kom han ur en bildad londonsk köpmannamiljö.

Engelsk litteratur förekom ännu ganska sparsamt i Sverige. Det är därför sannolikt, att Worster utnyttjade sina relationer med England för att skaffa sig såväl nytukommen som äldre litteratur. Värdet av biblioteket uppskattades vid hans död till 1.754 dlr kmt. Hans änka, som bodde kvar i huset vid Själagårdsgatan till sin död 1761, behöll tydligen större delen av biblioteket; i bouppteckningen efter henne upptages en post å 1.500 dlr kmt för böcker enligt särskild katalog, vilken emellertid ej finnes bevarad.¹

Såsom är att vänta är det övervägande antalet böcker *engelskspråkiga* (däribland inbegripet en del översättningar till engelskan). Resten fördelar sig ganska jämnt på latinska, svenska, franska och tyska språken samt något holländska.

Den *religiösa* och *filosofiska litteraturen* upptar drygt en tredjedel av bokbeståndet. Inom dessa områden spårar man två av huvudströmningarna i tiden: pietismen och upplysningsfilosofien. Vid sidan av Common Prayerbook, några biblar och uppbyggelseböcker, däribland en fransk bibel och en tysk katekes, lägger man främst märke till ett verk av »pietismens fader» Jacob Spener, en predikan 1741 av kalmarbiskopen Herman Schröder, som ehuru statskyrkopräst räknas till den konservativa pietismens företrädare² samt en »Historischer Bericht von der pietistischen Brüder . . .». Dock ligger det nära tillhands att förmoda att detta slags litteratur snarare tillhörde Margaretha Luthers lektyr än den förmodligen reformert påverkade engelsmannens. Vad som troligen skall vara en stridsskrift mot pietismen döjljer sig bakom titeln »Anzeige was dem studio pietatis ärgernis gebe». Bland övrig religiös litteratur kan nämnas en latinsk upplaga av Calvins kommentar till Romarbrevet, John Scotts »Christian Life» samt »Discourses of Death» av prästen William Sherlock, vars verk voro mycket populära i England. Även teologen Johann Franz Buddeus är representerad.

¹ Bouppteckning efter Margaretha Luther ²²/₄ 1761. Bou. 1761, s. 405 (SSA).

² Jfr Herman Schröders levernesbeskrivning, utg. av Hilding Pleijel (1940), inledning.

Flera av de stora filosoferna äro företrädade, såväl Descartes som de engelska tänkarna Francis Bacon, Thomas Hobbes och John Locke. Förekomsten av Locke's »Essay concerning human understanding» (i förkortad upplaga) i Sverige vid denna tid är anmärkningsvärd.¹ Den blev ej översatt till svenska under äldre frihetstid² och det torde ej ha varit många svenskar som då tagit del av detta den store upplysningsfilosofens arbete.³ Locke's filosofi fick i Sverige sin verkliga betydelse först under den gustavianska tiden.³ Pierre Bayles »Dictionnaire historique et critique», som inleder en ny epok i den vetenskapliga kritiken, ägde Worster i engelsk översättning.

I en köpmans bibliotek väntar man sig ej att finna *naturvetenskaperna* så rikt företrädade, som här är fallet. Att Worster var matematiskt intresserad kan man konstatera av instrumentsamlingen, förekomsten av Stiernhielms »Linea Carolina», Euclides och ytterligare några böcker av facket. Newton är representerad dels genom egna arbeten, bl. a. ett kallat »Idea of Geography & Navigation», dels genom H. Pembertons »A view of Sir Isaac Newtons philosophy». Vidare möter ett verk av den fransk-engelske fysikern John Desaguliers, angivet med titeln »Lectures Physico Mechanical». Inom *medicinen* påträffar man Nils Rosén von Rosensteins »Compendium Anatomicum», den första svenska läroboken i anatomi, som utkom 1736—38, och *farmacien* företrädes av Sommer Hoffs »Lexicon Pharmaceutico Chymicum» och Helwigs »Apotekarelexicon». Två av Urban Hjärnes mera betydande arbeten stodo även på Worsters hyllor, nämligen »Een kort anledning till åtskillige malm- och bergarters . . . effterspörande . . .» samt en hans avhandling om surbrunnar.

Böcker av *kommersiell* och *ekonomisk* natur försvarade helt säkert sin plats i biblioteket, t. ex. Hawkins »Clavis Commercii», Thomas Mun's »Englands fördel och winning genom utländska handeln» — den kanske ryktbaraste av alla merkantilistiska skrifter⁴ — »A compleat body of Sea laws», »Kort genwäg till svenska bruksbokhålleriet» samt den merkantilistiske nationalekonomen Eric Salanders »Gårdz-fogde instruction».⁵

¹ Däremot översattes 1726 ett annat arbete av Locke, se G. Sch a u m a n, Studier i frihetstidens nationalekonomiska litteratur (1910), s. 52.

² Urban Hjärne ägde ett exemplar av »Essay concerning human understanding» i latinsk översättning från 1701, vilket han måhända förvärvat under sin vistelse i London. Han var troligen en av de första svenskar som läst boken. O. W i e s e l g r e n, Anteckningar om Urban Hjärnes bibliotek (Sammlaren 1910), s. 5. — Samuel Triewald innehade likaledes ett exemplar på originalspråket, tryckt i London 1706 (bokauktionskatalogen Bibliotheca Triewaldiana 1746).

³ Sch ü c k - W a r b u r g, Illustrerad svensk litteraturhistoria, 3, (1927) s. 316.

⁴ Benäget påpekande av prof. E. Heckscher. Jfr Sch a u m a n, a. a., s. 61 ff.

⁵ Om denna se t. ex. P a u l N y b e r g, Herrar och herrgårdar (1941), s. 42 ff.

Den *historiska* avdelningen av biblioteket röjer tydligt ägarens intresse för det egna landets historia: John Speed, »History of Great Britain», som utkom 1611, Thomas Fuller, »Church history of Great Britain» (1655), samt fornforskaren och historikern William Camdens »Britannia», som utgavs i slutet av 1500-talet, och ett arbete om engelska revolutionen jämte några mindre skrifter. Möjligen kan man våga se något av Worsters politiska inställning i en skrift med titeln »The independent whig». Vidare förekommer bl. a. den judiske historieskrivaren Josephus' (första århundradet e. Kr.) verk på såväl engelska som latin. Plutarchos' »Vitæ parallellæ» och »Moralia», Aesopos' fabler i engelsk översättning samt Ciceros »Oratio pro Marcello» på originalspråket vittna om någon insikt i *antikens* litteratur.

Den *skönlitterära* avdelningen bjuder en del av intresse. *Fransk* litteratur finnes egentligen endast i engelsk översättning: Rabelais, Scarron och Fénelon, vars »Télémaque» var en av samtidens mest lästa böcker. Bland övrig litteratur märkes »Don Quixote» och Machiavellis »Princeps», en av de La Motrayes reseskildringar, samt ett band af diverse piecer såsom tragedierne» och »fyra band comœdier».

De *engelska* skönlitterära författarnas antal i biblioteket är ej särskilt stort. Där finnes John Dryden, vilken var den förste engelske skald, som anslöt sig till fransk-klassicismen, och Samuel Butlers smådeskrift mot puritanerna, »Hudibras», ett satiriskt epos med Don Quixote som förebild, samt The Spectator.¹ Beträffande titeln »A tale of a tub», som står upptagen utan författarnamn, frågar man sig, huruvida det här gäller Swifts bekanta antikyckliga allegori, som trycktes 1704, eller en komedi av Ben Jonson med samma namn (tr. 1640).

»Shakespears Works, 5 Volumer» (octav, värderad till 25 dlr kmt) är otvivelaktigt ett av de tidigast förekommande exemplaren i Sverige. Shakespeare var vid denna tid nästan helt okänd utanför England. Ambassadören Peter Julius Coyet var ägare till en folioupplaga tryckt 1632 (enl. uppteckning 1696), det hittills äldsta kända svenska fyndet. Även Urban Hjärne ägde ett exemplar, förmodligen Coyets, inköpt vid auktion 1701—02.² Tankebyggarordens stiftare C. F. Eckleff hade enligt katalog 1769 en upplaga från 1714.³

Då Worster icke behärskade svenska språket, kan man ej vänta sig att finna många svenska arbeten i hans bibliotek. Av verk rörande Sverige nämnas dock Schefferus' »Suecia Literata» och Erik Dahlbergs »Suecia antiqua et hodierna».

¹ Om en eller flera årgångar (eller n:r) angives ej.

² Nils Molin, Shakespeare och Sverige (1931), s. 3—4.

³ Ibid., s. 5.

Som helhet ger Worsters biblioteksförteckning intrycket av en mångsidigt intresserad och beläst man med stark förankring i det ursprungliga hemlandet Englands kultur. Detta anglosachsiska inslag i dåtidens Stockholm och förekomsten av en låt vara mindre samling matematiska instrument i Worsters hem har sitt särskilda intresse. Vi ha visat, att Mårten Triewald, Worsters blivande måg, började sin bana som »betjänt», d. v. s. troligen »contoirsbetient» (kontorist), i hans hus. Detta var i och för sig ej märkligt, då fadern, smeden Triewald, haft tillräckligt med utgifter för att finansiera den äldre sonen Samuel Triewalds uppfostran och utbildning till diplomat. Med tanke på Mårten Triewalds överflyttning till England 1716, hans senare starkt anglosachsiska orientering, hans iver för praktisk ekonomi, hans matematiskt-naturvetenskapliga intressen och instrumentsamling, är det av värde att konstatera det inflytande, som han utan tvivel rönt i den Worsterska miljön. Även om vi ej kunna datera Worsters inköp av olika verk och instrument, torde Mårten Triewald säkerligen tidigt, om ock i underordnad ställning, haft tillfälle att i huset Worster lära sig engelska, att studera de nyare stora naturvetenskapsmännens skrifter och att handskas med instrument. Då Triewald åtminstone 1709—11 var i Worsters tjänst, var den förre 18—20 år, således i någorlunda mogen och mycket mottaglig ålder. I mars 1713 betecknar Worster honom som »vår för detta warande tjänare S:r Märthen Triewald»,¹ och sommaren s. å. vet man, att Triewald var bosatt i Königsberg.² Säkerligen ha intrycken från tiden hos Worster betytt mycket för hans överflyttning till England.³ Samtidigt kan det ju tänkas, att Triewald i sin tur efter hemkomsten haft inflytande på Worsters bokinköp.

Genom den roll Triewald sedan kom att spela som den egentlige upphovsmannen till Svenska Vetenskapsakademien vidgar sig emellertid också betydelsen av den engelske stockholmsköpmannen Samuel Worsters person, hans bibliotek och hem. Vi ha i denna miljö en förut icke beaktad medverkande faktor vid den svenska Vetenskapsakademiens tillkomst och en bidragande orsak till den karaktär, som akademien från början fick och länge behöll: dess anglosachsiska orientering och dess verksamhet för praktisk-ekonomiska reformer på naturvetenskaplig grund.

¹ S. Worsters skrivelse till magistraten 27/3 1713, Rådhusrättens civilakter 26/1713 (SSA).

² Hildebrand i PHT 1938, s. 151, 156.

³ Även sedan Mårten Triewald återkommit och 1740 blivit Worsters svärson, har den senares stöd varit av betydelse. Sälunda hade Worster enligt bouppteckningen lånat mågen 19.298 dlr kmt.

Släkten Boëthius.

Göteborgsgrenen.

Av K. J. Gezelius.

Släkten Boëthius är flera gånger genealogiskt behandlad i litteraturen, sålunda av G. Anrep i Svenska släktboken, 2 (1872), och av V. Örnberg i Svensk Slägtkalender 1888 (del 4 i sviten Svenska ättartal). Härtill komma uppgifterna i flera årgångar av Svenska Släktkalendern, utg. av G. Elgenstierna, senast i årg. 1936, samt i Svenskt biografiskt lexikon, 5 (1925). Släktens under 1800-talets förra del utgångna Göteborgsgren är emellertid givetvis icke med i Elgenstiernas kalender, som ju främst behandlar den levande släkten. Men även hos Anrep och Örnberg samt i Svenskt biografiskt lexikon är denna släktlinje endast summariskt omnämnd. Då grenen, bl. a. genom att skalden Bengt Lidners mor tillhörde densamma, har ett allmännare intresse, må här kompletterande uppgifter lämnas.

Släkten Boëthius härstammar från kyrkoherden i Sidensjö. (Ångerm.) *Anders*, vars son *Olaus Andreæ Angermannus* († 1607) var kyrkoherde i Västra Färnebo, sedan i Mora. Dennes son och efterträdare i Mora, kyrkoherden *Boëtius Olai Moræus* (f. omkr. 1560, † 1628), var fader till kyrkoherden i Kila *Daniel Boëthii Moræus* (f. 1605, † 1683). Då namnet Moræus bars av flera från Mora stammade familjer, ändrade den sistnämndes son, lektorn i Västerås, senare den historiskt bekante prosten och kyrkoherden i Mora, fil. mag. *Jacob Boëtius* (f. 1647, † 1718), släktnamnet till farfaderns förnamn (latinisering av Bo). Den sistnämnde (se Svenskt biogr. lex., 5) ändrade sedan under sin tid som statsfånge stavningen till *Boëthius*, vilken namnform behållits av släkten.¹

Från prosten *Jacob Boëthii* äldste son, kyrkoherden i Kolbäck (Västmn.) *Daniel Boëthius* (f. 1684, † 1729), härstammar släktens nu levande linje, som med två hans sonsöner delade sig i en äldre och en yngre gren. Prosten *Jacob Boëthii* yngre son åter, läkaren

¹ Den danska släkten *Boëtius* äger ej samband med den svenska. Enligt meddelande 19/1 1939 från rektorn vid Roskilde katedralskola Vilhelm Boëtius härstammar den från Boëtius Jansen, präst i Morsum på ön Sylt och död där år 1613.

Jacob Boëthius (f. 1690, † 1748), blev stamfader för den utdöda Göteborgsgrenen.¹ Om honom se nedan Tab. 1.

*

Tab. 1.

JACOB BOËTHIUS (son av prosten Jacob Boëthius i Mora, se ovan), f. 1690 i Västerås, † 1748. Genömgick skolan och gymnasiet i Västerås, student i Uppsala 29 nov. 1712,² med. doktor i Harderwijk (Nederländerna) 4 sept. 1724. Stadsphysicus i Göteborg 24 april 1726.³ Led. av Collegium medicum efter examen 1728 och fick vid examen vitsordet, »att han i praktiska frågor hade försvarligen redogjort för sig», men tillråddes av preses »att idka sina studier i anatomen och rättsmedicinen, emedan sådana casus medicolegales i hans beställning som oftast förekomma kunde». Var, liksom tidigare stadsläkare i Göteborg, även brunnsläkare och utverkade 1728 kungligt privilegium för stadens surbrunn samt upptog 1729 Baggetofta källa vid Uddevalla. Av K. M:t förordnad att tillika vara provincialmedicus 1732,⁴ assessors namn, heder och värdighet 1738.

Boëthius stod i rätt livlig brevväxling med Collegium medicum och inberättade bl. a. 9 dec. 1739 om en naturkatastrof i göteborgstrakten, »ett väldigt jordfall . . . en halv mil från staden, snart ¼ mil långt och 2 à 3 musquetskott brett». I memorial till magistraten 22 aug. 1740 begärde han förbud mot införsel och försäljning av skadlig frukt, vilken han ansåg vara en av orsakerna till en pågående rödsotsepidemi. Linné omnämner Boëthius i sin Västgötaresa. Boëthius delade sin tids allmänna intresse för ekonomi och insände »curieuse» ting och observationer till Linné och Vetenskaps societeten i Uppsala.⁵ B. bebodde eget hus, vars fasad vette åt Stora hamnkana-len och baksidan åt Holländargatan.

G. 1726. m. ANNA MARGARETHA LUNDELIA, f. 1700, † 1779 före 22 april i Göteborg, dotter av stadsphysicus i Göteborg med. dr Andreas Lundelius och Elsa Beata Braunjohann samt änka 1724 efter stadsphysicus där, med. dr Daniel Kellander.

¹ Bland källorna för efterföljande framställning må, utom i texten redan anförda, nämnas: kyrkoarkiv, taxeringslängder och bouppteckningar m. m. från Göteborg i Landsarkivet, Göteborg; J. F. Sacklén, Sveriges läkare-historia, I: 2: 504, I: 3: 100, IV: 320, 428; H. Fröding, Det forna Göteborg (1903); F. Stenström, Läkekunstens och hälsovårdens företrädare i Göteborg under 1600- och 1700-talen jämte historik över stadens medicinalverk och sundhetsväsen (1929).

² Uppsala univ:s matrikel, 7. 1710—1720, utg. av A. B. Carlsson (1920), s. 83.

³ Stenström, a. a., s. 62.

⁴ O. Hjelt, Svenska och finska medicinalverkets historia 1663—1812, 2 (1892), s. 7 f., not 2.

⁵ Bref och skrivelser af och till Carl von Linné, afd. 1, del 3 (1909), s. 290 f.

HEDVIG EKMAN, född Boëthius (f. 1739, † 1811).

Foto S P A.

Barn:

JACOB JACOBSSON, f. 12 maj 1727, † barnlös 2 april 1784 i Göteborg av gikt. Studerade kirurgi i Göteborg och Stockholm. Undergick kirurgmästarförhör i Göteborg 1758, kirurg vid flottans eskader i Göteborg 1768. Reste 13 gånger som fältskär till »Ostindien» (Kina) och gjorde under sina resor samlingar för Clas Alströmers räkning.¹ — G. m. CATHARINA CHRISTINA (Cajsa Stina) FORSELL, † 1816, dotter av löjtnanten vid Västgöta-Dals reg:te Bengt Forssell och Brita Catharina Strömner.²

ELISABETH MARGARETHA (Lisa Greta), f. omkr. 1732, † 25 jan. 1771 (39 år gammal). G. 1) m. organisten vid Göteborgs dom-

¹ Sist a. a., avd. 1, del 3, s. 14.

² Örnberg, Svenska ättartal, 9 (1893), s. 175.

kyrka OLOF LIEDNER, † 1759;¹ 2) m. bokhållaren, sed. inspektoren vid Ostindiska kompaniet SAMUEL AURELL, f. 1736, † 14 okt. 1786 i Göteborg (omg. m. ANNA ELISABETH WALLERIUS, † 12 aug. 1804).²

CATHARINA CHARLOTTA (Cajsa Lotta enl. taxeringslängden 1764), f. omkr. 1732, † 7 dec. 1804 i Göteborg (72 år gammal) av bröstfeber.

ANDERS DANIEL, f. omkr. 1735, superkargör, † 1808. Se tab. 2.

HEDVIG, f. 16 april 1739, † 30 nov. 1811 i Göteborg. G. 1767³ m. handlanden i Göteborg PETER PETERSSON EKMAN, f. 1740, † 1807 på sin egendom Kilanda. Från dem härstammar den kända Göteborgs-släkten Ekman.

ANNA CHRISTINA (Anna Stina enl. taxeringslängden 1764), upptages som ogift syster i Jacob Jacobsson B:s bouppteckning 1784.

Tab. 2.

ANDERS DANIEL (son av Jacob Boëthius, tab. 1), f. omkr. 1735, † 18 febr. 1808 i Göteborgs domkyrkoförsamling (73 år gammal) av bröstfeber. Superkargör vid Ostindiska kompaniet. Han avgick före sin död och synes under senare delen av sitt liv ha levat under torftiga omständigheter.⁴

G. 9 nov. 1773 på Dagsholm m. JULIANA CATHARINA MARIA MANNERSTRÅLE, f. tvilling 4 okt. 1753 på Trättelanda i Tanums sn (Göt. o. B.), † 7 sept. 1803 i Göteborg (Kristine förs.) av hetsig feber, dotter av kaptenen Georg Hysing, 1759 adlad Mannerstråle, och Hedvig Eleonora Vult von Steijern.

Barn:

JACOB GEORG, f. 1 april 1776 i Göteborgs domkyrkoförsamling,⁵ † ovisst när. Anställd vid Ostindiska kompaniet 1797 som skepps-skrivare på kompaniets skepp Drottningen, medföljde detta flera år och hade 1802 stigit till assistent på samma fartyg. I slutet av 1806, då hans borgenärer kallades till sammanträde genom annons i Alle-handa, betecknas han som »afveken». Under kriget 1813 kom han från Karlshamn över till Stralsund, där han blev häktad som spion. Han hade svenskt pass från Stockholm och uppgav sig söka plats

¹ S. Wieselgren, Några anteckningar om Bengt Lidners föräldrar och födelse-år (Nord. tidskr. 1878, s. 780—783).

² K. K:son Leijonhufvud, Ny svensk släktbok (1906), s. 481.

³ H. Rosman, Bjärka-Säby och dess ägare, 3 (1927), s. 202. Om makarna se även bl. a. H. Fröding, Göteborgs donatorer, 2 (1912), s. 48.

⁴ Fröding, Det forna Göteborg (1903).

⁵ Bland faddrarna Peter Ekman och Catharina Boëthius, född Forssell.

vid Kommissariatet men fick dock sitta häktad 46 dygn, först under Knieper Thor, sedan under rådhuset, innan han blev fri och återsänd till Ystad. Boëthius skrev vers, helt i kusinen Bengt Lidners stil. I P. Wieselgrens »Sveriges sköna litteratur»¹ finnes han upptagen som »en af gamla scholans sista skaldler». Bland J. G. B:s utgivna skrifter märkas: »Natten» (tr. Sthlm 1812, omtr. Gtbg 1825 med motto från Lidner); »Till mina välgörare» (tr. Sthlm 1813, 3:e ggn Gtbg 1824. I 1:a uppl. uppräknas välgörarna: Malte Ramel, J. P. van Suchtelen, C. Arfwedson, G. af Trolle och Edv. Graham); »Ett skaldebref till herrar grossh. Winberg och Meijer i Karlshamn rörande ett i Stralsund under sista franska kriget begånget högst våldsamt uppträde»² (tr. Gtbg 1824; B. hade trol. av dessa två Karlshamnsgrossörer hjälpts över till Stralsund). B. gjorde även ett par översättningar från engelskan: »Tystnaden och Elmira eller den sköna snatterskan» samt »Drömmen om himmelriket eller den skummande djäfvulen».

MARIA ELEONORA, f. 1777(?), † 1837. G. m. sin kusin (på bådas moderne) löjtnanten JAN GEORG APPELBERG, f. 1784, † 1832.

JACOB GEORG, f. 3 juni 1781 i Göteborg (Kristine förs.),³ † 3 sept. s. å. därst. av tvinsot. Tidigare litteraturuppgifter (Anrep, Fröding), att denne Jacob Georg vore identisk med poeten J. G. B. (se ovan), äro felaktiga.

GUSTAF, gymnasist i Göteborg 1794.

DANIEL, f. 26 febr. 1783 i Göteborg (Kristine förs.),⁴ gymnasist i Göteborg 1796, † ovisst när.

¹ A. a., 5 (1849), s. 460.

² Detta »Skaldebref» börjar:

»O, vore jag den bof, som brott på brotten hopat,
till hvilkens tigerbröst hvar nödställd like ropat,
uti hvars lömska spår af ankors tåreflod
en massa svallade bemängd med likars blod,
jag skulle vara nöjd med dessa fasans tider
ty man ej klaga bör, då man här skyldigt lider!

Ja dygdens hämnare, låt hämndens åskor ljunga,
att hvarje klyftans son uti Tartaren slunga,
som, då han makten fått att göra likar godt,
det djäfla nöje har, att söla sig i brott.»

³ Faddrar: sekr. Arv. Brag, kassörskan Carlbeck, fru Walleria, kassör Tranchell, löjtn. Kjerrulf och mamsell Catharina Boëthia.

⁴ Faddrar: prostinnan Brag, kassör Andr. Carlbeck, domprosten Ekebon, änkefru L. Hollbeck, rektor Carl Siöberg, jungfru Catharina Willin.

De gustavianiska papperens öppnande.

Ett hundraårsminne.

Av Daniel Almqvist.

Den 29 mars 1842 ägde i Uppsala den högtidliga ceremoni rum, då Gustaf III:s till universitetet donerade samling enligt donators bestämmelse öppnades på femtioårsdagen av hans död.¹ Större akademiska konsistoriet hade anmält saken för universitetets kansler, kronprins Oscar, för den händelse han ansåge det vara påkallat att vid öppnandet och under inventeringen någon eller några personer utanför den akademiska styrelsen skulle vara närvarande och därför ville vidtaga lämplig åtgärd. Härpå följde en föredragning i konselj den 16 mars av tf. chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Samuel Grubbe. Kungl. Maj:t förklarade sig finna, att den till universitetet donerade kistan och kofferten borde öppnas i närvaro av akademiens prokansler, rektor och consistorium academicum. Härjämte fann Kungl. Maj:t, med hänsyn till såväl vad i övrigt blivit anmält och hemställt som till vad konsistoriet omtalat angående ett särskilt paket, vars påskrift ej syntes bestämt angiva, om dess innehåll inbegreps i den till universitetet gjorda donationen, lämpligt att uppdraga åt tf. chefen för riksarkivet, fd. landshövding Hans Järta, att likaledes övervara ifrågavarande förrättning. Noggranna förteckningar borde upprättas över allt det som funnes förvarat i kistan och kofferten samt i paketet; av förteckningarna skulle ett exemplar insändas till kanslern jämte avskrifter av donationsurkunden och av de i konsistoriets skrivelse omnämnda konsistorieprotokollen av den 5 april och den 26 maj 1792, så vitt de anginge detta ärende. Kanslern borde i sin ordning överlämna dessa handlingar till Kungl. Maj:t. Nådigt svar till kanslern och handbrev till landshövding

¹ Större delen av efterföljande framställning har ingått i ett föredrag: »Förborgade dokument», som hölls i Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia den 15 dec. 1941; andra delar av nämnda föredrag äro under samma titel som föredraget publicerade i Historiska studier tillägnade Sven Tunberg 1942.

Järta och prokanslern, ärkebiskop Carl Fredrik af Wingård, skulle expedieras utan att avvakta protokollsjusteringen.

Kanslern delgav omedelbart konsistoriet Kungl. Maj:ts beslut. Konsistoriet beslöt att kalla prokanslern, chefen för riksarkivet, landshövdingen i Uppsala län och borgmästaren i Uppsala. Det uppdrogs tillika åt rektor att efter eget gottfinnande tillkalla — så långt det inskränkta utrymmet i det gamla universitetsbibliotekets manuskriptrum i Gustavianum tillåte — »andra honoratiores och vetenskapsmän samt resande, hvilka sådant åstundade». Konsistoriet beslöt vidare att först upprätta en generell förteckning över i kistan, kofferten och paketet befintliga böcker och handlingar och omedelbart med expressbud insända denna till kanslern. Skulle sedan den mera ingående inventeringen bliva allt för vidlyftig och kräva flera sammanträden och sålunda alla konsistoriets ledamöter ej bliva i tillfälle att bevista den från början till slut, borde denna inventering verkställas i närvaro av rektor, professorn i historia och hans adjunkt samt bibliotekarien och av den eller de konsistoriets övriga ledamöter, som kunde ha tillfälle därtill.¹

Den högtidliga akten den 29 mars 1842 började som en konsistoriesession på vanligt rum, protokollet fördes av akademisekreteraren, jur. d:r J. H. Haak. Bland de närvarande märktes rektor, professor J. E. Boëthius, professorerna Geijer, Atterbom och Elias Fries, universitetsbibliotekarien, professor J. H. Schröder, och enligt Kungl. Maj:ts särskilda förordnande prokanslern, ärkebiskop af Wingård, och tf. riksarkivarien Järta, som intog sin plats vid konsistoriebordet vid ärkebiskopens sida.

Sedan rektor förklarad anledningen till sammanträdet, höll ärkebiskopen ett kort tal, naturligt format som en varm och delvis mycket vältalig hyllning åt donator, som så hängivet och frikostigt sörgt för akademiens bästa, så livligt deltagit i lärdomsövningar och snillets idrotter och som till sist, då han icke längre gav sig hopp att återkomma till det älskade Uppsala, då han anade sin död av vapenskiftet eller lönnmordet, velat göra akademien till sin förtrogna, till henne överlämna ett minnesprov av sin in i döden oföränderliga tillgivenhet. »I dag skall» — fortsatte Wingård — »denna ett halft århundrade sorgfälligt vårdade qvarlåtenskap öppnas. Dess innehåll må vara af större eller mindre wigt, universitetets konungslige wäns

¹ Större akad. konsistoriets vid Uppsala univ. protokoll (UAKP) 15 jan., 26 mars 1842 (Uppsala univ:s arkiv); *Academica*, Uppsala, kanslerns koncept 15 mars 1842 till Kungl. Maj:t, mars 1842 till ärkebiskopen, till konsistoriet, Kungl. Maj:t till kanslern 16 mars 1842, statsrådsprotokoll i ecklesiastikärenden 16 mars 1842, punkt 18, med tillhörande akt (allt i RA).

yttersta vilja, denna handling af förtroende, är det wi högst skatte. — — — I denna stund är vår känsla af tacksamhet så mycket renare, oegennyttigare, som wi fira gifwaren utan att känna gåfwan.»

Efter Wingårds anförande upplästes det kungliga brevet om samlingens öppnande. Därefter tog Järta till orda för att meddela, att hans hälsa tyvärr nu vore sådan, att han icke utan fara kunde vara tillstädes i det kalla och oeldade rummet i det gamla biblioteket, varför han åtminstone denna dag måste absentera sig därifrån. Han tillade, att han trodde det Kungl. Maj:ts nådiga uppdrag till honom förnämligast avsåge det särskilda paketet, och han hade därför nu kommit tillstädes i konsistoriets sessionsrum för att öfvervara dess öppnande. Järta ville dock ej undandraga sig att, så långt hans övriga göromål och hans hälsa medgäve, lämna sitt biträde vid den anbefallda noggranna inventeringen av vad kistorna innehölle, om sådant ansåges behöfligt.

Efter Järtas meddelande hämtades från universitetets lilla arkivrum den trälåda, vari donationsurkunden, paketet och nycklarna till kistan och kofferten allt sedan år 1792 förvarats. På lådans lock hade gjorts en anteckning, som upplästes, men dess lydelse har bortfallit i konsistoriets protokoll. Lådan uppbrotts; den var så gjord att den ej kunde öppnas med nyckel. Först framtofs och upplästes donationsbrevet. Det var så lydande: »Jag har anbefalt Cantzli Rådet och Riddaren af min Nordstjerne orden min älskelige sons Cronprintzens informator samt en af 18 af Svenska Akademien¹, at, ifall under det krig, som nu synes hota riket, jag gick den väg Gustaf Adolph och Carl XII gåt eller med döden afginge, tillstålla Upsala Academie til des vård en stor kista med curieuse böker och papper, samlade under mina utrikes resor, men med det utrykeliga förbehåll, at eij den ypnas eller ypnas låta för än 50 år efter min död. Vilket[!] är min sista villia och befallning. Stockholms slot d. 23 Junii 1788. Gustaf.» Detta förordnande var, heter det i protokollet, intaget i konsistorieprotokollet den 5 april 1792 men upplästes nu efter originalet.

Därefter framtofs det förut omtalade paketet, förseglat med Gustaf III:s handsigill, som befanns vara orubbat. På paketet hade Gustaf III skrivit ett förordnande, dagtecknat Stockholms slott den 23 juni 1788: »Detta paquet ypnas ej af Upsala Academie förr än femtio år efter min död, då de böcker och manuscripter jag skänkt Akademien och som äro inlaggde i den kistan Kantzli Rådet Rosenstein har i sitt förvar får öppnas». Härefter bröts paketets sigill. Däri låg

¹ Nils von Rosensteins namn är här uteglömt.

endast ett likaledes den 23 juni 1788 dagtecknat egenhändigt skrivet och undertecknat donationsbrev eller snarare en något närmare redogörelse för donationens innehåll, som nu upplästes.

»Då jag skänker till Upsala Academies bibliotheque mina papper» — börjar detta brev — »tror jag frälsa från förstörelse åtskilliga curieuse och intressanta anecdoter af min regering, som elliest måst fördöljas, emedan den skyldiga granlagenheten för nu lefvande personer hade tvungit mig at förstöra papper, vilka [sic] kunde förorsaka dem förtretligheter, men som efter 50 års förlopp ej kunna vara någon till meen, men mycket upplysa tidevarfvets historia». »Dessa papper» — heter det vidare — »äro af åtskilliga slag. Dels bref, dels memoirer, dels lapris papper, dels projecter hos mig inlämnade. Många angå lustbarheter vid hofvet som i min ungdom och i början af min regering dels af mig sielf, dels af mina syskon eller andra af hofvet blifvit inventerade, men som dock visa tidsens smack, lefnads och omgängesätt. Bref af främmande mackter, af fruntimmer som jag kiänt, då jag varit utomlands.» Härefter följer en omständig presentation av de damer — grevinnorna d'Egmont, de Boufflers och de la Marck — från vilka »de mästa brefven äro».

»Alla dessa papper» — heter det vidare — »ligga i en stor oordning, men alla de, som äro från min ungdom till 1780, äro de fläste inlagde i den svarta cofferten, som står i botten af kistan. I denna coffert finnes salig konungens bref, änkedrottningens, bref från mina syskon, från konungarne i Frankrike, Loudvich XV och XVI, K. af Preussen, af Spanien etc. samt många papper angående revolutionen; bref af R. R. Gref Carl Scheffer, som äro svar på dem jag honom tillskrivitt, vilka mina originaller mig af Riksmarskalken Grefe Carl Bonde efter Gref Scheffers död blefvo återstälde, och vilka finnas i et särskilt convolut inlagde i den stora kistan. Då detta efter 50 år ypnas,» — fortsätter konungen — »är min villia, at Academien utser en vitter och för smak samt kiärlek för historien kiänd man at lägga desse papper i ordning, inbinna dem i permar samt förvara dem med Palmiskiöldska samlingarne i ett tort rum i bibliothequet. Skulle någon villa skrifva anecdoter öfver min historia eller låta tryka dett, som vore curieust, ansåg jag det med nöje».

Konungen slutar med att förklara, att han med sin donation velat lämna akademien ett nytt vedermäle av den kärlek han alltid burit för det verk han i sin ungdom förvaltadt och som han i sin sons omyndiga år tagit sig ännu närmare an. Han önskar till sist, att hans efterträdare alltid måtte hysa samma hjärtelag för en inrättning så nyttig och så hedrande för riket.

Slutligen framtogs ur lådan »inom pappersomslag, försegladt med H. K. H. Hertigen Regentens, H. H. Ärke Biskopen och Acad. Procancell. m. m. von Troils samt Landshöfd. m. m. af Ugglas orubbade sigiller inneslutne fyra nycklar til den å Gustavianska Bibliotheks huset förvarade större kistan och mindre cofferten».

Sedan konvoluten med handlingarna åter inlagts i lådan och denna åter insatts i lilla arkivet, begåvo sig prokanslern, rektor och konsistoriets ledamöter till det gamla bibliotekshuset — året förut hade ju Carolina rediviva invigts. Nu fördes tre protokoll, ett av akademisekreteraren, ett av e. o. vice bibliotekarien och akademiadjunkten C. J. Fant och ett av biblioteksamanuensen, docenten C. J. Tornberg.

Först sönderbröts den grova järnkedja, som sedan den 26 maj 1792 förenade kistan och kofferten, och sedan hertigen-regentens, ärkebiskopen von Troils och landshövdingen af Ugglas' sigill, varmed de voro förseglade, befunnits¹ orubbade, öppnades först kistan, och inventeringen började. Från kistans innehåll övergick man till koffertens. Varje påse eller konvolut betecknades under förrättningens fortgång med ett särskilt signum, och dess rubrik antecknades i en summarisk inventeringsförteckning vid detta signum. Alla påsar och konvolut lades efter antecknandet av rubrik eller huvudsakligt innehåll antingen tillbaka i kistan eller i ett särskilt för detta tillfälle inrättat skåp; dessa låstes efter förrättningens slut i allas närvaro och förseglades med prokanslerns och rektors sigill.²

Akademisekreteraren uppsatte genast härefter berättelse till kanslern med avskrift av den summariska förteckningen och av Gustav III:s båda testamentariska förordnanden. Vid ny konsistorie-session på aftonen justerades skrivelsen; den skulle samma kväll underskrivas och sändas till kanslern med särskilt bud. Samtidigt beslöt konsistoriet på rektors hemställan, att den anbefallda inventeringen av donationens samtliga handlingar så fort som möjligt skulle börjas, varvid vice bibliotekarien Fant skulle anmodas att, mot särskild ersättning, föra protokollet.³

¹ I manuskriptet står här *alldes* men är överstruket.

² Vissa skiljaktigheter som finnas mellan de tre protokollens framställning ha här ej ansetts behöva beröras.

³ UAKP 29 mars 1842 f. m. och e. m. Wingårds tal i egenhändig utskrift vid protokollet. Fants och Tornbergs protokoll 29 mars 1842 över förrättningen i Gustavianum i bibliotekets arkiv M 10 (UUB). Gustaf III:s båda donationsbrev (UUA, CII6) äro förut tryckta i åtskilliga tidningar 1842 och av Annerstedt i Upsala universitets historia, Bihang V, s. 186 f., där förordnandet för Rosenstein kallas bilaga till donationsbrevet. Först efter sättningen av denna uppsats blev förf. i tillfälle att kollationera dessa Annerstedts avtryck mot originalen (C II 6 i UUA). Det befanns då, att avtrycken äro behäftade med en mängd inadvvertenser. Då dessa nästan genomgående äro stav-

Detaljinventeringen pågick vid sammanträden två à tre gånger i veckan under tiden från och med den 5 april till och med den 11 maj. Härvid var rektor, professor J. E. Boëthius, alltid närvarande och förseglade med sitt sigill kista och skåp efter varje dags arbete. Den egentligen inventerande »kommittén» utgjordes av Geijer, Schröder, akademiadjunkten i historia och statskunskap Olof Wingqvist och Fant, ibland med biträde av Tornberg. Första dagen var även ärkebiskopen närvarande, första och andra dagen Järta och domprosten Johan Thorsander. En och annan professor var utom de förut nämnda herrarna närvarande vid ett eller ett par tillfällen.¹

Om öppnandet, ordnandet och förtecknandet av de gustavianska papperen ger Hans Järta några intressanta meddelanden. I brev till Bror Emil Hildebrand — skrivet innan han ännu visste om konsistoriets skrivelse till kanslern — framhåller Järta, att han allt sedan sommaren 1841 genom upprepade framställningar än till den ena än till den andra av konsistoriets ledamöter sökt framkalla en skrivelse av konsistoriet till kanslern eller till konungen angående de gustavianska papperens förestående öppnande. J. H. Schröder hade en gång invänt gent emot Järta, att det rörde sig om en donation till universitetsbiblioteket, som ej anginge någon annan. I visst avseende kunde han ha rätt, skriver Järta, nämligen så till vida, att regeringen ej finge förordna om bruket av de åt akademien anförtrodda handlingarna. Däremot borde konungen ofelbart veta om, när gåtan finge lösas, och kunna förordna, vad som borde iakttagas för att ej ge anledning till lögnaktiga rykten. Inventeringen borde ske med iakttagande av all möjlig varsamhet och komme säkert att bli ganska tidsödande, fortsätter Järta, och han säger sig hoppas, att han ej i sin egenskap av riksarkivets chef skulle komma att få något uppdrag att assistera vid inventeringen, vilket han med hänsyn till årstiden ej

ningsfel (konungens egendomliga ortografi är ej konsekvent återgiven), har förf. efter samråd med tidskriftens red. av kostnadsskäl avstått från att här återgiva originalens stavning. Ett par ändringar utan betydelse ha ej heller anmärkts. Originalen äro skrivna med Gustaf III:s vanliga snabba, men tydliga stil med a och o i regel i stället för å och ö och med kommatecknen antingen utlämnade eller ersatta med en punkt. På ett par ställen förefaller det, som om konungen möjligen blivit avbruten under skrivandet. Den 23 juni 1788, dagen för avresan, handlade Gustaf III ännu en mångfald skiftande ärenden, som man finner av hans denna dag daterade underskrifter i olika arkivserier. — De frimurarepapper, varom Gustaf III:s påskrift på den först anträffade påsen i kistan talar, äro omnämnda i förf:s ovan anf. uppsats i Hist. studier tillägnade Sven Tunberg 1942. Skrivelsen till kanslern i koncept bland expeditionerna UUA. Originalen har ej kunnat återfinnas i RA.

¹ Fants protokoll i koncept i M 10, renskriften i M 11 (bibl:s arkiv, UUB). Ett sista sammanträde hölls den 4 juni för att genomgå vissa från Stora lantlogen återsända papper (Fants prot. i bibl:s arkiv, M 10). Flera frågor, som väckas vid studiet av detta protokoll, kunna här lännas åsido.

kunde åtaga sig i ett oeldat rum. Järta hade ej höga tankar om Schröders insats vid papperens ordnande. Schröder säger sig vilja genast *ordna*, skriver han i ett annat brev till Bror Emil Hildebrand, men Fant och Wingqvist funno, liksom Järta själv, nödigt att man först *förtecknade*.¹ Järta återger vidare ett rykte som gick i Uppsala, att Schröder hoppades att få gröna kommandörbandet (d. v. s. vasaordens) för flyttningen (1841) av biblioteket och för de gustavianska handlingarnas ordnande »samt derföre will, lika hastigt och ofullständigt, synas hafwa fullgjort det senare som det förra». Dock tillägger Järta efter detta utfall, att han borde tro, att man härutinnan gjorde Schröder orätt.

Att Järta inalles blott tre gånger var närvarande, berodde därpå, skriver han, att han »genom dålig arrangement af Schröder med eldningen» ådragit sig en förkylning. Ehuru rummet enligt uppgift var eldat, fröso Järta och andra där »i pelsar och tjocka surtuter». Bland papperen lära, skriver Järta den 24 april, flera vara ganska intressanta, Han tillfogar att Schröder väl komme att göra sig merit av förrättningen, »ehuru han därvid är den obetydligaste. Wingqvist och Fant, Boëthius (rector) och Geijer äro de betydliga» — man observerar, att Geijer nämnes sist, vilket väl antyder, att Geijer ej lade hand vid detaljarbetet, ehuru Järtas' omdöme är färgat av en viss aminositet; han kan denna tid blott någon gång nämna Geijer med oreserverat gillande.²

Vid konsistoriets session den 16 juni meddelades, att inventeringen nu slutförts. Konsistoriet fann nu vara nödigt att enligt donators önskan »till inbindning i vissa band eller volumer låta ordna och registrera berörda samling». Som Fant och Wingqvist biträtt vid inventeringen — vilken väl efter Kungl. Maj:ts förordnande letts av Geijer — och således redan ägde kännedom om handlingarnas innehåll och beskaffenhet, uppdrog konsistoriet åt dessa två att mot särskild ersättning åtaga sig att jämte Schröder verkställa denna registrering och handlingarnas lämpliga ordnande och sedermera ombesörja deras behöriga inbindning. Påsar och konvolut med deras sigill och påskrifter bevarades tyvärr icke.³

¹ Tydligt avses med *förtecknande* den inventeringslista som uppgjordes under tiden 5 april—11 maj. Den slutliga förteckningen kunde givetvis ej göras förr än efter ordningsarbetet.

² Järta till Hildebrand 19 januari, 3, 17, 24 april 1842. Jfr Hildebrand till Järta 15 april, 6 maj 1842 (RA, deposition från Vitterhetsakademien; denna korrespondens' betydelse i detta samband påpekad för förf. av docenten Bengt Hildebrand). Rörande Järtas ogillande uttalanden om Geijer, se breven till Hildebrand.

³ För den slutförda inventeringen fick Fant och Wingqvist vardera 100 riksdaler banco, och e. o. biblioteksamanuensen E. U. Ekholm, som biträtt vid arbetet, 50 riksdaler banco.

Den 17 september anmälde rektor — det var detta akademiska år professor Göran Wahlenberg — i konsistoriet, att Geijer inlämnat den av honom på konsistoriets uppdrag författade och till Kungl. Maj:t ställda underdåniga berättelsen om huvudsakliga innehållet av de av Gustaf III till akademien donerade handlingarna. Så snart denna berättelse hunnit renskrivas, skulle den jämte det över handlingarna upprättade inventarii-instrumentet insändas till kanslern. Berättelsen borde också — tydligen dessförinnan — cirkulera bland konsistoriets samtliga ledamöter för genomläsning. Vid audiens hos konungen och kronprinsen överlämnade därefter Geijer sin berättelse. Den 29 oktober underställde Geijer konsistoriet redaktionens för Frey anhållan att i tidskriften få införa hans berättelse; konsistoriet fann skäligt bifalla denna redaktionens anhållan, sedan Geijer förklarar sig ej hava något att anmärka mot berättelsens tryckning.¹ Redan åren 1843—1845 utgav Geijer sin berömda översikt över de gustavianska papperen, där hans i Frey införda berättelse är omtryckt (del I, s. 1—18).² Härmed hade Uppsala universitet icke blott fullgjort Gustaf III:s vilja, att »en vitter och för smak samt kärlek för historien kiänd man måtte lägga desse papper i ordning, inbinna dem i permar», utan Geijer hade jämväl på ett lysande sätt infriat konungens önskan att »någon ville skrifva anecdoter öfwer min historia eller låta tryka dett som vore curieust», hoc est märkligt, och infriat det på ett sätt, som inom den av Gustaf III skisserade ramen av urkundsutdrag med refererande översikt i flera avseenden måste framstått som en Ehrenrettung och detta utan att inkräkta på den snillrika och objektiva historieskrivningens konst och sanningskrav.

Den 20 november 1845 anmäldes i konsistoriet, att numera professorn Wingqvist och Fant ordnat och registrerat de gustavianska papperen och de med dem förenade handlingarna och föranstaltat om deras inbindning. I rektors och professor Boëthius' närvaro hade samlingen överlämnats till universitetsbibliotekarien professor Schröder — någon Schröders medverkan i ordningsarbetet nämnes ej. Wingqvist meddelade, att Fant ej blott registrerat — d. v. s. i resp. band skrivit förteckningar över handlingarna — flera band än Wingqvist

¹ UAKP 16 juni, 17 sept., 29 oktober 1842, protokoll över inventeringen i Gustavianum, förrättad av de därtill särskilt förordnade, i universitetsbibliotekets arkiv M 10 och 11 (UUB). Originalen till Geijers berättelse har ej kunnat återfinnas i RA, en odaterad och ej undertecknad renskrift med vissa tillägg av Geijers hand och med konsistorieledamöternas påteckning på ett omslag, med anteckning den 15 oktober 1842 av Haak, att berättelsen och protokollet den 29 mars skulle cirkulera, finns i UUA (C II 6). Uppgiften om Geijers audiens är hämtad ur tidningarna.

² Konung Gustaf III:s efterlemnade och femtio år efter hans död öppnade papper. Öfversigt, utdrag och jemnförelse af E. G. Geijer. 1—3: 2. Uppsala 1843—1845. Jfr Geijers tal i Sv. akademien 20 dec. 1842 (Saml. skrifter, ny uppl., IX, s. 187—189).

utan även ensam avskrivit och till katalog förenat dupletter av innehållsförteckningarna. Wingqvist avlämnade därpå en av honom upprättad summarisk översikt över alla bandens innehåll. Geijer hemställde till konsistoriets beprövande, huru stort arvode borde för Wingqvists och Fants »besvär och serdeles förtjenstfulla arbete med dessa widlyftiga samlingars ordnande och fullständiga registrering» föreslås. För egen del ansåg Geijer arvodet icke skäligen böra understiga 600 riksdaler banco, vilket också blev konsistoriets beslut. Fant tillerkändes härav $333\frac{2}{3}$ riksdaler och Wingqvist $266\frac{1}{3}$. Katalogen är daterad 1847, den har på åtskilliga ställen koncepts karaktär.

I den nu lämnade framställningen, som väsentligen bygger på konsistorieprotokoll och de särskilda protokollen över förrättningen i Gustavianum, finnas några märkliga fakta. Det egendomligaste är givetvis, att nycklarna till kistan och kofferten och dessa själva icke liksom paketet voro förseglade med Gustaf III:s sigill utan med hertig Carls, von Troils och af Ugglas'. Förklaringen är att söka i de konsistorieprotokoll av år 1792, som konsistoriet i sin skrivelse till kanslern av den 15 januari 1842 omnämnt och som föranledde Kungl. Maj:ts föreskrift den 16 mars 1842, att avskrift av dessa protokoll skulle biläggas den av konsistoriet till kanslern insända inventeringsförteckningen.

I konsistoriets protokoll den 5 april 1792 heter det, att herr doktorn och ärkebiskopen — det var Uno von Troil — gav consistorium academicum till känna, att han under sin vistelse i Stockholm erhållit nådigaste befallning att till consistorium överlämna det testamente, som högstsalig konungen i livstiden under den 23 juni 1788 egenhändigt författat; testamentet upplästes och återges ordagrant i protokollet. Ärkebiskopen överlämnade därjämte ett paket, förseglat med Gustaf III:s handsigill, samt tvenne nycklar, som jämväl voro förseglade med konungens handsigill. Paketet var försett med en egenhändig påskrift av Gustav III, vilken ordagrant intogs i protokollet.

Såväl det företedda testamentet eller donationsbrevet som paketet och nycklarna inlade nu ärkebiskopen i två kuvert och förseglade dessa med sitt sigill. Och skulle, heter det i protokollet, »dessa dyrbara och yttersta wedermälen af högstsalig Konungens utmärckta nåd och kärlek för detta läro-säte uti Kongl. Academiens lilla archiv förwaras». Rektor mottog omedelbart på universitetets vägnar konvoluten, som inlades i lilla arkivet för att där läggas i en särskild låda, då en sådan hunnit förfärdigas.

¹ M 12 i universitetsbibliotekets arkiv.

Ärkebiskopen meddelade vidare, att den i donationsbrevet omnämnda kistan icke vore i kanslirådet von Rosensteins vård, utan att den under krigsoroligheterna år 1788 insatts på arsenalen i Stockholm, varifrån konsistorium hade att hämta den. Konsistoriet beslöt, att universitetsbibliotekarien, professor Pehr Fabian Aurivillius, skulle, med biträde av en av universitetsbibliotekets tjänstemän, vartill magister Ramstedt föreslogs, föra denna kista till Uppsala, då årstiden och vägarne tillåte detta, för att den skulle kunna förvaras i ett särskilt och säkert rum i biblioteket.

Vid konsistoriets session den 26 maj 1792 lämnade Aurivillius en redogörelse för sin resa till Stockholm.¹ Den av Gustav III donerade kistan hade »blifvit igenfunnen och uppå Hans Kongl. Höghet Hertigens af Södermanland befallning och under dess höga tillsyn i Herr Ärke Biskopen von Troils och Herr Landshöfdingen af Ugglas närvaro öppnad och åter, orörd, med Hans Kongl. Höghets, Herr Ärkebiskopens samt Herr Landshöfdingens sigiller förseglad». Sedermera hade kistan jämte en liten, med läder överdragen och järnbeslagen koffert, som även inginge i Gustaf III:s donation, förts till Uppsala på en kunglig slup och inställt i universitetsbibliotekets manuskriptsal. Nycklarna hade förseglats på samma sätt och överlämnats till rektor samt inlagts i lilla arkivet. Konsistoriet fann nödigt, att den lilla kofferten skulle genom tjänliga järnkedjor fastgöras vid kistan, varom Aurivillius anmodades att draga försorg.

I företalet till sin berömda tryckta bibliotekskatalog, dagtecknat den 25 mars 1814, återkommer Aurivillius till denna universitetsbibliotekets märkliga accession. Han skriver, att han »non sine summa animi commotione» mottog »cistas duas, alteram praegrandem». De innehöllo, fortsätter han i enlighet med ordalagen i Gustaf III:s offentliga förordnande, »libras et scripta memorabilia ab Illo [d. v. s. konungen] sub peregrinationibus collecta». Överlämnandet skedde »in arce Stockholmiensi», d. v. s. på slottet, i närvaro av hertigen, som tillika var akademiens kansler.²

¹ Universitetets räkenskaper (kamararkivet) innehålla om resan inga upplysningar.

² UAKP $\frac{3}{4}$, $\frac{20}{5}$ 1792. I konceptprotokollet $\frac{3}{4}$ (konsist. acta 1792) heter det, att papperen skulle läggas i lilla arkivet, $\frac{20}{5}$ att kistan blifvit öppnad i hertigens, ärkebiskopens och landshövding af Ugglas' närvaro. Därefter står i ny mening en bräd lås men dessa ord äro överstrukna, och meningen är ej fullföljd. Beträffande koavoluten är att märka, att donationsbrevet och »paketet» — ett helt litet kuvert förseglat med Gustaf III:s oskadade handsigill och försett med hans påskrift och blott innehållande hans närmare beskrivning av donationen — vid öppnandet 1842 kvarlägo i det av Uno von Troil den 5 april 1792 förseglade kuvertet, allt finnes nu i C II 7 i UUA. På detta större kuvert har ärkebiskopen den 5 april 1792 »i consistorio academico» skrivit och undertecknat en påskrift, att kuvertet innehölle

En översikt över tidningarnas referat från den högtidliga akten i Uppsala den 29 mars 1842 ger intressanta resultat.

Upsala Tidningar för den 29 mars 1842 innehöll ett kort meddelandet, att, de av Gustav III »till akademien förärade och i bibliotekets förvar under försegling deponerade större kista och koffert» samma dag öppnats i närvaro av prokanslern, rektor, consistorium academicum, landshövdingen, honoratiores, samt äldre och yngre akademiker så långt den inskränkta lokalen medgav. Därefter återgav tidningen Gustaf III:s testamente (förordnandet för von Rosenstein) »sådant det i afskrift i consistorii handlingar finnes», och ett transumt av konsistorieprotokollet den 5 april 1792. Upsala tidningars meddelande återgavs ordagrant i *Statstidningen* den 30 mars. Det återgivna utdraget omfattar början av konsistorieprotokollets § 2, som redogör för, hur ärkebiskop von Troil meddelar, att han under sin vistelse i Stockholm erhållit nådigaste befallning att till konsistoriet överlämna salig konungens testamente, som nu upplästes och överlämnades tillika med det av Gustaf III förseglade paketet och tvenne nycklar, »äfvén med högst salig Konungens handsigill förseglade». Här avbrytes utdraget. Det är försett med följande underskrift »Rätteligen transumeradt betygar ex officio J. W. Gyllensvärd».

Man ser genast, att detta på akademiska kansliet — vice härads-hövdingen Gyllensvärd var akademikanslist — beställda transumt av protokollet den 5 april 1792 ger sig sken av att innehålla de relevanta fakta beträffande förseglingen av Gustaf III:s donation men i själva verket är vilseledande. Från här förut givna referat av protokollet den 5 april 1792 erinra vi oss, att protokollet omedelbart efter de sista orden i det av Gyllensvärd gjorda eller blott vidimerade utdraget meddelar att ärkebiskop von Troil inlade de omtalade handlingarna och nycklarna i två särskilda konvolut, som han förseglade med sitt sigill. Härefter följer i protokollet ärkebiskopens meddelande, att kistan ej befunde sig i Rosensteins vård utan flyttats till arsenalen, där den kunde hämtas. Något transumt av protokollet den 26 maj 1792 med dess redogörelse för hertig Carls öppnande av kistan och tillkomsten av den nya trefaldiga förseglingen av kistan, kofferten och nycklarna lämnas icke.

Gustaf III:s båda originaltestamentariska förordnanden av den 23 juni 1788 till Uppsala akademi, vilka efter konungens förordnande icke finge öppnas förr än den 29 mars 1842. Det nya kuvertet med nycklarna (ibidem) är förseglat med von Troils och af Ugglas' oskadade sigill och försett med en påskrift av von Troil utan datum, undertecknad av båda, att kuvertet innehölle fyra nycklar till kistan och kofferten; tillika angives, att själva nycklarna vore förseglade med hertig Carls sigill. Protokollen 26 maj 1792 och 29 mars 1842 äro sålunda båda onöjaktiga på flera punkter.

Upsala Correspondenten den 30 mars meddelade, att Gustaf III:s deposition vid universitetsbibliotekets flyttning år 1841 till Carolina rediviva lämnats ensam och orubbad kvar i det forna manuskriptrummet på Gustavianska akademien, där detta depositum den 29 mars öppnats. »Sedan sjelfwa kistan och kofferten med derå befintliga sigiller, neml. Hertigen Regentens, Procancellerens Ärkebiskop von Troils samt dåvarande Landshöfdingen af Ugglas' (såsom utredningsman af högstsälåg Konungens enskilda förmögenhet) blifwit besiktigade och oskade befunne», börjades upptagandet av de många påsarna och konvoluten, vilkas titlar, där sådana funnos, upplästes av professorerna Geijer och Schröder. Trenne särskilda protokoll fördes, nämligen av akademisekreteraren Haak, av vice bibliotekarien Fant och av biblioteksamanuensen Tornberg. *Upsala Correspondenten* hade sålunda den riktiga uppgiften, att förseglingen ej var Gustaf III:s, men tidningen återgav ej något om protokollen år 1792 och gjorde inga reflexioner. *Svenska Biet* hade den 31 mars samma referat som *Upsala Tidningen* och *Statstidningen* men återgav den 1 april *Upsala Correspondentens* notis av den 30 mars, sålunda även uppgiften om hertig Carls, von Troils och af Ugglas' försegling. Ej heller *Biet* gjorde några kommentarer.

Annorlunda är det referat, som *Aftonbladet* i sitt nummer för den 30 mars gav av »denna i så många år med så mycken otålighet emotsedda akt». Tidningen berömde »den liberalitet och offentlighet, som vid tillfället ägt rum» och den beredvillighet, varigenom även tidningens referent fick tillfälle att vara tillstädes. Den stora kistan var tillsluten med flera lås och förseglad med trenne sigill: hertigen-regentens, erkebiskopen von Troils och landshöfdingen Ugglas». Tidningens referat, som i fortsättningen rymmer några mindre oriktigheter, slutar sålunda: »Af det förestående vill synas, att skörden icke varit så stor, att den lönat mödan af en 50-årig väntan. Det kommer nu an på, huruvida de handlingar, som lära uttagits af konung Carl XIII under regenttiden, varit mera maktpåliggande».

Dagligt Allehanda den 31 mars hade icke uppgiften om hertig Carls m. fl:s sigill men gjorde beträffande donationens innehåll ett uttalande som vida överträffar *Aftonbladets* i ringaktning. Så vitt man kunde döma efter titlarna, tyckas dessa papper, skrev *Allehanda*, snarare hava bort föräras till någon pamflettskrivare såsom bidrag till hans »Portefeuille» eller tidsbilder, än till ett universitetsbibliotek. Det enda som något mer väckte nyfikenheten var en journal över 1742 års finska krig, en brevväxling 1780 mellan Gustaf III och Scheffer, handlingar angående 1772 års revolution samt de mystiska

mémoires de Beylon, »hwaruppå Morianen gjorde oss så nyfiken». Den 4 april avtryckte Allehanda Gustaf III:s i paketet förvarade skrivelse om donationen och gjorde med utgångspunkt från dess iögonfallande svagheter ett ytterst hätskt angrepp mot den döde konungen.

Göteborgs Handelstidning hade den 6 april en korrespondensartikel från Stockholm av den 1 april, där det hette, att de gustavianska kistorna i Uppsala, som i femtio år utgjort ett föremål för de »loyalas» nyfikenhet, och som nu, sedan innehållet blivit till sin egentliga beskaffenhet blottat, säkert hos de flesta endast komme att framkalla åtlöjet för en tid, »åt vilken, illustrerad av Gustaf III:s namn och fåfänga anda, redan barnen av de lurade fäderna syntes endast kunna skänka sin medömkan.» För nationen synes, heter det vidare, hela arvet komma att äga intet värde. Den styrelsevishet, det kan sprida åt efterkommande, torde åtminstone bliva obetydlig; den hemlighetsfulla donationen vore oerhört dyr i betraktande av vad Gustaf III:s nycker och praktlystnad kostat Sverige. Om förseglingens art nämner tidningen intet.

Phoenix, Göteborg, har den 9 april en ännu tydligare åsikt om skillnaden mellan donationens ursprungliga innehåll och dess innehåll vid det högtidliga öppnandet i Uppsala. Det är, skriver tidningen, »allmänt bekant, att man haft sina stora skäl att misstänka, det Hertigen-Regenten, sedermera Konung Carl XIII, låtit ur bemälte kista och koffert borttaga åtskilliga, honom komprometterande papper och i stället ditlägga andra av föga eller intet historiskt värde». Även här åberopades Crusenstolpes påstående i den nyss utkomna fjärde delen av Morianen, att han i sina samlingar med säkerhet hade åtskilliga handlingar, som tillhört donationen och, före hertigens inventering, funnits i kistan, och att Pehr Granberg i sitt våld haft många dit hörande akter och »curiösa skrifter», som Gustaf III uttryckte sig. Tidningen betonade tillika, att vid öppnandet befunnits att kistan och kofferten voro försedda med hertigen-regentens, »således icke Gustaf III:s», samt ärkebiskop von Troils och landshövding av Ugglas' sigill.

Märkligt är *Skånska Correspondentens* korta meddelande den 9 april. Tidningen nämnde visserligen endast, att donationen förvarats »under försegling», utan att ange vilkas sigill det gällde. Men den fortsatte: »Att sluta af den förteckning öfwer innehållet, som både Upsala och Stockholms tidningar meddela, motsvarade detta alldeles icke de förväntningar man skäligen kunnat hysa». Det hette vidare, att böcker sagnades och att manuskripten till större delen samlats inom landet samt tycktes »wida mera egnade för en pamflett- och

memoire-författare, än passande såsom en kunglig gåfwa till ett universitetsbibliotek». Tidningen slutade sålunda: »Den allmänna sägen, att kistorna i förtid warit i hemlighet öppnade, tycks vitsordas af deras nuwarande innehåll».

Även i flera tyska tidningar observerades — väl så utförligt som i de mest utförliga svenska tidningarna — de gustavianska papperens öppnande, först troligen i den mest ansedda, i Sverige mycket ofta citerade [*Augsburger*] *Allgemeine Zeitung* den 14 april som en korrespondens från Stockholm av den 1 april.¹ Det hette här, att Gustaf III den 23 juni 1788, den dag han gick ombord för att bege sig till Finland för att personligen leda kriget mot Ryssland, nedlade sina viktigaste papper i två kistor, som anförtroddes åt Nils von Rosenstein för att efter konungens död överlämnas till Uppsala universitet med det uttryckliga förbehållet, att de först finge öppnas femtio år därefter. Dessa kistor förblevo i Rosensteins förvar, tills regenten efter Gustafs död lät hämta dem till kungliga slottet och före deras avsändande till Uppsala lät försegla dem med sitt eget, ärkebiskop von Troils och landshövding af Ugglas' sigill. »Wie behauptet wird sollen bei diesen Gelegenheit die Kisten geöffnet und untersucht worden seyn». Hur härmed än må förhålla sig, så var dock — så uppger tidningen oriktigt — det paket, vari kistornas nycklar voro inlagda, vid öppnandet orört och försett med Gustaf III:s eget handsigill.

Öppnandet skedde — fortsätter korrespondensartikeln — med all möjlig offentlighet inför öppna dörrar och en förteckning över de i tjugufem olika askar och säckar förvarade papperen upptogs i ett protokoll. Fyra paket, som hade påskriften att de blott finge öppnas av den regerande konungen, sändes genast till Stockholm. Hur viktigt i historiskt avseende innehållet i samtliga papper månne vara, kunde ännu ej bedömas, slutar tidningen, som tillägger en förteckning enligt de svenska tidningarna.

Den 18 april återkom *Allgemeine Zeitung* med en korrespondensartikel från Uppsala av den 30 mars, återgiven efter L. A. Z., vilket betyder *Leipziger Allgemeine Zeitung*, tidningens nya meningsfrände och konkurrent. Här talas om den bekanta donation av den 23 juni 1788, vari konungen testamenterat »zwei grosse Kisten mit curiösen Büchern und Schriften, die er während seiner ausländischen Reisen gesammelt hätte», till »unsere Bibliothek» för att öppnas 50 år efter

¹ Här citerade nummer av *Augsburger Allgemeine Zeitung* ingå i en av utrikesstatsministerns dossierer («Memorandum och tidningsartiklar rörande gustavianska papperen») i RA, som godhetsfullt påpekats för förf. av riksarkivarien Almquist.

hans död. Dessa kistor — av vilka den ena mycket stor, den andra blott ordinär — avlämnades »hier» efter konungens död och insattes i manuskripttrummet i universitetsbiblioteket, där de dragit alla resandes uppmärksamhet till sig sedan ett halvt århundrade.

Sålunda var förväntan mycket spänd, och när det blev bekant, att gårdagen (monarkens dödsdag) var bestämd för öppnandet av de länge slutna kistorna, »strömten Scharen von Reisenden hierher» för att bevista denna akt. Något närmare kunde nu »bei der eiligen Ansicht» icke angivas, men så mycket kunde dock sägas, att »wiewohl manches ein mehr untergeordnetes Interesse hat, doch das meiste für die Geschichte Schwedens während des Zeitraumes von etwa 1740 bis 1788 äusserst wichtig ist, und nicht wenig, die Correspondenz und die Ministerdepeschen, wird wohl auch die Aufmerksamkeit des ganzen gebildeten Europa in Anspruch nehmen».

Sannolikt — fortsätter korrespondensartikeln — komma några av våra tidningar ej att underlåta »das Gerücht zu wiederholen, dass die Kisten vom Regenten Herzog Karl, nach dem Tode des Königs geöffnet und geplündert sind, und Crusenstolpe hat schon bekannt gemacht, dass verschiedene darin befindlich gewesene Papiere in seinen Händen wären».

Detta rykte, heter det vidare, »ist insofern wahr, als die Kisten wirklich von dem Herzog im Beiseyn des Erzbischofs von Troil, des Reichstrucksesses, Grafen Wachtmeister und des Oberstatthalters Ugglas geöffnet worden sind, aber der erstere, ein redlicher und wahrheitsliebender Mann hat dem damaligen Bibliothekar Auri-villius heiligst versichert, dass nichts bei dieser Gelegenheit weggenommen, sondern dass der Herzog nur die Aufschriften als und dass es dabei seine Absicht war sich zu vergewissern, dass ein gewisses Packet sich darunter befinde, und als er dasselbe fand, gab er statt es wegzunehmen, in Gegentheile seine Zufriedenheit darüber zu erkennen. Uebrigens sind diese Papiere älter als die Zeit, wo eine Spannung zwischen dem Herzog und seinem Bruder entstand, so dass det letztere keinen Grund haben konnte zu befürchten, dass Papiere sich vorfinden würden, die ihm bei der Nachwelt schaden könnten».

I samma nummer, den 18 april, innehöll Augsburger Allgemeine Zeitung också en korrespondens från Stockholm, daterad den 5 april och försedd med samma märke, en stjärna, som artikeln av den 1 april i tidningens nummer för den 14 april. Här omtalas öppnandet av »ein kleines beigefügetes Paket», som ej blott — heter det oriktigt — innehöll ett summariskt register över de deponerade papperen utan också en egenhändig skrivelse av Gustaf III. Då denna skrivelse

kunde giva ett ungefärligt begrepp om värdet av ifrågavarande papper, återgavs dess huvudsakliga innehåll. Det heter till sist, att den noggranna undersökningen av samtliga papper uppdragits åt professor Geijer.

I årgång 1842 av den bibliografiska facktidskriften *Serapeum* i Leipzig intogs likaledes en notis om de gustavianska papperens öppnande (s. 124—126)¹, varvid tidskriften åberopade Leipziger Allgemeine Zeitung och Upsala Tidningar. Artikeln i *Serapeum* överensstämmer på ett par punkter när med notiserna i Augsburgers Allgemeine Zeitung, vilken som vi sett, även den för en av sina notiser åberopar *Serapeums* ena källa Leipziger Allgemeine Zeitung.

Då man — heter det här — först öppnade den lilla trälådan, där nycklarna lågo, fann man därbredvid en skrivelse från Gustaf III, vari kistornas innehåll helt kort angavs men på ett helt annat sätt än i donationsbrevet. I stället för böcker och i utlandet samlade papper, som svårligen kunde ha något intresse för fosterlandets historia, innehöll dessa kistor åtskilliga förhandlingar och dokument som blott hade avseende på Sverige och på konungens person. Vid kistornas öppnande fann man — ehuru de blott voro till hälften fyllda — en oerhörd mängd papper (men icke en enda bok) i omslag, konvolut, vaxduk, små påsar och askar och därjämte en icke obetydlig koffert, vari korrespondensen och måhända de viktigaste papperen förvarades, de flesta kringströdda och utan varje ordning.

Efter en redogörelse för inventeringen och för samlingens rubriker slutade artikeln med exakt samma ord, som nyss återgivits ur Augsburgers Allgemeine Zeitung angående ryktet om kistornas öppnande och plundring. Det heter till sist, att alla anträffade papper utlämnats till överbibliotekarien Schröder och underbibliotekarien Afzelius — det är vice bibliotekarien och akademiadjunkten Peter Wilhelm Afzelius som åsyftas — för att efter förtecknande förvaras i bibliotekets s. k. gustavianska samling, som den något oegentligt kallas.

Från referatet ur Upsala Tidningar erinra vi oss, att denna tidning ej med ett ord berörde ryktena om kistornas öppnande av hertig Carl eller ens meddelade det faktum, att sigillen ej voro Gustaf III:s utan hertigens, von Troils och af Ugglas'. Om *Serapeum* ej haft källor, som den ej angiver, måste därför dessa uppgifter i den tyska tidskriften ha hämtats från Leipziger Allgemeine Zeitung, vilken som vi

¹ Notisen har benäget, efter en artikel av författaren i Upsala Nya Tidning den 31 december 1941, påpekats för honom av förste bibliotekarien fil. dr Axel Nelson, som likaledes framhållit, att den är intagen i Joh. A. x. Almqvists Svensk bibliografisk litteratur, nr 2809 (del 2, s. 166).

nyss sett var en av källorna även för Augsburgers Allgemeine Zeitung. Tyvärr finns Leipziger Allgemeine Zeitung sannolikt ej i något svenskt bibliotek; man kan därför ej nu med säkerhet konstatera, om denna tidning möjligen innehöll något utöver vad Serapeum, resp. Augsburgers Allgemeine Zeitung återgivit. Frågan om källan för Leipziger Allgemeine Zeitung måste också lämnas öppen. Att det i de för denna undersökning viktiga punkterna icke kan vara Upsala Tidningar är ju klart, men icke heller de andra i det föregående refererade svenska tidningarna kunna, som en jämförelse visar, vara källan för alla uppgifterna i Leipziger Allgemeine Zeitung, vilken sålunda delvis torde bygga på direkta informationer från Uppsala eller Stockholm. Meddelaren har troligen tillhört akademistaten och är, liksom Augsburgerskollegans korrespondent i Stockholm, en mycket initierad och omdömesgill person.

I *Ställningar och förhållanden*, sjätte brevet, som är daterat januari 1843, berörde Crusenstolpe öppnandet av de gustavianska papperen — det är sannolikt pressens sista reflexioner i denna fråga.

»Föremålet för så många gissningar, den mycket omtalade, af många mycket efterlångtande, af andra mycket befarade semi-sekularhändelsen har då äntligen inträffat, och — — — *parturiunt montes* — — —», skrev Crusenstolpe med sin typiska jargong. Han fortsatte, att allt det där visste han förut, och han gör gällande, att »Carl XIII:s adopterade ätt» »ej heller varit okunnig om» sannskyldiga förhållandet, eftersom ej ens H. K. H. akademikerslarn fann mödan värd att övervara den akt, »när förseglingen *offentligen* bröts», ehuru han plägade övervara tillfällen och sammankomster av ringare vikt. Det yttre av denna Pandoras ask var föga mindre anmärkningsvärd än det befunda innehållet; »jag säger med flit det *befunna* ty på det *ursprungliga* skulle min anmärkning ej passa in». Efter en icke oäven karakteristik av von Troil och af Ugglas, som utmynnade i den reflexionen, att deras sigill »vore en klen garanti, om någon sådan behöfts mot högste magtinnehafvarens kända afsigter», konstaterade Crusenstolpe, att det tredje sigillet ej var Gustaf III:s utan hertig Carls, »det oavlätliga föremålet för Gustafs misstroende».

Med mycken överdrift gjorde Crusenstolpe slutligen gällande, att »Europas blickar voro fästade på detta anförtrödda gods, icke blott när dess förvarande i Upsala beslöts, utan även nu då det återgafs åt dagsljuset». De flesta beskickningar i Stockholm hade låtit över-sätta uppgifterna om de öppnade kistornas innehåll och man hade »i tryckta skrifter» konstaterat, att förhoppningarna gäckats — här citeras en not av den tyske översättaren av Morianens fjärde del.

I tidningarnas referat tycker man sig kunna utskilja fem grupper. Först den officiella gruppen, representerad av Upsala Tidningar, utgiven av amanuenserna vid universitetsbiblioteket Jonas Gustaf Wahlström och August Theodor Låstbom, och Statstidningen, vilken ju med Pehr Adam Wallmark som redaktör var regeringens organ. Dessa tidningar ge, som förut framhållits, en rent av falsk bild av fakta. Enligt deras meddelanden var förseglingen av nycklar och kistor alldeles i sin ordning. Om samlingens innehåll göras inga som helst reflexioner.

Den andra gruppen av tidningar, företrädd av Svenska Biet och Upsala Correspondenten, giver riktiga uppgifter om den märkliga förseglingen men avhåller sig liksom den första gruppen från varje reflexion, vare sig om förseglingen eller om innehållet. Det konservativa Biet, med J. C. Hellberg (= Posthumus) som redaktör, räknade ju bland sina medarbetare Bernhard von Beskow och Hans Järta, C. H. Gyllenhaal, J. A. von Hartmansdorff, J. A. Hazelius och även J. G. Wahlström i Upsala Tidningar. Upsala Correspondenten utgavs av boktryckaren med. dr Sven Peter Leffler.

I den tredje gruppen representerar Aftonbladet, där Lars Johan Hierta stod för redaktionen — han hade ännu ej anträtt den bekanta utländska resa, under vilken C. J. L. Almquist vikarierade för honom — en anmärkningsvärt moderat ståndpunkt. Den riktiga uppgiften om förseglingen kompletteras dock med uppgiften, att Carl XIII skulle uttagit handlingar, och om samlingens värde uttalas skepsis. Överensstämmelsen med Crusenstolpes uppfattning är påfallande, och denne tillhörde ju också tidningens redaktion, sannolikt var han dock ej den medarbetare, som Aftonbladet sänt till Uppsala, eftersom tonen i referatet ej liknar Crusenstolpes. Phoenix — som redigerades av Carl Magnus Ekbohrn — är klarast påverkad av Crusenstolpe och hans framställning i *Morianen*.

Göteborgs Handelstidning, där Magnus Prytz var redaktör, och Dagligt Allehanda, redigerad av W. F. Dalman, samt i viss mån Skånska korrespondenten, där fil. dr A. E. Lindblom var redaktör, bilda i det avseendet en fjärde grupp, att de begagna tillfället att rikta en kritik mot Gustaf III. Allehanda slår här alla rekord, men även Handelstidningen är anmärkningsvärt hätsk, dess reflexioner om innehållet i samlingen äro för övrigt allt annat än spirituella och i detta avseende underlägsna Allehandas, där det glödande hatet ej hindrar riktiga och träffande iakttagelser.

Den bästa framställningen ge märkligt nog de citerade tyska publikationerna, främst Augsburger Allgemeine Zeitung. Deras upp-

gifter och omdömen äro av den art, att de i vissa fall måste räknas som självständiga källnotiser och komma att beröras i den följande diskussionen om det sannolika förloppet år 1792. Trots enstaka oriktigheter äro dessa tidningars meddelanden synnerligen väl informerade och deras omdömen om donationens värde — i motsats mot de svenska tidningars, som över huvud yttrade något därom — särdeles väl avvägda redan på detta mycket tidiga stadium.

Först måste emellertid redogöras för Crusenstolpes uppgifter i *Morianen*, fjärde delen (s. 258 f.), som utkom 1841 och som spelat en stor roll för vissa tidningars och för allmänhetens inställning till de gustavianska papperen. Crusenstolpe gör här gällande, att Reuterholm efter sin återkomst till Sverige år 1792 föreslog hertig Carl att öppna den till Uppsala universitet av Gustaf III donerade men ännu ej avsända kistan. Hertigen skulle för Reuterholm ha uttalat, att han toge för avgjort att bland papperen funnes åtskilligt »särdeles angående vissa husliga förhållanden, samt sista kriget, 89 års riksdag och även den här sluthändelsen, som kan lända mitt minne till men». Reuterholm skulle då ha frågat, vem som hindrade hertigen »att i mjugg öppna kistan, genomse papperen, taga därifrån en del, ja till och med lägga några andra i stället,¹ om Ers Kongl. Höghet så finner godt och nödigt». Härtill fogar Crusenstolpe en not av följande lydelse: »Det är en känd sak, att hertigen-regenten så förfor med Gustaf III:s ifrågavarande deposition. Äfven författaren eger i sina samlingar papper, som tillhört och, före hertigens inventering, funnits i den ryktbara kistan; och framlidne sekreteraren Granberg, hvars nit att samla materialier till Gustaf III:s historia blifvit, efter Granbergs död, i allmänna tidningar lofordad, hade i sitt våld mången handling, som ursprungligen förvarats i nämnda kista, honom meddelad af samma hand, som försåg honom med bilagorna till historisk tafla af Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår». Här syftas på P. A. Granbergs planerade arbete Gustaf III:s historia, vars förarbeten avbrötos av Granbergs död (februari 1841). Härefter följer en passus, där hertigen som svar på Reuterholms förslag dekretarar, att han och Reuterholm gemensamt skola granska papperen; kvantiteten skulle samvetsgrant bibehållas, för varje utgallrat papper skulle annat komma i stället »öfver hvars innehåll människorna femtio år härefter skola falla i förundran — — —».

En orimlighet i Crusenstolpes framställning faller genast i ögonen. Öppnandet av de gustavianska papperen skedde före Reuterholms återkomst till Sverige, och denne kan sålunda ej ha medverkat,

¹ Kursiverat av Crusenstolpe.

i varje fall ej på det sätt, som Crusenstolpe gör gällande. Barockt är likaså påståendet, att man för varje uttaget papper skulle ha inlagt ett annat i stället; vad skulle det tjänat till? Allvarligt begrundande kräver däremot Crusenstolpes uppgift att såväl han själv som Pehr Adolf Granberg skulle innehåft papper ur den *ursprungliga* gustavianska donationen, som sålunda i förra fallet skulle kommit på villovägar, i andra fallet från officiellt håll ställts till förfogande. Här ligger som man ser Crusenstolpes verkliga bevis för att kistan öppnats och beröyats en del av sitt innehåll. Vi återkomma i slutet av uppsatsen något till denna sak.

Det har antytts i den här lämnade redogörelsen för de gustavianska papperens öppnande, att flera mycket dunkla punkter finnas i samband med denna donation och dess öden. Den märkligaste skall nu närmare granskas — öppnandet kort efter Gustaf III:s död.

Det i den svenska vetenskapliga litteraturen hittills helt okända faktum, att hertig Carl efter sin broders död lät öppna hans förseglade donation, var för samtiden en känd sak och gav tydligen både före och efter år 1842 näring åt många rykten, icke minst i Uppsala, där man ju stod saken närmast.

Det finns ett brev¹ från Fredrik Samuel Silverstolpe till Johan Henrik Schröder, skrivet kort tid efter donationens öppnande, som är av stort intresse. Silverstolpe skriver här, att hans övertygelse om de gustavianska kistorna genom de meddelade uppgifterna blivit så mycket mer tillfredsställd, som han i flera år »à qui a volu m'entendre varit en stridbar förfäktare af sanningen mot de calomnieuse anklagelserne!». »Jag emottog i april år 1792» — fortsätter Silverstolpe — »af Professor Neikter en enkel berättelse öfver förloppet vid besagde kistors öppnande på Hertig Carls befallning, då han besökte Upsala såsom nyvald canceller. Neikter, i hvars hus jag då bodde, sade mig, att denna operation blifvit gjord på ett par minuter och bestått endast i bevittnandet, att kistorne innehållit påsar, hvilkas ytor tillkännagåfvo papper dem ingen åskådade. Det nyligen brutna sigill, som Hertigen genast lät påsätta, äfvensom Erkebiskop von Troils signete, bevisa för sakens enkla beskaffenhet» slutar Silverstolpe.

Detta brev är skrivet av en över sjuttioårig man — Silverstolpe

¹ Brevet är av ²⁸/₈ 1842, G 363 k i UUB. Det är anført efter Annerstedt i hans samlingar till Uppsala universitets historia, se U 40: 19 g i UUB, där Annerstedt avskrivit större delen av brevet. På annat ställe i sina samlingar antecknar Annerstedt härom: »Om detta öppnande fabricerades sedan historier som vederlägges i bref från F. S. Silverstolpe till Schröder ²⁸/₈ 1842», U 40: 29 i UUB.

var född i december 1769 — femtio år efter den händelse som skildras. Det är likväl att märka, att Silverstolpe synes ha haft gott minne och varit vid god vigör; han avled också först 1851. Om hans goda minne vittnar ett alldeles samtidigt inlägg i Svenska Biet, som beriktigade flera uppgifter om tilldragelser på 1790-talet, vilka förekommit i en nekrolog över Jacob De la Gardie.¹

En granskning av Silverstolpes berättelse visar emellertid genast en bevisligen oriktig uppgift. Det heter, att öppnandet av de gustavianska kistorna skedde i april i *Uppsala*, då hertig Carl som nyvald kansler besökt staden. Vi ha av det föregående sett, att öppnandet av den stora kistan (ej kistorna) skedde i *Stockholm* före den 26 maj 1792, då Aurivillius i konsistoriet omtalade denna händelse. Hertig Carl kom verkligen till Uppsala s. å. som nyvald kansler — valet hade skett redan den 2 april — men detta skedde först i *juni*, och de utförliga protokollen över hans förhandlingar med konsistoriet beröra ej heller med ett ord Gustaf III:s donation.

Silverstolpes uppgift eller rättare J. F. Neiktters berättelse av år 1792, sådan den år 1842 återgavs av Silverstolpe, gör i det hela ett särdeles egendomligt intryck. Hertig Carl »bevittnade» blott, att kistorna innehålla påsar med papper, »dem ingen åskådade». Bakom den ytterligt skruvade formuleringen skall väl ligga den meningen, att hertigen avsett att göra en undersökning av papperen men genast avstått därifrån, då han fann, att papperen lågo i förseglade påsar. Man undrar, om Carl, som ej ryggade tillbaka för att bryta den döde konungens försegling av själva kistan och ärkebiskopens försegling av nycklarna, skulle ha avstått från att bryta förseglingen på några påsar eller taga några påsar utan »genast» åter låtit försegla kistan.

Rimligare är den nyss återgivna version, som den tyvärr för oss okände, om donationen märkligt initierade korrespondenten till Augsburgers Allgemeine Zeitung ger av förloppet, en version som säger sig återgå på Aurivillius' berättelse. Hertig Carl lät öppna kistan för att förvissa sig om att ett visst paket fanns med däri, och, heter det, då han konstaterade detta, uttryckte han sin glädje däröver och lämnade kistans innehåll orört. Det *kan* ju ha förhållit sig så. Men man frågar sig förgäves, vilket paket bland kistans år 1842 uppräknade innehåll var av den sensationella och för hertig Carl komprometterande beskaffenhet, att han ansåg detta pakets slutna depo-

¹ Se Svenska Biet 4 och 9 maj 1842, jfr Svenska Minerva 10 och 12 maj 1842. Nekrologens uppgifter voro delvis hämtade ur Biographiskt Lexicon, artikeln Jacob De la Gardie.

nerande under femtio år så absolut nödvändigt, att han för detta enda pakets skull mot den dödes vilja bröt sigillen och undersökte de förborgade papperen. Att det skulle varit den förseglade påse, som enligt Gustaf III:s påskrift delvis innehöll frimurarepapper, är väl föga troligt. Direkt oriktig är ju uppgiften, att donationens papper voro äldre än den tidpunkt, då en spänning uppstod mellan bröderna.

Ytterst är det ju dock icke Aurivillius' utsago — varken sådan den finnes i protokollet den 26 maj 1792 eller sådan den återgavs i initierade akademiska kretsar år 1842 — som är det egentliga vittnesmålet. Aurivillius byggde ju i sin ordning på Uno von Troil. Troil är den ende av de närvarande som — låt vara i andra hand — givit en berättelse om förloppet. Hertig Carl tiger och, så vitt man vet, likaså af Ugglas. Att även Carl Axel Trolle-Wachtmeister var närvarande, uppges ej av Aurivillius och är med hänsyn härtill och särskilt i betraktande av, att hans sigill ej fanns med, föga sannolikt. Och det är märkligt, att även von Troil tiger så till vida, som han ej själv tog till orda inför konsistoriet den 26 maj 1792 utan lät Aurivillius framföra sin version.

Årkebiskop von Troil hade dock själv den 5 april 1792 till konsistoriet överlämnat testamentet av år 1788, det med Gustaf III:s handsigill förseglade paketet, som ej fick öppnas förr än år 1842, och de likaledes med den döde konungens handsigill förseglade nycklarna till kistan. Och han förseglade vid detta tillfälle med sitt eget, prokanslerns, sigill de båda kuvert, vari han inlade testamentet, paketet och nycklarna. Därefter meddelade Troil, att kistan ej funnits hos Rosenstein utan på arsenalen. Det var av allt att döma det sista, som konsistoriet fick höra av sin prokansler i denna sak — men det av prokanslern själv den 5 april förseglade kuvertet med de av Gustaf III förseglade nycklarna till kistan försvann och ersattes omsider med ett av prokanslern och af Ugglas förseglat, med odaterad påskrift försett kuvert med av hertig Carl förseglade nycklar till kistan och kofferten. Detta verkar mycket litet förtroendeingivande, och man förstår väl, att rykten om, att det ej gått rätt till, genast kommo i omlopp. Uno von Troil var ju oppositionsman år 1789 men vågade ej motstå konungen i det avgörande momentet, och hans bevarade brev till hertigen och Reuterholm efter Gustaf III:s död göra ofta ett undfallande intryck. Samuel af Ugglas visade sig ju ännu långt mera som en hertigens man.

I själva verket torde man böra lämna den frågan öppen, om alla de gustavianska papperen kommo Uppsala universitet till handa.

Flertalet påsar och konvolut voro förseglade med Gustaf III:s handsigill och försedda med hans egenhändiga påskrifter om innehållet. Dessa påsar och konvolut hade sålunda kvar sitt ursprungliga innehåll, under den väl nästan säkra förutsättningen, att de icke uppbrutits och åter förseglats med den dödes sigill.¹ Beträffande de icke med Gustaf III:s sigill förseglade eller helt oförseglade påsarna och konvoluten m. m. vet man naturligtvis intet — och framför allt: det kan ha funnits fler påsar eller konvolut, som fullständigt försvunnit. Man kan ej undgå att lägga märke till, som ett ganska anmärkningsvärt förhållande, att — enligt den genomgående relativt välunderrättade korrespondensen till Leipziger Allgemeine Zeitung — kistan vid öppnandet blott var till hälften fylld. Det är ett vittnesbörd dess mer värt beaktande och tilltro, som sagesmannen ju var övertygad om, att ett tillgrepp *icke* skett.

I ett hertig Carls diarium² för denna tid — en snart avbruten, egenhändig och privat journal av lakonisk karaktär, börjande med torsdagen den 29 mars 1792 och anteckningen »Konung Gustaf d. 3:djes död» — finnas några annotationer, som kunna ha samband med de gustavianska papperens öppnande. Vid den 31 mars står »Affairernas städning», vid den 19 april »Öppnas förseglingen i slottet», vid den 22 april »Öppnas förseglingen vid Haga» och slutligen vid den 25 juli 1792 står: »Kungens papper revision». Med *förseglingen* avses bevisligen den allmänna försegling, som föranstaltades av Johan Gabriel Oxenstierna såsom t. f. riksmarskalk och omfattade den döde konungens rum.³ Anteckningen den 19 april kunde eljest avse brytandet av kistans försegling; tidpunkten stämmer rätt väl. »Kungens papper revision» den 25 juli — har denna *revision*, som sannolikt företagits av hertigen och Reuterholm ensamma, bland andra den dödes papper omfattat även dokument, som hertigen i april tillgrepp ur den till Uppsala universitet donerade kistan?

En annan dunkel punkt är Gustaf III:s egen beskrivning av sin donation — eller rättare hans beskrivningar, ty flera sådana föreliggande, såsom framgått av den föregående redogörelsen för aktstyckena. I brevet för Nils von Rosenstein av den 23 juni 1788 anförtror

¹ Gustaf III:s sigill förstördes först den 30 juli 1792: Sedan K. M:t befallt, att alla under Gustaf III:s tid nyttjade kungl. sigill skulle förstöras, »så blef nu sådant — — värkställt, hwarefter desse sigiller, 6 til antalet, nämligen ett stort och 5 mindre» jämte konung Adolf Fredriks stora sigill, som ej förr än nu kommit att förstöras, inlämnades till förvaring (Kanslikollegiets prot. 30 juli 1792; jfr prot. 31 mars, 10 april 1792, RA).

² Kungliga handskriftsamlingen, RA.

³ Jfr bl. a. Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok, översatt och utgiven av Carl Carlsson Bonde, 3 (1789—1792), s. 435. Se även det följande (s. 142 f.).

konungen åt akademiens vård »en stor kista med *curieuse böcker och papper, samlade under mina utrikes resor*. Utanpå det förseglade paket, som först fick öppnas femtio år efter hans död, nämnde Gustaf III samma dag, den 23 juni 1788, »de *Böcker och Manuscripter*», han skänkt akademien. Men i detta förseglade paket låg ett likaledes samma dag, den 23 juni 1788, dagtecknat donationsbrev, däri donationen något närmare beskrevs — en beskrivning, som sålunda ej fick läsas förr än femtio år efter konungens död; här kallas samlingen »*mina papper — — som mycket upplysa tidevarfvets historia*». Den följande visserligen ytterst hastiga och godtyckliga uppräknings av vissa bland donationens kategorier angav — och inventeringen bekräftade ännu långt mera —, att donationen omfattade i första hand en konungs korrespondens och skrifter och icke någon samlares kollektion. Några böcker anträffades icke alls vid inventeringen, och papper samlade under Gustaf III:s utrikes resor utgöra blott en relativt ringa del av donationen, och av detta är det allra mesta ankomna brev.¹ I själva verket består Gustaf III:s donation främst av en successivt bildad serie av mindre samlingar av papper, som av kronprinsen, resp. konungen förseglades vid de tillfällen, då han *anträdde* sina resor — för att dessa papper ej skulle undersökas, medan han var borta. De papper, som förseglades den 23 juni 1788, utgjorde blott en av dessa samlingar, som lades i kistan till de föregående. Därjämte märkas delvis förseglade samlingar från storbhusen efter vissa av konungens förtrogna. Geijers ord, att de gustavianska papperen nyss före konungens avresa till kriget blivit av honom sammanlagda och förseglade, överensstämma sålunda ej fullt med verkliga förhållandet. Det är egendomligt, att vissa handlingar ej behövdes i det löpande arbetet; det är också sällsamt, hur av samma serie en del fanns i kistan och en del på andra håll.

Det finnes en annan, samtida notis om donationens innehåll, skriven av en händelserna mycket nära stående person — vi syfta på några rader i Hedvig Elisabeth Charlottas brev för april 1792. Hertiginnan skriver (i utgivarens översättning)²: »Av ett visst intresse är, att kungen enligt vad han meddelat herr von Rosenstein till Uppsala akademi testamenterat en låda innehållande hans papper, vilken han vid sin avresa till armén år 89 lät deponera uti arsenalen. Såväl lådan som nyckeln är förseglad med kungens eget sigill och får

¹ Egendomligt nog anmärktes detta faktum icke i någon svensk tidning utom Skånska Correspondenten, samt därjämte i Leipziger Allgemeine Zeitung och Serapeum. Att märka är dock, att Gustaf III själv betecknade ankomna brev under resorna som papper *samlade* under dessa (se inventeringsprotokollen i M 10 o. 11 i UUB:s arkiv).

² Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok, 3, s. 464. Stavningen är här moderniserad.

i enlighet med hans föreskrifter ej öppnas förrän femtio år efter hans död. Förmodligen innehåller den hans enskilda brevväxling rörande riksdagarna och regeringsärenden samt möjligen även memoarer och teckningar av personer i hans omgivning och tillhörande förvaltningen, ty han hade en stor förmåga att teckna karaktärer och sysselsatte sig för övrigt mycket med skrivning; och förr brukade han förvara dessa papper i ett särskilt kabinett, dit ingen hade tillträde eller ens fick närma sig. Kanske finnas där handskrifter från hans resor i Frankrike och i Italien liksom även hans många politiska förslag. Själv lär han för Rosenstein hava uppgivit, att han till följd av brådskan vid avresan icke hunnit göra något urval, varför där bland ganska märkliga samlingar även förefinnas åtskilliga obetydligheter.¹

Som man ser, har Hedvig Elisabeth Charlotta en ganska riktig uppfattning av donationens verkliga innehåll. Detta var ju i och för sig icke så märkvärdigt, ty man kunde ju förmoda att en donation av Gustaf III till Uppsala universitets bibliotek skulle innehålla i första hand hans egna skrifter och förslag och hans korrespondens; en försegling i femtio år var ju beträffande en samling av i huvudsak sådan karaktär delvis naturlig. Hertiginnan kände tydligen ej den helt annorlunda beskaffade beskrivning, som det öppna förordnandet för Rosenstein innehöll. Men hertigen och Rosenstein måste ju vetat om denna beskrivning. Då hertiginnan antytt, att Rosenstein delade den av henne meddelade förmodan om kistans innehåll, synes detta innebära, att öppnandet — hertiginnan ovetande — redan skett, varför Rosenstein med hänsyn härtill ej mer kunde upprätthålla brevets fiktion.

Frågan om Gustaf III:s mening med det öppna brevets felaktiga beskrivning av kistans innehåll kan givetvis aldrig besvaras. Avsåg han att med denna definition avhålla hertig Carl och kanske

¹ Sedan ovanstående skrivits, har författaren tagit del av originalet; detta hade givetvis bort ske tidigare. Som utgivaren upplyser i förordet till del I, s. IV, är översättningen från det franska originalet i viss mån förenad med en språklig överarbetning. Skillnaderna äro dock åtminstone i detta fall ej obetydliga. Orden om handskrifter från Gustaf III:s utländska resor lyda: »On dit qu'il y a aussi des collections de manuscrit asée extraordinaires qu'il a rassemblée pendant ses voyages» etc; Hertiginnan uttrycker sig sålunda på ett sätt, som synes visa, att hon väl kan ha känt till Gustaf III:s beskrivning i förordnandet. Om Gustaf III:s skrivande heter det: »car on sait qu'il aitoit occupée a en écrire», och detta syftar närmast på konungens nyss nämnda »mémoires de son regne». Hertiginnans förmodan om dessa memoarers nedläggande i kistan får sålunda en stark betoning. Även andra avsevärda olikheter finnas, som dock här måste förbigås. — Det kan tilläggas, att den här gjorda jämförelsen mellan originalet och editionen och därav föranledda reflexioner nedskrevos, innan A. Brusewitz' uppsats i Scandia 1941, s. 165 ff. utkommit eller författaren hade någon kännedom om denna undersökning av partier av dagbokens åttonde del, ederad av en annan utgivare än den, som utgivit de tre första delarna.

även andra från att förgripa sig på den förseglade kistan eller ville han tvärtom med en beskrivning, som måste provocera hertigens »mystiska» intressen, locka denne att bryta förseglingen och därmed kompromettera sig?

Gustaf III:s donation kompletterades i slutet av samma år, som öppnandet skedde (1842), med en annan gåva av handskrifter — den bekanta Tersmedenska donationen.¹ På denna punkt gav Geijer ett kort besked i förordet till första delen av Konung Gustaf III:s efterlemnade papper (1843). Genom denna donation, heter det, hade de gustavianska papperen »fått en oväntad och viktig tillökning». Den Tersmedenska donationens handskrifter, fortsätter Geijer, ordnas nu i sammanhang med de av konungen själv givna »och inpassa med dem så väl, att de kunna anses såsom *en fyllnad och fortsättning af dessa*».² »Man ser», skriver Geijer vidare, »att de av Tersmeden skänkta papperen »blifvit ihopslagne och förseglade efter Gustaf III:s död. Den kista, hvori de funnos inneslutna, hade af framledne landshövdingen Rosenstein blifvit insatt i rikets ständer[s] bank. Efter landshövding Rosensteins fränfalle öfverlämnades dessa handskrifter till ärkebiskop Rosenstein, och hafva sluteligen kommit i hans frändes, herr kammarherren Tersmedens hand, som nu deraf gjort ett så värdigt bruk.»³

Som bekant slutade Geijer sin skildring av Gustaf III:s historia med den gräns som konungens egen handskriftsdonation betecknade, sålunda våren 1788, men med anlitande av andra papper från tiden intill denna tidsgräns, särskilt de tidigare handlingarna i den Tersmedenska donationen. Arbetet om Gustaf III:s papper hör alltså till Geijers ofullbordade verk. Själv meddelade Geijer i förordet (skrivet 1843) att han efter avslutande av skildringen »till och med 1788» — ett arbete som han åtagit sig på uppdrag av universitets rektor — måste göra ett uppehåll för utgivandet av den allt för länge fördröjda fjärde delen av Svenska folkets historia. »Sedan ämnar jag återgå till de Gustavianska Papperen och fullborda detta arbete.»³

I den »redogörelse», varmed tredje delens senare avdelning slutas (1845) — två år senare än han beräknat — återkom Geijer till denna

¹ Det officiella överlämnandet skedde den 7 februari 1843 (se Tersmedens egenhändiga förteckning i bibliotekets arkiv M 10), men Geijer skriver i sitt förord 1843, att det skedde i slutet av nästledne år. Ännu ²⁰/₁₂ 1842 visste Geijer intet om donationen (jfr förut, s. 117, not 2, anförda tal).

Den 10 november 1842 öppnades och inventerades den av professor E. M. Fant den 18 juni 1805 donerade lådan med handskrifter m. m., som likaledes införlivades med Gustaf III:s donation (prot. i M 10). Den relativt lilla samlingen bestod huvudsakligen av vissa Schröderheims och Wallqvists papper, delvis av stort värde.

² Geijer: a. a., 1, s. II.

³ Geijer: a. a., 1, s. III f.

sak. »Här nedlägger jag för denna gången pennan, — sedan jag, efter förmåga, har uppfyllt den uppgift jag mig föresatt: att gifva en öfersikt af Konung Gustaf III:s lefnad och regering, med ledning af hans åt Upsala akademi anförtrodda papper, och med begagnande af samtida upplysningar från andra håll. Dessa papper sluta med utbrottet af 1788 års krig, och blefvo nyss före Konungens afresa till kriget af honom sammanlagda och förseglade. Vigtiga källor för historien om detta krig, om statshvälfningen 1789, om den korta riksdagen i Gefle efter freden, samt om de händelser som närmast föregingo det blodiga slutet af Gustaf III:s djupt tragiska bana, finnas äfven på Upsala bibliotek; i synnerhet genom de tillökningar, som de gustavianska papperen erhållit efter deras öppnande. Att kunna framdeles nyttja dem till fortsättning af dessa teckningar är min önskan. — Men andra, länge nog uppskjutna, göromål, kalla mig först. — — — Jag återgår till äldre arbeten, hvilkas fullbordan allmänheten länge haft rätt att af mig fordra, och hvilka visserligen ej minst ligga mig sjelf om hjertat»; och han tillägger till sist aningsfullt: »i fall hälsa och lif denna fullbordan tillåta». ¹ Det blev icke Geijer förunnat att fullborda fjärde delen av Svenska folkets historia, och han kunde därför ej heller återvända till de gustavianska papperen och till de sällsamma omständigheterna kring Nils von Rosensteins komplettering av Gustaf III:s donation till Uppsala universitet.

I ett protokoll, som fördes vid sammanträde den 20 febr. 1843, då den Tersmedenska donationen öppnades, ² heter det, att detta skedde i närvaro av universitetets prokansler, ärkebiskop af Wingård, rektor professor Wahlenberg, professor Geijer, vice bibliotekarien Afzelius — tydligen i stället för den frånvarande Schröder — och slutligen de bägge ordnarna av papperen i Gustaf III:s donation Wingqvist och Fant. Man hade, hette det i protokollet, sammanträtt för att inventera manuskript och handlingar, vilka, rörande Gustaf III:s historia förnämligast efter 1788 och av konungen efterlämnade, blivit av landshövdingen von Rosensteins arvingar genom kammarherre Nils Tersmeden såsom hörande till fortsättningen av konungens historia till akademien överlämnade. ³ Som dessa handlingar, heter det vidare, förvarade uti en större kista, vilken nu öppnades, befunnos »uti särskilda bundtar hoplagda till det mästa försedda med pappersomslag

¹ Geijer: a. a. 3: 2, s. 208 f.

² Konsistoriets acta 1843, I, s. 199—204, UUA.

³ Ursprungligen har i protokollet skrivits »såsom hörande till konungens donation till Uppsala», men de här kursiverade orden ha överstrukits; efter ordet »såsom» har därefter över raden tillagts *til sit innehåll*, men även dessa tre ord ha sedan överstrukits.

och påskrift om hufwudsakliga innehållet»,¹ så ansågs vara bäst att numrera dessa buntar och konvolut och upptaga deras rubriker i protokollet, för att sedermera närmare specificering skulle ske av Fant och Wingqvist på sätt som förut ägt rum med de av Gustaf III själv donerade papperen.

En närmare redogörelse för de olika buntarnas innehåll — det var 134 stycken och därjämte ett tydligen ganska stort antal lösa handlingar — skedde emellertid icke, utan de enskilda handlingarna infördes direkt i den stora katalogen utan annan beteckning än *Tersm* — det skall längre fram visas, att även denna viktiga men blott generella bestämning ofta blott otydligt eller felaktigt utsattes eller helt utglömdes. En genomgång i katalogen av samtliga de med *Tersm* betecknade eller av andra skäl till denna kategori hänförliga handlingarna visar, att huvudparten härrör från tiden juni 1788 till mars 1792 — sålunda en omedelbar fortsättning av Gustaf III:s papper fram till inemot hans död — men att ett mycket betydande antal papper äro äldre och slutligen enstaka handlingar yngre; den senaste synes vara från år 1795.

I protokollet den 20 februari 1843 uppräknas, som nyss nämnts, blott buntarnas rubriker och även dessa ofta knapphändigt — i en del fall ha betydelsefulla upplysningar i rubrikerna utelämnats, som man ser av en jämförelse redan med de eljest mer kortfattade andra förteckningar som finnas — och i ett par fall även påtagligt felaktigt, beroende på att protokollföraren, akademisekreteraren doktor Haak, som tydligen ej innehade någon större kunskap om den gustavianska tiden, missuppfattat korrespondenternas upplästa namn eller titlar. Då Gustaf III någon gång i rubriker omtalas, sker detta i tredje person, varav man ju kan sluta, att dessa rubriker — om de äro rätt återgivna i protokollet — icke skrivits av konungen själv. Omslagen bevarades ej, och rubrikernas stilar liksom buntarnas och konvolutens sigill beröras icke alls i protokollet, vilket sålunda ger mycket ringa upplysning redan om samlingens yttre skick. Den enda upplysning man har, är Geijers förut anförda meddelande, att papperen blivit ihopsplagna och förseglade efter Gustaf III:s död; av orden får man snarast den uppfattningen, att detta gjorts av Nils von Rosenstein.

Den Tersmedenska donationen har sålunda liksom Gustaf III:s egen gåva ansetts böra mottagas av universitetet självt, ej av universitetsbiblioteket, ehuru den första inventeringen icke skedde på en konsistoriesession utan på ett sammanträde av en särskilt tillsatt delegation

¹ till det mästa är tillagt över raden. Ett par överstrykningar sakna betydelse.

från konsistoriet och biblioteket. I bibliotekets handlingar ligger emellertid ett ytterst knapphändig och oformellt reversal¹ av Tersmedens hand, vari de flesta buntarnas rubriker summariskt uppräknas i någorlunda överensstämmelse med det nyss anförda protokollet. På sitt reversal har Tersmeden vid rubriken brev från Curt von Stedingk till Gustaf III antecknat: »Återlemnas af H. E. Grefve Björnstierna». Därefter är med blyerts och troligen annan hand skrivet: »Nu återlemnade». Vid rubriken brev från Uno von Troil till Gustaf III har Tersmeden skrivit: »aflemnas snart». Dessa båda buntar äro uppptagna sist i protokollet den 20 februari 1843. Kanske är det dessa brev återställande som fördröjt inventeringen. M. Björnstjernas edition av Stedingks brev (under titeln »Mémoires») utkom i Paris 1844—1846.² Ärkebiskop von Troils brev voro kanske lånade av hans son, expeditionssekreteraren Knut von Troil, som var Nils Tersmedens sväger.

Utom Tersmedens förteckning och listan i protokollet den 20 februari 1843 finns emellertid ännu en förteckning över manuskriptbuntarna i den Tersmedenska donationen, en förteckning som kommit från den Rosenstein-Tersmedenska familjegården Hessle; den är i regel ännu mera summarisk än de båda andra och är skriven av en okänd hand men försedd med två tillägg och många randanteckningar av F. A. Dahlgren.³ På ett av de fyra blad, varav förteckningen består, har Dahlgren därjämte skrivit en rubrik, som ordagrant överensstämmer med en av Tersmeden skriven rubrik över hans förteckning: »Förteckning å en samling handskrifter aflemnade til Upsala Academie Jan. 1843». Efter ordet »handskrifter» står »Högst», som överstrukits, sannolikt syftande på Gustaf III (»Högst salig H. K. M:t Gustaf III tillhöriga», eller dylikt). Dahlgrens randanteckningar äro mycket lakoniska men mycket expressiva om ock tydligen snabbt nedkastade (»högst interessante», »rätt roliga», »ej särdeles», »obetydligt», »curieust skräp» o. s. v.) och förutsätta åtminstone ett hastigt ögnande i handlingarna i de olika buntar — mest brev från olika korrespondenter till Gustaf III — vid vilkas rubriker dessa anteckningar finnas.

Av den av Dahlgren kompletterade förteckningen ser man, att handlingarna i den Tersmedenska donationen vid tillfället för denna förtecknings upprättande sannolikt icke förvarades i en kista utan i två. Den ena kistan kallas »stora swarta cofferten öfwersta rummet»,

¹ Bibliotekets arkiv M 10, UUB. Stilen är identifierad genom en anteckning av Annerstedts hand.

² Om vissa av svenska regeringen undertryckta brev från år 1812 i Björnstjernas ursprungliga edition, se S. Clason: Gustaf IV Adolf och den europeiska krisen under Napoleon, s. 52 ff.

³ Rosenstein-Tersmedenska samlingen, vol. 1, RA. Dahlgrens stil är identifierad genom en blyertsanteckning av arkivarien Ernst Nygrens hand.

den andra »swarta cofferten nedre rummet». Tänkbart är ju dock, att dessa rubriker åsyfta olika rum i samma kista. Därjämte förekommer på en särskild förteckning, som upptager ett ark, en rubrik »Landshöfding Rosensteins papper». En inventering av Nils von Rosensteins egna papper gjordes sålunda samtidigt med undersökningen av Gustaf III-papperen. Kanske lågo de i samma kistor eller kista.

En annan sak framgår av denna företeckning. Längst ned på baksidan av det ark, som upptager början av förteckningen, står: »Depecher för det mesta ankomne till Konungen under Finska kriget ifrån»; härefter följer i rader under varandra namnen på de svenska beskickningar och konsulat som avsänt breven: Berlin, Holland, Petersburg, Konstantinopel, London, Paris, Norge (infogat efteråt), Regensburg, Warschau, Turin, Genua och Neapel, från diverse ställen, Dresden. På det blad, som bildar fortsättning, upprepas rubriken (»Depecher» etc.) ordagrant och härefter står: Wien, Hamburg, Coblentz och Bruxelles, Spanien, Köpenhamn. I marginalen på arket har Dahlgren för alla depescherna skrivit en klammer samt därbredvid antecknat: »aflemnade i det kongl. Cabinettet». Motsvarande anteckning för depescherna som upptagits å nästföljande blad saknas.

Några särskilda accessionslistor finnas ej i kabinettsarkivet; ett inventarium av år 1818, som tillika fungerat som accessionsliggare in på 1850-talet, innehåller inga rubriker som täcka dessa depescher. Men bland riksarkivets leveransförteckningar från kabinettet finns en, av Knut Skjöldebrands hand, med rubriken »Depecher, aflämnade till Kongl. Riks-Archivet den 30 mars 1837». Denna förteckning upptager depescher från exakt samma beskickningar, som nyss anförts (med undantag av att Norge saknas och att Cassel tillagts vid depescherna från Coblentz och Brüssel), och i alldeles samma ordningsföljd, med den enda skillnaden, att »Diverse ställen» (här kallat »Särskildta ställen») placerats sist.¹ Även de depescher, vid vilka Dahlgren — tydligen av förbiseende — ej gjort anteckning om överlämnande, äro med i leveransförteckningen. Därjämte tillkommer i leveransförteckningen rubriken »Rapporter och concepter till afgångne skrivelser för 1770- och 1780-talet». Tiden för respektive depescher anges vid varje beskickning: Från Berlin »föرنämligast för åren 1788—90», Haag 1789—1790, Petersburg 1778—1792, Konstantinopel 1788—1790, London 1789—1790, Paris 1777—1792, Regensburg 1789, Warschau 1788—1790, Turin, Genua och Neapel 1789—1790, Dresden 1788—1790, Wien 1789—1792, Hamburg 1777—1790, Coblentz, Cassel och Brüssel

¹ I RA finnas emellertid depescher från J. C. Martinau i Kristiania åren 1787—1792 (en vol.); det torde förhålla sig så, att depescherna från Norge i leveransförteckningen inbegripits under Köpenhamn, medan de i förteckningen på Hesse upptagits för sig.

1790—1792, Spanien 1790—1792, Köpenhamn 1789—1791 och slutligen särskildta ställen 1770—1780. Som man ser, stämma tidsuppgifterna ganska väl med den Dahlgrenska förteckningens efter hastig granskning formulerade »för det mesta ankomne under finska kriget».

Nils Tersmeden inventerade sålunda i samband med en undersökning av Nils von Rosensteins papper även Gustaf III-arkivet på Hessle; den anförda listan över Gustaf III-papper upprättades sannolikt i samband med denna inventering. Då man anträffade åtskilliga buntar, som troligen redan genom sina rubriker angåvo sig innehålla depescher från svenska beskickningar, fann Tersmeden, som var förste sekreterare i kabinettet — varifrån han tog avsked den 14 juli 1837 för att efter sina föräldrars ungefär samtidigt inträffade bortgång bosätta sig på Hessle — riktigast att överlämna denna del av de av Nils von Rosenstein tillvaratagna papperen till kabinettsarkivet.

Leveranserna till riksarkivet av den gustavianska tidens depescher från beskickningarna i utlandet ägde i regel rum med mycket korta tidsfrister. Under den korta rubriken »Svenske Ministrer och legations secreterare» eller dylikt inlevererades t. ex. depescher för år 1788 ¹³/₉, 1791, för 1789 ²⁸/₁₂, 1792, för 1790 ²⁶/₆, 1793, för 1791 ²/₆, 1794 och för 1792 ¹/₆, 1795. Ganska långt efteråt skedde emellertid ytterligare leveranser till riksarkivet av bland annat depescher, antydande att de första, mycket snabba leveranserna varit långt ifrån fullständiga. Så sent som den 5 juli 1808 inlevererades sålunda till riksarkivet en stor leverans av depescher från ej mindre än femton namngivna beskickningar, i regel omfattande åren 1771—1795 och nästan genomgående med alla dessa år uppräknade i leveransförteckningen.¹

Kabinettsarkivet innehöll sålunda år 1837 inga serier av depescher så långt tillbaka som från Gustav III:s tid. Man fann det därför tydligen bäst att omedelbart överlämna de av Tersmeden från Hesslearkivet insända depescherna till riksarkivet. I riksarkivet kvitterades dessa depescher samma dag som kabinetts reversal är daterat, den 30 mars, av riksarkivarien Joh. G. Liljegren. Därunder är antecknat: »Inlagda i hemliga hvalfvet», tydligen riksarkivets hemliga valv — riksarkivet hade liksom kabinettet vid denna tid ännu sina lokaler i slottet och hade som kabinettet sitt hemliga valv därstädes — i vars yttre rum de ministeriella handlingarna förvarades.²

¹ Leveransförteckningar m. m. från Kungl. kabinettet och utrikesdepartementet; ämbetsarkivet, RA. Generalinventarium över handlingarna i hemliga valvet (i kabinetts arkiv) 1818 — det äldsta kända och det enda kända före 1890 —, Utrikesdepartementets dossierer, RA. Jfr PM av H. Brulin 1940 i ämbetsarkivet, RA.

² Riksarkivariens årsberättelse 1837—1838, i S. B e r g h: Svenska riksarkivet 1837—1846, s. 126.

Vid den första inventering av Gustaf III:s papper, som Nils Tersmeden företog sannolikt i början av år 1837 — Carl von Rosenstein dog den 2 december 1836 på sin egendom Brunna —, tillkallade han F. A. Dahlgren. Eller också kom Dahlgren först några år senare, då dessa handlingars överlämnande till Uppsala universitet blivit aktuellt genom öppnandet av Gustaf III:s egen donation, sålunda år 1842. Kom Dahlgren först vid denna senare tidpunkt, betyder hans anteckning om de förut berörda depeschernas överlämnande blott ett konstaterande av en redan verkställd leverans. Dahlgrens båda tillägg till förteckningen stå ej så, att de innebära att han medverkat under pågående förteckningsarbete; de kunna lika väl vara gjorda efteråt, då Dahlgren anträffat nya buntar, som upprättaren av förteckningen ej medtagit. Dahlgren blev i december 1841 e. o. amanuens i riksarkivet, där man genast fäste sig vid honom som en synnerligen god ackvisition.¹

Man kan förmoda, att Tersmeden beslutat göra en något noggrannare genomgång av Gustaf III-papperen — den första inventering, som resulterade i listan, synes ej ha gjorts av någon kunnig person och torde blott ha inneburit ett nödtorftigt antecknande av bunt-rubriker.² Tersmeden har sannolikt fått anvisning på Dahlgren av riksarkivets chef Hans Järta, som ju var livligt intresserad av de gustavianska papperen och som kände till Nils von Rosensteins samlingar. Under sin undersökning av dessa hade nämligen Tersmeden anträffat vissa där bland Gustaf III:s papper förvarade originalbrev från Nils von Rosenstein till konungen. Tersmeden, som beslutat att på grundval bland annat av Nils von Rosensteins egna papper på Hesse utgiva hans samlade skrifter, medtog i denna edition, som utkom i Stockholm 1838 i tre band, dessa brev.³ Om denna edition rådgjorde Tersmeden med Järta, och denne skrev på hans anmodan ett vackert företal till editionen i sin egenskap av Rosensteins vän och av representant för hans tid. Publiceringen av Nils von Rosensteins samlade skrifter väckte, som man kunde vänta, stor uppmärksamhet. Bland annat citerades breven till Gustaf III flitigt av M. J. Crusenstolpe i Morianen.

¹ Bergh: a. a., s. 33. Hildebrands brev till Järta.

² Listans stavning är ej sällan komprometterande.

³ Henrik Schüeck har i Svenska memoarer och bref, 9 (1905), utgivit en komplettering till Tersmedens edition av Nils von Rosensteins brev till Gustaf III, närmast föranledd av 1871 års accession av Rosensteinska och Gustaf III:s-papper till Uppsala universitetsbibliotek (se härom nedan). Tersmeden torde 1838 ännu ej ha sett de brev, som sedan kommo att ingå i 1871 års accession, vilka efteråt inhäftats på sin plats i vederbörande vol. (sign. F 513); Schüeck har blott medtagit en del av dessa brev, och kompletteringen är även i övrigt ej fullständig.

Vi ha sett, att Geijer år 1843 uttryckligen betecknade den Tersmedenska donationen som en *oväntad* tillökning till de gustavianska papperen. I belysning av vad här anförts måste dessa Geijers ord — högst överraskande redan i betraktande av både Nils och Carl von Rosensteins nära förbindelser med Uppsala universitet och dess män — betecknas som en gåta. Att samlingen av Gustaf III:s papper på Hessle visade sig mer omfattande, än man i Uppsala på förhand kunde förmoda, vore förklarligt, men att själva dess existens ända fram till överlämnandet förblivit okänd för en man som Geijer måste anses ytterst märkvärdigt.

En undersökning av frågan, hur Tersmedens stora kompletterande samling av Gustaf III:s papper bildats, leder åter till tiden närmast efter konungens död. En lycklig omständighet är, att bouppteckningsprotokollen¹, i motsats mot vad som är regel i sådana aktstycken, beröra den bortgångnes handskriftliga kvarlåtenskap, ehuru tyvärr utan några som helst förteckningar. Biblioteket förtecknades däremot utförligt, om också denna bilaga till bouppteckningen först långt efteråt kunde ingivas, beroende på att Leopold, som egentligen var Gustaf III:s bibliotekarie, icke fört något riktigt inventarium.

Bouppteckningen började redan den 19 april 1792 på Stockholms slott i närvaro av t. f. riksmarskalken greve Johan Gabriel Oxenstierna, änkedrottningens överstemarskalk friherre Fredrik Sparre som hennes ombud, landshövdingen Samuel af Ugglas som den unge konungens av hertig Carl befullmäktigade ombud, presidenten greve Erik Ruuth för bevakande av kronans rätt och överstekammarherren greve Nils Posse. Samtliga bouppteckningsprotokoll fördes, tydligen med synnerlig noggrannhet och klarhet, av protokollssekreteraren Sven Erland Heurlin. Alla protokollen justerades av samtliga ombuden, men ej av hertig Carl, som stundtals var närvarande.

I protokollet den 19 april 1792 heter det, att hertig Carl förklarar sig vilja vara närvarande vid uppbrytandet av förseglingen till de rum, vartill han hade nycklarna, och emottaga alla de handskrivna brev, depescher och handlingar, som i konungens förseglade rum och förvaringsställen kunde finnas, för att sedermera själv genomgå och granska dem samt urskilja, vad som därav kunde röra antingen rikets hemliga och allmänna angelägenheter eller konungen enskilt eller också i någon mån innehålla historiska upplysningar och underrättelser. Efter en stund, heter det vidare i protokollet, kom hertig Carl ned, då i hans närvaro sigillén brötos på dörrarna till de av Gustaf III huvudsakligen begagnade gemaken, »och alla i rum, bureauer och lådor

¹ Kungl. arkiv, vol. 37—38 a, RA.

befintelige handskrifter jämte några af högst salig Konungen sjelf förseglade possar, innehållande enligt påskrift bref och depecher för 1788, 1789 och 1790 av Hans Konglig Höghet sjelf samlades och inlades uti 6 st. säckar och en packlåda, hwilka, jämte en swart couffert som förut skall stådt på Arsenalen och förmodades innehålla handlingar rörande 1772 års revolution, med Hans Konglig Höghets sigill förseddes och i dess rum uppbyros.» Slutligen lät hertigen till sina rum hämta även ett olåst bleckskrin, innehållande originalen till 1772 års regeringsform och 1789 års förenings- och säkerhetsakt. Av ett senare protokoll framgår, att hertigen förut, redan »wid konungens dödsstund» mottagit en av denne »i sednare tider beständigt nyttjad svart port feuille», fylld av brev och depescher.

Bouppteckningsprotokollen beröra vidare Gustaf III:s handskrifter på »lilla slottet wid Nya Haga» och på Drottningholm. Omedelbart efter konungens död hade Ruuth, tydligen i sin egenskap av ståthållare på dessa slott, förseglat konungens rum på Haga. Ett genast efter attentatet den 16 mars framställt förslag av Ruuth om omedelbar förseglning av rummen på Haga hade den svårt sårade konungen med vanlig förunderlig sinnesnärvaro avböjt med motiveringen, att möblerna och målningen kunde taga skada — tydligen av kölden ännu denna årstid, om rummen komme att länge stå oeldade. Den 22 april skedde inventeringen på Haga och den 29 april på Drottningholm. I båda fallen var hertig Carl närvarande, likaså Oxenstierna, Sparre, af Ugglas, Ruuth och Posse. På Haga samlade hertigen liksom på Stockholms slott själv »alla i rummen warande lösa bref och handskrifter» och ur två »resebureauer», som Gustaf III alltid medfört på sina färder som säten i sin vagn, depescher, brev och handskrifter samt konungens »ministerielle chiffre». På Drottningholm hopsamlade likaledes hertig Carl »alla papperen» — Ruuth hade efter dödsfallet sammanfört »alla i rummen befintelige kringströdde handskrifter» till ett rum, som förseglats, — med undantag av manuskripten i ett skåp, vars nyckel emellertid förseglades.

Vi se sålunda, att den av Gustaf III till Uppsala universitet donerade kistan — protokollets beskrivning av dess förmodade innehåll härrör nog från hertig Carl och stämmer ju med notisen i hans gemåls dagbok och med hertigens intressen — redan den 19 april av hertigen var flyttad från arsenalen till slottet, tydligen i och för den undersökning av dess innehåll, som hertigen beslutat. Man lägger märke till, att protokollsföraren ej fått upplysning om, att kistan med dess innehåll av Gustaf III donerats till Uppsala universitet — för att hertigen desto lättare skulle kunna förfoga över den för sin inventering av dess

papper. Vi igenkänna också med all sannolikhet i »packlådan» den »couffert, hörande till den höga Kongl. donationen», vars överraskande tillvaro vi förut sett konsistorieprotokollen omtala, men om vilken Gustaf III:s egna förordnanden av år 1788 ju alldeles tiga.

Man kan sålunda konstatera, att hertig Carl efter Gustaf III:s bortgång omhändertog samtliga de papper, som anträffades i den dödes omedelbart eller kort stund efter dödsfallet förseglade rum. Nästan säkert torde vara, att den Rosensteinska samlingen till allra största delen utgjordes av papper, som hertigen sålunda insamlade på Stockholms, Haga och Drottningholms slott. I några fall framgår detta redan av buntrubrikernas formulering.¹ Att dessa papper ursprungligen till betydande del utgjordes av depescher från svenska ministrar i utlandet, berodde på Gustaf III:s kända och mot slutet av hans regering än starkare accentuerade befattnings som faktisk utrikesminister.²

Å andra sidan är det säkerligen blott en kanske relativt ringa del av de av hertig Carl i sterbhuset tillvaratagna papperen, som genom Rosenstein omsider kom till Uppsala. Den förut berörda »revision», varom hertigen skriver i sitt diarium, var säkerligen ganska radikal. Mycket torde hava förstörts, mycket också övergått i hertigens och i Reuterholms samlingar, men många aktuella papper också lagts dit de från rationell synpunkt rätteligen hörde. Det synes uppenbart, att vissa rubriker i förut berörda inventarium av år 1818 över kabinetsarkivet beteckna dossierer, som av hertig Carl såsom sådana anträffades i Gustaf III:s sterbhus eller möjligen av hertigen helt eller delvis sammanförts till dossierer.³

Det torde få anses mycket sannolikt, att Gustaf III själv avsett att en stor del av de i sterbhuset anträffade papperen skulle överlämnas till Uppsala universitet för att komplettera hans donation av år 1788. Lika troligt får det anses vara, att konungen talat med Nils von Rosenstein, den utsedde exekutorn av hans förordnande av år 1788 och hans alltid relativt förtrogne vän, om denna sak, även om han aldrig kommit att giva Rosenstein ett formligt uppdrag. Rosenstein blev emellertid i så fall förekommen och satt ur spelet både beträffande 1788 års donation och i fråga om papperen i sterbhuset av den vid denna

¹ »Handlingar rörande den kungl. orden, fundne uti högstsal. Konung Gustaf III:s papper» m. fl. Tersmedens reversal och förteckningen från Hessle. Protokollet den 20 februari 1843 är här som ofta mindre upplysande.

² Geijer: a. a. I, s. 16, A. Forssell i Den svenska utrikesförvaltningens historia, s. 264, 284 f. Åtskilliga depescher följde förövrigt med den Tersmedenska donationen till Uppsala, och många kommo dit med Gustaf III:s kista.

³ Generalinventarium 1818. Utrikesdepartementets dossierer, RA. — Om vissa märkliga luckor i andra arkiv äro att hänföra till hertig Carls revision kan här ej beröras.

tid som bekant med ovanlig handlingskraft och målmedvetenhet arbetande hertigen, som i detta fall måste anses ha haft mycket viktiga personliga intressen att bevaka. Hur sedan Nils von Rosenstein lyckades bringa det därhän, att en del av de i sterbhuset tillvaratagna papperen och sannolikt också en samling, som Rosenstein själv vid Gustaf III:s död hade i sitt förvar, deponerades i riksbanken för att omsider nästan samtidigt med Gustaf III:s egen donation av år 1788 överlämnas till Uppsala universitet — därom kommer man troligen aldrig att kunna få någon kännedom. Kanske skedde depositionen i riksbanken först efter Carl XIII:s död och möjligen ej utan hans i livstiden givna samtycke.¹

Varifrån de Gustaf III:s koncept härstamma, som ligga till grund för vissa partier av hans i 1800-talets begynnelse utgivna skrifter, är en fråga som ej kunnat beröras i denna undersökning. I Fants och Wingqvists katalog finnas åtskilliga notiser och jämförelser mellan koncept bland de gustavianska papperen i Uppsala och de koncept som återgivits i de tryckta skrifterna. Man var också år 1842 och något senare inne på tanken att publicera delar av de gustavianska papperen, men det stannade vid Geijers arbete.² Ett hundra år ha gått efter öppnandet av dessa papper utan att en ny, kritisk upplaga av Gustaf III:s skrifter sett dagen, byggd även på de många koncepten och originalbrev i denna samling och på de många ännu ej publicerade koncepten och originalbrev som bevarats i andra samlingar.

Emellertid funnos ytterligare åtskilliga av Nils von Rosenstein tillvaratagna och till den utsatta fristen undangömda gustavianska papper ej med i den Tersmedenska donationen till Uppsala universitet år 1842 och ha sålunda ej heller av Fant och Wingqvist ordnats och förtecknats bland de gustavianska papperen. Av förbiseende eller annan orsak blevo nämligen år 1842 ganska många handlingar

¹ En undersökning i riksbankens arkiv, som möjligen kunde innehålla någon upplysning om data för depositionen, är tyvärr alltför svår att för närvarande utföra.

² Geijer: a. a., 1, s. 18. Hildebrand till Järta 15 april 1842. Man var samtidigt rädd för att Crusenstolpe eller Lars Hierta skulle göra indiskreta publikationer ur papperen, och man diskuterade på allvar, om ej detta borde kunna vägras dem. Enligt Järta kunde universitetet som papperens ägare vägra utlämnande av detta anförtrodda depositum; tryckfrihetsförordningen lämnade icke någon rättighet såt en eller annan quidam att utbegära de Gustavianska handlingarna». Detta var närmast föranlett av en anhållan av den då mera ej särdeles välkände publicisten H. A. Lindgren, den nyligen nedlagda Granskarens redaktör, att få avskriva och från trycket utgiva alla (!) brev och handskrifter i Gustaf III:s donation — en anhållan som synes ha begravts i stillhet. Järta, som tidigare haft förbindelse med Lindgren i Granskaren, hade mycket roligt åt »skojaren Lindgren», som sökte förtjäna något på dokumenten och »spela skojaren Crusenstolpe, skojaren Lars Hjerta &c prevenire». UAKP 29 mars 1842. Järta till Hildebrand 19 januari, 3 april 1842, Hildebrand till Järta 1 april 1842, RA.

kvarliggande på Hessle, vilket arkiv ännu efter år 1842 anlätades av forskare.¹ Här åsyftas icke de papper som Uppsala universitet fick år 1857, då kammarherre Tersmeden överlämnade handlingar rörande Nils von Rosensteins befattning med Gustaf IV Adolfs uppfostran, ty här rörde det sig efter tidens begrepp om Nils von Rosensteins egna papper — låt vara i en offentlig funktion. Den efterskörd till de gustavianska papperen, som åsyftas, kom först år 1871 till Uppsala universitetsbibliotek² och slutligen 1917—1918 till Riksarkivet, då Nils Tersmedens dotter Ann-Margret Holmgren, född Tersmeden, överlämnade en ganska stor samling papper från Hessle.³ I dessa samlingar är en del av den art, att det säkerligen ursprungligen tillhört den av Nils von Rosenstein upplagda fortsättningen och kompletteringen av Gustaf III:s donation, vilket också i det förra fallet föränlett vissa pappers inbindning i den gustavianska samlingen och i det senare fallet uppmärksamrats av arkivarien Ernst Nygren i hans inledning till riksarkivets förteckning över den Tersmeden-Rosensteinska samlingen.

Vi återkomma till sist till den viktigaste frågan, den om hertig Carl berövat den gustavianska donationen något av dess innehåll. Problemet kan emellertid aldrig lösas av den anledningen, att Gustaf III icke efterlämnade någon förteckning över sin donation, ej ens en lista på de påsar och askar varav den bestod — i varje fall fanns ingen sådan lista i kistan eller kofferten år 1842. De ytterligt ofullständiga antydningar om innehållet, som Gustaf III gav i det i paketet förvarade donationsbrevet upplysa blott om några få kategorier av handlingar; dessa kategorier återfunnos alla år 1842.

På grund av samlingens förut betonade, högst osystematiska och ofta hopradsade art har man knappast rätt att av frånvaron av vissa brevserier eller delar av sådana eller av andra handlingar draga några slutsatser. Man kan på goda grunder förmoda, att Gustaf III i juni 1788 ej hann lägga ned i kistan allt vad han ville skydda. Ej heller vet man något visst om antalet av konungens korrespondenter eller om frekvensen av deras brev under olika tider och icke mycket om vilka han ville skydda eller vilka papper han efter hand brände. Beträffande omfattningen av Gustaf III:s koncept, hans dagboksanteckningar och memoarer vet man ej heller något bestämt.

¹ Jfr en intressant notis av K. F. Werner i Biografiskt lexikon, Ny följd, 10, s. 289.

² Se bibliotekets arkiv M 5 i UUB. Beträffande 1857 års accession från Hessle, se särskilt konsistoriets acta 1857, s. 591, och UAKP 17 oktober 1857, § 11, i UUB.

³ Se MRA, Ny följd I, band 5, s. 169 f., 394.

Enligt det öppna donationsbrevet och enligt påskriften på paketet skulle ju kistan även innehålla *böcker*, men sådana saknades ju vid inventeringen år 1842. Det är märkligt, att i den av von Troil och af Ugglas efter kistans öppnande år 1792 undertecknade påskriften på det av dem förseglade kuvertet med nycklarna till kistan och kofferten talas endast om »de *handlingar*», som Gustaf III donerat till Uppsala akademi. Om kistan även innehöll böcker — och i så fall vilka »*curieuse*» böcker? —, så ha sålunda dessa borttagits av hertig Carl. I varje fall ser man, att beskrivningen av innehållet är en annan efter öppnandet än före detta; inventeringen år 1792 kan sålunda ej ha varit så helt flyktig.¹

Vi ha emellertid sett, att Crusenstolpe — redan 1841 — öppet och bestämt påstod, att både han själv och P. A. Granberg innehade »*mången handling*», som ursprungligen nedlagts i kistan men efter Gustaf III:s död tagits därur av hertig Carl. Kistan och kofferten — om vars existens Crusenstolpe egendomligt nog varit okunnig — öppnades och försegligen, som ju endast beträffande kistan ursprungligen varit Gustaf III:s, befanns vara ersatt med hertig Carls, von Troils och af Ugglas sigill. Crusenstolpes på förut nämnda skäl grundade övertygelse, att den ursprungliga donationen berövats en del av sitt innehåll, vann ett övertygande stöd. Medan påståendet att vissa papper, som voro i privat ägo före år 1842, ursprungligen tillhört Gustaf III:s donation, blott byggde på sannolikhetsgrunder — då ju ingen exakt kunde ange vad Gustaf III lagt ned i kistan — måste försegligen brytande år 1792 te sig som ett indicium för att Crusenstolpe här hade rätt. Från officiellt håll kom intet försök till vederläggning — om man ej dit kan räkna korrespondenserna till de tyska tidningarna. Crusenstolpe var emellertid av allt att döma *bona fide*, då han bestämt förutsatte öppnande och plundring av Gustaf III:s

¹ Ett studium av den av Fant och Wingqvist utarbetade katalogen (M 12 i universitetsbibliotekets arkiv) ger det sensationella resultatet, att många papper *efter* den 23 juni 1788 äro utmärkta med signa, som hänvisa till konvolut och påsar i Gustaf III:s egen donation av denna dag eller som på grund av den ordning, vari signa anföras efter en grupp av handlingar i katalogen, måste syfta på sådana påsar eller konvolut. Hertig Carl skulle sålunda hava öppnat även flera av Gustaf III själv förseglade konvolut och påsar och i vissa fall åter förseglat dem med den dödes sigill — man erinrar sig att Gustaf III:s sigillstamper ej förstördes förrän den 30 juli 1792 — men av förbiseende råkat inlägga i konvolut eller påsar papper, som han samtidigt med sin undersökning av kistans innehåll genomgick i broderns sterbhus. En undersökning av själva handlingarna visar dock, att katalogen — trots allt förtjänstfullt arbete som nedlagts därpå — ofta är mycket bristfällig i angivandet av signa. Inga av de ifrågavarande många handlingarna själva äro nämligen märkta med signa, som hänföra sig till kistans påsar och konvolut; en del äro — som sig bör — märkta *Tersm*, andra åter *osign*; möjligen avses med *osign* — vilken beteckning även finns i katalogen — handlingar som tillkommit efter sedan den Tersmedenska donationen formligen överlämnats. Några handlingar sakna både i katalogen och själva varje signum.

kista, och han hade även starka skäl att vara i denna tro. Här kan ej närmare undersökas, vilka de papper varit som Crusenstolpe främst åsyftade, då han talade om handlingar ur Gustaf III:s kista, som uttagits av hertig Carl. Det kan dock på goda skäl förmodas, att dessa papper i första rummet tillhörde Gustaf Adolf Reuterholms stora samlingar, som småningom splittrades efter hans död och varav även Crusenstolpe bevisligen kom över åtskilliga. Den sällsamma blandningen av hertig Carls papper och Reuterholms eller snarare den senares övertagande av en betydande del av den förres arkiv, och därmed även av vissa dit ej hörande handlingar, ej minst av Gustaf III:s, är ännu ej tillräckligt undersökt men bildar ett ur många synpunkter intressant bidrag till de båda vännernas och slutligen fiendernas samspel.¹ Sannolikt skall man aldrig kunna *bevisa*, att hertig Carl plundrade Gustaf III:s till Uppsala universitet donerade kista på en del av dess papper, då han efter den 29 mars 1792 bröt den döde konungens försegling och undersökte hans hemlighet. Själva det oerhörda i denna åtgärd talar, liksom i viss mån hertigens förfarande med broderns i sterbhuset anträffade kvarlåtenskap, emellertid bestämt för att ett sådant tillgrepp skedde.

¹ Att Reuterholm innehade vissa Gustaf III:s papper bevisar dock ej, att han fått dem efter Gustaf III:s död; han började redan under konungens livstid att med sin samling införliva vissa av dennes papper. I kungl. arkiv (handskriftssamlingen, Fredrik I—Gustaf IV Adolf) i RA finnas t. ex. åtskilliga av Gustaf III:s papper, som en tid tillhört Reuterholms samling. På omslaget till några konungens koncept från 1776—1778 har Reuterholm den 4 juni 1785 skrivit, att han fått dessa papper av sin (dåvarande) gode vän J. G. Oxenstierna, vilken själv fått dem av Gustaf III för att renskriva de bulletiner som under 1778 års riksdag efter hand sändes till Paris. Även efter Gustaf III:s död förvärvade Reuterholm, som förut framhållits, genom hertig Carl delar av Gustaf III:s arkiv, men han gjorde även på egen hand fynd, som undgått både boupppteckningsmännen och hertigen. Gustaf III:s byrå på China slott öppnades av Reuterholm den 14 september 1793 enligt hans egen anteckning å omslaget till papper, varav en del äro bevarade i den Tersmedenska donationen. Nr 122 i förteckningen i protokollet den 20 februari 1843 har nämligen rubriken »Papper utur konungens bureau på China vid Drottningholm». Omslaget har ej bevarats men att rubriken skrivits av Reuterholm själv, ser man av motsvarande rubrik i den Dahlgrenska förteckningen: »Papper fundne uti högstsälige Konungens bureau på China vid Drottningholm då den af mig och Herr Rålamb öppnades den 14 september 1793. GAR.» Tersmedens egen lista har samma formulering. Nils von Rosenstein kom sålunda efter Reuterholms fall över papper, som denne troligen lagt till sina samlingar och återställde dem genom Nils Tersmeden till deras rätta hemvist. Författaren ämnar återkomma till de här något berörda frågorna.

Bernadotte och Moreau år 1800.

Ett fynd i Bernadotteska Familjearkivet.

Av Torvald T:son Höjer.

Bernadotteska Familjearkivet är stort och i vissa hänseenden oöverskådligt. Det är därför svårt, för att ej säga omöjligt, att inom rimlig tid taga fullständig kännedom om alla där förvarade handlingar, som på ett eller annat sätt äro av betydelse för ett bestämt tidsavsnitt. Under mitt arbete på »Den franska tiden» i Carl XIV Johans liv var jag därför av praktiska skäl — det gällde att inom skäligen tid nå ett tillfredsställande resultat — nödsakad att begränsa forskningarna i Familjearkivet till det material, som direkt härrörde från tiden fram till 1810, samt till sådana serier från senare år, där det fanns särskild anledning att förmoda upplysningar om konungens tidigare bana. Av denna senare typ var framför allt korrespondensen mellan Stockholms slott och Carl Johans båda litterära ombud i Paris, Gustaf Löwenhielm och Joseph Izarn.

Att före utgivandet av mitt arbetes första del systematiskt genomleta *hela* Carl Johans brevväxling fram till 1844 efter notiser om hans bana före 1810 var således av praktiska skäl uteslutet. Följden är naturligtvis, att under forskningarnas vidare gång uppgifter om den franska tiden någon gång kunna påträffas bland handlingar från kronprins- och konungaåren. Därtill kommer, att enstaka oväntade upptäckter kunna göras av papper, som blivit alldeles felplacerade. Några kompletterande upplysningar rörande brumaire och konsulatet hava nyligen kunnat lämnas i en uppsats, »Bernadotte och Bonaparte», i Historisk tidskrift 1941. Ytterligare ett fynd i efterhand må här redovisas, då det — om ock i ganska ringa mån — bidrager till kännedomen om Bernadottes förbindelser med andra oppositionellt sinnade kretsar under konsulatet.

I en översikt av »Källorna och litteraturen till Carl XIV Johans liv före 1810» (Hist. tidskr. 1939), omtalade jag, att av de 23 »cahiers», som bilda huvudserien av Bernadottes ingående brevväxling 1794—1809, en icke kunnat påträffas, nämligen den fjortonde, vilken

enligt en summarisk förteckning bland annat skulle innehålla brev från general Moreau.

Sedan dess har riksarkivarien Helge Almquist bland den del av Oscar II:s arkiv, som icke är förseglad, i en osignerad fascikel funnit åtskilliga förut okända handlingar, vilka synas härstamma från drottning Desiderias papper. Somliga av dessa dokument höra samman med Izarns verksamhet som Carl Johans litterära språkrör och komma att nyttjas i andra delen av min biografi över konungen. Andra åter gälla den franska tiden; bland dem märkes först och främst den nyss omtalade cahier 14.

Före skildringen av nämnda cahier kan det vara skäl att i korthet omtala de viktigaste av de övriga nyfunna dokumenten, som gälla tiden före 1810. Bland dem märkas först två tidigare okända *Notes historiques* av det slag, som betecknats såsom fragment av Carl Johans memoarer.¹ Båda skildra Hamburgtiden och fylla således till en del den lucka i hans och Izarns historiska författarskap, som tiden mellan slaget vid Eylau och 1809 års fälttåg förut utgjorde. Deras titlar äro »Le Prince de Ponte-Corvo à Hambourg 1807» och »Note sur La Romana». Båda hava använts av Touchard-Lafosse, i vars arbetes² andra del den förstnämnda uppsatsen, lätt bearbetad, tjänat till underlag för sid. 3—9 och 11—19, medan »Note sur La Romana» fyller sid. 45—54 och dessutom lämnat stoffet för teckningen av den spanske generalens personlighet på sid. 10. Därmed har ett av de tre partier av Touchard-Lafosses biografi, som tidigare förefallit jämförelsevis självständigt,³ visat sig vara ganska troget avskrivet från Carl Johans och Izarns historiska skildringar.

¹ Se T. Tison Höjer, Carl XIV Johan. Den franska tiden (1939), s. 439.

² Touchard-Lafosse, Histoire de Charles XIV (Jean Bernadotte) roi de Suède et de Norvège (1838).

³ Se Höjer i HT 1939, s. 16 f. Som ibidem påpekas, äro de båda övriga å ena sidan barndoms- och ungdomsåren, å den andra konsulatet och befälet i Hannover (åren 1800—1805). Det förtjänar då att nämnas, att i BFA finns ett papper, rubricerat »Envoyé à Mr Izarn», som förtecknar ej mindre än 19 sändningar av dokument under tiden 25 november 1836—24 februari 1837, d. v. s. just medan Touchards arbete pågick (jfr Höjer i HT 1939, s. 14; anm. 2). Bland dessa dokument märkas fem annars okända *Notes historiques*, nämligen »Note sur le gouvernement de Hanovres», »Sur la naissance et les premières années de service du Gal Bernadotte», »Sur le départ pour la Louisiane avec les faits qui empêchaient ce départ», »Note concernant le voyage du P^{ce} Ral à Stockholm» (torde återfinnas Touchard-Lafosse, a. a., II, s. 163 f.) och »Note historique sur le projet d'assassinat du Roi et du P^{ce} Ral en 1818 et sur la révolte des paysans en Norvège même année» (ibidem, III, s. 186—191). Som synes, gälla de tre första av dessa uppsatser just de båda återstående delar av Touchards arbete om den franska tiden, till vilka förarbeten från Stockholm ej varit kända. Även de gå således till väsentlig del tillbaka på »Carl Johans memoarer». Emellertid är i fråga om barndomsåren att märka, att Touchard icke nöjde sig med det från Stockholm sända materialet utan tillade även annat. Carl Johan yttrade nämligen bestämt missnöje med denna del av skildringen (jfr Höjer i HT 1939, s. 17, och Andgren i Karl Johans Förbundets handlingar 1935—1937,

Ett annat dokument äro de »Pièces communiquées par Mr Vène, chef de bataillon du génie, et tirées du dépôt de la guerre»,¹ som förut voro kända endast i Izarns utdrag och använts av Sarrans i hans biografi över Carl Johan. Manuskriptet innehåller de numera välkända aktstycken från oktober—december 1806, mars 1807 och april 1809, som visa, hur generalstabschefen marskalk Berthier vid flere viktiga tillfällen, troligtvis av personlig avoghet mot Bernadotte, lämnade dennes kår utan order eller gav den oklara, motsägande eller för sent avsända sådana.² Vène analyserar ganska riktigt sammanhanget vid Bernadottes livligt omstridda uteblivande från slagfältet vid Jena. Däremot synas de beskyllningar mot Murat och Soult för förräderi mot Napoleon och svarta intriger mot fursten av Ponte-Corvo, som Vène grundar på marskalkarnas olika anspråk i fråga om prioriteten vid stormningen av Lybeck i november 1806, vara mycket löst motiverade.

Cahier 14 i Bernadottes ingående brevväxling är en tunn fascikel, som innehåller aktstycken från tiden för befälet över *Armée de l'Ouest* år 1800. Där märkas först ett par dokument, som sammanhänga med detta hans kommando längst i väster och väl även med hans i annat sammanhang kända intresse för en landstigning på de Brittiska öarna.³ Det ena är ett »Projet d'une descente en Angleterre», det andra en rätt vidlyftig »Mémoire d'une députation irlandaise adressée au 1er Consul», daterad 14 frimaire år IX (5 december 1800; både fransk och engelsk text). Sistnämnda skrivelse är undertecknad av två ombud för »the United Irishmens» exekutiv, Malachy Delany och Robert Emmet. Den senare är vida känd för det olyckliga revoltförsök i juli 1803, som ledde till Emmets avrättning. Han har besjungits i sin vän Thomas Moores vackra dikter »She is far from the land where her young hero sleeps» och »Oh, breathe not his name».

Emmets åtgöranden 1800—1802 hava varit svepta i ett visst dunkel. Med stöd av ett hemligt memorandum från hösten 1803 av den bekante diplomaten William Wickham, som 1802—1804 var

s. 109, anm. 24). — De f. ö. i förteckningen upptagna dokumenten äro brev, tal och proklamationer från åren III—V, VII och XII—XIII av den revolutionära eran, från 1806—1808 och 1810—1813 samt dessutom två brev till greve Wedel-Jarlsberg (2 okt. 1836 och 19 jan. 1837) och ett par handlingar om Bernadottes bedrifter under värfältsåget 1794. Även några kartor och tablåer samt de första arken av den 1838 utgivna »Recueil des ordres de mouvement etc. en 1813 et 1814» översändes till Izarn.

¹ H ö j e r i HT 1939, s. 24 f. och B. S a r r a n s, Histoire de Bernadotte, Charles XIV- Jean, roi de Suède et de Norvège, I (1845), s. 69—72.

² Se H ö j e r, Carl XIV Johan, s. 326—336, 338—340, 341, 351—354, 392—395 med anmärkningar.

³ Ibidem s. 200.

»chief secretary for Ireland», har man antagit, att han i början av 1801 från Irland över Hamburg begav sig till Paris. Denna resa företogs enligt Wickham i ett uppdrag till franska regeringen från »the Executive Directory of the United Irishmen».¹ Emmets betänkande i Bernadotteska Familjearkivet visar, att dessa uppgifter äro riktiga men att han troligtvis befann sig i Paris redan mot slutet av 1800. Aktstycket synes icke vara känt ur andra arkiv, i varje fall nämnes det ej i major Desbrières bekanta, samvetsgranna och omfångsrika standardverk »1793—1805. Projets et tentatives de débarquement aux Iles Britanniques», 1—4 (1900—1902).

I övrigt innehåller cahier 14 blott ett fåtal brev från 1800. Tre av dem (juni—augusti), utan större intresse, äro från den dåvarande krigsministern Carnot och ett från dennes olyckligt bekante föregångare under direktoriet, general Schérer. Schérer vädjar till Bernadottes stränga råttådighet för att få hans stöd mot sina belackare. Slutligen finnas mycket riktigt två skrivelser från den franska republikens ryktbaraste fältherre näst Bonaparte, den dåvarande befälhavaren över Rhenarmén, general *Jean-Victor Moreau*.

Det ena av Moreaus brev är odaterat och föga märkligt. Det lyckönskar Bernadotte i anledning av hans kallelse till befälet i väster och söker fritaga Moreau själv från beskyllningen att hava klandrat Bernadottes nära vän från Sambre-och-Meuse, Championnet, då nyss avliden efter att hava fört befälet i Italien före brumaire. Det andra brevet är daterat den 21 ventôse VIII (12 mars 1800) och synes vara av ej ringa intresse både för Moreaus och Bernadottes biografier och för Frankrikes inre historia under konsulatet.

Moreau tackar först för ett — tyvärr icke känt — brev från Bernadotte, som han fått genom dennes förtrogne, den från Wienambassaden 1798 bekante polacken Maleszewski.² Han övergår så till reflexioner om Bernadottes placering och om det omedelbart förestående fälttåget och skriver:

— — — — »J'apprendrai avec bien de plaisir que vous accompagnerez le premier Consul à l'armée.

J'ose vous y présager une belle campagne. L'armée est belle, commençoit à prendre une belle organisation. Je crains que le mouvement qu'on lui fait faire à présent ne soit un pas précipité. Je crois que je serois entré en campagne aussi vite que vous pourrez y entrer, mais je ne voulois pas faire de rassemblement. Je trouve que c'est une manière de débiter peu avantageuse. Il faut aller à son but sans s'arrêter. Je

¹ Thé Emmet Insurrection (Edinburgh Review, oct. 1903), s. 342.

² Se H ö j e r, Carl XIV Johan, s. 128, 140, 157.

me suis bien trouvé de ce système à mes deux passages du Rhin. La veille il n'y avoit pas une sentinelle de plus au point d'attaque, chacun y arrivoit de son côté et l'ennemi trouvoit une armée réunie qu'il nous croyoit encore en cantonnemens ou occupés ailleurs.

Au surplus je n'ai pas l'amour propre de croire mieux faire qu'un autre et surtout que le premier Consul. Certes personne ne peut espérer d'obtenir de nos troupes un élan plus vigoureux et les moyens que sa place lui donnoit la facilité de rassembler ne peuvent que contribuer à ses succès. Personne n'est plus intéressé que lui à en obtenir et on ne peut le blâmer de vouloir jouer son argent (expression du philistin Jourdan d'Egypte).¹ J'aurois fait de mon mieux, mais tout fait présumer qu'il fera mieux que moi.

Je vous remercie bien des témoignages d'estime et d'amitié que vous me donnez. Croyez que je les mérite et que je désire avoir l'occasion de vous convaincre de mon dévouement. Nous combattons depuis près de 8 ans pour la même cause avec quelque distinction, nous avons été dès 1788 les premiers apôtres de la liberté, vous dans votre corps, moi dans mon pays. Quelques circonstances ou relations ont pu nous faire différer d'opinion sur des nuances, mais je suis bien certain que nous avons toujours eu le même but, l'amour de notre pays et la consolidation de notre république. Je n'en changerois jamais et je vous connois assez pour être certain de la même façon de penser.

Rapatel² est incommodé à Strasbourg, il vous est bien attaché ainsi que Ste Suzanne³ que j'ai nommé un de mes lieutenans.

Adieu mon cher général. Rappelez moi au souvenir de votre épouse. Maleszewski m'a dit que c'est son épouse avec qui j'ai eu le plaisir de diner chez vous à Sceaux. Recevez l'assurance de mon attachement.

Moreau.

Brevet kastar i viss mån ljus över de mera oppositionellt sinnade militära ledarnas ställning under konsulatets första tid. Den främste kännaren av förhållandet mellan Moreau och förste konsuln har hävdad, att under förra hälften av 1800 intet av vikt ändrade den vänskap, som under dagarna före brumaire knutits mellan de båda frejdade fältherrarna. Han bestrider riktigheten av tidigare uppgifter, att Moreau redan omedelbart efter statskuppen skulle hava ångrat sin medverkan. Ej heller vill han alldeles medgiva, att överläggningarna om krigsplanen för 1800 skulle hava vållat den första verkliga misstämningen mellan Moreau och Bonaparte. Emellertid döljer han i sin noggranna skildring icke, att de båda fältherrarnas alldeles olika meningar om bästa planen för det förestående rältåget öster om Rhen och framför allt Bonapartes avsikt att själv

¹ Mycket osäker läsart av okänd syftning.

² Flere medlemmar av denna bretonska familj tillhörde Moreaus och Bernadottes vänkrets. Om en se Höjer, Carl XIV Johan, s. 262; en annan följde Moreau 1813 och stupade 1814 i Frankrike på den ryska sidan.

³ G. J. M. Bruneteau, vicomte, sedan greve de Sainte-Suzanne, fransk divisionsgeneral (1760—1830).

för en kort tid övertaga befälet i Tyskland voro nära att vålla en kris i mitten av mars. Moreau var fast besluten att helt lämna armén, om förste konsuln vidhöll sin avsikt. Inför ett sådant hot gav denne vika, avstod från att själv begiva sig till Rhen och lät Moreau föra kampanjen i Tyskland efter eget huvud.¹

Det brev, vars viktigaste delar ovan avtryckts, tillkom under denna kris. Den 10—11 ventôse hade Bonaparte expedierat sin fälttågsplan till Rhenarméns chef och underrättat denne om sitt förestående besök. Den 15 mottog Moreau detta budskap, den 17 antyde han för förste konsuln sin avsikt att nedlägga befälet, och den 24 utvecklade han i ett långt brev till Bonaparte, hur han själv hade tänkt sig fälttåget, om han skulle hava kvarstått som överbefälhavare.²

Det var mitt under dessa dagar, den 21 ventôse, som Moreau skrev till Bernadotte. Brevet berör de delade meningarna om lämpligaste sättet för Rhenarméns uppmarsch. Det visar emellertid en tydlig förståelse för förste konsulns ställning och behov av ökad prestige, och det är ett vittnesbörd om Moreaus även vid andra tillfällen ådagalagda beredvillighet att själv träda tillbaka, om sakhänsyn så gjorde önskvärt.

Men å andra sidan är det påfallande, att Moreau, Pichegrus forne vän, just i denna situation fann lämpligt att i ett brev till Bernadotte, den politiskt mest betydande av de vänsterrepublikanska generalerna, infläta en lång återblick på deras gemensamma bana ända sedan 1788 som *frihetens* banérförare och med *republikens konsolidering* som mål. Det ligger onekligen mycket nära till hands att antaga, att Moreau nu efter sina erfarenheter med förste konsuln fruktade, att dessa ideal vore i fara, och inför den hotande krisen i sitt förhållande till Bonaparte ville söka samverka med de »jakobinska» kamrater, bland vilka Bernadotte var den mest betydande om också kanske ej ännu den militärt mest frejdade. Att de, som antydes i brevet, tidigare — väl närmast under fructidor-krisen och kanske även under brumaire — haft skilda meningar, borde i det nya läget ej längre betyda något.

För Bernadottes egen biografi är brevet i två avseenden av intresse. Det visar, att personligt umgänge mellan honom och Moreau förekommit i hans hem i Sceaux (sommaren 1798). Vidare nämner Moreau som pendang till sin egen välkända verksamhet som de fri-

¹ E. Picard, Bonaparte et Moreau (Thèse, Paris 1905), s. 407 f. Jfr s. 50 f., 75, 85 f., 99, 137, 144 f.

² Se ibidem s. 153 ff.

hetsälskande unga juristernas i Rennes ledare under den revolutionära hänförelsens första dagar¹ de insatser av motsvarande art, som Bernadotte 1788 skulle hava gjort inom regementet Royal-la-Marine. Om Moreaus tidsbestämning är riktig, skulle Bernadotte alltså hava spelat en ledande roll inom sitt regemente redan två år före de dokumentariskt styrkta tilldragelser, då han framträdde som underofficerarnas ledare och lyckades rädda överste d'Ambert undan pöbeln i Marseille. Möjligen ligger i hans uttryck en hänsyftning på de oroligheter i Grenoble på sommaren 1788, med vilka man redan tidigare om ock med skäligen ovisst berättigande velat sätta Bernadotte i förbindelse.² En närmare precisering synes ej kunna göras med ledning av det källmaterial, som nu är tillgängligt.

¹ Ibidem s. 17 f.

² H ö j e r, Carl XIV Johan, s. 12 ff.

Fråga.

Det danske Sprog- og Litteraturselskab förbereder en vetenskaplig upplaga av Adam Oehlenschlägers skrifter. Innehavare av brev från och till Oehlenschläger ombedjas snarast benäget meddela detta till

Herbert Friedländer,

fil. mag., Smedsbacksgatan 2, Stockholm.

Följande av Samfundets skrifter utlämnas efter rekvisition hos sekreteraren (adress se nedan) till nedannämnda pris:

- Svenska Autografsällskapets tidskrift, Del I, nr:is 3, 7—12, årg.**
1879—1888 (h. 1, 2 o. 4—6 saknas), per nr kr. 3:—.
- Svenska Autografsällskapets tidskrift, Del II, nr:is 1—12, årg.**
1889—1896 (340 sid.), lämnas fullständig till nedsatt pris av kr. 18:—.
- Personregister till delarne I och II (44 sid.) kr. 6:—.**
Personhistorisk tidskrift:
Årg. I (1898—1899) h. 3 o. 4 à kr. 3:75 (h. 1 o. 2 slutsålda).
• II (1900) h. 1 o. 2 à kr. 3:75 (h. 3 o. 4 slutsålda).
• III (1901, slutsåld).
• IV (1902) — årg. XXIV (1923) à kr. 15 per årg. utom årg. VIII (1906), som är slutsåld.
• XXV (1924) — XXX (1929) och årg. XXXII (1931) — XL (1939—40) à kr. 10:—; årg. XXXI (1930), h. 1—2 à kr. 20:—, h. 3—4 à kr. 5:—.

Skrifter och Handlingar, utg. genom Svenska Autografsällskapet:

- I. Sit Nikolai kyrkas i Stockholm vigselbok, 1. 1604—1650 och 2. 1651—1700 (182 sid.), utg. av F. U. Wrangel kr. 9:—.
- II. En adlig och furstlig hofpredikant under 1600-talets senare hälft, P. G. Öjer; utg. af Karl af Schmidt (82 sid.) kr. 4:50.
- III. Släkten Aminoff (slutsåld).
- IV. Klosterfolket i Vadstena af C. Silfverstolpe (slutsåld).
- V. Svenska porträtt i samlingarna vid Uppsala universitet, förteckn. af N. Sjöberg (6+87 sid.) med 31 porträtt; ingår i årg. III o. IV.
- VI. Svenskarne under dannebrogen 1848—50, med tillägg (102+24 sid.), af B. Schöldström, med 97 porträtt (slutsåld).
- VII. Svensk genealogisk litteratur, förtecknad af J. A. Almquist (80 sid.) . kr. 6:—.
- VIII. Porträttsamlingarna å Edsberg och Hedensberg (23 sid. och 14 porträtt + 56 sid. och 3 porträtt); ingår i årg. VI h. 3—4 och årg. VII h. 4.

Skrifter, utg. av Personhistoriska Samfundet:

1. Köpings stads tjänstemän 1605—1905 af G. Elgenstierna (106 sid.); ingår i årg. VIII h. 3—4.
2. Kalmar regementes chefer 1623—1907 af F. Rudelius (160 sid. + 23 porträtt); ingår i årg. IX h. 3—4.
3. Register till Personh. Samfundets porträttsamlingar årg. I—III (1906—08); ingår i årg. XI h. 2—4 och XII h. 1—2; även separat kr. 6:—.
4. Personhistoriska anteckningar rörande Kristianstads magistrat och andra stadens tjänstemän under åren 1700—1800, af Karl Enghoff kr. 6:—.
5. V. Millqvist, Svenska Riksdagens Borgarstånd 1719—1866. Personhistoriska anteckningar; ingår i årg. XIII, h. 2—3, även separat kr. 6:—.
6. Erik XIV:s almanacksanteckningar, hans dagböcker, ritningar och musiknoter i urval, utg. af C. M. Stenbock; ingår i årg. XIV h. 2—3.
7. Olof och Caroline Wijks porträttsamling. Beskrifven af Nils Sjöberg; ingår i årg. XV h. 4.
8. Grefve Reinhold von Rosens porträttsamling. Beskrifven af Nils Sjöberg; ingår i årg. XVI h. 1—2.
9. Namnlistor över officerskårerna vid svenska s. k. männingsregementen till häst och ståndsdragoner under stora nordiska kriget av V. Hamilton, C. H. Kreiger och E. Leijonhufvud; ingår i årg. XVIII h. 1—2.
10. Namnlistor över officerskårerna vid svenska s. k. männingsregementen till fot under stora nordiska kriget av E. Leijonhufvud kr. 10:—.
- Dödslistor från och med år 1899 till och med år 1903 à kr. 3:—.
- Margareta Brahes svenska familjporträtt i Hessen. Beskrifvna av Georg W. Fleetwood kr. 10:—.

Medlemsavgiften i Personhistoriska Samfundet är kr. 10:— pr år + 50 öre för porto och uttages såsom postförskott för Personhistorisk Tidsskrift. Önskan om inträde anmäles till Samfundets sekreterare, Docenten Fil. Dr Bengt Hildebrand, Riksarkivet, Stockholm 2 (tjänstetel. 11 52 32). Bokhandelspris för löpande årgång är kr. 12:50.

Samfundets ledamöter uppmanas att verka för ökning av Samfundets medlemsantal.

Stockholm 1942. Kungl. Boktr. P. A. Norstedt & Söner 423502